

YAŞAMAK İÇİN TEKNOLOJİ

Teknolojik Gelişmeler ve Özürlülere Katkısı

Kongre Bildirileri



2-3 ARALIK 2011

KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ CİBALI KAMPÜSÜ, İSTANBUL

Prof.Dr.Pervin SOMER

Kongre Başkanı

DÜZENLEYEN KURULUŞ: ÖZÜRLÜLER VAKFI

İSTANBUL-2011



ÖZÜRLÜLER VAKFI

Yayıma Hazırlayan : Banu BAYBURT

Çeviri : UKT (Uluslararası Konferans Tercümanları Çeviri Hizmetleri)

Grafik Hazırlık : ARTVENTURE Reklam Tasarım - Mustafa AYDIR

Bu CD'nin yayın ve basım hakkı Özürlüler Vakfı'na aittir. Tüm hakları saklıdır. Bu CD'nin hiçbir bölümü Özürlüler Vakfı'nın ve yazarların yazılı izni olmadan elektronik, dijital veya mekanik olarak çoğaltılıp, dağıtılamaz.



ÖNSÖZ

Fiziksel çevrenin, toplumun tüm bireylerine göre “yaşanabilir” olarak düzenlenmesi zorunluluğu, günümüzde yadsınamayacak bir gerçektir. Ne yazık ki ülkemizde yaşam koşullarımızın önemli bir kısmı, ciddi boyutta fiziksel engeller içermektedir. Bu engeller bazen belirli olanakların bulunmaması, kimi zaman da var olan olanaklara erişilememesi biçiminde ortaya çıkabilmektedir.

Özürlü bireylerin bağımsız olarak yaşamını sürdürmesi ve günlük faaliyetlerde bulunabilmesi önemlidir. Özürlünün bağımsız olarak yaşamasına izin verecek şekilde konut düzenlenmesi, evde kullanılan araç-gereç ve ekipmanların işlerin daha kolay, basit, daha az enerji ve zaman harcanarak yapılmasını sağlayacak şekilde tasarımının yapılması bu bakımdan son derece önemlidir. Bunlar yaşamı kolaylaştıran ve yaşam kalitesini arttıran unsurlardır.

Bu nedenle özürlü bireyin yaşamını iyi hale getirmede sadece dışarıda değil evde kullandığı araç ve gereçlerle teknolojinin de geliştirilmesi önemlidir. Her türlü özür grubuna uygun, günlük yaşamı kolaylaştırıcı araç-gereçler dizayn edilmelidir. Ancak bugün ülkemizde özürlüler için teknoloji üretiminin ve kullanımının istenen düzeyde olduğunu söylemek oldukça zordur. Bu durum bilgi yetersizliği ve ekonomik sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Doğuştan veya sonradan özürlü hale gelen bireylerin başkalarına muhtaç olmadan yaşamını sürdürebilmeleri ve ülkeye yararlı hale gelebilmeleri için bu alandaki teknolojik gelişmelerin dikkate alınması ve bu konuda özürlü bireylerin bilgilendirilmeleri gerekmektedir.

Konuyla ilgili olarak günümüzdeki gelişmeleri ortaya koymak ve teknolojiyle ilgili değişimleri uygun platformda tartışmak amacıyla gerçekleştirdiğimiz uluslararası katılımlı kongremizde; özürlülerle ilgilenen araştırmacılarla, kamu kurum-kuruluşları ve özel sektör temsilcileriyle bir araya gelerek bilgi paylaşımında bulunmayı amaçladık.

Kongremizde gerçekleştirilen oturumlara yurtiçi ve yurtdışından katılan katılımcılarla birlikte, özürlüler ile ilgili sorunların çözümüne yönelik çalışmaları dile getirdik.

Bu alanda çalışma yapan kişi ve kurumlara kaynak olacağını düşündüğümüz bu yayının ve Uluslararası Katılımlı 6. Özürlüler Vakfı Kongre ve Sosyal Etkinlikleri’nin hayata geçmesinde emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Pervin SOMER

Kongre Başkanı

Seyhan SANDIKYAPAN

Vakıf Başkanı

P. Somer



BİLİM KURULU

Prof. Dr. Arzu RAZAK ÖZDİNÇLER

İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölüm Başkanı

Fzt. Devrim TARAKCI

Uzman Fizyoterapist

Yrd.Doç.Dr. Ela TARAKCI

İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü Öğretim Üyesi

Doç.Dr. Fulya İlçin GÖNENÇ

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuk ABD Öğretim Üyesi

Av. Jülide Işıl BAĞATUR

Prof.Dr. İlgi ERTEM

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilim Enstitüsü Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD

Dr.Nur AKGÜN

Fatih Sultan Mehmet Eğitim ve Araştırma Hastanesi Anestezi ve Reanimasyon Klinik Şefi

Özlem BELİR, Yüksek Mimar

Prof.Dr. Pervin SOMER

Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuk Öğretim Üyesi

Yrd.Doç.Dr. Selda ÇAĞLAR

Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Hukuk Bilimleri ABD

Prof.Dr. Turan YILDIRIM

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ABD Başkanı

Uzm.Dr. Ömer Cenker ILICALI

KBB, Baş ve Boyun Cerrahisi Uzmanı

Not: İsimler alfabetik sıralamaya göre yazılmıştır.



İÇİNDEKİLER

■ HAREKET İÇİN TEKNOLOJİ - 1

- . Tekerlekli Sandalye Yenilikleri ve Özörlölere Katkıları
- . Günlük Yaşam Aktivitelerinin Eğitimi ve Yardımcı Teknolojilerin Kullanımı

■ HAREKET İÇİN TEKNOLOJİ - 2

- . Otomobil Merkezli Ulaşım ve Engellilerin Ulaşılabilirliği
- . Özürlü İnsanların Kentsel Yaşama Katılımı ve Hareket Teknolojisinde Mimari Çözümler
- . Yönetmelikler ve Katılım: Gerçek Hayatta İyi Fikirler Nasıl Aktarılır? Almanya'dan Örnekler

■ ÖZÜRLÜLERE YÖNELİK TEKNOLOJİK GELİŞMELERLE İLGİLİ BAŞARILI ÖRNEKLER

- . Bilişim ve Otizm
- . Robot İşaret Dili Öğretmeni: Kullanıcı Değerlendirmeleri

■ ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMA KATILIMINDA ÖZEL SEKTÖRE DÜŞEN GÖREVLER

- . Bilişim İle Kalkınma ve Cisco Networking
- . Specialistterne'in Otizmli Kişiler İçin Yaptığı Değişiklikler

■ ÖZÜRLÜLERİN YAŞAM STANDARTLARINI YÜKSELTECEK TEKNOLOJİYE ERİŞİM

- . Engellilerin Bilgi ve İletişime Erişilebilirlikleri ve Türkiye'de Erişilebilirlik
- . Protez, Ortez ve İyileştirme Araç Gereçlerine Erişim-SGK Uygulamaları
- . Hukuki Açıdan Evde Bakım Hizmetleri

■ SERBEST BİLDİRİLER

- . Görme Engelli Destek Teknolojileri İle Görme Engellilerin Eğitimi, Akdeniz Üniversitesi Örneği
- . Özürlülük Bilinci ve Ayrımcılık
- . Görsel Mekanın Görsel Olmayan Boyutları
- . Aile Yaşamı-Eğitim Sorunları
- . Otizmli Çocukların Aile Yaşam Kalitesi
- . Engelli Çocuğa Sahip Velilerin Hastalık Bilgisi, Teknoloji Kullanımı ve Dernek Bilinci Açısından Değerlendirilmesi
- . Virtüel Rehabilitasyon Uygulamalarında Çocuk ve Ebeveyn Memnuniyetinin Değerlendirilmesi
- . E-Öğrenme İle Engelleri Aşmak

■ KONGRE DEĞERLENDİRME ve KAPANIŞ



HAREKET İÇİN TEKNOLOJİ - 1

TEKERLEKLİ SANDALYE YENİLİKLERİ ve ÖZÜRLÜLERE KATKILARI

Yrd.Doç.Dr.Özlem YILMAZ



İÇERİK

- Sürüş destekleri
- Rekreatyoneel amaçlı tekerlekli sandalyeler
- Akülü tekerlekli sandalyelerdeki yenilikler
- Hafif tekerlekli sandalye
- Hemipleji sandalyesi
- Çocuk tekerlekli sandalyeleri
- Düşünce kontrollü sürüş
- Simülatör

E-SUPPORT

- Manuel tekerlekli sandalyeler için servo-destekli sürüş
- Kol kuvvetine destek verir
- Mobilitayı artırır
- Kişiyi bağımsızlık kazandırır
- Kişinin var olan kuvvetini ve becerisini kullanmasını sağlar
- Rehabilitasyona destektir
- Kolay monte edilir
- Pekçok sandalyeye takılabilir
- Sandalye düzeneğiyle katlanabilir





z50

Manuel tekerlekli sandalyeyi akülü sandalyeye dönüştürür

Joystick'e sürüş

Güçlü motorlar

Merdiven çıkma yardımcısı

Kolay monte edilir ve kullanılır



z10

Güçlü motor ve fren desteği

Tekrar manuel kullanıma kolay geçiş

Hız 1,5 - 6 km/h

konforlu

25 km kadar gider

Lithium-İyon-Akkü

İleri ve geri sürüş

% 20'lik eğimleri kateder

Hem iç hem dış mekanlarda kullanılabilir

Rehabilitasyona destektir

Manuel ve akülü tekerlekli sandalye bir arada

WOLTURNUS ANTARAS



Kişiyi özel üretilebilen veya kişiyi uyarlanan kol bisikleti

Kişi oturabilir diz çökebilir veya uzanabilir

Çok yüksek stabilite ve düşük net ağırlık

Yüksek kalite, çizilme ve çarpma rezistansı yüksek

Off-road versiyonu da vardır

Çocuk ve erişkin ebatları vardır

WOLTURNUS RACEBIKE



Kişinin ölçülerine özel üretilen yarış bisikleti
Sertleştirilmiş alüminyumdan
Aerodinamik yapı
Yüksek kalitede fren ve vites tertibatı
Pnömatik tekerlekler 25 mm
Uluslararası standartlar göre üretilmiş



SUPERFOUR

Zor zeminlerde bile emniyet ve mobilite
% 40'a kadar eğimli rampa inip çıkabilir- oturma zemini yatay pozisyonunu korur .
200 km kateder
Manevra kabiliyeti yüksek
Dört çekişli
Hybrid motor
Binmesi kolay
Manuel tekerlekli sandalyeyi tutan askı yeri



PARAGOLFER

Sahada emniyet ve mobilite
% 30'a kadar eğimli rampa inip-çıkma
Yerinde 360 derece dönebilir
3 tekerlekli
Diz ve bel emniyet kemerleri
Ağır





SCOUT CRAWLER



WOLTURNUS

BASKET



Kişiye özel üretilebilen veya kişiye uyarlanan sporcu tekerlekli sandalyesi .

Çok yüksek stabilite ve düşük net ağırlık

Yüksek kalite, çizilme ve çarpma rezistansı yüksek

Uluslararası standartlar uyarınca dizayn edilmiştir

Tamamen kaynak tapılmış veya ayarlanabilen tipleri vardır.



C2000 AKÜLÜ SANDALYE

Dışarıda kullanım için

Dar manevra alanı

4 çekişli

Çok iyi süspansiyon

Yüksek ağırlık taşıma kapasitesi



Özel gereksinimlere özel kumanda seçenekleri





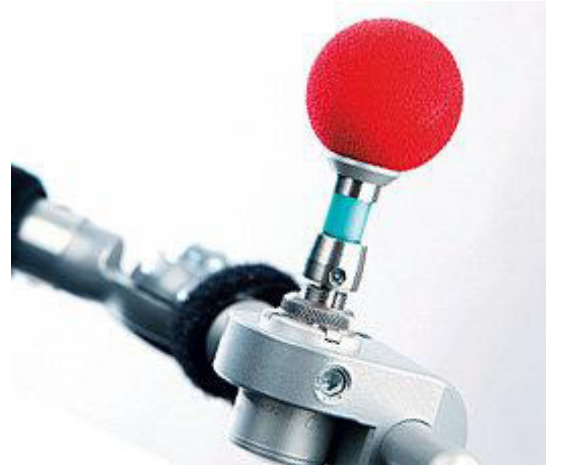
INFRARED/BLUETOOTH* EVRE KONTROLÜ

TV, Radio, DVD veya ev aletlerinin kumandası

Entegre telefon

PC- kullanımı için entegre maus

Evdeki motorlu çalışan her tür şalter, ışıklandırma, alarm



HAFİF TEKERLEKLİ SANDALYELER:

4-5 KG

En hafif TS: 2,1 kg



START M3 HEMİ

Hemiplejik hastalara özel sağlam ayağıyla itebilir, tek elle kullanılabilir, katlanabilir, hemiplejik kişiye uygun aksesuar seçenekleri var



ÇOCUK AKÜLÜ TEKERLEKLİ SANDALYELERİ



ÇOCUK MANUEL TEKERLEKLİ SANDALYE



DÜŞÜNCE KONTROLLÜ SÜRÜŞ



WHEEL SİM SİMÜLASYON YAZILIMI

Programlar

Serbest sürüş

Kolay parkurda sürüş

Zor parkurda sürüş

Park yerinden çıkma, karşıdan karşıya geçme, yeşil ışıkta karşıdan karşıya geçme,

Detaylı puanlandırma ve ilerlemeyi izleme imkanı

Ne işe yarar?

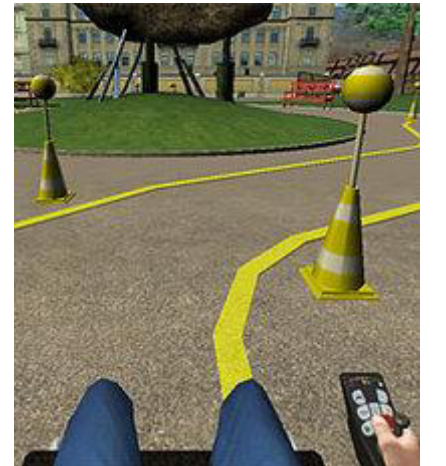
Akülü sandalye sürüşünü öğrenmek ve geliştirmek için

Karma okullarda veya özel eğitim okullarında çocuklara eğitim olarak

Her yaşta çocuk ve erişkinlere oyun olarak terapi gereci olarak

Tekerlekli sandalye üreticilerine simülasyon ve karar verdirici

http://www.ottobock.com/cps/rde/xchg/ob_com_en/hs.xsl/11149.html



GÜNLÜK YAŞAM AKTİVİTELERİNİN EĞİTİMİ ve YARDIMCI TEKNOLOJİLERİN KULLANIMI

Yrd.Doç.Dr.Ela TARAKCI

Normal yaşamın devam ettirilmesi için gerekli olan günlük ve rutin aktivitelere Günlük Yaşam Aktiviteleri (GYA) denilmektedir. Yapılan aktiviteler fonksiyonel olarak 4 gruptur:

1. Fiziksel Fonksiyon → yürüme
2. Mental Fonksiyon → entelektüel ve kognitif
3. Emosyonel Fonksiyon → duygular
4. Sosyal Fonksiyon → toplum içi sosyal faaliyetler

Günlük Yaşam Aktiviteleri; temel GYA ve yardımcı (instrumental) GYA olarak iki çeşittir.

Temel GYA: Mobilite (yatak içi aktiviteler, transferler, yürüme) ve kendine bakım (beslenme, banyo, giyinme, tuvalet aktivitesi)

Yardımcı (Instrumental) GYA: Ev içi aktiviteler (ev işleri, aile sorumluluğu, iletişim araçlarını kullanma) Ev dışı aktiviteler (taşıt kullanma, alışveriş, işe gitme)

GYA'nın değerlendirilmesi:

- Değerlendirme mümkünse hastanın kendi ortamında, kendi araç gereçleriyle yapılmalıdır.
- Zamanı, hastalığın kronik ya da progresifliğine göre belirlenir. Hastalık progresifse değerlendirme sık yapılmalıdır.
- Değerlendirmede; Hastanın yaşı, tanısı, sosyal ve emosyonel durumu
- Hastanın günlük olarak yaptığı işler
- **Özrüne bağlı sosyal ve psikolojik durumu**
- Genel durumu: Kas kuvveti, eklem hareketleri, spastisite, deformiteler **göz önünde bulundurulmalıdır.**

GYA'nın değerlendirme amaçları:

- Kişinin temel, günlük yaşamda gerekli olan aktivitelerini, o anda yerine getirme durumunu tanımlamak için
- Bağımlılığını tanımlamak için
- Kişinin rehabilitasyon potansiyeli hakkında bilgi sahibi olmak için
- Kişinin rehabilitasyon programındaki gelişmelerini takip için kullanılabilir.

Günlük yaşam aktivitelerinin eğitimi

Amaç özürlü kişiye günlük yaşama dair tüm aktivitelerde en yüksek seviyede bağımsızlık kazandırmaktır.

Eğitimde önemli olan:

- Kısa ve uzun dönem amaçların belirlenmesi
- Eğitimin bireye göre düzenlenmesidir.

GYA Eğitiminde genel prensipler

1. Yaşanılan yerin düzeltilmesi
2. Çevresel modifikasyonlar
3. İndirekt maliyetlerin azaltılması
4. Performans için gerekli olan zamanın azaltılması



GYA Eğitimi

Gelişimsel yada rehabilitasyon eğitimi

Konjenital özürlü olan kişide fonksiyonları geliştirme

Restoratif eğitim

Kazanılmış özürlü olan kişiye fonksiyonları yeniden kazandırma

Kompansatuar Eğitim

Eğer hasta restoratif yada habilitasyondan yarar göremezse kompansatuar eğitim Ör: Kendine yardım araçları GYA eğitimi ile hastanın kalıcı özürlüne rağmen bağımsızlık seviyesini arttırmak mümkün olabilir ancak yaş, motivasyon, ekonomik ve kültürel şartlar, hastalığın ilerleyici olması, duyu-algı bozuklukları ve benzeri durumlar hastanın bağımsızlık kazanmasını etkileyebilecek etmenlerdir Tedavide bazı hastalarda bağımsızlık için GYA hareket komponentleri tek tek ele alınarak egzersiz olarak kullanılabilir. Geri dönüşsüz hareket kayıplarında kendine yardım araçları önerilir ve eğitimi yapılır. Hastalara ağrı ve yorgunluk önleyici aktiviteleri minimal eforla yapmaları için önerilerde bulunulur. Ev ziyaretleri ile evde kişinin yaşamını kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılır, ergonomik yaklaşımlarda bulunulur.

KENDİNE YARDIM ARAÇLARININ SEÇİMİ VE EĞİTİMİ

- Bazı aktiviteleri bağımsız yapmakta zorlanan yaşlı kişiler için kendine yardım araçları o aktiviteyi bağımsız yapmayı kolaylaştırır.
- Kişi için uygun araç seçildikten sonra kullanımı konusunda eğitim verilir.

Yardımcı alet ve cihazların verilme amaçları:

- 1) Uygulanmakta olan tedavi programına daha dinamik bir yaklaşım getirir ve hastalık ve travmadaki geri dönüşü yardım eder.
- 2) Hastanın özürlüne rağmen yeterliliğini artırır.
- 3) Hastanın tedavi programına erken katılımını sağlayarak bağımsızlığına yardım eder.
- 4) Hastanın kendine güvenini artırır ve ekonomik bağımsızlığına katkıda bulunur.

GYA'DE KULLANILAN KENDİNE YARDIM ARAÇLARI

- ☐ Giyinme Aktiviteleri: Üst ve alt ekstremitelerdeki hareket kısıtlılıkları giysilerin giyilip çıkartılmasını güçleştirir.
- ☐ Örnek Araçlar: Uzanma aletleri
 - Çorap giyme aleti
 - Uzun ayakkabı bağları
 - Düğme kancası
 - Fermuar halkası
 - Düğme yerine velkro bantlar
- ☐ Hijyenik Aktiviteler: Proksimal üst ekstremita eklemlerinin hareket kısıtlılığı saç bakımı, makyaj yapma, traş olma ve diş bakımını engeller.
- ☐ Örnek Araçlar: Kalın saplı diş fırçası
 - Kalın saplı tarak
 - Elektrikli diş fırçası
 - Duvara monte edilmiş diş macunu sıkma aleti
- ☐ Banyo Aktiviteleri: Üst ve alt ekstremita hareket kısıtlılıkları küvete veya duşa girip çıkmayı, musluğu, sabunu, şampuanı ve diğer banyo malzemelerinin kullanımını engeller.
- ☐ Örnek Araçlar: Kaymayı engelleyen yer döşemeleri
 - Kuvet ve düş oturakları
 - Musluk çevirme cihazları
 - Uzun saplı süngerler
 - Hidrolik kaldırımlar



- ☐ Tuvalet Aktiviteleri: Proksimal üst ekstremit eklemlerinin hareket kısıtlılığı tuvalet aktivitelerini güçleştirir.
- ☐ Örnek Araçlar: Yükseltilmiş tuvalet oturakları
 - Ürinal cihazlar
 - Tuvalet tutucuları
- ☐ Mutfak Aktiviteleri: Tekrarlayıcı ve zorlayıcı aktivitelerdir. Bunun için eklem ve enerji koruma yöntemlerinin öğretilmesi gereklidir.
- ☐ Örnek Araçlar: Konserve ve kutu açıcılar
 - Yaylı makaslar
 - Yiyeceğin tutturulabileceği kesme tahtası
 - Elektrikli rendeler, mikserler
- ☐ Beslenme Aktiviteleri: Proksimal üst ekstremit eklemlerinin hareket kısıtlılığı kişinin besinleri ağzına götürmesini, supinasyon ve hassas kavramanın kaybı ise çatal, kaşık veya bıçak kullanımını engelleyebilir.
- ☐ Örnek Araçlar: Adapte edilmiş kaşık, çatal, bıçak
 - Özel bantlar
 - Su içmek için kamışlar
 - Kaymayan vantuzlu tabaklar
 - Çift kulplu bardaklar
- ☐ Mobilite Aktiviteleri: Ambulasyonu kolaylaştırmak için baston, koltuk değneği ve walker gibi yürüme yardımcılarını önerilebilir.



HAREKET İÇİN TEKNOLOJİ – 2

OTOMOBİL MERKEZLİ ULAŞIM ve ENGELLİLERİN ULAŞILABİLİRLİĞİ

Eser ATAĞ

Özet:

Otomobilin kentlerde yaygınlaşmaya başladığı son 100 yıldır kent mekânı bu ulaşım aracının istemlerine göre biçimlendirilmektedir. Yollar ve otoparklar kent mekânının dokusunu değiştirirken, bu ulaşım aracının kent mekânındaki istemleri, kentin insan ihtiyaçlarına göre değil, taşıt ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu da tüm yayalar ve yayalar içinde yer alan hareket kısıtlılığına sahip kentliler açısından maruz kaldıkları bir kamusal mekânda yaşamalarına yol açmaktadır.

Sunulan bildiri ile; kentlerin otomobilin ihtiyaçlarına ve hızına göre düzenlenmesi, içinde engellilerin de bulunduğu yayalar olmak üzere pek çok hareket biçiminin ulaşılabilirliğine nasıl etkiler yapmaktadır? Ulaşılabilirliği koruyan ve geliştiren kent planlama ve ulaşım yaklaşımı hangi öncelik ve ilkeler üzerine kurgulanabilir? sorularının yanıtı aranmaya çalışılacaktır.

Ulaşım ve ulaşılabilirlik

İnsan toplumsal bir varlıktır. İnsanın toplumsallığı, bireylerin birbiriyle etkileşimi ve iletişimiyle olasıdır. İnsanların bir araya gelmesini gerektiren üretimsel, sosyal, kültürel her türlü süreç kaçınılmaz olarak ulaşım gerektirir. İnsan bireysel gereksinimleri için de ulaşmak ve ulaşılır olmak zorundadır. Örneğin suya, gıdaya, sevdiklerine ulaşmak durumundadır. Dolayısıyla ulaşım, insanın hem toplumsal, hem de bireysel yaşamındaki bir gereksinim ve zorunluluktur.

Ulaşım etkinliği, toplumsal örgüyü güçlendiren önemli bir etken, hizmet ve unsurdur. Ancak ulaşım demek salt “hareketlilik”(mobility) anlamına gelmemektedir. Önemli olan unsur, toplumsal yaşam içindeki olanak ve hizmetlere “erişebilirliğin” sağlanmasıdır. Ulaşım salt teknolojik bir olgu da değildir. İnsanın ilk ve doğal ulaşımı, kendi bedeninin olanakları ile ulaşımıdır ki, bu da günümüzde yaya ulaşımının önemini belirler.

Toplumsal ve bireysel bir gereksinim ve hak olarak insan yaşamının önemli bir parçası olan ulaşım olgusuna, çok basit olarak, belli bir amaç için mekânda yer değiştirme olarak bakılacak olursa, bu mekânsal yer değiştirmenin nasıl, neyle, hangi hızda, ne kadar uzaklığa ve ne sıklıkta yapıldığının tarihsel süreç içindeki değişimi, günümüzde ulaşımın kendisini ve etkilerini doğru tahlil etmemize yardımcı olacaktır. Kentsel ulaşım açısından, ulaşım teknolojilerindeki köklü değişimin yaşandığı son yüz elli yıllık dönem, ulaşım araçlarının sayısı, alt yapısı ile bunun kent ve çevreye etkileri bakımından önemli bir kırılmayı ifade eder. Özellikle geçtiğimiz yüz yıllık dönemde önce Kuzey Amerika ve ardından Batı Avrupa’dan başlamak üzere otomobilin kentsel ulaşımında yaygınlaşması ile birlikte, bu bireysel ulaşım aracının sağladığı esnek hareketlilik, trafik sorunlarını, kent yaşamını, kentlerin yapısını ve yaya hareketini köklü biçimde etkilemiştir.



Ulaşım, kişinin toplumsal yaşama ve onun içindeki olanaklara erişebilmesi ve kendini geliştirebilmesi için ihtiyaç duyduğu bir insani güvenlik unsurudur. Kamusaldır, vazgeçilemez ve devredilemez bir haktır. Bu açıdan ulaşım hakkının, temel insan haklarından biri olduğu açıktır. Ulaşılabilirlik ise herkesin, bağımsız olarak ve engellenmeden istediği yere gidebilmesi, burayı kullanabilmesi ve kendi hizmetini sunabilmesidir.

Ulaşım ile ulaşılabilirlik birbirine yakın kavramlar olarak düşünülebilir. Ancak, mekan üzerinde tercih edilen ulaşım türüne bağlı olarak, baskın ulaşım araçlarının ihtiyaçlarının ulaşılabilirlik hakkı ile ciddi biçimde çelişmesi ile karşı karşıya kalabiliriz. Bireysel ulaşım, salt kendi başına bir amaç olarak ele alındığında, bunun insan ve kent yaşamına etkileri, önceden tahmin edilemeyen pek çok olumsuz sonucu ile karşımıza çıkar.

Otomobil Merkezli Ulaşım

“İlk bakışta, otomobil merkezli ulaşım sistemleri oldukça demokratik ve toplumsal farklılıkların giderilmesinde yardımcı bir etken görünür. Bu düşüncede bir ölçüde bir haklılık payı varsa da, otomobil sahibi olmanın demokratikliliği konusunda sorgulanmayı bekleyen önemli sayılabilecek birçok sorun mevcuttur. Otomobiller, fiyatları ve bakım masraflarıyla pahalı araçlardır; topluma ve çevreye mal ettikleri zararların dağılımı eşitsizdir ve kamusal mekânların birçok kişinin aleyhinde olacak şekilde düzenlenmesinde de söz sahibidirler. Kamu alanlarının bu şekilde düzenlenmesinden olumsuz etkilenen o birçok kişi de engelliler, yoksullar, yaşlılar, çocuklar, kadınlar ve kent merkezlerinde oturanlardır (Freund and Martin, 1996).”

Bireyin özgürlüğü ile otomobilleşme arasında bir bağ olduğunu savunan yerleşik inanç otomobile ulaşmanın kısıtlılığından kaynaklanan toplumsal eşitsizliğin fark edilmesini güçleştirmektedir. Motorizasyonun bütün bu yaygınlığına rağmen birçok insan otomobil alamamakta ya da bir engelli olduğu için araba kullanamamaktadır. Edward Relph’in de belirttiği gibi, otomobil ve onun adına ayrılan alanlar adeta belirli bir insanın tipi için inşa edilmiştir: “Günümüzün dış mekânları, kırk yaşında sağlıklı erkek sürücülerin kullandığı arabalar için tasarlanmış gibidir.”

Kişilerin, ulaşım mekânında yaya olarak hareket ederken engellenmemeye, zorlanmamaya, yolunun uzatılmamasına hakkı vardır. Bir yere ulaşımında güvenlik ve engellenmeme en temel kentli ve insan haklarının başında gelir; bu, taşıtın içindekiler kadar dışındakilerin de hakkıdır. Sadece taşıt ulaşımı düşünülerek düzenlenen kentte, yayalar/engelliler ‘maruz kaldıkları’ bir adaletsizliği yaşamaya ve taşıtların mekânsal standartlarına uymaya zorlanmaktadır. Bu durum, daha yavaş ve zararsız bir hareket biçimine karşı acımasız bir ayrımcılık anlamına gelmektedir.

İnsanlar, kent yaşamı içinde sürücü, yolcu ya da yaya konumunda olabilir. Sürücü konumunda sahip olunan haklar, yaya konumuna geçildiğinde bir dezavantaja dönüşmemelidir. Şu unutulmamalıdır ki, taşıttan inildiğinde herkes bir yayadır.

Otomobil merkezli ulaşımın yol açtığı engeller

Büyük kentlerin çoğunda ulaşım mekânı taşıtların üstünlüğü esasına göre düzenlenmektedir. Taşıtların durmaması için yayaların kullandığı ışıklı geçitler kaldırılmakta; var olanlarda ise geçiş süresi yayalar aleyhine azaltılmakta; ışıklı kavşaklar köprülü kavşaklara dönüştürülmektedir. Yerel yönetimler yayaları, trafiği aksatan(!) unsurlar olarak algılamaktadır. Bu nedenle, taşıtların –çoğunlukla otomobillerin- hızlanması öncelikli olarak düşünülürken, yayaların yavaşlatılmasında, yaya geçişlerinin kısıtlanmasında ve alt-üst geçitlere mahkûm edilmesinde herhangi bir sakınca görülmemektedir.

Otomobil merkezli ulaşım iki yönde kente ve içinde yaşayanlara etki etmektedir. Birincisi ulaşım mekanındaki etkileri, ikincisi ise kentin arazi kullanım deseniindeki belirleyici etkisidir. Her iki olgu da engellilerin/ yayaların erişiminde önemli ulaşılabilirlik kısıtlarına yol açmaktadır.



1. ULAŞIM MEKÂNI

- Ulaşım politikaları ve yatırımlarında araçların (otomobillerin) ulaşımının esas alınması (Katlı kavşaklar, otoyollar, yol genişletmeleri, büyük otoparklar, vb.),
- Ulaşım önceliğinin otomobillere tanınması,
- Toplu taşımanın ihmali (yetersizlik),
- Toplu ulaşım sistemlerinde engellilerin ihtiyacının gözetilmemesi
- Üst ve alt yaya geçitleri,
- Düzayak yaya geçitlerinin kaldırılması,
- Işıklı yaya geçitlerinde geçiş süresinin kısa tutulması,
- Taşıt trafik şeritlerinin genişletilmesi için kaldırımların yok edilmesi,
- Kavşaklarda kurp genişliğinin (açısının) fazla tutulması nedeniyle yayalar için kat edilmesi gereken taşıt yolu kesiminin artması,
- Kent içinde katlı kavşaklar nedeniyle hızlandırılan trafiğin trafik güvenliği riskini artırması,
- Kaldırımların araçlarca park alanı olarak kullanılması,
- Taşıt yolları aydınlatılırken yaya yollarının yeterince aydınlatılmaması,



içinde engellilerin de bulunduğu çok sayıda grubun yaya olarak ulaşılabilirlik hakkını kısıtlamaktadır.

Semt ve kent merkezi ölçeğinde, yayalar yerine otomobillere öncelik veren uygulamalar sadece fiziksel çevreyi değil, toplumun sosyal ve kültürel iletişimini, trafik kazaları yoluyla can güvenliğini ve solunan kirli hava nedeniyle insan sağlığını da olumsuz yönde etkilemektedir.



Otomobilin bireyselleşmiş kullanımlarına dayalı bir sistemin belirlediği sınırların bireyin özgürlüğü ile hareketliliği üzerindeki dayatmaları kendini hiçbir yerde beden veya zihinsel yetersizliği olan kişilerin durumundaki kadar açıkça göstermez. Körler, az görenler, yarı felçliler, zihinsel engelliler, çoklu engelliler vb. kişiler genellikle sürücülükten muaftırlar. Oysa buna rağmen toplu ulaşım sistemleri bu gibi kişilerin yararlanmalarına çoğunlukla izin vermeyecek bir yapıdadır.



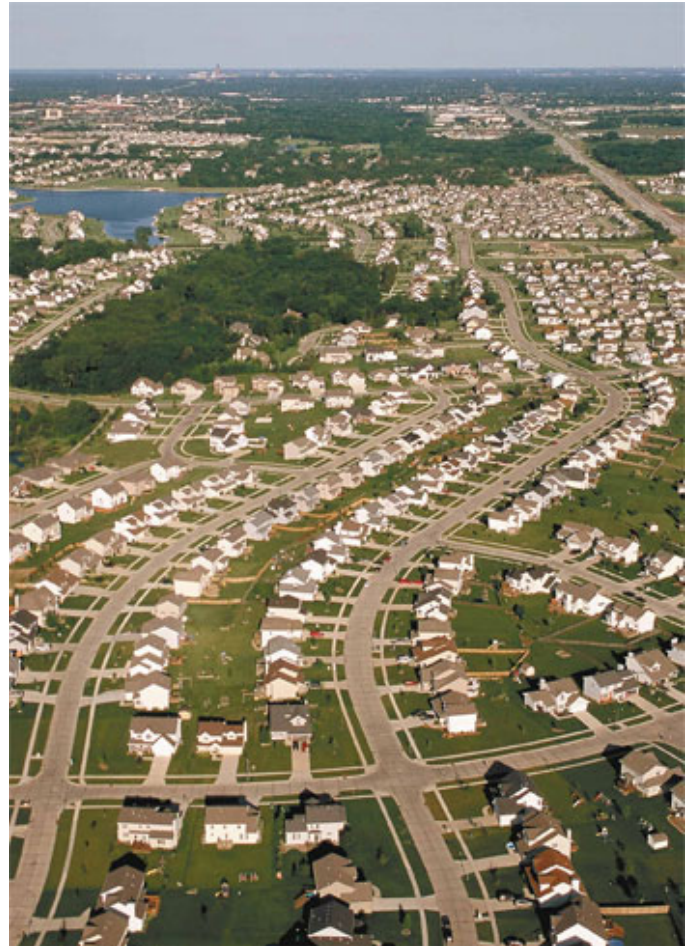
2. ARAZİ KULLANIM DESENİ

- Uzak mesafelere yayılan yerleşim dokusu (Merkeze 40-50 km. ötede konut alanları)
- Toplu taşıma güzergâhlarına bağlı olmayan gelişim
- Kentsel kullanımların parçalanması
- Otomobile göre kurgulanan alışveriş biçimi
- Yoğunlukların düşmesi

yine otomobilin varlığına dayalı güvenin sonucunda yeni kent mekanının biçimlenme sürecini belirlemektedir.

Kentlerde araca bağımlı bir planlamanın hâkim kılınması, yerleşimler ve donatılar arasındaki mesafelerin arasının açılmasına neden olmaktadır. Bu da toplu taşımaya bağlı olmayan bir gelişmeye, dolayısıyla yine otomobilin varlığına dayalı bir kentleşme düzeni ortaya çıkarmaktadır.

Otomobil odaklı yaklaşımlar, sadece belli bir kesimin (otomobil sahiplerinin) ulaşım hakkını gözetmekte, diğer kesimleri ise (yürüyen, bisiklete binen ve toplu taşıma



kullanılan) dışlayan yapısı ile içinde sınıfsal bir ayrımcılığı da barındırmaktadır. Tüm toplum kesimlerinden toplanan vergiler, sadece belli bir kesim (otomobil sahipleri) için harcanmaktadır. Otomobil sahiplerinden alınan vergilerin otomobillerin rahat ulaşımı için harcanan maliyeti karşılamadığı, bunu diğer toplum kesimlerinin finanse ettiği yapılan hesaplarla ortaya konulmuştur. Üstelik çevre kirliliği, kazalar, tıkanıklıkta geçen zaman, gürültü, vb. tüm sosyal ve çevresel maliyetlerde bunun üzerine eklenmelidir. Bu maliyet, otomobili olsun ya da olmasın tüm toplum kesimlerine yüklenmektedir.

Kentsel yayılma ve parçalanma süreçleri ile büyüyen kentlerde otomobili olmayan, otomobile sahip olmak istemeyen, çeşitli nedenlerle otomobil kullanamayan (engellilik, yaşlılık, ruhsal hastalıklar, 18 yaş altı kesim, vb.) ya da otomobil kullanmak istemeyen çok sayıda kişi, toplu taşıma olanağı da sunulmadığı ya da yetersiz sunulduğu için diğer insanlarla eşit koşullarda kent mekânından yararlanamaz hale gelmekte, erişilebilirlik koşulları kötüleşmektedir.

Otomobil sahipliliği/ Engellilik- Yoksulluk- Ulaşılabilirlik ilişkisi

Engellilerin pek çoğu iş bulamadıkları için yoksulluk durumuyla karşı karşıyadır. Dolayısıyla engellilerin çoğu otomobil alma imkânından mahrumdur. Engelli kadınlar çok daha mağdur durumdadır. Erkeklerle zaten genel bir eşitsizlik içinde oldukları için hem iş olanağı, hem de toplumsal statü bakımından daha geri bırakılan bir kesimdir. Otomobil sahibi olma ve kullanma olanakları da son derece sınırlıdır. Bundan dolayı kadın engelliler toplumsal yaşama daha az katılabilmekte ve kentsel güvenlik konusunda da ciddi güçlükler yaşamaktadırlar.

Sonuç olarak

Kentsel ulaşım içinde çok farklı ulaşım alternatifleri birbiri ile dengeli biçimde yer almalıdır. Özel otomobil, toplu taşıma, bisiklet, yaya, vb. birbirinin hareket kabiliyetini sınırlamayacak bir uyum içinde planlanmalıdır.

Avrupa Kentsel Şartı ve Avrupa Parlamentosu Yaya Hakları Bildirisindeki aşağıdaki ifadeler dikkat çekicidir:

(AVRUPA KENTSEL ŞARTI)

“5. DOLAŞIM: Toplu taşıma, özel arabalar, yayalar ve bisikletliler gibi tüm yol kullanıcıları arasında, birbirinin hareket kabiliyetini ve dolaşım özgürlüğünü kısıtlamayan uyumlu bir düzenin sağlanması;”

“...Dolaşım, yaşanabilir bir kent oluşturmaya yönelik bir biçimde düzenlenmeli ve çeşitli ulaşım alternatiflerine izin vermeli”



(YAYA HAKLARI BİLDİRGESİ- AVRUPA PARLAMENTOSU - 1988)

2. Yayanın; motorlu taşıt değil, insan ihtiyaçlarına göre şekillenmiş kent merkezlerinde yaşama hakkı vardır.

3. Çocuklar, yaşlılar ve engellilerin kendi zaafiyetlerini şekillendirmeyen ve kolay sosyal ilişkiye izin veren kentsel düzenlemelere sahip olmaya hakları vardır.

4. Engellilerin bağımsız hareketliliklerini sağlayacak ulaşım sistemlerine, kamusal düzenlemelere, uyarı, işaretleme sistemlerine ve taşıt araçlarına sahip olmaya hakları vardır.”

Bu kapsamda ulaşımда öncelik sıralamasını yapacak olursak kesinlikle bugünkünden farklı bir ulaşım ve kentleşme düzenine ihtiyacımız vardır. Ulaşımда öncelik sıralaması;

- I. Tüm Yayalar
- II. Bisiklet ulaşımı
- III. Toplu taşıma
- IV. Otopark
- V. Otomobil

biçiminde olmalıdır. Böylece kent mekanında salt bir ulaşım türünün egemenliğinin hakim kılınması süreci durdurulabilecektir.

Kent mekânının biçimlenmesinde de;

- Toplu yerleşme planlaması
- Karma arazi kullanımı
- Toplu ulaşım güzergâhlarında kentsel gelişme
- Kentsel yayılmanın önlenmesi
- Büyük kentler için çoklu merkezler
- Orta büyüklükteki kentler için alt merkezler oluşturma

İlkelerinin benimsenmesi gereklidir. Bu da kentin kullanımları arasında toplu taşıma sistemlerini ve yaya/ bisiklet erişimini koruyup geliştiren sonuçlar yaratacaktır.

Kent planlamada yukarıda bahsedilen önceliklerin hakim kılınmasıyla; daha yaşanabilir, eşitleyen ve engelsiz bir kente doğru öncü ve insani bir adım atılmış olacaktır. Bu, aynı zamanda çok daha çevreci ve yeryüzünü kirlenmekten koruyan bir içeriğe de sahiptir.

Kaynakça:

Freund, Peter, and Martin, 1996, **Otomobilin Ekolojisi**, Çev. Gürol Koca, Ayrıntı Yay., İstanbul.

Hall, Peter, 1988, **Cities of Tomorrow : An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century**, Oxford: Basil Blackwell, s.315.

Illich, Ivan, 1992, **Enerji ve Eşitlik**, Çev. Ufuk Uyan, Ağaç Yay., İstanbul.

Miller, P., 1993, **The price of mobility**, National Resources Defence Council, Oct. 1993.



ÖZÜRLÜ İNSANLARIN KENTSEL YAŞAMA KATILIMI VE HAREKET TEKNOLOJİSİNDE MİMARİ ÇÖZÜMLER

Yrd.Doç.Dr.Kubilay KAPTAN

Kubilay KAPTAN, Özden TİMURLENK*

ÖZET

Özürlü insanların kentsel yaşama katılım alanındaki ihtiyaçları özürlü olmayanlarla farklı olmakla birlikte benzerdir. Özürlü olarak tanımlanan bireyleri, toplumun ayrı bir kesimi olarak niteleme yerine bütünleşmiş bir parçası olarak algılayabilmek ve mekanda da buna olanak sağlayabilmek amacıyla fiziksel çevreye ulaşılabilirliğini sağlamak gerekmektedir. Tüm insanlar gibi, özürlü insanların da ulaşım hizmetlerinden eşit fırsatlarda yararlanması işine, okuluna, alışverişe, spor alanlarına, parklara, özürlü olmayan insanların kullandığı yollarla ve taşıtlarla gidebilmesi gerekmektedir.

Herkes, tüm yaşamsal alanlara ulaşmak hakkına sahiptir. Bu, çağdaş toplum olmanın önemli bir gereğidir ve yerel yönetimlerle bu konuda çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Yerel yönetimler, yaptıkları sosyal ve teknik alt yapı yatırımlarıyla kent mekanının şekillenmesinde önemli role sahiptir. Kentsel ulaşım hizmetlerinin, kentteki her türlü açık alan ve yapının özürlüler için ulaşılabilirliğinin yerel yönetimlerce sağlanıyor olması, özürlülerin sosyal yaşama katılmasında fırsat eşitliğini sağlayan en önemli unsurdur. Özel fiziksel ve mimari düzenlemeler gerektiren hareket engeli son derece geniş kapsamlıdır. Sürekli özürlülerin yanında hamile, çocuk, yaşlı, hastalık ve kaza nedeniyle özürlü şartlarında yaşayan geçici özürlüleri ilgilendirir.

Bu makalede tasarımcı, planıcı veya uygulayıcı olarak; fiziksel çevreye ulaşım alt yapısı, konutlar ve ulaşım hizmetine ilişkin önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özürlüler için mimari çözümler, fiziksel çevre, özürlülerin kentsel yaşama katılımı.

* Proje Koordinatörü, Afet Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İnönü



1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletlerin rakamlarına göre dünyadaki 500 milyon kadar engelli insan bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından, dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birinin hayatlarında bir çeşit engelle doğrudan ya da dolaylı olarak karşı karşıya olduğunu belirtilmektedir. Dünyadaki engellilerin yüzde 80'i düşük gelirli ülkelerde yaşamaktadır ve temel hizmetlere ulaşamamaktadır.

Dünyada yapılan araştırmalara göre, engellilere çeşitli yaşam kolaylıkları sağlanması amacıyla gerçekleştirilen yerel iyileştirme hizmetleri sayesinde büyük oranda engelli, topluma tekrar kazandırılabilir.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 2003 yılında yapmış olduğu araştırmalara göre ülkemiz nüfusunun %12'si engelli kişilerden oluşmaktadır. Bu veriler engelli nüfusunun genel nüfus içerisinde önemli bir oranı olduğunu göstermekle birlikte bazı gerçekleri ortaya koymaktadır. Bu verilere göre günlük yaşamımızda cadde ve sokaklarda çok sayıda engelli kişi ile karşılaşmamamızın nedeni engelli kişilerin mevcut olmaması değil, bu kişilerin dış mekân kullanımlarından yardım almadan faydalanabilmelerinin olanaksız olmasıdır. Hâlbuki engelliler de herkes kadar toplumun yararlandığı tüm olanaklardan bağımsızca yararlanma hakkına sahiptir. Bunun gerçekleşebilmesi ancak düzenlemeler yapılırken engelli kişilerin de gereksinimlerinin göz önünde bulundurulmasıyla mümkündür. Özürli insanların kentsel yaşama katılım alanındaki ihtiyaçları özürli olmayanlarla farklı olmakla birlikte benzerdir. Özürli olarak tanımlanan bireyleri, toplumun ayrı bir kesimi olarak niteleme yerine bütünleşmiş bir parçası olarak algılayabilmek ve mekanda da buna olanak sağlayabilmek amacıyla fiziksel çevreye ulaşılabilirliğini sağlamak gerekmektedir. Ulaşılabilir mekân oluşturma sürecinde en önemli görev konuyla ilgili tüm birey ve kurumlarıdır. Merkezi ve yerel yönetimler, meslek odaları, eğitim ve araştırma kurumları, sivil toplum örgütleri ve medya üzerine düşen görevleri tam anlamıyla yerine getirmelidir.

Bu bağlamda makalemizde engelli kavramı, engelli sorunları, kentsel alanda karşılaşılan sorunlar, engellilere yönelik kentsel tasarım ve planlama, engelliler için hareketlilik sorunları genel olarak ele alınmıştır.

2. ENGELLİ TANIMI

Tanım olarak "engelli" sakat ve özürli kelimeleri yerine kullanılsa da bu sözcükler farklı anlamlara gelmektedir. Özürli terimi "özürlülüğü" odak noktasına koymayı gerektiren, yani özürlülük olgusunu nesnelleştiren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın engellilik, hemen olmasa da zamanla bu zorunluluktan kurtulabilmeyi, düşüncelerimizde yumuşama ve esneklik sağlamayı başarabilecek bir terim olarak görünmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kabul ettiği Sakat Kişilerin Hakları Bildirgesi'nde engelli tanımı şöyle yapılmaktadır; "Normal bir kişinin, kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar".

Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi "özürli" olarak tanımlanmaktadır.

3. ENGELLİ SORUNLARI

Engellilerin karşılaştıkları sorunların başında yoksulluk, eğitim, ulaşım, fiziksel çevre, konut ve iyileştirme gibi konular gelmektedir. Yapılan araştırmalar, dünyanın her yerinde engellilerin çok büyük çoğunluğunun toplumun yoksul kesimlerinden geldiğini ve yoksulluk içinde yaşadıklarını göstermektedir. Eğitimdeki eksiklikte yoksullukla endekslilik olarak ortaya çıkmaktadır engelli ailelerinin maddi sıkıntılarından dolayı engelli çocuklarını okula göndermeleri güçleşmektedir. Bu sorunların haricinde en önemli olan sorun ise ailelerin ve çevredeki insanların engellilere bakış açısından kaynaklanmaktadır.

Bir diğer sorun rehabilitasyon ve araç-gereç gereksiniminin yeterince karşılanamaması engellilerin toplumla bütünleştirilmesinin önündeki en büyük engellerden birisidir. Fiziksel işlevlerindeki bozulma ya da bazı eksiklikler nedeniyle engellinin hareket yeteneği sınırlanınca, bu durum engellinin özel yaşamına da bazı kısıtlamalar getirmektedir.



İstihdam açısında bakıldığında, her insanın yapabileceği bir iş vardır ve engelliler de fiziksel ve ruhsal işlevlerinde bir bozulma ya da eksiklik olsa bile, onların bu niteliklerini dikkate alan uygun bir eğitim ve rehabilitasyondan geçirildikleri zaman çalışabilirler, üretime katılabilirler. Çalışmanın, kültürün önemli bir parçası sayıldığı toplumlarda, herkes gibi engelliler de çalışmaya/üretmeye isteklidirler.

Ulaşım, fiziksel çevre ve konut engellilerin, engellilik durumlarını en çok hissettikleri sorunların temelinde yer almaktadır. Engellilerin içinde yaşadıkları fiziksel çevre, sahip oldukları fiziksel işlev bozuklukları/yetersizlikleri ve bunun yol açtığı sınırlamalar yüzünden büyük önem taşımaktadır. Toplumu tasarlarken, bir toplum modeli ortaya koyarken, içinde yaşanan fiziksel çevreyi de o toplumun içinde yaşayan herkesi düşünerek tasarlamak gerekir. Engellilerin karşılaştıkları sorunları çoğaltmak mümkündür. Detaylı olarak inceleyeceğimiz konu ise “kentsel alanda engellilerin karşılaştıkları sorunlardır.

4. ENGELLİLERİN KENTSEL ALANDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Yaşanılan konuttan tüm kamusal yaşam alanlarına ve ulaşım araçlarına kadar tüm çevresel unsurların engellilerin özellikleri ve gereksinimleri dikkate alınarak tasarlanmadığı bir gerçektir. Kentlerimizin çoğunda engelli bireylerin erişim ve ulaşım olanaklarını engelleyici pek çok unsura rastlanmaktadır.

Yollar, kaldırımlar, kamu binaları, parklar ve bahçeler, okullar, içinde yaşanan konutlar, ulaşım araçları ve bunun gibi daha birçok fiziksel çevre unsuru, engellilerin topluma katılmasının önünde ciddi birer engel oluşturmaktadır. Böylece sahip olduğu engeli nedeniyle hareket yeteneği sınırlanmış insanların bu ve benzeri sebeplerle yaşadıkları sınırlama daha da pekişmektedir. Bunun anlamı Hareket yeteneği sınırlanan bireyin toplumsal yaşamdan dışlanmasıdır. Oysa bütün bunlar, engellilerin topluma katılmasını, toplumla bütünleşmesini kolaylaştıracak bir biçimde tasarlanabilir ve geliştirilebilir.

Bozuk yüzeyli yollar, güvenlik tedbirleri alınmayan alt yapı çalışmaları, çok yüksek kaldırımlar, özürllülerin kullanımına uygun olmayan telefon ve telefon kabinleri, gerekli düzenlemeler sesli ve görsel uyarıcılar olmadığı için özürllülere hizmet edemeyen ulaşım sistem ve araçları, kent ulaşımı ve yaşamında yoğun olarak karşılaşılan engellerdir. Kent bütününde ve yapı ölçeğinde özellikle işitme ve görme engellilerin yararlanacağı işaretlemeler, görsel ve sesli bilgilendirmeler son derece yetersizdir. Yeşil alanlar ve spor alanları özürllülerin de yararlanabileceği şekilde düzenlenmemiştir.

Kısacası kentlerimizde özürllülerin hareketini kolaylaştırıcı düzenlemeler birkaç küçük uygulama dışında yapılmamıştır. Standartlara uygun olmayan rampalar vb. yapılan bazı hatalı uygulamalar, değil kolaylık sunmak aksine özürllü sayısını arttırıcı nitelikler göstermektedir.

Kentlerde yaya dolaşımını kısıtlayan, taşıtlara öncelik tanıyan, taşıt trafiğini hızlandırmayı amaçlayan uygulamalar öncelik almakta, ışıklı yaya geçitleri kaldırılarak üst geçitler yapılmaktadır. Toplu taşımacılıkta özürllülere yönelik düzenlemelerde bütüncül yaklaşımlar yerine, bazı özel ve yetersiz çözümler getirilmektedir. İnşa edilen alt ve üst geçitler ise engelli bireylere göre tasarlanmamıştır. Bu geçitlerin pek azında asansör bulunmaktadır. Trafik içerisinde araçları ile seyreden engelli bireyler park yeri sorunu ile karşılaşmaktadır. Kent içerisinde engelli kullanımına ayrılmış park yerleri az sayıda bulunmaktadır. Kaldırım yükseklikleri standartların üzerindedir ve tüm kaldırımlarda rampa bulunmamakta, rampa bulunan kaldırımlarda ise eğim standartlarına uyulmamaktadır. Kaldırıma engelli bireylerin iniş ve çıkışları oldukça zordur. Kaldırım genişlikleri her zaman bir tekerlekli sandalyenin sığabileceği boyutlarda değildir. Bu sebeple tekerlekli sandalye kullanan engelli bireyler bazı kaldırımları kullanamamaktadır. Kaldırım üzerinde bulunan kent mobilyalarının keyfi denilebilecek karmaşa ile yerleştirilmiş olması, kaldırım üzerinde engelli bireylerin erişimi güçleştirmektedir. Kaldı ki, kaldırım üzerlerinde bulunan otobüs durakları, büfeler, belediye hizmet alanları yalnızca engelli bireylerin değil, tüm kentlilerin ulaşımını engellemektedir.

Kent mobilyalarının bir standarda oturmadığı gözükmemektedir. Otobüs duraklarından, çöp kovalarına engelli bireyler bazı hizmetlere erişimde zorlanmaktadır. Diğer taraftan kent içerisindeki kamuya yönelik hizmetlerden yararlanmaları oldukça güçtür. Örneğin, otobüs duraklarında engelli bireylerin bekleyebileceği özel alanlar bulunmamakta, vasitanın geldiğini, duyma ve görme engelli bireyler tespit edilememekte, otobüslere binecek olan engelli birey için özel bir sistem getirilmemektedir.

2005 te çıkarılan 5378 sayılı yasanın, 7 yılda “resmi binaların, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel altyapı alanlarıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapıların” engellilere uygun hale getirilmesini öngörmektedir. Ayrıca 1997 yılında İmar Yasası nda engellilerle ilgili düzenleme yapılmıştır. Geçen sürede yasaların bu hükümlerine uyulduğunu gösteren bir gelişme görülememektedir.

5. ENGELLİRE YÖNELİK KENTSEL TASARIM VE PLANLAMA KRİTERLERİ

Engellileri başkalarının yardımına gerek duyurmadan kent yaşamı/aktiviteleri ile bütünleştirmeye yönelik tasarım arayışlarına ve uygulamalarına gereksinim bulunmaktadır. Kenti oluşturan konut yerleşme alanları, kentsel çalışma alanları (yönetim, kamu kuruluşları, kentsel ve bölgesel işmerkezleri vb.), yeşil alan, kentsel sosyal alt yapı (eğitim, sağlık, kültürel tesis, dini tesis) arasındaki bağlantı güçlü ulaşım ağları ile sağlanarak toplumun engelli, yaşlı, hasta kısmı unutulmadan tüm insanlara yönelik tasarım yapılmalı, ülke, bölge ölçeğinden başlanarak kente inen planlar yapılmalı ve planlar arasındaki uyum unutulmamalıdır.

Kent bütününe yönelik planlama ve tasarımdaki temel kurallar şu şekilde olmalıdır:

- Planlama engelli bireylerin hareketlerini kısıtlamayacak şekilde yapılmalı, engelli kişilerin kullanabildiği alanların çoğunluğunu sağlıklı insanların rahatlıkla kullanabildiği unutulmamalıdır.
- Meslek disiplinlerinin ortak çalışmalarıyla özel ve kamu alanlarında engelli bireyler için uygun yaşam alanları oluşturulmalıdır.
- Özellikle kent içi ulaşım alanlarında gerekli önlemler alınmalı ve belirtilen standartlar dahilinde, engelli bir bireyin yardım almadan bir yerden bir yere gidebileceği şekilde ulaşım ağı oluşturulmalıdır.
- Açık alanlarda olduğu kadar yapı içlerinde de engelli bireylerin kullanımları göz önüne alınarak planlama yapılmalıdır.
- Gerekli yasal düzenlemelerle çevre düzenleme planlarında ulaşılabilirlik kriterlerinin uygulanması zorunlu hale getirilmelidir.
- Fiziksel çevrenin yapılandırılmasında sorumlu kişi ve kuruluşların engelli kişiler konusunda bilgili, bilinçli ve duyarlı davranmaları sağlanmalıdır. Bu amaçla fiziksel çevrenin tasarlanması ve yapılandırılması süreçlerinde engellilerin, ailelerinin ve örgütlerinin katılımı konusu büyük önem taşımaktadır.
- Belediyeler imar mevzuatlarında yer alan konuyla ilgili hususların uygulanmasında hassas davranmalı, standartlara uygun olmayan uygulamalar için gerekli önlemleri almalıdır.
- Yasalarda yer alan düzenlemelerin uygulanması sağlanmalı, aksi takdirde cezai yaptırımlara başvurulmalıdır.
- Engellilere yönelik olarak yapılması gereken düzenlemelerin, mevzuat ve standartlara uygun olması konusunda karşılaşılan aksaklıklar; yerel yönetimlerin bu konudaki yetki ve sorumlulukları; mevcut mevzuat ve standartlar konusunda yerel yönetimlerin bilgi, teknik ve mali açıdan yeterliliği; bu konudaki denetim sistemi hususlarında Özürllüler İdaresi Başkanlığı ile sürekli işbirliğinde olmalıdırlar.

Temel hedef yeni yapılaşacak alanlar açısından, “engelsiz fiziksel çevreler oluşturmak” ve mevcut çevrelerin “niteliğini iyileştirmek”, “erişebilirliğini artırmak”tır.



6. ENGELLİLER İÇİN HAREKETLİLİK SORUNU

Kentsel fonksiyonlara erişimi sağlayan en önemli unsur olan ulaşım ile ilgili detaylı olarak çalışılmalıdır. Ulaşılamayan faaliyetlerin olması engelli ya da engelsiz bireylere fayda sağlamayacaktır. Engellilerin toplumsal katılımını geliştirmek için önce ulaşımı düzenlememiz gerekmektedir.

Ulaşım da yol-trafik-otopark ve yaya sirkülasyon sisteminin bütünlük içinde, etkin biçimde hizmet etmesi sağlanmalıdır. Erişilebilirlik, otobüsten durağa, yaya yoluna, otoparka, konuta kadar uzanmalıdır. Bu konuda toplu taşıma servislerinin engelli insanlara da ulaşım olanağı sağlamak üzere genişletilmesi öncelikler arasında yer almalıdır. Ulaşılabilirlik yapısal çevrenin temel bir özelliği olup, engellilerin günlük yaşamlarının sürdürebilmelerinde, öncelikle evlerinden çıkabilmeleri ve başkalarına muhtaç bütün ticari ve idari kamu binalarındaki işlerine gidip gelebilmeleri, sosyal-kültürel, spor, sağlık, dini faaliyetler gibi aktivitelere ulaşılabilirliğin sağlanması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Ulaşım ile ilgili temel düzenlemeleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Engellilerin hareketini, kolaylaştırmak için yollar engellerden arındırılmalıdır. Dik, yüksek, keskin, kavisli veya köşeli olan yollar, engellilerin hareketini kısıtlayıcı olduğundan, yaya kaldırım yüzeyi aynı yükseklikte, düz ve rahat kavisli olarak yapılmalıdır.
- Mevcut bir yol üstüne, engellilerin ve yayaların yararlanacağı bir tesis yapılacağı zaman ne tür bir tesisin yapılacağı belirlenmesi, ölçümlendirilmesi gereklidir. (Örnek: Toplu taşıma durakları, oto parklar, yaya yolu kaldırım düzenlenmesi, dinlenme yerleri, ağaçlandırma vb)
- Kapalı ve açık tüm alanlarda ulaşılabilirliği güçleştiren nedenler olarak tanımlanan fiziksel engellerin kaldırılarak, fiziksel çevre özürllüler için yaşanabilir ve ulaşılabilir tasarlanmalıdır.
- Eğitimli köpek kullanan görme özürllülerin günlük zorunluluklarını giderebilme için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- Engelliler için ulaşılabilirlik kolaylıklarının sağlanmasında diğer sağlıklı yayaları da kapsayacak ortak hizmet olanakları düşünülmelidir. Ayrıca insanlar fiziki bakımdan birbirinden farklı olduğundan, farklı kategorideki insanlar için ayrı tesisler yapmak yerine, herkes tarafından kullanılabilir ortak şartlardaki tasarımlar yapılmalıdır.
- Eski yapılaşmanın ulaşılabilir hale getirilmeye çalışılmasının yanı sıra, özellikle yeni uygulamalarda ulaşılabilirlik kriterlerine uyumun sağlanması gerekmektedir.

7. SONUÇ

Bu yazıda, engellilerin yaşam kalitesini anlamak ve açıklamak için bir kavramsal model geliştirilmiştir. Bu konuda, yeni bir çalışma ve araştırma konusu gündeme getirilmesi düşüncesi yol gösterici olmuştur. Günümüz dünyasında, özürllülerin insanca yaşama hakları vardır. Güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde, özürllülük olgusuna ve özürllülerin yaşamlarına bakmak, yeni bilgiler ve kavramlar üretilmesine yardımcı olacaktır. Yaşam zorluklarını insan haklarıyla aşmak düşüncesi; konuya yeni zihniyetlerle yaklaşımı, yeni yapılan oluşturmaya ve özgün uygulamaları üretmeyi zorunlu kılmaktadır. Engellilerin yaşam kalitesini yükseltmek ve yaşam standartlarını iyileştirmek için nesnel ve öznel yaşam koşullarını daha iyi görmek ve araştırmak gereklidir. Yukarıda incelenen sorunlar engellilerin yaşam ve işlevselliklerini büyük oranda aksatmakta olup, belirtilen teknik yapılanma ve hukuki düzenlemelerin yapılması engelli insanları hayata bağlayacak önemli bir adımdır.

Gerçekleştirilecek araştırmalar ışığında, özürllülerin yaşamlarını güçlendirici öngörülen somutlaştırmak ve çağdaş toplum projesi doğrultusunda, özürllü insanlarımız için gerçekçi, geçerli etkinlikler ve hizmetler üretmek kolaylaşacaktır.



KAYNAKÇA

1. Pınarcıoğlu, N., **Önver**, M., 2011, İstanbul, “*Kentsel Mekana Katılım Açısından Kriz ve Sakatlık İlişkisinin Değerlendirilmesi*”, Political Economy, Crisis and Development (Politik İktisat, Kriz ve Kalkınma), s.397-498.
2. Türkoğlu, H., 2011, Eskişehir, “*Sağlıklı Kentsel Çevrelerin Yaratılması*”, Sağlıklı Kentler Birliği 7. Yıl Konferansı “2020 Sağlık Politikaları Ve Yerel Seviyede Sağlığın Yönetimi”, s.43-45.
3. Başaran, İ., 2008, İstanbul, “*Kentsel Güvenlik İçin Kent Sağlığı*”, Kent ve Yerel Yönetim Kitabı, 87-95.
4. Altınok, M., Kars, M., M., 2010, Kütahya, “*Tekerlekli Sandalye Kullanan Engellilere Yönelik Islak Mekân Düzenlemelerinde Fonksiyonel Yaklaşımlar*”, Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Entitüsü Dergisi, Sayı 21, s.107-122.
5. **Öztürk, M.**, Kaplan, H., 2004, Ankara, “*Engelliler, Kamu Mekanı ve Engelsiz Tasarım: Kamusal İç Mekanlarda İrdelenmesi İçin Bir Çerçeve*”, Planlama Sayı 2004/2, s.67-74.
6. Mülâyim, A., **Özşahin**, B., 2010, Ankara, “*Bedensel Engellilerin Konaklama Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir İnceleme*”, **Öz-Veri Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, s.1663.**
7. Cılga, İ., 1999, “*Özel İlgi ve Eğitime Gereksinimi Olan Gençlik*”, Saray Rehabilitasyon Bilim Dergisi. s.2, 3-4, s. 2-4: 2-5.



YÖNETMELİKLER ve KATILIM: GERÇEK HAYATTA İYİ FİKİRLER NASIL AKTARILIR?

ALMANYA'dan ÖRNEKLER

Dr.Kai PAGENKOPF

Sorun

Almanya'da çok fazla yönetmelik var:

- Kanunlar ve hükümler
- Erişebilirliğe odaklanan DIN kuralları
- Özürlülerin Hakları'na İlişkin Kabul Edilmiş BM Sözleşmesi

...ama...

Sorun

...her seviyede farkındalığın olmaması ve bilgisizlikle de karşılaşıyoruz:

- planlayıcılar
- mimarlar
- ustalar
- hizmet personeli

Sorun



- Planlama süreci sırasında özen gösterilmemesi
- Satın almada özen gösterilmemesi

Sorun



- Mimarlar çoğunlukla kuralları bilmiyorlar
- İnşaat müfettişleri de çoğunlukla bilmiyorlar...

Sorun



- Ustalar genelde her zaman yaptıklarını yapıyorlar
- Neden öyle yaptıklarını bilmeden

Sorun



- İyi niyet bile bilinçsiz çalışanlar nedeniyle kolaylıkla zarar görebiliyor

Sorun



- İyi niyet bile bilinçsiz çalışanlar nedeniyle kolaylıkla zarar görebiliyor

Sorun

- planlayıcılar
- mimarlar
- ustalar
- hizmet elemanları

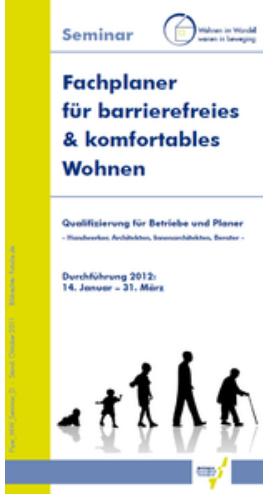
kötü adamlar değil. Sadece kuralların ve yönetmeliklerin ne anlama geldiğini ve bunları nasıl uygulayacaklarını bilmiyorlar.

Asıl sorun bilgisizlik!



Çözümler

1. Erişebilirliği ve Herkes için Tasarım'ı mesleki eğitimin ve sertifikalandırmanın her aşamasında uygulayın



“Erişilebilir ve Rahat Yaşam Uzmanı”

- Disiplinlerarası seminer
- Mimarlar, ustalar ve danışmanlar için
- Münster Ustalar Odası'nda
- 80 saat
- Pratik eğitim dahil olmak üzere
- Resmi sertifika



Çözümler

2. Tüm paydaşları dahil edin



Kamuya açık alanlarda

- Gerçek uzmanlara sorun (müşteriler ve kullanıcılar)
- Sürecin bütün aşamalarında
- Ama sadece tekerlekli sandalye kullanıcılarına değil
- Çocukların ve yaşlı insanların da kendi ihtiyaçları var



Çözümler

3. Erişebilirlik ve Herkes için Tasarımı Kamu Satın Alımları'na dahil edin



Muenster şehrinde herkese açık tuvaletler

- Erişebilirliği sağlamadan sözleşme imzalanmıyor
- Sözleşme içeriğinin belirlenmesine sivillerin katılımı

Çözüm

4. Çekici görünmesini sağlayın



İyi tasarımla kabul edirlilik seviyesini yükseltin

Çözümler

5. Bağlanın – ve başkalarını bağlayın



Almanya'da Engelsiz Yerler

- 6 kurucu üye
- Erişilebilir turizmin sürdürülebilir tanıtımı
- Merkezler arasında sürekli işbirliği
- Sürekli deneyim alışverişi ve tanıtım amaçlı işbirliği

Erişilebilirlik ve Herkes için Tasarım'ın Kabul Edilme Oranını Artıran Başarı Etkenleri:

- Karar merci ve siyasi taahhüt
- Koordinasyon, ağ kurma ve kullanıcı katılımı
- Eğitim ve bilgi yönetimi
- Stratejik planlama ve profesyonel pazarlama

ÖZÜRLÜLERE YÖNELİK TEKNOLOJİK GELİŞMELERLE İLGİLİ BAŞARILI ÖRNEKLER

BİLİŞİM ve OTİZM

Petek ÖZGÜL

AMAÇ

Uzmanlar bilişim alanında ihtiyaç duyulan yazılım testi, kalite kontrolü ve veri sistemleri işlemleri hizmetlerini otizmli çalışanlarının özel yetenekleri ile daha yüksek kalitede sağlayan bir projedir. Yazılım geliştirme, müşteri yönetimi gibi süreçlerde kalitenin kontrolü şirketler için büyük önem kazanmakta ancak bunu sağlamak için yapılan yazılım testleri, veri sistemleri işlemleri rutin ve dikkat gerektiren doğasından dolayı gereken özende gerçekleştirilememektedir. Yüksek fonksiyonlu otizmliler kendilerine has yüksek konsantrasyon, detaya ve sisteme önem ve tekrar eden işlerde başarı gibi özellikleriyle bu işler için en uygun elemanlardır. Uzmanlar hem bilişimde kaliteyi arttırmak hem de yüksek fonksiyonlu otizmlileri topluma en verimli şekilde kazandırmayı amaçlamaktadır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Yetişkin yüksek fonksiyonlu otizmliler ve Aspergerlilerin verimli olacakları bilişim alanında iş hayatına katılmaları belli aşamalarla sağlanmaktadır. Uzmanlar bu aşamaları hayata geçirecek bir kuruluş olmayı ilke edinmiştir. Ön görüşme ve bazı testler aracılığıyla tüm başvurular değerlendirilmekte ve eğitim için uygun olan kişiler 'uzman aday' olarak belirlenmektedir. Sosyal ve teknik içerikli 5 aya kadar süren eğitim sırasında uzman adayları teknik yetenekleri ve sosyal yapıları doğrultusunda eğitilmekte ve bireysel profilleri oluşturulmaktadır. Eğitimin sonunda başarılı olan uzman adayları bilişim şirketleri ile yapılan hizmet anlaşmaları doğrultusunda çeşitli proje grupları oluşturularak birer bilişim çalışanı yani 'uzman' olarak görev yapmaktadırlar.

Yetişkinlere yönelik 5 aylık eğitime ek olarak 16-17 yaş grubunun bilişim alanında eğitim alması amacıyla 3 yıllık bir program da öngörülmektedir. Bu program sayesinde sertifika alan gençlerin bilişim alanında iş bulmaları sağlanabilecektir.

BULGULAR

Yukarıda anlatılan model başta Danimarka merkezli Specialisterne olmak üzere Avrupa ve Amerika'daki diğer kuruluşlar tarafından başarıyla uygulanmaktadır. Özel eğitimciler ve bilişim uzmanlarından oluşan küçük bir yönetim ve eğitim kadrosu ile çeşitli yaş gruplarından birçok sayıda otizmli çalışma imkanı bulmuştur.

SONUÇ

Avrupa ve Amerika'da başlayan bu heyecan verici yapılanmanın Türkiye'de de uygulanabilmesi zihinsel özürlü yetişkinlerin istihdamı alanında çok önemli bir projedir. İleriye dönük olarak toplumda yetişkin otizmlilere ve onların toplum hayatındaki değerine bakışı değiştirecektir.



ANAHTAR KELİMELER

Otizm, asperger, bilişim, istihdam, eğitim

REFERANS

Wareham J., Sonne T., 2008. *Harnessing the Power of Autism Spectrum Disorder (Innovations Case Narrative: Specialisterne)*, MIT Innovations Journal: Technology, Governance, Globalization Winter 2008, Vol. 3, No. 1, Pages 11-27: 11-27.

Sonne T., Donovan S., 2008. *Entrepreneur Thorkil Sonne on what you can learn from employees with autism*, Harvard Business Review, 4 pages, Publication date: Sep 01, 2008.

Austin R. D., Wareham J., Busquets J., 2008. *SPECIALISTERNE: Sense and Details*, Harvard Business School Case Study, Publication Date: Feb 14, 2008.

Simone R., Grandin T. (foreword), 2010. *Asperger's on the Job: Must-have Advice for People with Asperger's or High Functioning Autism, and their Employers, Educators, and Advocates*, Future Horizons, 200p



ROBOT İLE İŞARET DİLİ OYUNU: KULLANICI DEĞERLENDİRMELERİ

Yrd.Doç.Dr.Hatice KÖSE BAĞCI

Hatice Köse – Bağcı, Rabia Yorgancı, Hatice Esra Algan

ÖZET

Bu çalışmanın amacı İnsanımsı (humanoid) robotlar kullanılarak oluşturulan işaret dili tabanlı interaktif oyunlarla özellikle çocuklara işaret dili ve iletişim becerilerinin kazandırılmasıdır. Bu bildiride bu çalışmanın ilk safhasında kullanılan çoğunlukla internet tabanlı robot işaret dili uygulamalarının değerlendirme anketlerinin değerlendirilmesi ve interaktif robot oyunu için geliştirilme süreci sunulmaktadır.

1. GİRİŞ

Türk İşaret Dili (TİD), ülkemizde genel olarak işitme düzeneğinde oluşan bir sorun nedeniyle günlük yaşamda sözel dili işlevsel olarak kullanamayan insanların, el hareketlerini, vücudunu ve yüz ifadelerini kullanarak iletişim kurmasını sağlayan görsel bir dildir. Beyin gelişimi ve zekâ için son derece önemli olan dil gelişimi, 2 – 3 yaşlarında tamamlanır. Bu nedenle okul öncesi eğitim oldukça önemlidir. Ebeveynlerin işaret dilini biliyor olması bu eğitim için büyük bir şanstır.

1400'lü yıllara kadar işitme engellilere karşı olan önyargılar Rönesans döneminde yapılan çalışmalar sonucu yıkılmış, bu kişilerin de eğitilerek iletişim kurabileceği anlaşılmıştır. Daha sonraları kurulan çeşitli okullarda denenen farklı yöntemler, işitme engellilerin eğitiminde büyük gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır [1].

Günümüzde işitme engelli insanların işaret dili eğitiminde televizyon ve bilgisayar kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır. Boğaziçi Üniversitesi'nde, ilgili videolar ile TİD'ni öğretmek ve kişinin yaptığı hareketlerin (el ve yüz tanınarak) bilgisayar tarafından anlaşılması üzerine kapsamlı bir araştırma yürütülmektedir [2-5]. Bunun yanında bir TİD Sözlüğü de geliştirilmiştir [6].

Bu çalışma, iki boyutlu araçların işaret dili öğretimindeki yetersizliği nedeniyle öğretimde araç olarak insansı robotların kullanımının geliştirilmesini hedeflemektedir. Geliştirilen sistemde çocuk boyutlarında bir insansı robot, seçilen TİD sözcüklerini özel olarak hazırlanmış bir oyun içerisinde işitme engelli çocuğa taklide dayalı eğitim sayesinde öğretebilecektir.

Robotun işaret dilindeki başarısını ölçmek amacıyla çeşitli yaş gruplarını kapsayan anketler düzenlenmiştir. Geneli internet üzerinden yapılan bu anketlerde öncelikle seçilen kelimenin benzetim programı ile hazırlanmış videosu gösterilmektedir. Ardından TİD Sözlüğü'nden [6] alınmış, benzer kelimelerden oluşmuş üç şık katılımcıya sunulmakta, katılımcıdan en benzeyenini seçmesi istenmektedir. Anket sonuçları ilerleyen bölümlerde ele alınmıştır.



2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

1977’de, parmak alfabesi kullanarak işitme engelliler ile iletişime geçen bir robot eli tasarlanmıştır. Daha sonra bu model geliştirilerek “Dexter II” adını almıştır. Daha sonra, 1994’te Ralph (Robotic ALPHabet) geliştirilmiştir. Yine parmak alfabesi kullanan bu robot el, uzaktan kumanda ile de kontrol edilebilmekteydi [7, 8]. Bu çalışmalar sırasında robot el henüz bir bedene sahip değildi. Daha sonraları farklı işaret dillerinde çeşitli başarılarla sahip pek çok çalışma yapıldı. Bunlardan biri, Amerikan İşaret Dili’ndeki 19 kelimeyi Hidden Markov modeliyle tanıyabilen çalışmadır [9]. Bu çalışmada ellerin ve başın hareketleri takip edilmiştir. Boğaziçi Üniversitesi’nde de işaret dili tanınması ve öğretilmesi amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmaktadır [10-15].

İşaret dili tanınması konusundaki gelişmelerin yanında, insansı robotların hayatımızda yer alabilmesi adına çalışmalar da hız kazanmaktadır. Bu amaçla çeşitli oyunlar geliştirilmekte, başarılar test edilmektedir. “drum-mate” bu oyunlardan biridir [16-19].

İşitme engellilere yardım amacıyla çeşitli sanal gerçeklik oyunları da geliştirilmiştir [20,21] ancak daha önce işaret dili eğitiminde insansı robotlar kullanılarak yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

3. PROJENİN AMACI

Bu çalışma, işitme engelli kişilere işaret dili öğretiminde robotların kullanımının yaygınlaşmasını hedefleyen projenin bir parçasıdır. Projede el ve parmaklara sahip olduğu için pek çok TİD kelimesini gerçekleştirebilen H-25 Nao robotlar kullanılmaktadır. Ayrıca bu robotların küçük boyutlu olması ve tasarımlarının oyuncağa benzemesi, çocuklar ile çalışırken etkileyici olmaktadır.

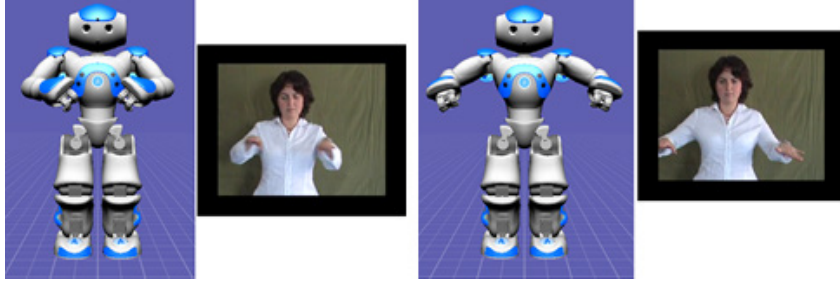
Nao robotlar 0.57 m uzunluğunda, 4.5 kg ağırlığındadır. 25 serbestlik derecesine, 500 MHz işlemciye, iki kameraya, dokunma sensörlerine ve sonar sensörlere sahiptir [22]. Projede robotun üst beden eklemleri kullanılmaktadır. Robotun üç parmağının bulunması ve bu parmakların bağımsız hareket edememesi, projede kullanılacak kelimelerin seçimi sırasında en büyük kısıt olmuştur. Çünkü Türk İşaret Dili’nde beş parmağın kullanıldığı kelime sayısı fazladır.

Amaçlanan sistemde, hazırlanan senaryo ile robot işaret dilini öğretecek, bu konudaki başarısı insan eğitmenler ile kıyaslanacaktır. Böylece robot eğitmenlerin de bu alanda çalışabileceği gösterilmiş olacaktır. Robotun kolay güncellenebilir olması ve dış görünüşünün çocukların ilgisini çekmesi, eğitmen olarak kullanılmasında büyük avantajdır.

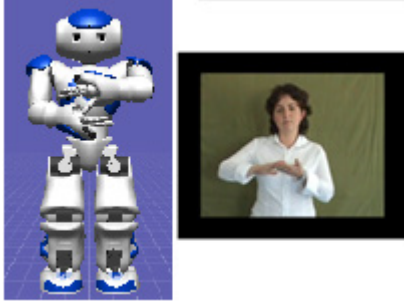
4. ÖNERİLEN YÖNTEMLER VE UYGULAMALARI

Robotların işaret dili eğitmeni olarak kullanılabilmesi için, seçilen kelimeleri ikiye defa içeren bir hikâye hazırlanarak bir çocuk ile karşılıklı oynanabilecek bir oyun haline getirilmiştir [23]. Seçilen kelimelerin (araba, arkadaş, baba, masa, üç) başarısının ölçümleri için ise çeşitli yaş gruplarına anketler düzenlenmiştir. Bu anketlerde katılımcıya seçilen kelimenin robot ile gerçekleşmiş hali gösterilmiş, şıklara ise seçilen kelime ve ona benzer diğer kelimelerin yer aldığı yaklaşık üçer video eklenmiştir. Bu videolar Boğaziçi Üniversitesi Perceptual Intelligence Laboratuvarı’nın (PILAB) oluşturduğu Türk İşaret Dili Sözlüğü’nden [24] alınmıştır. Anketin kullanım kolaylığı için internet sitesi kullanılmıştır [25]. İnternet üzerindeki anketin yanında, Boğaziçi Üniversitesi ve Bilgi Üniversitesi’nde açılan TİD derslerinde de anket uygulanmıştır. Aşağıda anketlerdeki kelimelerden alınan ekran görüntüleri yer almaktadır.

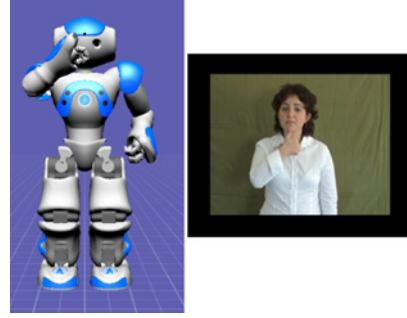




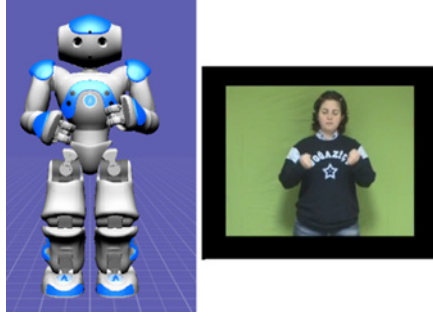
Şekil 1 Masa (TİD)



Şekil 2 Arkadaş (TİD)



Şekil 3 Baba (TİD)



Şekil 4 Araba (TİD)(İnsan görüntüleri [24]'de ki TİD sözlüğünden alınmıştır)

Anket katılımcıları, “Okul Öncesi”, “Lise” ve “Üniversite ve Sonrası” yaş gruplarına ayrılarak değerlendirmeye alınmıştır. Anketlerde kelimeler alfabetik sıra ile sorulmuştur. Tablolarda yer alan siyah gözeler, o kelimenin o sayıda videosu olmadığını göstermektedir.

4.1 Okul Öncesi

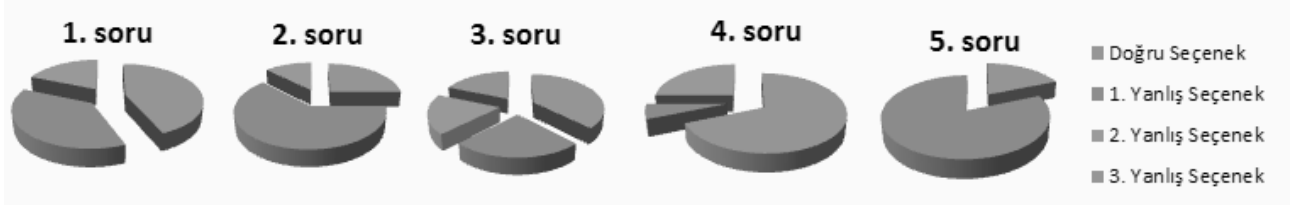
Ankete altı yaş ve altı 16 kişi (6 kadın, 10 erkek) katılmıştır ve katılımcıların işaret dili hakkında bilgisi bulunmamaktadır.

Aşağıda, anket katılımcılarının verdiği cevaplar ve o cevaplara verilen toplan puanlar yer almaktadır. “TOPLAM” sütununda ise “Puanlanmış cevap/Toplam cevap” bilgileri yer almaktadır.

	Doğru seçenek	1. yanlış seçenek	2. yanlış seçenek	3. yanlış seçenek	TOPLAM
1.soru	21/7	18/6	9/3		16/16
2.soru	12/4	30/10	6/2		16/16
3.soru	18/16	12/4	11/3	9/3	16/16
4.soru	37/11	3/1	12/4		16/16
5.soru	9/3	39/13			16/16



Tablo 1 Okul Öncesi katılım; Seçeneklerin aldığı puanlara/kişi sayısına göre dağılımı



Şekil 5 Okul Öncesi katılım; Verilen cevapların yüzdelik dağılımları

	Doğru seçe- nek	1. yanlış seçenek	2. yanlış seçenek	3. yanlış seçenek
1.soru	3	3	3	
2.soru	3	3	3	
3.soru	3	3	3,67±1,15	3
4.soru	3,36±0,8	3	3	
5.soru	3	3		

Tablo 2 Okul Öncesi katılım; Seçeneklerin ortalama puan tablosu

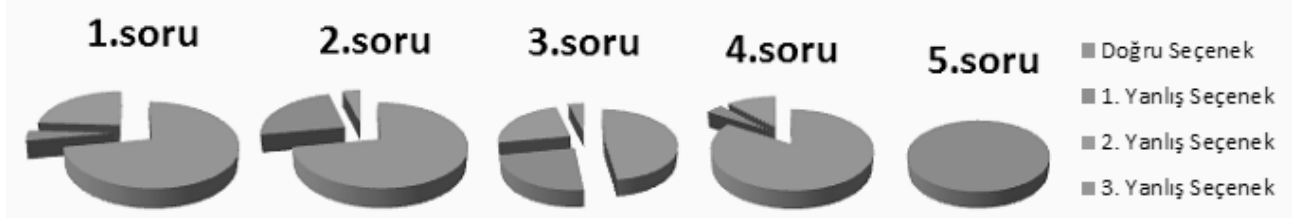
4.2 Lise

Ankete lise öğrenimi gören 25 öğrenci (16 kadın, 9 erkek) katılmıştır ve katılımcıların işaret dili hakkında bilgisi bulunmamaktadır.

Aşağıda, anket katılımcılarının verdiği cevaplar ve o cevaplara verilen toplan puanlar yer almaktadır. “TOPLAM” sütununda ise “Puanlanmış cevap/Toplam cevap” bilgileri yer almaktadır.

	Doğru seçenek	1. yanlış seçenek	2. yanlış seçenek	3. yanlış seçenek	TOPLAM
1.soru	65/18	4/1	22/6		25/25
2.soru	57/18	22/6	4/1		25/25
3.soru	36/12	22/6	17/6	4/1	25/25
4.soru	87/21	4/1	11/3		25/25
5.soru	-	81/25			25/25

Tablo 3 Lise katılım; Seçeneklerin aldığı puanlara/kişi sayısına göre dağılımı



Şekil 6 Lise katılım; Verilen cevapların yüzdelik dağılımları

	Doğru seçe- nek	1. yanlış seçenek	2. yanlış seçenek	3. yanlış seçenek
1.soru	3.61±0.916	-	3.67±1.032	
2.soru	3.16±0.924	3.67±0.816	-	
3.soru	3±0.853	3.67±1.21	2.83±0.752	-
4.soru	4.14±1.062	-	-	
5.soru	-	3.24±1.165		

Tablo 4 Lise katılım; Seçeneklerin ortalama puan tablosu

4.3 Üniversite ve Sonrası

Üniversite ve sonrasını işaret dilini bilenler ve bilmeyenler olarak iki başlıkta inceleyebiliriz.

4.3.1 Türk İşaret Dilini Bilmeyenler

Ankete üniversiteye devam eden ya da mezun olmuş olan 40 kişi (16 kadın, 24 erkek) katılmıştır. Yaş aralığı 18 – 25'tir.

Aşağıda, anket katılımcılarının verdiği cevaplar ve o cevaplara verilen toplan puanlar yer almaktadır. "TOPLAM" sütununda ise "Puanlanmış cevap/Toplam cevap" bilgileri yer almaktadır.

	Doğru seçe- nek	1. yanlış seçenek	2. yanlış se- çenek	3. yanlış se- çenek	TOPLAM
Araba	139/36	4/1	11/3		38/40
Arkadaş	57/23	28/13	3/1		33/37
Baba	56/19	32/11	13/5	5/2	35/37
Masa	121/33	16/4	6/2		38/39
Üç	121/31	16/5			34/36

Tablo 5 Üniversite ve Sonrası katılım (TİD Bilmeyenler); Seçeneklerin aldığı puanlara/kişi sayısına göre dağılımı





Şekil 7 Üniversite ve Sonrası katılım (TİD Bilmeyenler); Verilen cevapların yüzdelik dağılımları

Gri boyalı gözeler, o seçeneği yeterli kişinin işaretlememiş olduğunu göstermektedir.

	Doğru seçene- nek	1. yanlış seçene- nek	2.yanlış seçene- nek	3. yanlış se- çenek
Araba	3,86±0,82			
Arkadaş	2,47±0,85	2,15±1,21		
Baba	2,95±0,97	2,91±0,94	2,6±1,52	
Masa	3,67±0,82			
Üç	3,90±1,11	3,2±1,48		

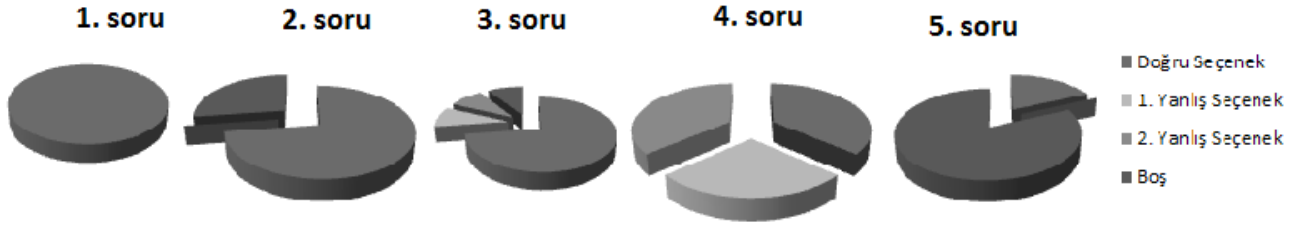
Tablo 6 Üniversite ve Sonrası katılım (TİD Bilmeyenler); Seçeneklerin ortalama puan tablosu

4.3.2 Türk İşaret Dilini Bilenler

Bilgi Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nin 2. kur TİD sınıflarında düzenlenmiş olan ankete 11 kişi (10 kadın, 1 erkek) katılmıştır.

	Doğru seçene- nek	1. yanlış seçene- nek	2. yanlış se- çenek	3. yanlış se- çenek	TOPLAM
Araba	31/11	-	-		9/11
Arkadaş	11/8	-	-		11/11
Baba	17/8	4/1	2/1	-	10/11
Masa	13/4	8/3	9/4		11/11
Üç	2/2	-			2/11

Tablo 7 Üniversite ve Sonrası katılım (TİD Bilenler); Seçeneklerin aldığı puanlara/kişi sayısına göre dağılımı



Şekil 8 Üniversite ve Sonrası katılım (TİD Bilenler); Verilen cevapların yüzdelik dağılımları

	DOĞRU SEÇENEK	YANLIŞ SEÇENEKLER
Araba	3,45±0,87	-
Arkadaş	1,125±0,35	-
Baba	2,125±0,64	6±0
Masa	3,2±1,10	5,25±1,41
Üç	1±0	-

Tablo Üniversite ve Sonrası katılım (TİD Bilenler); 8 Doğru ve yanlış seçeneklerin ortalama puan tablosu

5. SONUÇ

Bu bildiride Robot ile işaret dili tabanlı interaktif oyunlar oluşturulması amacı ile hazırlanan robot işaret dili uygulamaları ve bu uygulamaların farklı işaret dili bilgi seviyelerine sahip çeşitli yaş ve eğitim seviyelerinde gönüllüler tarafından test edilmesi ve çıkan sonuçlar ele alınmaktadır. Çalışma için farklı zorluk seviyesine sahip kelimeler seçilmiş, bu kelimeler farklı yaş grupları ve test alanları için farklı sonuçlar vermiştir. Özellikle işaret dili bilen katılımcılar kelimelerin arasındaki küçük jest değişimlerini daha çok farketmişlerdir. Yetişkinler ankete dayalı bu çalışmada lise seviyesi ve okul öncesi katılımcılardan daha büyük başarı göstermişlerdir. Bu sonuçta çocuklarda 3 boyutlu fiziki araçların işaret dili eğitimini olumlu yönde etkilediği sonucunu desteklemiştir [26,27].

REFERANSLAR

- [1] İşitme Engelli Çocukların Eğitimine Giriş, M. C. Girgin, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003
- [2] Aran, O., Keskin, C., Akarun, L., "Sign Language Tutoring Tool", European Signal Processing Conference, EUSIPCO'05, Antalya, Türkiye, 2005.
- [3] A. Caplier, S. Stillitano, O. Aran, L. Akarun, G. Bailly, D. Beutemps, N. Aboutabit ve T. Burger, Image and video for hearing impaired people, EURASIP Journal on Image and Video Processing, Special Issue on Image and Video Processing for Disability, 2007.
- [4] Keskin, C. ve L. Akarun, " Input-output HMM based 3D hand gesture recognition and spotting for generic applications , accepted for publication, Pattern Recognition Letters, vol. 30, no. 12, pp. 1086-1095, September 2009.
- [5] Aran, O., I., Ari, A. Benoit, P. Campr, A. H. Carrillo, F. Fanard, L. Akarun, A. Caplier, M. Rombaut ve B. Sankur, —Signtutor: An Interactive System for Sign Language Tutoring . IEEE Multimedia, Volume: 16, Issue: 1, Pages: 81-93, Jan-March 2009.
- [6] Turkish Sign Language Dictionary v1.0. [Online]. Available: <http://www.cmpe.boun.edu.tr/pilab/tidsozlugu>
- [7] Jaffe, D. (1994). Evolution of mechanical fingerspelling hands, for people who are deaf-blind [Electronic version]. Journal of Rehabilitation Research and Development, 31, 236–244.
- [8] Hersh, Marion A.; Johnson, Michael A. (Eds.), Assistive Technology for the Hearing-impaired, Deaf and Deafblind, 2003, XIX, 319 p. 168 illus., Hardcover, ISBN: 978-1-85233-382-9
- [9] Aran, O., Keskin, C., Akarun, L., "Sign Language Tutoring Tool", European Signal Processing Conference, EUSIPCO'05, Antalya, Türkiye, 2005.

- [10] Aran, O. ve L. Akarun, "A Multi-class Classification Strategy for Fisher Scores: Application to Signer Independent Sign Language Recognition", Pattern Recognition, Vol. 43, no. 5, pp. 1717-1992, May 2010.
- [11] Keskin, C. ve L. Akarun, "Input-output HMM based 3D hand gesture recognition and spotting for generic applications", accepted for publication, Pattern Recognition Letters, vol. 30, no. 12, pp. 1086-1095, September 2009.
- [12] Aran, O., M.S.T. Burger, A., Caplier ve L. Akarun, "A Belief-Based Sequential Fusion Approach for Fusing Manual and Non-Manual Signs", Pattern Recognition, vol.42 no.5, pp. 812-822, May 2009.
- [13] Aran, O., I., Ari, A. Benoit, P. Campr, A. H. Carrillo, F. Fanard, L. Akarun, A. Caplier, M. Rombaut ve B. Sankur, "Signtutor: An Interactive System for Sign Language Tutoring". IEEE Multimedia, Volume: 16, Issue: 1, Pages: 81-93, Jan-March 2009.
- [14] Aran, O., I., Ari, P. Campr, E. Dikici, M. Hruz, S. Parlak, L.Akarun ve M. Saraclar, Speech and Sliding Text Aided Sign Retrieval from Hearing Impaired Sign News Videos , Journal on Multimodal User Interfaces, vol. 2, n. 1, Springer, 2008.
- [15] Caplier, A., S. Stillitano, O. Aran, L. Akarun, G. Bailly, D. Beutemps, N. Aboutabit ve T. Burger, Image and video for hearing impaired people, EURASIP Journal on Image and Video Processing, Special Issue on Image and Video Processing for Disability, 2007.
- [16] Kose-Bagci, H., K. Dautenhahn, C. L. Nehaniv, "Emergent Dynamics of Turn-Taking Interaction in Drumming Games with a Humanoid Robot", Proc. IEEE RO-MAN 2008, Technische Universitat Munchen, Munich, Germany, 1-3 August 2008.
- [17] Kose-Bagci, H., E. Ferrari, K. Dautenhahn, D. S. Syrdal ve C. L. Nehaniv, "Effects of Embodiment and Gestures on Social Interaction in Drumming Games with a Humanoid Robot", Special issue on Robot and Human Interactive Communication, Advanced Robotics vol.24, no.14, 2009.
- [18] Kose-Bagci, H., K. Dautenhahn, D. S. Syrdal ve C. L. Nehaniv, "Effects of embodiment and gestures on social interaction in drumming games with a humanoid robot, Connection Science, vol. 22, no. 2, pp. 103– 134, 2010.
- [19] Dautenhahn, K., C. L. Nehaniv, M. L. Walters, B. Robins, H. Kose-Bagci, N. A. Mirza, M. Blow KASPAR - A Minimally Expressive Humanoid Robot for Human-Robot Interaction Research. Special Issue on "Humanoid Robots", Applied Bionics and Biomechanics 6(3): 369-397, 2009
- [20] Adamo-Villani, N. A virtual learning environment for deaf children: Design and evaluation. IJASET – International Journal of Applied Science, Engineering, and Technology, 16, 18-23, 2006
- [21] Lee, S., V. Henderson, H. Hamilton, T. Starner, H. Brashear ve S. Hamilton A Gesture-based American Sign Language (ASL) Tutor for Deaf Children, , Proceedings of CHI(Computer-Human Interaction). Portland, OR. April 2005
- [22] Graf, C., Härtl, A., Röfer, T., Laue, T.: "A robust closed-loop gait for the standard platform league humanoid". In Zhou, C., Pagello, E., Menegatti, E., Behnke, S., Röfer, T., eds.: Proceedings of the Fourth Workshop on Humanoid Soccer Robots in conjunction with the 2009 IEEE-RAS International Conference on Humanoid Robots, Paris, France, 2009, pp.30 – 37.
- [23] Kose-Bagci, H. ve R. Yorganci, <http://humanoid.ce.itu.edu.tr/>
- [24] Türk İşaret Dili Sözlüğü v1.0. [Online]. <http://www.cmpe.boun.edu.tr/pilab/tidsozlugu>
- [25] Kose-Bagci, H, and R. Yorganci, <http://web.itu.edu.tr/humanoid/adults/index.html>
- [26] Kose, H., and R. Yorganci , "Tale of a robot: Humanoid Robot Assisted Sign Language Tutoring", 11th IEEE-RAS International Conference on Humanoid Robots, Bled, Slovenia (HUMANOIDS 2011) , Oct. 26-28, 2011, *accepted*
- [27] Kose, H., R. Yorganci , and I.I. Itauma, "Robot Assisted Interactive Sign Language Tutoring Game", IEEE ROBIO conference, Thailand, 7-11 december, 2011, *accepted*



ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMA KATILIMINDA ÖZEL SEKTÖRE DÜŞEN GÖREVLER

BİLİŞİM ile KALKINMA ve CISCO NETWORKING

Evin TAŞ

Giriş: Bilişim gelişen dünyanın olmazsa olmaz gerekleri arasındadır. Türkiye’de bilgisayar okuryazarlığının %42 olduğu bir ortamda Avrupa ortalaması %64 seviyesindedir. İş bulmak için sadece bilgisayar okur yazarlığı değil, belli bir konuda uzmanlık gerekmektedir. Yapılan araştırmalar 2015 yılına kadar bilgisayar ağı uzmanı açığının global olarak 3 milyonu geçmesinin beklendiğini göstermektedir.

Cisco Networking Academy Programı:

Cisco Networking Academy (NetAcad) Programı, bilişim ve bilgisayar ağları konusunda teorik ve pratik konulardan oluşan etkileşimli eğitim programıdır. Tüm dünyada ağ teknolojileri konusunda yaşanan uzman sorununa bir çözüm üretebilmek ve bilişim sektörünün gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla Cisco’nun sosyal sorumluluk kapsamında gerçekleştirdiği Program, aynı zamanda dünyanın en büyük ağ teknolojileri e-öğrenme programıdır. 165 ülkede 10bin’den fazla yerel Akademi’de, senede 1 Milyon öğrencisiyle ağ teknolojileri konusunda güncel ve geçerli eğitim vermektedir.

Türkiye’de 2000 yılından bu yana 160’in üzerinde eğitim kurumunda yürütülen NetAcad ile bugüne kadar, 30 binin üzerinde kişiye bilişim teknolojileri alanında eğitim verildi. Ülkemizde liseler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve Milli Eğitim Bakanlığı ile ortaklaşa projeler yürüten Cisco, Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı ağ teknolojileri uzman açığının kapatılması için çalışmalarına devam etmektedir.

Katılımcılarına iş hayatına yönelik güncel bilgi ve beceriler sağlayan mesleki bir eğitim programı olan NETACAD, ‘yaşam boyu öğrenme’ esasına göre bilgisayar ağı uzmanlarının tüm kariyerleri boyunca gelişimlerini destekleyen, uluslararası olarak başarısı kanıtlanmış bir karma e-öğrenme uygulamasıdır. Sınıf ortamı ve çevrimiçi materyalleri birleştirerek dev bir eğitim programı oluşturulmuştur. Cisco Akademisi olan kurumlar, bu canlı laboratuvar ortamında e-öğrenme teknolojisinin son noktasını paylaşırlar.

NETACAD katılımcılara bilişimin temellerini, bilgisayar ağlarının tasarımı, kurulmasını ve bakımını ve ileri düzeyde uzmanlık konularını öğretmek için uygulanıyor. Programda internetin getirdiği olanaklar kullanılarak eğitim içerikleri sürekli güncelleniyor. NETACAD programına katılan eğitim kurumlarında yetkilendirilen öğretmenler, çevrimiçi kitapları kullanarak ders veriyorlar, özel bilgisayar ağları uygulama çalışmalarını laboratuvarlarda gerçekleştiriyorlar. Ondört ayrı kurstan oluşan eğitimlerde katılımcıların başarısı çevrimiçi ara sınavlarla ve finallerle sürekli denetleniyor. Başarılı olan katılımcılar NETACAD mezuniyet sertifikası ve Cisco sertifika sınavları için indirim belgeleri alıyorlar. Eğitim, katılımcıları uluslararası geçerliliği bulunan Cisco sertifikasyon sınavlarına da hazırlıyor. Mezunlar, iş hayatında uluslararası düzeyde geçerli olan bilgileriyle avantaj kazanıyorlar.

Giriş seviyesi kurslardan ileri düzey kurslara kadar farklı düzeylerde seçenekler ‘NETACAD Kurs Şeması’nı oluşturuyor. Bu yapı, yaşam boyu eğitim ve uzmanlaşma için uygulanıyor. Her mezuniyet aşamasında çalışma hayatına katılmak mümkün, edinilen bilgi ve beceriler ve meslek tanımları şemada gösteriliyor.

Büyük kurumlarda ve KOBİ’lerde bilişimin tüm konuları hakkında uygulamaya yönelik bilgi sahibi olan elemanlara gereksinim duyuluyor. Bilişim teknisyenliği, geniş bir uygulama alanına sahiptir. Şirketlerin bilgi işlem bölümlerinde çalışanların ihtiyaç duyacağı tüm bilgilere değinen BTT kursu, aynı zamanda ileride uzmanlaşmak isteyenler için de giriş seviyesinde bir kurstur. Bu kurslar uluslararası olarak normal ve teknik liselerde, meslek yüksek okullarında müfredat



içinde uygulanıyor. Ayrıca, sivil toplum kuruluşları ile birlikte geliştirilen projelerde geniş gruplara bilişim kültürünün verilmesinde, kısıtlı olanakları olan gruplara meslek kazandırılmasında BTT eğitimlerinden faydalanılıyor. Bilişime kişisel olarak ilgi duyan ve kendini geliştirmek isteyen katılımcılara da bu kurs önerilir.

Bilişim Teknolojisinin Temelleri kursu katılımcının bilişim teknolojisine kapsamlı bir giriş yapmasını sağlar, markalardan bağımsız olarak veri iletişimi ile ilgili temelleri aktarır. Kurs, temel PC Kullanım Kullanım becerilerine sahip öğrenciler için geliştirilmiştir. Katılımcılar eğitimi tamamladıklarında CompTIA A+ Essentials (220-601) sertifikasyon sınavına, ve (220-602,220-603 ya da 220-605) iş yeteneği sınavlarından birine girebilirler. İçerik ayrıca EUCIP (European Certification of Informatics Professionals) Administrator sınavının modül 1-3 konularını kapsamaktadır.

Dil: CCNA Discovery Türkçe, CCNA Exploration İngilizce'dir.

Önerilen Ders Süresi: 70 saatlik dört kurs modülü

Önerilen Eğitimci Yetkilendirme Süresi: Her bir kurs için 10 gün uzaktan eğitim, 5 gün sınıf eğitimi

NetAcad programının en yoğun uygulanan kısmı bilgisayar ağı uzmanlığı ile ilgili olan CCNA eğitimleridir. NetAcad CCNA eğitimleri, iki ayrı seçenekle uygulanabilir: CCNA Discovery ve Exploration. Katılımcı profiline göre akademiler bu iki programı farklı gruplara uygulayabilirler. Her iki eğitim de 70'er saatlik dört ayrı kurstan oluşur.

Bu eğitim programının yaklaşımı bilgisayar ağlarını uygulamaya yöneliktir. Katılımcıların günlük hayatta ev ortamı veya küçük ofislerde karşılaşacakları bilgisayar ağlarından, daha karmaşık ve kurumsal olanlara kadar konuyla ilgili kavramlar incelenir. Katılımcılar bilgisayar ağlarının temelleri ile birlikte ileri teknolojilerle ilgili bilgiler de alarak bilgisayar ağları konusunda çalışma yaşamına başlamaya hazır bilgi ve beceri düzeyine gelirler.



Bu program, katılımcıları CCNA® sertifikasyonlarına hazırlar. CCNA Discovery 1 ve 2'yi tamamlayan katılımcılar Cisco CCENT™ sertifikasyonuna hazırlanmış olurlar. Tüm CCNA Discovery müfredatını bitiren katılımcılar CCNA Sertifikasyon sınavlarına girmeye hazır hale gelirler. Ayrıca Networking Academy Programından mezun olan öğrenciler bu sınavlar için özel indirim alırlar.

ÖZÜRLÜLERİN YAŞAM STANDARTLARINI YÜKSELTECEK TEKNOLOJİYE ERİŞİM-1

ENGELLİLERİN BİLGİ VE İLETİŞİME ERİŞEBİLİRLİKLERİ VE TÜRKİYE’DE ERİŞEBİLİRLİK

Yrd.Doç.Dr.Selda ÇAĞLAR

ÖZET

Bu çalışmada engellilerin bilgiye ve iletişime erişebilirlikleri ile temel hak ve özgürlüklerini tam olarak kullanabilmeleri arasındaki ilişkiden hareketle başta Engelli Hakları Sözleşmesi olmak üzere, uluslararası insan hakları düzeninde bilgi ve iletişime erişebilirliğin anlamı, ilke ve standartları ile normatif çerçevesi belirlenmeye çalışılacak, bu sonuçlarla karşılaştırmalı olarak Türkiye’de engellilerin bilgiye erişimlerini sağlamaya ilişkin yasal düzenleme ve uygulamaların düzeyi ve başarısı tartışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Erişebilirlik, erişebilirlik hakkı, engelli.

GİRİŞ

Erişebilirlik (accessibility), insan haklarının ayrımcılık kadar sorunlu, hatta ayrımcılığı da kapsayan alanlarından biri olarak son dönemlerde insan hakları yazınında ve uluslararası örgütlerin çalışmalarında haklı bir yer edinmiştir.¹ İnsan yapımı ve doğal fiziksel çevre başta olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel çevreye ulaşabilme, bu çevrelerde verilen hizmetlerden yararlanma ve katkıda bulunma olanaklarına sahip olmayı ifade eden erişebilirlik, her türlü hakkın kullanımında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelliler sözkonusu olduğunda ise, hak ve hizmetlere erişim toplumun diğer kesimlerine göre daha sıkıntılıdır. Zira, dünya ülkelerinin büyük bir kısmında kamusal ve kamuya açık çevrelerdeki binalar, ulaşım sistemleri engellilerin erişimine uygun değildir. Ulaşım araç ve sistemlerinin elverişsiz olması, pek çok engelliye iş aramaktan ya da sağlık sorunlarını çözmek için sağlık kurumlarına gitmekten vazgeçirmektedir. Engellilerin iletişime yönelik ihtiyaçları da büyük ölçüde giderilememekte ve erişilebilir formatta çok az bilgi bulunmaktadır. Araştırma kapsamındaki 93 ülkenin 31’inde görme engelliler için işaret dili çeviri hizmeti verilmemektedir. 30 ülkede 20 ya daha az sayıda işaret dili tercümanı bulunmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma konusunda engellilerin oranı nüfusun diğer kesimlerine göre oldukça düşüktür. Hatta bazı ülkelerde ve bölgelerde günümüzde temel ürün ve hizmet sayılan telefon, televizyon, internet gibi ürün ve hizmetlere bile erişememektedirler.²

Engelliler için erişebilirlik, hakları kullanabilmenin bir aracı olmanın yanında bağımsız yaşamının, toplumsal yaşamın tüm alanlarına tam olarak katılabilmenin de koşuludur. Engellilerin bağımsız ve insan onuruna uygun bir yaşam sürebilmeleri için toplumun diğer üyeleriyle eşit şekilde fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisi dahil bilgiye ve iletişime, halka açık diğer tesis ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması gerekir. Bununla bağlantılı olarak, insan haklarının büyük bir kısmının toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşama katılımı kullanılabilmemesinin sonucu olarak ‘erişebilirlik’ katılımın ön koşulu, diğer yandan da hakkın kendisi olarak kabul görmeye başlamıştır. Nitekim,

1 *Yrd.Doç.Dr. Trakya Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı (scaglar@trakya.edu.tr)

A/HRC/10/48, 26 January 2009, s.13

2 Summary World Report on Disability, The World Bank and World Health Organization 2011, WHO/NMH/VIP/11.01, s.7-10, http://whqlibdoc.who.int/hq/2011/WHO_NMH_VIP_11.01_eng.pdf (24.06.2011)



engelliliğin sosyal modelinde bağımsız bir hak olarak kabul edilmektedir. Engelli Hakları Sözleşmesi'nde³ ise, genel bir ilke olmanın yanında madde başlığında ve içeriğinde 'hak' deyimi kullanılmaksızın bağımsız yaşamının ve toplumsal katılımın koşulu olarak münferit bir hükümle düzenlenmiştir. Fakat, Engelli Hakları Komitesi, Sözleşmenin 'erişebilirlik' hükmünü esas ve bağımsız bir hak olarak kabul etmektedir. Komite, 4. Oturumunda 'erişilebilirlik' üzerine açtığı "Genel Tartışma Günü"nde ilgili hükmün bir hak olduğunu açıkça dile getirmiştir.⁴

Ancak yine de, uluslararası insan hakları sözleşmelerinde yer alan erişilebilirliğin bir hak veya devletlerin bir yükümlülüğü olarak ele alınması konusunda hangi içerik ve kapsamda değerlendirme yapılacağı, normatif sınırların nasıl çizileceği tartışmalıdır. Birleşmiş Milletler (BM), İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAS) dahil Avrupa Konseyi(AK)'nin kurumsal karar ve çalışmalarında erişilebilirliğin ilke ve standartlarının belirlenmesine yönelik çabalar devam etmektedir. Bu konuya yönelik kurumsal çalışma ve veriler, erişilebilirliğin engelliler için bir hak ya da sadece devletlerin yükümlülüğü olup olmadığının, evrensel ya da bölgesel standartların yerel bazda ve somut durumlarda nasıl uygulandığının belirlenmesinde önemli birer araçtır.

Bu çalışmanın da amacı, sözü edilen araçlardan yola çıkarak Türkiye'de engellilerin bilgi ve iletişime erişilebilirliğini sağlamaya hizmet edecek yasal ve kurumsal düzenlemelerle uygulamaları değerlendirmektir.

I. ERİŞEBİLİRLİĞİN ULUSLARARASI HUKUK BOYUTU

Erişilebilirlik, insan hakları sözleşmelerinin büyük bir bölümünde farklı boyutlarıyla yer almış, genellikle toplumsal dezavantajlı kesimlerin insan haklarını kullanabilmesinin bir aracı olarak işlev görmüştür. Ayrımcılık ile arasındaki yakın bağın kurulmasını sağlayan, özellikle sosyal, ekonomik ve kültürel haklara ilişkin bazı normların "olmazsa olmaz" bir unsuru olduğunu kabul eden BM ve AK'nin kurumsal çalışmaları, Sözleşme denetim organlarının somut vakalara ilişkin değerlendirmeleriyle kavrama yüklenen anlam belirginleşmeye, çerçeve ve standartları açığa çıkmaya başlamıştır.

A. BİRLEŞMİŞ MİLLETLERDE ERİŞEBİLİRLİK

BM tarafından kabul edilen sözleşmelerin çoğunda erişilebilirlik kavramıyla beraber erişim, ulaşılabilirlik gibi aynı anlama gelen kavramlara yer verilmiş, bir kısmında ayrımcılığa engel olan, eşitliği sağlayan bir işlev yüklenmiştir.

Erişilebilirlik, en geniş anlamıyla bağımsız bir hükümle Engelli Hakları Sözleşmesi'nde yer almış; engellilerin kamusal alanda verilen her türlü hizmetten yararlanabilmeleri için devletlerin alacakları gerekli tedbirler sıralanmış, engellilerin bina ve kurumlar ile bilgiye rahatça erişebilmelerinin sağlanması ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir (m. 9). 'Adalet erişim' başlıklı maddeyle engellilerin adalet sistemi içinde korunmaları ve katılımlarına yönelik, 'düşünce ve ifade özgürlüğü ile bilgiye erişim' maddesiyle de engellilerin düşünce ve ifade özgürlüklerini kullanabilecekleri tüm iletişim kanallarının açılmasına yönelik devlet yükümlülüklerine yer verilmiştir (sırasıyla m.3-f, m.9, m.13, m.21). Bunların dışında kaliteli ve parasız ilk ve orta öğretime eşit erişim eğitim hakkının, ulaşılabilir en yüksek sağlık standartından yararlanma hakkı sağlık hakkının, yardımcı cihaz ve teknolojilere erişilebilirlik rehabilitasyon ve rehabilitasyonun, iş piyasalarına, genel teknik ve mesleki rehberlik programlarına, yerleştirme hizmetlerine, mesleki ve sürekli eğitime eşit erişim çalışma hakkının, toplum konut, emeklilik fırsatı ve programları ile temiz su, uygun ve bedeli ödenebilir hizmetlerle ihtiyaçlarına uygun araç, gereç ve hizmetlere, yoksul engelli ve ailelerinin eğitim, danışmanlık, mali yardım ve bakımla ilgili harcamalarında devlet yardımına erişimleri yeterli yaşam standardı ve sosyal korunma hakkının bir unsuru olarak ifade edilmiştir (m.24-b, m.25, m.26/3, m.27/1 ve 27/1-d, m.28)

Engelli Hakları Komitesi tarafından düzenlenen erişim hakkı üzerine Genel Tartışma Günü'nde engellilerin erişimi, Sözleşme'nin diğer hükümleriyle olduğu kadar bağımsız yaşama ve yaşamın tüm yönlerine tamamen katılımı bağlantı içinde ele alınmış; 9. maddenin anlamı, "engellilerin diğerleriyle eşit temelde fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişime tam olarak erişimi" nin sağlanmasını ifade edecek şekilde ortaya konmuştur. Bu amaçla, kamusal ya da

3 Convention on the Rights of Persons with Disabilities, UN General Assembly A/61/611, 6 December 2006, Sözleşme ve Ek protokol için imza ve onay veren ülkeler ve diğer güncel bilgiler için bkz. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=26554&Cr=disab&Cr1=http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=406> (25.06.2008)

4 Day of General Discussion on "Article 9 of the CRPD- The Right to Accessibility" 07 October 2010, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Fourth session 04-08 October 2010



kamuya açık hizmet ve tesislere erişebilirliğin minimum standartları ve bu standartların uluslararası göstergelere ve kılavuz ilkelere nasıl dönüştürülebileceği üzerinde durulmuştur. Evrensel dizayn kavramı da, kamusal hizmet alanlarında var olan özel girişim ve ekonomik menfaatleri de kapsayan bir içerikle tanımlanmaya çalışılmıştır.⁵ Bu anlamda Genel tartışma Günü, Engelli Hakları Sözleşmesi'yle pozitif hukuka taşınan evrensel dizayn ve makul uyumlaştırma gibi kavramların içeriğiyle minimum standartlarının belirlenmesine olan ihtiyacı dile getirmek bakımından çok iyi değerlendirilmiştir. Nitekim bu tür özel önlemler, engellilerin hak ve özgürlüklerini diğerleriyle eşit kullanabilmesini mümkün kılmak üzere geliştirilen erişim kanalları olarak son derece önemlidir. Sözleşme'yle yerel ve uluslararası toplum ile devletlere bu yönde yükümlülük ve sorumluluk verilerek, engellilere yeni hakların tanınması değil, herkesin sahip olduğu hak ve özgürlüklerden yararlanır hale getirilmelerinin sağlanması hedeflenmiştir. Bu amaçla, engellilerin erişebilirliğinin sağlanması, sadece kamu sektörünün yapı ve hizmetleriyle sınırlı değildir. Taraf devletler, kamuya hizmet veren özel sektör kurum ve kuruluşlarını teşvik ederek evrensel tasarım, makul uyumlaştırma ve belli bir süre içinde gerçekleştirilebilecek özel önlemlerin alınmasını sağlamak ve uygulamaları denetlemekle yükümlüdür. Hakları koruma yükümlülüğünün bir sonucu olarak, devletlerin 3. kişiler tarafından engellilere karşı bu yönde gerçekleştirilecek ihlalleri önleme, kamu hizmetlerinin özelleştirildiği ve serbest pazar politikalarının yaygınlaştığı durumlarda devlet dışı aktörlerin (özel sektör işverenleri, özel sektör hizmet sağlayıcıları) de engellilerin eşitliğini gözetme ve saygı duyma yükümlülükleri vardır.⁶

B. AVRUPA KONSEYİ'NİN ERİŞİBİLİRLİK ÇALIŞMALARI

Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı gibi temel insan hakları belgelerinde engellilerin haklara erişebilirliğine yönelik bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, Avrupa Konseyi organlarından Başkanlar Komitesi ve Parlamenterler Kurulu'nun engellilerin haklarının ve topluma tam katılımlarının sağlanmasına yönelik konferans, karar ve bildiri niteliğindeki çalışmalarında 'erişilebilirlik' önemli bir yer tutmaktadır. Bakanlar Komitesi Üye Devletlere Yönelik Rec(2006)5 sayılı Tavsiye Kararı içinde Özürlü bireylerin haklarını ve topluma tam katılımını teşvik etmeye yönelik Avrupa Konseyi Özürlüler Eylem Planı 2006 – 2015: "Avrupa'da özürlü bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi" adıyla bir eylem planı kabul etmiştir. Eylem Planı 2006 – 2015, Avrupa Konseyi'nin insan haklarına, ayrımcılıkla mücadele, fırsat eşitliğine, tam vatandaşlığa ve özürlü bireylerin bu süreç içinde Avrupa özürlüler politikasına katılımlarının sağlanmasına ilişkin amaçlarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, ulusal düzeyde alınacak özel tedbirleri de içermekte, birden çok alanda müdahale gerektiren problemlerle ve engellerle karşılaşan savunmasız engelli grupların durumlarına ışık tutmaktadır. Engellilerin yaşamındaki bütün temel alanları içeren Avrupa Konseyi Özürlüler Eylem Planı, geniş bir kapsama sahiptir. Bu temel alanlar, üye devletler tarafından uygulanacak özel eylemlerin ve hedeflerin ortaya konduğu 15 eylem alanına uygun bir biçimde yansıtılmış, her alanın hedefleri ve üye devletler tarafından yerine getirilecek özel eylemler açıklanmıştır. Eylem Planında engellilerin yaşamın tüm alanlarına tam olarak katılması hedefini yansıtacak biçimde temel eylem alanlarının büyük bir kısmı engellilerin hak ve hizmetlere erişimine yöneliktir. Özel teşebbüs ve devlet denetiminde sunulan bilgilendirme ve iletişim hizmetlerinde engellilerin gereksinimlerinin de dikkate alınmasının önemi vurgulanarak iletişim ve bilgilendirme hizmetlerine erişim (Eylem Alanı 3) ön koşul olarak kabul edilmiştir.

Avrupa Konseyi Özürlüler Eylem Planı, sosyo-politik bir çalışma olarak hukuki bağlayıcılığa sahip değildir. Ancak, Konsey üyesi ülkelerde yaşayan engellilerin insan hakları ve hizmetlere erişimle ilgili ciddi sıkıntılarına dikkat çekmek, önlem ve uygulamalarda Avrupa standartları geliştirilmesine, ülke pratiklerinin tartışmaya açılmasına katkıda bulunan önemli bir çalışma ve yol haritasıdır. Aşağıda Türkiye'nin eylem planlarının değerlendirildiği bölümde Avrupa Konseyi'nin bu çalışmasının önderlik rolü daha da anlaşılabacaktır.

5 Day of General Discussion on "Article 9 of the CRPD- The Right to Accessibility" 07 October 2010, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Fourth session 04-08 October 2010

6 Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 5, Persons with disabilities, Eleventh session, 1994



II. KAVRAMLA YENİ TANIŞAN TÜRKİYE: ENGELLİLER MEVZUATI VE UYGULAMADA ERİŞEBİLİRLİK

Türkiye, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin büyük bir kısmına taraf olmakla birlikte, özellikle uygulama açısından sözleşmelerin gereklerini yerine getirmede geciken bir geleneğe sahiptir. İnsan hakları genel çerçevesi içinde yaşanan aksaklık ve gecikmeler, toplumun genelinden farklı özel önlemlere ihtiyaç duyan dezavantajlı grupların hakları söz konusu olduğunda daha da derinleşmektedir. Türkiye, engellilerin özel ihtiyaçları olan bir toplumsal grup olduğunun farkına varmak ve bu ihtiyaçları gidermek için özel tedbirlerin geliştirilmesi zorunluluğunu anlamak bakımından Batı ülkelerine göre en az 20 yıl geridedir. 1997 yılında Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasıyla birlikte başlayan kurumsal süreç öncesi engelli hakları, sivil toplumun dar alanlarında engelli örgütlerinin münferit çabalarıyla geliştirilmeye çalışılan bir zeminde ele alınmaktaydı. Engellilerin resmi zeminde farkedilmesini sağlayan ve engelli haklarını özel alandan kamusal alana geçirilmesine asıl ivme kazandıran 2005 yılında Özürlüler Kanunu'nun kabulüdür.⁷ 2009 yılında BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ne taraf olmakla birlikte⁸, Türkiye'de engellilerin hak ve hizmetlere erişimde yaşadıkları sorunlara çözüm üretilmesine yönelik çalışmalar hızlandırılmıştır. Bu süreçlerde yapılan çalışmaları, yasal düzenlemeler ile idari önlem ve uygulamalar olarak iki alanda değerlendirmek mümkündür.

A. Yasal Önlemler

Özürlüler Kanunu'yla 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na eklenen hüküm gereğince, büyükşehir belediyelerinde engellilerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri vermek üzere özürlü hizmet birimleri oluşturulacaktır.⁹ Fakat, halihazırda Türkiye'de 7 büyükşehir belediyesi dışında bu nitelikte hizmet birimine sahip belediye bulunmamaktadır.¹⁰ Hizmet birimleri bulunan Belediyelerin hizmet alanlarında ise, engellilerin şehir içi genel ulaşımdan faydalanmalarına yönelik çalışmalardan çok sosyal organizasyonlar, danışma hizmetleri, toplumsal farkındalık yaratma çalışmalarına ağırlık verilmektedir.

Ulaşılabilirliğin sağlanmasında önemli çalışma alanlarından biri olan şehir içi ve şehirlerarası ulaşımda; hem taşıtların hem de bunların kullanılabilmesiyle ilgili bilgilendirme hizmetlerinin ve çevre düzenlemelerinin engelsiz hale getirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla **İçişleri Bakanlığı 24.04.2011 tarihinde Toplu Taşıma Hizmetleri Genelgesi'ni yayınlamıştır. Genelge'de 2009 tarihinden sonra alınan şehiriçi toplu taşıma araçlarının hareket özürülülerin kullanımına uygun hale getirilmesini sağlayacak teknik uyarlamalar açıklanmış, 2009 tarihinden önce imal edilmiş araçların 2012'ye kadar özürülüler için erişilebilir hale getirilmesi, şehiriçi otobüs durak yerlerinin ulaşılabilir güzergahta seçilmesi, otobüse biniş ve inişler için gerekli fiziksel koşulların sağlanması, toplu taşımaya ait bilgilendirme için gerekli sesli ve görsel donanımların eklenmesi talimatları yer almıştır. Genelge'nin en çarpıcı yanı, özürülüler için ayrı otobüs, ayrı güzergah gibi ayrımcılığa yol açan uygulamalardan kaçınılmasına dönük uyarıya yer verilmiş olmasıdır.**¹¹

Yerel idarelerin erişebilirliği sağlayıcı hizmetleri gereği gibi verebilmesi ise, kaynaklar açısından merkeze bağımlı klasik yerel yönetim yapısı içinde mümkün görünmemektedir. Merkezi yönetimin etkili ve kararlı politikalarla uygun nitelik ve miktarda finansal ve insan kaynaklarını tahsis etmesine, kurumsal ve yapısal altyapıyı oluşturmaya yönelik etkili ve kararlı politikalar üretmesi, yerel yönetimlerin bu yöndeki hizmet kapasitesini genişletecek desteği vermesi ve etkili bir denetim sistemi kurması gerekmektedir. "Yerel Yönetimler ve Özürlüler" temasının işlendiği II. Özürlüler Şurası'nda bu yönde alınan karar, yerel yönetimlere şartlı ayrı bir kaynak yaratılması gerektiği yönündedir. Tahsis edilen kaynak, fiziksel çevrenin engellilere uygun hale getirilmesi için kullanılacak ve uygulamalar merkezi yönetim tarafından denetlenecektir.¹²

7 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Yayımlandığı Resmi Gazete: 7.07.2005/ 25868

8 5825 Sayılı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, 3.12.2008 tarihinde kabul edilmiş, 18 Aralık 2008 tarihli 27084 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

9 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Kabul Tarihi: 10/07/2004, Resmi Gazete: 23.07.2004/25531, Ek Madde 1- (Ek:1/7/2005-5378/40 md.)

10 Bu belediyeler, Adana, Antalya, Diyarbakır, Ankara, İzmir, İstanbul ve Kayseri'dir. <http://www.ozida.gov.tr/?menu=hizmetverenler&-sayfa=belediyeler> (08.06.2011)

11 İçişleri Bakanlığı Toplu Taşıma Hizmetleri Genelgesi, 24.04.2011, Sayı :B.05.0.MAH.0.07.01.00/11701, Konu :Toplu Taşıma Hizmetleri, <http://www.ozida.gov.tr/?menu=mevzuat&sayfa=toplutasimaaraclari>, (27.06.2011)

12 "Yerel Yönetimler ve Özürlüler" II. Özürlüler Şurası- Şura Kararları 26-28 Eylül 2005 Ankara, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, s.4, parag. 7; Ayrıca bkz. Yerel Yönetimler İçin Özürlülere Yönelik Fiziki ve Mimari Düzenleme Kılavuzu, www.ozida.gov.tr, (22.12.2008)



B. Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı (2010-2011)

II. Özürllüer Şurası'nın yapılmasından 5 yıl sonra merkezi kurumlardan Başbakanlık Özürllüer İdaresi tarafından Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı (2010-2011) yapılmıştır. Engellilerin ulaşım ve erişimlerini sağlamaya yönelik Özürllüer Kanunu'nda yer alan tedbirlerin uygulanmasına yönelik eylem planını geliştirilmesinde çok geç kalınmıştır. Özürllüer Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte başlanması gereken strateji belirleme ve eyleme dönük planlama çalışmalarının 5 yıl sonra, Kanun'un geçici maddeleriyle verilen sürenin dolmasına sadece 2 yıllık bir süre kaldığında yapılması, ne 'aşamalı gerçekleştirme' ne de 'kaynakların sınırlılığı'yla açıklanamayacak ölçüde bir basiretsizlik örneğidir. Ancak yine de, Engelli Hakları Sözleşmesi'nin kabulüyle birlikte sözkonusu gecikmeyi telafi etmek ve Özürllüer Kanunu'nu uygulamak adına yapılan Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı (2010-2011)'nin¹³ yürürlüğe girdiği tarihten bu yana ne düzeyde etkili olduğunu değerlendirmek gerekir. Sözkonusu çalışmada, engellilerin fiziksel ve sosyal çevre ile bilgi ve teknolojiye erişim sıkıntılarının ve beraberinde getirdiği sağlık, eğitim, çalışma, rehabilitasyon gibi alanlardaki hak ve hizmetlerden yararlanamamalarının nedenleri stratejik öncelikler olarak belirlenmiş ve 3 eksenli bir eylem planı geliştirilmiştir:

- Mevzuat düzenlemeleri (standartlar dahil)
- Toplumsal bilinçlendirme
- Uygulama

Mevzuat düzenlemelerine ilişkin ilk öncelik, "mevzuat ve düzenlemelerdeki aksaklık ve eksikliklerin saptanması" olarak belirlenmiştir. Bu öncelik uyarınca, farklı özür türlerine sahip kişilerin yapıları çevrede hareketliliklerinin sağlanması için gerekli teknik ölçü ve ölçütlerin mevcut mevzuat kapsamında yeterince yer alıp almadığının tespit edilmesi, mevzuat hükümleriyle Türk Standartları Enstitüsü tarafından geliştirilen standartların günümüz gereksinimlerine yanıt verip vermediğinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Değerlendirmeye Özürllüer Kanunu'ndan başlanırsa, Kanun'un ek maddelerinde engellilerin bina, çevre ve ulaşım erişebilirlikleri konusu düzenlenmiş, ancak fiziksel erişebilirliğin standartlarından ya da diğer niteliklerinden söz edilmemiştir. İmar Kanunu'na 1997 yılında eklenen hükümle fiziksel çevrenin özürllüer için ulaşılabilir ve yaşanılabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılar, Türk Standartları Enstitüsü'nün ilgili standardına uyulması zorunlu tutulmuştur.¹⁴ Bunların dışında çeşitli kanunlarda hizmete, kuruma ve personele yönelik standartların yönetmeliklerle açıklığa kavuşturulduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, Karayolu Taşıma Yönetmeliği'nde terminallere¹⁵, Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik'te¹⁶ fiziksel koşullar ve donanım, Otopark Yönetmeliği'nde¹⁷ otoparklara yönelik ilke ve standartlara yer verilmiştir. İlgili Yönetmeliklerin nispeten yakın tarihli olması, değişen ihtiyaç ve gelişmelere göre yenilenmesi olumlu bir gelişmedir.

Toplumsal bilinçlendirmeye ilişkin olarak Özürllüer İdaresi'nce 2007'de başlatılan "Engelsiz Türkiye"¹⁸ ve "Örnek Engelsiz Kent" projeleri çerçevesinde engellilik konusunda toplumun bilgilendirilmesine ve özürllülerin ulaşılabilirliğinin sağlanması amacıyla tüm kentlerde konferans ve paneller düzenlenmesine yönelik çalışmalar ile seçilmiş yerel birimlerde örnek uygulamalar yapılmaktadır.¹⁹ Eylem Planı'nın ardından Toplumsal Bilinçlendirme ekseninin önceliklerinden biri olan "Teknik Elemanların Ulaşılabilirlik Konusunda Bilinçlendirilmesi ve Bilgilendirilmesi" başlığı altında T.C. Başbakanlık Özürllüer İdaresi tarafından "Ulaşılabilirlik" konulu broşür çalışması yapılmıştır. Broşürler, **Ulaşılabilir Türkiye** sloganı ile 3 farklı başlıkta (Planlama Ölçütleri, Açık Alanlar ve Binalar) oluşturulmuştur. Genel olarak, herkesin mekândan eşit ve bağımsız faydalanma hakkına sahip olduğuna ve ulaşılabilirliğin yaşamın tüm alanlarındaki hak ve hizmetlere ulaşabilmek ve bunlardan yararlanabilmek olduğuna dikkat çeken broşürler; özelde ilgili meslek gruplarına temel bilgiler sağlamak amacı ile hazırlanmıştır.²⁰ Erişebilirliği tüm yönleriyle Engelli Hakları Sözleşmesi'nin hüküm ve felsefesiyle uyumlu biçimde açıklayan broşürler, merkezi ve yerel yönetimlerle diğer kamu kurum ve kuruluşlarında

13 Bundan sonra kısaca Eylem Planı diye anılacaktır.

14 3194 sayılı İmar Kanunu, Kabul Tarihi : 3/5/1985, Yayımlandığı R. Gazete : Tarih : 9/5/1985 Sayı : 18749, Ek Madde 1 - (Ek : 30/5/1997 - KHK - 572/1 md.); Ayrıca ilgili TSE standartları için bkz. <http://www.ozida.gov.tr/?menu=yenimevzuat&sayfa=kitaptayeralmayanlar> (14.06.2011)

15 Karayolu Taşıma Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 11.06.2009, Resmi Gazete Sayısı: 27255, m.33

16 Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete Tarihi:30.05.2006, Resmi Gazete Sayısı : 26183, m.11-14

17 Otopark Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1993, Resmi Gazete Sayısı: 21624, m.4-g (Değişik:RG-02/09/1999-23804)

18 Engelsiz Türkiye Projesi 2007'nin Mart 2011 tarihli Ara Değerlendirme Raporu için bkz. <http://www.ozida.gov.tr/?menu=guncel&sayfa=AraDeğerlendirmeRaporu> (09.06.2011)

19 Geniş bilgi için bkz. www.ozida.gov.tr, (13.12.2008)

20 Broşürler için bkz. http://www.ulasilabilirturkiye.gov.tr/index_dosyalar/Page522.htm (09.06.2011)



görev yapan teknik personele ülke çapında bütünlüklü bir bakış açısı sunabilecek başarılı bir çalışmadır.

Uygulamaya ilişkin stratejik öncelikler arasında ilk sırada kamusal ve yerel yönetim kurum ve kuruluşlarının finansman ihtiyaçları ve giderilmesine yönelik kaynakların tesbiti yer almaktadır. Ulaşılabilir uygulamaların sayısının artırılması önceliği çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşlarının gerekli çalışmaları yapmalarını sağlayacak ödenek ihtiyacını göz önünde bulundurarak 2011 bütçesini hazırlamaları salık verilmiştir. Ulaşılabilirliğe yönelik uygulamaların sadece sayıca değil, teknik açıdan niteliklerinin de geliştirilmesi önceliğine göre ise, konut projelerinde ve kamu kurum ve kuruluşları tarafından hazırlanan ya da desteklenen planlama, projelendirme, ruhsatlandırma ve denetleme çalışmalarında ulaşılabilirlik ilkelerinin uygulanması için yöntem geliştirilecek, ihtiyaç duyulan malzemeler temin edilecektir. Benzer şekilde, Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda yer alan "özürlülerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik sosyal ve çevre şartları iyileştirilecektir" temel amacı, 2010 Yılı Programı'nda da aynı şekilde öncelikler arasında acil tedbirlerden sayılmıştır. 2010-2012 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberi'nde de "5378 Sayılı Özürlüler Kanunu'nun ilgili geçici maddeleri gereğince yeni projelerin bu konudaki standartlara uyularak özürlülerin ulaşılabilirliğine uygun olması, mevcut projelerin de uygun hale dönüştürülmesi" esasına yer verilmiştir.²¹

Eylem Planında yer alan stratejik öncelikler arasında en az değinilen alan, "bilgiye erişebilirliğin artırılması"dır. Oysa Eylem planıyla aynı tarihlerde yayınlanan Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması sonuçları, bilgiye erişimin de fiziksel erişim kadar sorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Örneklem grubunun %65.2'si iletişim ve bilişim araçlarının ve hizmetlerinin erişilebilirliğine yönelik makul düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle zorluk yaşadığını belirtmiştir. %66.2'si kamusal bilgilendirmelerden özürlülere uygun bir şekilde yapılmadığı için haberdar olmadığını, %53.2'si kamu kurumlarına başvurduğunda özürüne uygun iletişim araçlarıyla ilgili düzenlemeler olmadığı için ihtiyaç duyduğu bilgiye erişemediğini, %54.4'ü kamu kurumlarının web sitelerinde özürlülere uygun iletişim biçimlerini içeren yönlendirmeler olmadığı için istediği bilgiye erişemediğini belirtmektedir.²² %60 ve üzeri özürlülük derecesine sahip olanların ve sırasıyla işitme özürlülerin ve görme özürlülerin bilgiye erişimde daha fazla sorun yaşadıkları görülmektedir.²³

Eylem Planında engellilerin internet dahil, bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişimlerinin artırılması hedefinin gerçekleştirilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarıyla sınırlı tutulmuştur. Kamu kurumlarının internet sayfalarının özürlüler içi ulaşılabilir hale getirilmesi, kurumların bu yönden denetlenmesi, kamuya açık alanlarda (kamu ve özel kurumlar, sinema, alışveriş merkezleri gibi) özürlülere yönelik bilgilendirme hizmetlerinin standartlara uygunluğunun sağlanması, özürlülere yönelik kütüphanelerin oluşturulması ve buralara erişimlerin sağlanması ve bu hizmetler konusunda topluma ve yararlanıcılara bilgi verilmesi çalışmalarına yer veren Eylem Planında, kitle iletişim araçlarıyla kamu hizmeti sunan özel kişi ve kuruluşların sorumluluğuna değinilmemiştir. Bilgi hizmetlerinin erişilebilirliğiyle ilgili toplumsal farkındalık yaratma önlemiyle de, kamu kurum ve kuruluşları tarafından sağlanan bilgi hizmetlerinden toplumun haberdar edilmesi, toplumun erişilebilirlik standartları hakkında bilinçlendirilerek kamu kurum ve kuruluşlarının standartlara uygun davranmasının sağlanması hedeflenmiştir.²⁴ Bilgiye erişme yönünden engellileri toplumun diğer üyeleriyle eşitlemek için sunulan fırsatların kamu kurum ve kuruluşlarından başlatılması son derece doğal olmakla birlikte, internet ve iletişim hizmetlerinin çok sayıda kişi ve özel kuruluş tarafından verilen geniş bir alanı kapsadığı düşünüldüğünde, özel hizmet vericilerinin de erişebilirlik standartlarına uygun hale getirilmesi hedeflenmelidir.

Ulusal Eylem Planı'nın diğer eksikliği, engellilerin kitle ya da kurumsal iletişim ve internet hizmetlerinden yararlanmalarını sağlayacak araç ve gereçlere erişimlerini kolaylaştıracak imkanlar hakkında açıklamada bulunulmamış olmasıdır. Oysa, bu konuyu yakından ilgilendiren Evrensel Hizmet Kanunu²⁵ 2005 yılından beri yürürlüktedir. Amacı, *kamu hizmeti niteliğinde olup da işletmeciler tarafından karşılanmasında mali güçlük bulunan evrensel hizmetin sağlanması, yürütülmesi ve elektronik haberleşme sektörü ile Kanun kapsamında belirlenen diğer alanlarda evrensel hizmet yükümlülüğünün yerine getirilmesine ilişkin usul ve esasları belirlemek* şeklinde ifade edilen Kanun'da evrensel hizmetin tanımı ve kapsamı belirlenmiş, kapsamın belli aralıklarla Bakanlar Kurulu tarafından yenilenebileceği belirtilmiştir (m. 2 ve m.6). Kanun'un ilkelerinde evrensel hizmetten yararlanabilmeleri için uygun fiyatlandırma ve teknoloji seçeneklerinin uygulanabilmesine yönelik tedbirlerin alınacağı grup içinde özürlülere de yer verilmiştir (m.3-c). Kanun'un 6. maddesine dayanarak Bakanlar Kurulu evrensel hizmetlerin kapsamını genişleten bir karar almıştır. Karar uyarınca, özürlü vatandaşların ihtiyaçları doğrultusunda teknolojik gelişmelere uygun olarak haberleşme ihtiyaçlarının karşılanmasını teminen haberleşme ve benzeri cihazların alınması ve bedelsiz olarak ilgili kurum ve kuruluşlara devredilmesi

21 Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı (2010-2011), T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, I. Bölüm: Giriş, s.4

22 Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, s.139

23 Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, s.158

24 Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı (2010-2011), T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, s.27-28

25 5369 Sayılı Evrensel Hizmet Kanunu, 16/6/2005, Yayımlandığı R.Gazete : Tarih: 25/6/2005 Sayı : 25856, m.1



gerekmektedir.²⁶ Bunun yanısıra, 4458 Sayılı Gümrük Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Uygulanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca da, Kanun'un gümrük muafiyetinden yararlanacak eşyalar arasında saydığı *malul ve sakatların kullanımına mahsus eşya* deyiminin kapsamı genişletilerek belirlenmiştir. Muafiyetten yararlanacak kesime diğer engelliler de eklenmiş, eşyaların nitelikleri belirtilmiştir.²⁷ Bakanlar Kurulu kararındaki eşyaların kapsamının oldukça geniş tutulmuş olması, engellilerin haber ve bilgiye erişimlerinin yanında hareket kabiliyetlerini de arttıracak ve böylece ulaşılabilirliklerine katkıda bulunacak alet, cihaz ve eşyaların daha ucuz fiyatla teminini kolaylaştıracaktır. Ancak, Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı'nda sözkonusu kanun ve Bakanlar Kurulu kararlarının uygulanmasını sağlayacak hedef ve önlemlere yer verilmediği sürece engellilerin bilgiye erişimi için belirlenen standartların yaygınlaşması ve kullanılmasında yeterli etkinlik sağlanamayacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Engellilerin erişebilirliği, yukarıda da belirtildiği gibi, hak ve özgürlükleri kullanmanın, kamusal ve kamuya açık hizmetlerden yararlanmanın, yaşamın tüm alanlarına katılımın ön koşulu olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan, henüz hukuksal bağlayıcılığa kavuşturulmasa da, uluslararası insan hakları alanında bağımsız bir hak olarak kavramlaştırılmaktadır. Evrensel ve bölgesel insan hakları sisteminde erişebilirlik ortak bir değer olarak kabul edilmekte, ortak standartların belirlenmesi çabaları da devam etmektedir. Türkiye'de ise, engellilerin erişebilirliği kavramsal düzeyde henüz normatif bir değere sahip değildir. Özürlü Hakları Kanunu ve ilgili diğer yasal düzenlemelerde, ayrımcılık yasağını da kapsayan bir düzenekte tüm yönleriyle erişebilirlik sorununa çözüm üretecek doğrudan hükümlere yer verilmiştir. Belli alanlarda erişebilirliği sağlayacak tek tük yönetmelik ve genelgelerle sorunun çözölemeyeceği ise açıktır. Türkiye'nin Engelli Hakları Sözleşmesi'ne taraf olmasıyla birlikte, erişebilirliğe daha bütüncül yaklaşılmaya başlanmış, Özürlüler Kanunu'nun fiziksel erişime yönelik hükümlerinin uygulanması zorunluluğu idarenin düzenleyici işlemleriyle hatırlatılmış, ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliğin sağlanması amacıyla tasarı taslağı hazırlanmış, başta yeni bakanlık olmak üzere kurumsal düzenlemelere gidilmiştir. Ancak, bütünlüklü bir bakış açısı hala yakalanamamış, erişebilirlik fiziksel mekanlara ulaşım sınırlı bir anlayışla ele alınmış, ayrımcılığın önlenmesi ve bilgiye, iletişime erişebilirlik ise ihmal edilmiştir. Bu ihmal, yasal alanda olduğu kadar sosyo-politik ve kurumsal düzende de kendini göstermiştir.

Bu çerçevede alınması gereken yasal önlemler şöyle sıralanabilir:

- 1982 Anayasası'nda 2010 yılında yapılan değişiklikle engelliler ve sayılan diğer gruplar için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı yönündeki ibare yerine, sayılan grupların hak ve hizmetlere ayrımsız olarak erişebilirliğini sağlama yükümlülüğünü devlete veren ve bu durumun eşitliğe aykırı sayılmayacağını belirten bir hüküm eklenseydi engellilere anayasal koruma ve güvence sağlanacağı gibi yasama organı da harekete geçirilebilirdi. Bu fırsat iyi değerlendirilemediğine göre en azından bundan sonra Anayasada tümünden ya da kısmen yapılacak değişikliklerde daha somut bir hükümle engellilerin korunması mümkün kılınmalıdır.
- Özürlüler Kanunu mümkünse yeniden düzenlenmeli, yeni veya değişiklik yasasında engellilerin ayrımcılıktan korunmasına ve her yönüyle erişebilirliklerinin sağlanmasına yönelik önlem ve güvencelere yer verilmelidir.
- 2009 yılından bu yana Başbakanlıkta değerlendirme aşamasında bulunan Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Yasası Tasarı taslağı bir an önce yasalaştırılmalı, taslağın öngördüğü bağımsız komite yapılandırılarak göreve başlatılmalıdır.

Politik önlemlere gelince;

- Başbakanlık Özürlüler İdaresi tarafından geliştirilen Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı (2010-2011) önemli bir girişim olmakla birlikte, sorun tek bir ulusal eylem planıyla çözölemeyecek kadar ağır ve acildir. Bu amaçla, her bakanlık kendi görev alanı içinde engellilerin hak ve hizmetlere erişimde yaşadığı sıkıntıları çözmeye yönelik politika, plan ve programlar geliştirmeli, sağlık, ulaştırma, bayındırlık, işçileri bakanlıklarında bu konuya yönelik hizmet birimleri kurulmalıdır.
- Koordinasyon ve işbirliğini organize etmek, bütüncül çözüm politikaları üretmek üzere engellilerle doğrudan ilgili bir bakanlığın kurulması da olumlu bir gelişme olmakla birlikte, yeni bakanlığın başlangıçtan itibaren per-

26 Bazı Hizmetlerin Evrensel Hizmet Kapsamına Alınmasına İlişkin Kararlar, Karar Sayısı: 2010/569, m.1-b

27 4458 Sayılı Gümrük Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Uygulanması Hakkında Karar, Karar Sayısı: 2009/15481, m.103, m.104, m.107 ve Ek.12



sonel ve diğer kaynaklar açısından istenen hedefleri gerçekleştirebilecek bir şekilde yapılandırılması son derece önemlidir.

- Merkezi idare dışında yerel idarelerin de köklü bir yaklaşımla sorunun çözümündeki pay ve sorumlulukları gerçekçi bir şekilde belirlenmeli, bu sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayıcı kaynaklar yeniden gözden geçirilmeli, görev ve sorumluluklara aykırılıklar belli ölçülerde denetim ve müeyyidelerle önlenmeye çalışılmalıdır.
- BM Paris Prensipleri ve Engelli Hakları Sözleşmesi'ne uygun bağımsız ulusal şikayet ve denetim organları kurulmadığı sürece Türkiye'nin engelli haklarını ciddiye aldığını ve samimi olduğunu söylemek zorlaşmaktadır. Engellilerin hak arama yollarını kullanma konusundaki güçlükleri de göz önüne alınarak basit yollarla haklarını arayabilecekleri, şikayetlerini bildirebilecekleri kanalların açılması ve bu yolların etkin biçimde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte yasama ve yürütme/idare organlarının, hatta yargı kurumlarının engelli hak ve özgürlüklerine yaklaşımında da değişme ve gelişme sağlanabilecektir. Diğer yandan, insan haklarının korunması için ulusal düzeyde yaratılan her mekanizma, ulusal kavramlaştırma ile uluslararası/ evrensel kavramlaştırma arasındaki uygunluk sorununa çözüm üretecek bir katkı olarak değerlendirileceğinden Türkiye'nin uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini yerine getirmesi anlamında da olumlu bir etki yaratacaktır.



ÖZÜRLÜLERİN YAŞAM STANDARTLARINI YÜKSELTECEK TEKNOLOJİYE ERİŞİM-2

PROTEZ, ORTEZ ve İYİLEŞTİRME ARAÇ GEREÇLERİNE ERİŞİM- SOSYAL GÜNVENLİK UYGULAMALARI

Ar.Gör.Canar ÜNAL

GENEL OLARAK

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu²⁸ ile genel sağlık sigortası kapsamında sağlık hizmetleri finanse edilmektedir ve bu hizmetler genel sağlık sigortalısı ve genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişilere²⁹ sunulmaktadır. Bu kapsamda sağlanan sağlık hizmetleri ile

- bahsedilen kişilerin sağlıklı kalmalarını;
- hastalanmaları halinde sağlıklarını kazanmalarını;
- iş kazası ile meslek hastalığı, hastalık ve analık sonucu tıbben gerekli görülen sağlık hizmetlerinin karşılanması, işgöremezlik hallerinin ortadan kaldırılmasını veya azaltılmasını temin etmek amaçlanmaktadır (m. 63/l).

Genel sağlık sigortası kapsamında finanse edilen sağlık hizmetleri arasında, Kanunun m. 63/l, (f) bendinde, “sağlanacak sağlık hizmetleriyle ilgili teşhis ve tedavileri için gerekli olabilecek ... ortez, protez, tıbbî araç ve gereç, kişi kullanımına mahsus tıbbî cihaz, tıbbî sarf, iyileştirici nitelikteki tıbbî sarf malzemelerinin sağlanması, takılması, garanti süresi sonrası bakımı, onarılması ve yenilenmesi hizmetleri” sayılmıştır. Böylece, ortez, protez ve iyileştirici araç ve gereçlerin temini için sadece sağlanan sağlık hizmetleriyle ilgili teşhis ve tedaviler için gerekli olma koşuluna yer verilmiştir³⁰.

28 RG, 16.06.2006, 26200.

29 Bakmakla yükümlü olunan kişi, 5510 sayılı Kanun m. 3 hükmünün 10. bendinde tanımlanmıştır. Tanıma göre ancak belirli genel sağlık sigortalıları için bakmakla yükümlü olunan kişiler vardır. Kanun m. 5/l, (b) bendi ile 60/l, (c) bendinin (1), (2) ve (7) numaralı alt bentleri ile m. 60/VII, VIII fıkralarının dışında kalan genel sağlık sigortalılar eş, çocuk ve anne ile babaları bakmakla yükümlüdür. Ancak, Kanunun bu kişiler için aradığı ortak ön koşul, zorunlu veya isteğe bağlı sigortalı sayılmamak, kendi sigortalılığı sebebiyle gelir veya aylık bağlanmamış olmaktır. Çocukların, bakmakla yükümlü olunan kişi sayılması için ayrıca 18 yaşını, lise ve dengi öğrenim aday çıraklık ve çıraklık eğitimi ile işletmelerde mesleki eğitim görmesi halinde 20 yaşını, yüksek öğrenim görmesi halinde 25 yaşını doldurmamış ve evli olmamalı gerekmektedir. Malul olduğu tespit edilen evli olmayan çocuklar yaş sınırı olmaksızın bakmakla yükümlü olunan kişi sayılırlar. Anne ve babanın bakmakla yükümlü olunan kişi sayılması için ise, ortak ön koşula ilave olarak geçiminin genel sağlık sigortalısı tarafından sağlandığının Kurumca belirlenen kriterlere göre tespit edilmesi gerekir.

30 Y. 10. HD 7.4.2009, E. 2008/1070, K. 2009/6616 (Kazancı İçtihat Bankası); Y. 21. HD 10.4.2011, E. 2011/2462, K. 2011/3611.



Sosyal Güvenlik Kurumu, bu bendde belirtilen sağlık hizmetlerinin türlerini, miktarlarını ve kullanım sürelerini, ödeme usul ve esaslarını Sağlık Bakanlığının görüşünü alarak belirlemeye yetkilidir. Bu amaçla komisyonlar kurulabilir, ulusal ve uluslararası tüzel kişilerle işbirliği yapılabilir. Komisyonların çalışma usul ve esasları Maliye Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığının görüşü alınarak Kurumca belirlenir (m. 63/II; GSSİY³¹ m. 20).

YARARLANMA KOŞULLARI

Genel sağlık sigortası kapsamında sağlık hizmetlerinden yararlanmak için genel olarak belli bir süre prim ödeme/bildirimi koşulu, katılım payı koşulu ve sevk zincirine uygun başvuru koşulu aranmaktadır. İnceleme konumuz olan sağlık hizmeti olan protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereçlerinin temini için sevk zincirine uygun başvuru koşulu aranmaktadır (GSSİY m. 40/I). Konu hakkında, prim ödeme/bildirimi koşulu ve katılım payı koşulu bakımından da bazı farklılıklar mevcuttur. Ayrıca, SUT'de bu koşullara ilave koşullar da aranmaktadır.

Genel Sağlık Sigortası Primi Ödemiş/Bildirmiş Olma

Genel sağlık sigortalısı ve genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişiler, genel sağlık sigortasından sağlanan sağlık hizmetlerine ve bu kapsamda inceleme konumuz olan ortez, protez ve iyileştirici araç ve gereçlere sağlık hizmeti sunucusuna başvurduğu tarihten önceki son bir yıl içinde toplam 30 gün genel sağlık sigortası primi ödemiş/bildirmiş olmak koşuluyla erişebilir. Ancak, bazı kişiler, bazı risk türleri, bazı tedaviler ve olağandışı haller bakımından prim koşulu aranmamaktadır.

Prim ödeme koşulunun aranmadığı kişi gruplarından biri, “tıbben başkasının bakımına muhtaç olan kişiler”dir(m. 67/I). Ancak, Kanunda “tıbben başkasının bakımına muhtaç olan kişiler” ifadesi ile ne kastedildiğine ilişkin bir açıklama yoktur. Bu ifade ile, başkasının tıbbi bakımına muhtaçlık değil, doğal ihtiyaçlarını kendi başına karşılamayacağı tıbbi bir rapor ile belgelenen kişilerin kastedildiği düşünülmelidir³².

Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik³³ ve Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşleri Yönetmeliğinde³⁴ de “tıbben başkasının bakımına muhtaç olan kişiler” kavramı açıklanmamıştır. Ancak bahsedilen yönetmeliklerde başkasının bakımına muhtaçlık olgusu ile yakından ilgili “ağır özürlü” ve “başka birinin sürekli bakımına muhtaç olma hali” kavramlarının açıklamaları ve tıbben tespit edilmesine ilişkin esaslara yer verilmiştir.

Özürlülük Ölçütü Yönetmeliğinde, ağır özürlü, özur durumuna göre özur oranı %50 ve üzerinde olduğu tespit edilenlerden günlük yaşam aktivitelerini başkalarının yardımı olmaksızın yerine getiremeyeceğine özürlü sağlık kurulu tarafından karar verilen kişiler olarak tanımlanmıştır. Sözer, Kanunda “tıbben başkasının bakımına muhtaç olan kişiler” kavramı ile kastedilenin Özürlülük Ölçütü Yönetmeliğine göre ağır özürlü olarak tespit edilenler olduğunu savunmakta ve bu kişilerin prim koşulu aranmaksızın genel sağlık sigortasından yararlanabileceğini ifade etmektedir³⁵.

31 Genel Sağlık Sigortası İşlemleri Yönetmeliği, RG, 28.08.2008, 26981.

32 Sözer, Ali Nazım, “Genel Sağlık Sigortasında Sunulan Edimler: Kapsam ve Yararlanma Koşulları”, Sicil, S. 10, Haziran 2008, 146-157, 159-173, 149.

33 RG, 14.01.2012, 28173. Bu Yönetmelik, yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir ve 16 Aralık 2010 RG tarihli Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik'i yürürlükten kaldırmıştır (m. 19).

34 RG, 11.10.2008, 27021.

35 Sözer, Ali Nazım, “Genel Sağlık Sigortası Edimlerinden Yararlanmada Prim Koşulu”, Sicil, S. 13, Mart 2009, 159-173, 160-161.

Çalışma Gücü Yönetmeliğinde “tıbben başkasının bakımına muhtaç olan kişiler” kavramına yakın başka bir kavram olan, “başka birinin sürekli bakımına muhtaç olma hali” açıklanmaktadır. Bahsedilen yönetmelikte, başka birinin sürekli bakımına muhtaç olma haline sebep olan arazlar örnekseme yolu ile sayılmıştır. Buna göre; kuadripleji, parapleji, dippleji ve sigortalının yaşamını kendi başına yürütmesine engel hemipleji veya merkezi sinir sisteminin sfinkter bozuklukları ile birlikte olan diğer hastalık ve arızalar; süreli veya sürekli ruh sağlığı ve hastalıkları kliniğinde kalmayı gerektiren ve tedavi edilemeyen psikotik hastalıklar; iki gözde de yüzde yüz (tam) görme kaybı; iki elin kaybı; bir kolun omuzdan ve bir bacağın kalçadan kaybı, her iki bacağın alttan en az 1/3’ünün kaybı; tedavisi olanaksız bir hastalıktan ileri gelen ağır beslenme bozuklukları ve kaşeksiler (m. 15) başka birinin sürekli bakımına muhtaçlık haline sebep olur. Bahsedilen maddede sayılan hastalık ve arızalar dışında kaldığı halde tedavi edilemeyen, başka birinin sürekli bakımına muhtaç olan ağır hastalık ve arızaların da aynı kapsamda olduğu belirtilmiştir³⁶.

Kanaatimizce, Özürlülük Ölçütü Yönetmeliğine göre ağır özürlü olduğu tespit edilen kişiler ve/veya Çalışma Gücü Yönetmeliğine göre başka birinin sürekli bakımına muhtaç olma hali tespit edilenler, “tıbben başkasının bakımına muhtaç olan kişiler” olarak kabule edilmelidir. Bu şekilde yapılan tespitler ile, genel sağlık sigortasından sağlanan yardımlar açısından prim koşulu aranmaksızın yararlanılmalıdır.

Prim ödeme koşuluna getirilen diğer bir istisna, Kanun m. 60/I,(c)³⁷ ve (f)³⁸ bendleri gereği genel sağlık sigortalı veya bakmakla yükümlü olduğu kişi olmaktır (m. 67/I, a). Mesela, malullük aylığı veya yaşlılık aylığı alan yahut özürlü aylığı, bakıma muhtaç özürlü aylığı, özürlü yakını aylığı alan ve/veya bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanan sigortalılar ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler prim ödeme koşulu olmaksızın ortez, protez ve iyileştirme araç ve gereçlerini temin edebilir.

Kanun m. 60/I, a, (2) alt bendi kapsamında (m. 4/I, b bendi kapsamında) sigortalılar ve m. 60/I, (g) bendine³⁹ tabi olan genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ayrıca sağlık hizmeti sunucusuna başvurduğu tarihte ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun⁴⁰ 48 inci maddesine göre tecil ve taksitlendirilerek tecil ve taksitlendirmeleri devam edenler hariç 60 günden fazla prim ve prime ilişkin her türlü borcunun bulunmaması gerekir (m. 67/I, b).

36 Çalışma Gücü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına dair Yönetmelik ile bu hüküm ilave edilmiştir. Değişiklik öncesinde öngörülen arazlar sınırlı sayıda idi. RG 22.1.2011, 27823.

37) “Yukarıdaki (a) ve (b) bentlerine göre sigortalı sayılmayanlardan;

1) Harcamaları, taşınır ve taşınmazları ile bunlardan doğan hakları da dikkate alınarak, Kurumca belirlenecek test yöntemleri ve veriler kullanılarak tespit edilecek aile içindeki geliri kişi başına düşen aylık tutarı asgari ücretin üçte birinden az olan vatandaşlar,

2) Vatansızlar ve sığınmacılar,

3) 1/7/1976 tarihli ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler,

4) 24/2/1968 tarihli ve 1005 sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre şeref aylığı alan kişiler,

5) 28/5/1986 tarihli ve 3292 sayılı Vatani Hizmet Tertibi Aylıklarının Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler,

6) 3/11/1980 tarihli ve 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler,

7) 24/5/1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu hükümlerine göre korunma, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz faydalanan kişiler,

8) Harp malullüğü aylığı alanlar ile Terörle Mücadele Kanunu kapsamında aylık alanlar,

9) 18/3/1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu’nun 74 üncü maddesinin ikinci fıkrasına göre görevlendirilen kişiler ile aynı Kanun’un ek 16 ncı maddesine göre aylık alan kişiler,

10) 11/10/1983 tarihli ve 2913 sayılı Dünya Olimpiyat ve Avrupa Şampiyonluğu Kazanmış Sporculara ve Bunların Ailelerine Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler”

38 “f) Bu Kanun veya bu Kanundan önce yürürlükte bulunan sosyal güvenlik Kanun’larına göre gelir veya aylık alan kişiler”

39 “g) Yukarıdaki bentlerin dışında kalan ve başka bir ülkede sağlık sigortasından yararlanma hakkı bulunmayan vatandaşlar”

40 RG, 28.07.1953, 8469.



Kanun m. 60/I, (b)⁴¹ ve (d)⁴² bentlerine tabi olan genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ayrıca, sağlık hizmeti sunucusuna başvurduğu tarihte prim ve prime ilişkin her türlü borcunun bulunmaması gerekir (m. 67/I, c).

Kanun m. 60/VII hükmüne göre genel sağlık sigortalısı sayılanlar⁴³, (c) bendinde sayılan şartlarla birlikte, bir öğretim dönemine ilişkin genel sağlık sigortası primlerinin tamamını öğrenim gördükleri üniversitenin öğrenim dönemi başından itibaren bir ay içinde ödemeleri gerekir (m. 67/I, d).

Genel sağlık sigortası primi, kısa ve uzun vadeli sigorta kollarına tabi olanlar için prime esas kazancın % 12,5’idir. Bu primin % 5’i sigortalı, % 7,5’i ise işveren hissesidir. Yalnızca genel sağlık sigortasına tabi olanlar ile Kanun m. 60/I, (e) bendi⁴⁴ ve bu Kanun’un geçici m. 13 hükmünde⁴⁵ belirtilenlerin genel sağlık sigortası primi, prime esas kazancın % 12’sidir.

41 “b) İsteğe bağlı sigortalı olan kişiler”

42 “d) Mütakabiliyet esası da dikkate alınmak şartıyla, oturma izni almış yabancı ülke vatandaşlarından yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında sigortalı olmayan kişiler”

43 “(Ek fıkra: 6111 - 13.2.2011 / m.34) 4/11/1981 tarihli ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununa göre üniversitelerde yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler, yükseköğrenimlerinin devam ettiği sürelerle sınırlı olarak birinci fıkranın (d) bendindeki ve 52 nci maddenin ikinci fıkrasının ikinci cümlesindeki şartlar aranmaksızın, 82 nci maddeye göre belirlenen prime esas günlük kazanç alt sınırının 30 günlük tutarı üzerinden kendilerince genel sağlık sigortası primi ödenmek suretiyle genel sağlık sigortalısı olurlar. Ancak bunlardan kamu idareleri, kanunla kurulan kurum ve kuruluşlar, kamu yararına faaliyet gösteren dernekler ile vergi muafiyeti tanınan vakıflar tarafından tam burs sağlanan ve Yükseköğretim Kurulu tarafından ayrılan kontenjanlar dâhilinde yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler genel sağlık sigortalısı sayılmaz ve bunların sağlık giderleri 2547 sayılı Kanunun 46 ncı ve 47 nci maddeleri çerçevesinde üniversitelerin bütçelerine konulacak ödenekten karşılanır.”

44 “e) 25/8/1999 tarihli ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu gereğince işsizlik ödeneğinden yararlandırılan kişiler”

45 “24/11/1994 tarihli ve 4046 sayılı Kanun’un 21 inci maddesi kapsamında iş kaybı tazminatı alanlar”



KATILIM PAYI ÖDENMESİ

Katılım payı, genel sağlık sigortasından sağlık hizmetlerinin finanse edilmesi için bir koşul olmakla birlikte bu koşul bakımından bazı istisnalar mevcuttur. İnceleme konusu ile ilgili olarak katılım payı ödememeye ilişkin istisnadan yararlanan kişi gruplarından biri, koruma, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz faydalananlardır (2828 sayılı Kanun). Bu kişilerden katkı payı alınmaz .

Genel sağlık sigortası kapsamında sağlanan diğer sağlık hizmetleri gibi ortez, protez, iyileştirme araç ve gereçleri⁴⁶ için genel sağlık sigortalısından ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerden kural olarak katılım payı alınmaktadır (m. 68/I, b; SUT⁴⁷ m. 3.2.(2),c). Ancak sağlık raporu ile belgelemek şartıyla hayati öneme haiz olan vücut dışı protez ve ortezler bu kuralın dışındadır. Gerçekten, Kanunun 69. maddesinde katılım payı alınmayan sağlık hizmetleri arasında “Sağlık raporu ile belgelendirmek şartıyla ... hayati önemi haiz 68 inci maddenin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamındaki sağlık hizmetleri” de sayılmıştır (m. 69/I, d). GSSİY’de katılım payı alınacak ortez, protez, iyileştirme araç ve gereçlerinin Kurumca belirleneceği ifade edilmiştir (GSSİY m. 34/I).

Vücut dışı protez ve ortez sağlanması halinde katılım payı uygulanacak malzemeler SUT’te üç grup altında sayılmıştır. Bunlar; *görmeye yardımcı tıbbi malzemeler, ağız protezleri ile vücut dışı kullanılan ve sağlık raporunda hayati öneme haiz olduğu belirtilmeyen diğer protezler ve ortezlerdir* (SUT m. 3.2.3.(1)).

Kanuna göre vücut dışı protez ve ortez için katılım payı, gereksiz kullanımı azaltma, sağlık hizmetlerinin niteliği itibarıyla hayati öneme sahip olup olmaması, kişilerin prime esas kazançlarının, gelir ve aylıklarının tutarı ve benzeri ölçütler dikkate alınarak % 10 ile % 20 oranları arasında olmak üzere Kurumca belirlenir (m. 68/II). Ancak işaret edelim ki, Kanunun 69. maddesindeki açık hüküm karşısında hayati öneme haiz olma kriteri katılım payı oranının belirlenmesinde değil, sağlık hizmeti için katılım payı alıp alınmayacağı konusunda dikkate alınabilir. Bu sebeple, Kanun m. 68/II hükmünün metninde yer alan “sağlık hizmetlerinin niteliği itibarıyla hayati öneme sahip olup olmaması” ifadesinin kaldırılması isabetli olacaktır.

GSSİY ve SUT’te öngörülen katılım payı oranlarında sadece Kurumdan gelir ve aylık alıp alınmama değerlendirilmiş; Kurumdan gelir ve aylık alanlar ile bakmakla yükümlü oldukları kişiler için % 10, diğer genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler için % 20 oranında katılım payı alınması öngörülmüştür (GSSİY m. 34/II; SUT m. 3.2.3.(2)). Görüldüğü gibi, vücut dışı protez ve ortezlerin hayati öneme sahip olup olmadığı değerlendirilmediği gibi kişilerin prime esas kazançları, gelir ve aylık tutarları ve benzeri ölçütler Kurum tebliğinde dikkate alınmamıştır. Oysa, Kanun ile benimsenen prime esas kazanç kriteri kanaatimizce de isabetlidir ve değerlendirilmelidir. Yine sadece gelir ve aylık alıp almadığına ilişkin olarak katılım payını belirlemek yerine, gelir ve aylık alıyorsa da bunun miktarına göre değişen kademelendirilmiş katılım payı miktarı belirlemek daha isabetli olacaktır.

Katılım payı tutarı konusunda bir üst sınır belirlenmiştir; buna göre katılım payı sağlık hizmetinin alındığı tarihteki brüt asgarî ücretin % 75’ini geçemez (m. 68/IV; GSSİY m. 34/III; SUT m. 3.2.3.(2)). GSSİY ve SUT’te %75’lik üst sınır hesaplanmasında isabetli olarak her bir protez ve ortezin bağımsız olarak değerlendirileceği açıklanmıştır (GSSİY m. 34/III; SUT m. 3.2.3.(2)). Böylece, Aralık 2011 itibarıyla katılım payı her bir protez ve ortez için 627,75 TL’yi geçemez.

46 5917 sayılı Kanun (RG, 10.07.2009, 27284) ile 5510 sayılı Kanun m. 68/I, (b) bendindeki “Ortez, protez, iyileştirme araç ve gereçleri” ifadesi “Vücut dışı protez ve ortezler” şeklinde değiştirilmiştir.

47 Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği, RG, 25.03.2010, 27532 (1. Mük.).



Görmeye yardımcı tıbbi malzemelere ilişkin katılım payı; Kurumdan gelir ve aylık alanlar ile bakmakla yükümlü olduğu kişiler için gelir ve aylıklarından mahsup edilmek suretiyle; diğer kişiler için ise Kurumla sözleşmeli optisyenlik müessesesi tarafından kişilerden tahsil edilir (SUT m. 3.2.3.(3)).

Ağız protezlerine ilişkin katılım payı; Kurumla sözleşmeli sağlık kurum veya kuruluşlarınca yapılan ağız protezi katılım payları, sağlık kurum veya kuruluşlarınca kişilerden; Kurumla sözleşmesiz; serbest dişhekimlikleri ile sağlık kurum veya kuruluşlarında yaptırılan ağız protezi katılım payları, sosyal güvenlik il müdürlüklerince/ sosyal güvenlik merkezlerince ödeme aşamasında kişilerden tahsil edilir (SUT m. 3.2.3.(4)).

Katılım payını tahsile SGK yetkili kılınmıştır. Kurum, katılım paylarını gelir veya aylık alan kişilerin aylıklarından, çalışanların ücret veya maaşlarından mahsup edilmek suretiyle tahsile eder (GSSİY m. 37/II). Ancak, kişilerce temin edilen ve katılım payı tahsil edilmesi gereken protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereçleri için katılım payı sosyal güvenlik il müdürlüklerince ödeme aşamasında kişilerden tahsil edilir.

DiĞER KOŞULLAR

Genel sağlık sigortası kapsamında finanse edilen ortez, protez ve iyileştirici araç ve gereçlerin temini için 5510 sayılı Kanunda *sadece* “sağlanan sağlık hizmetleriyle ilgili teşhis ve tedaviler için gerekli olma” koşuluna yer verilmiştir⁴⁸.

506 sayılı Kanunu m. 34/IV hükmünde, “Kurum, sigortalının iyileşmesine yarayacak, yahut iş göremezliğini az çok gidermesi için gerekli görülecek protez araç ve gereçlerini, yukarıda yazılı sağlık yardımları süreleri ile bağlı olmaksızın sağlamak, onarmak ve tespit edilen süre ve şartlarla yenilemekle yükümlüdür.” ifadesine yer verilmiştir. Görüldüğü gibi, 506 sayılı Kanun döneminde hastalık sigortası kapsamında protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereçlerinin temini, onarımı ve yenilenmesi için sigortalının iyileşmesi veya işgöremezliğinin giderilmesi koşullarının birinin gerçekleşmesi gerekmektedir.

Yargıtay 10. HD⁴⁹ de, “Yumuşak ve Tek Basamak Modlu, Güvenlik Frenle, Portatif Merdiven Çıkma Cihazı» ve «Ayakta Dik Pozisyonlandırma Cihazı (Elektrik Motorlu Mobil Standing Frame; motorlu kalkış, motorlu sürüşlü, koltuk asansörlü, hastayı horizontal ve trendelenburg pozisyonlarına getirebilme özellikli, yaşam alanlarına uyum için 115 cm çapta dar alanda 360 derece dönebilme özellikli)» bedelinin davalı Kurumca ödenmemesi işleminin iptali ile cihaz bedelinin faizi ile tahsili talebine ilişkin açılan iki ayrı davada, şu değerlendirmelere yer vermiştir: “*protez araç ve gereçlerin temini konusunda yasa iki şart öngörmüş ve bunu “sigortalının iyileşmesine yarayacak” olma veya “iş göremezliği az çok giderilecek” olma ifadeleri ile belirtilmiştir... Söz konusu hükümlerle, sigortalının iyileşmesine ya da iş göremezlik derecesine olumlu yönde katkısı olmayacak, hayati önemi haiz olmayan veya kişinin hayatını idame ettirmesi için zorunlu olmayan, protez, araç ve gereçlerin Kurumca karşılanmasının mümkün olmadığı ifade edilmekle, yapılacak sağlık yardımlarının kapsamı ve amacı bu şekilde belirlenmiş olmaktadır.*”. Yüksek mahkemeye göre, “*cihazın, tıbben ve fennen sigortalının iyileşmesine veya iş göremezlik derecesinin azalmasına katkıda bulunup bulunmayacağı hususunun öncelikle konusunda uzman bilirkişi heyetince saptanması gerekir. Saptama yapılırken, iş göremezlik derecesini azaltma kavramı, sigortalının hayat kalitesini iyileştirme niteliğinde değerlendirilmemeli ve bu kavramın çalışma hayatı ile ilgili bulunduğu ve özellikle sigortalının yeniden çalışma hayatına kazandırılması amacıyla iş göremezlik derecesinin az veya çok giderilmesi şeklinde anlaşılması gerekeceği unutulmamalıdır. Şayet; cihazın kullanımının sigortalının iyileşmesi ve iş göremezlik derecesinin giderilmesi yönünde hayati öneme haiz ve zorunlu olduğu sonucuna varılırsa, bu takdirde harcama mikta-*

48 Y. 10. HD 7.4.2009, E. 2008/1070, K. 2009/6616 (Kazancı İçtihat Bankası); Y. 21. HD 10.4.2011, E. 2011/2462, K. 2011/3611.

49 Y. 10. HD 26.11.2007, E. 2007/2460, K. 2007/19654; Y. 10. HD 19.11.2007, E. 2007/1688, K. 2007/19326 (Kazancı İçtihat Bankası).



rının uygunluğu denetlenmeli ve sonucuna göre karar verilmelidir.”

Yargıtay 21. HD, 2010 ve 2011 yılında verdiği kararlarda⁵⁰, 506 sayılı Kanun dönemindeki mevzuatı değerlendirirken “iyileştirme” ve “işgöremezliği giderme” kavramları üzerinde durmuştur. Bahsedilen kararda “iyileştirme” ve “işgöremezliği giderme” koşullarını birlikte aramamıştır. Ancak, bu kararlar önceki karardan farklı olarak hangi durumlarda hangi koşulun sağlanması gerektiğini de göstermektedir. Buna göre, “işgöremezliği giderme” kavramı, aktif sigortalıların çalışma hayatına ilişkin bir kavram olarak ifade edilmiş, dava konusu olaylardan birinde davacının maluliyet aylığı alan bir sigortalı olması sebebiyle uyumsuzluğun çözümünde “işgöremezliği giderme” kavramının değil, “iyileştirme” kavramının incelenmesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı gerekçeyle diğer kararlarda sağlık hizmetinin çocuklara sağlanmış olması sebebiyle “iyileştirme” kavramının incelenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Görüldüğü gibi, 506 sayılı Kanun kapsamında hastalık sigortasından protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereçleri sigortalının ya da bakmakla yükümlü oldukları kişilerin maluliyet aylığı alıyorlar veya çocuk iseler “iyileştirme” koşulunun sağlanması gerekir. Yüksek Mahkeme kararlarda ayrıca Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında 102 Nolu ILO Sözleşmesine de değinmiş ve bu sözleşmenin Anayasa m. 90 hükmü gereğince usulüne uygun yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir sözleşme olması sebebiyle kanun hükmünde olduğunu ve milletlerarası sözleşmeler ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkacak uyumsuzluklarda milletlerarası sözleşme hükümlerinin uygulanacağını vurguladıktan sonra 2011 tarihli kararında şu değerlendirmeleri yapmıştır: *“Bu bağlamda onay kanunu ile yürürlüğe giren Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında 102 Nolu ILO Sözleşmesinin 10/3. maddesinde; yapılacak yardımların, korunan kimsenin sağlığını korumaya, çalışma gücünü iadeye ve şahsi ihtiyaçlarını karşılayabilme kabiliyetini artırmaya matuf olduğu açıklanmıştır. 506 sayılı Kanunun hastalık sigortası kolundan sağlanacak sağlık yardımları başlıklı 33. maddesinin son fıkrasında da bu madde gereğince yapılacak sağlık yardımlarının; sigortalının sağlığını koruma, çalışma gücünü yeniden kazandırma ve kendi ihtiyaçlarını görme kabiliyetini artırma amacını güdeceği açıkça belirtilmiş, bir anlamda, onaylanması nedeniyle bağlayıcı hale gelen 102 Nolu ILO Sözleşmesinin 10/3. maddesi hükmü tekrarlanmıştır. Her iki yasal düzenlemenin açıkça gösterdiği gibi, sigortalıya dik pozisyonlandırma cihazı” temini yönünden; aranacak temel unsur; iyileşmesine yardımcı olması” unsurudur. İyileşmeye yardımcı olma kavramının ise, açık yasal düzenlemeler uyarınca; sağlığı koruma, çalışma gücünü yeniden kazandırma ve kendi ihtiyaçlarını görme kabiliyetini artırma olarak kabulü zorunludur, aksinin kabulü ve iyileşme kavramına ilk günkü sağlığına kavuşma anlamının verilmesi halinde, ortez ve protez kullanımının hiçbir zaman mümkün olamayacağı hususu da açıktır.”* Belirtelim ki bu değerlendirmeler kanaatimizce de isabetlidir.

Yargıtay kararının devamında şu ifadelere yer verilmiştir: *“Yargılama sırasında yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 63. maddesinde de yapılan açıklamalar doğrultusunda düzenleme bulunmaktadır. Buna göre; iş kazası ile meslek hastalığı, hastalık ve analık sonucu tıbben gerekli görülen sağlık hizmetlerinin karşılanması, temini amacıyla Kurumca finansmanı sağlanacak sağlık hizmetleri içinde (f) bendinde ortez ve proteze yer verilirken, temini için sadece; “sağlanacak sağlık hizmetleriyle ilgili teşhis ve tedaviler için gerekli olabilme” ifadesi kullanılmıştır. Kurumun teminle yükümlü olduğu yürürlükteki mevzuat hükümlerine uygun fiyatlı “Ayakta Dik Pozisyonlandırma Motorlu Kalkış, Motorlu Sürüş” cihazına hak kazanılması için gerekli olan “iyileştirme” unsurunun, diğer bir anlatımla sağlığı koruma, çalışma gücünü yeniden kazandırma ve kendi ihtiyaçlarını görme kabiliyetini artırma hususlarının; cihazı kullanacak kişi yönünden, üniversite veya eğitim araştırma hastanelerinin fiziksel tıp ve rehabilitasyon kliniklerinde yatırılarak uygulama ve eğitiminin yapılması sonrasında nöroloji, ortopedi ve fiziksel tıp ve rehabilitasyon uzmanlarının da içinde yer aldığı sağlık kurulu raporu ile gerekliliğinin belirlenmiş olması gereklidir.” (Yargıtay HGK, 04.03.2009, 2009/10-34 E., 2009/104 K.)”.*

50 Y. 21. HD 25.10.2010, E. 2009/14294, K. 2010/10396; Y. 21. HD 17.6.2010, E. 2009/10125, K. 2010/7134 (Kazancı İçtihat Bankası); Y. 21. HD 10.4.2011, E. 2011/2462, K. 2011/3611.

Belirtelim ki, bahsedilen kararda 506 sayılı Kanunda hastalık sigortasından sağlık hizmetlerinin sağlanması için aranan “iyileştirme” koşulunun incelenmesi isabetli değildir. Dava dosyasından “ayakta dik pozisyonlandırma cihazı”nın 3.12.2009 tarihinde satın alındığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, uygulanması gereken kanun, 506 sayılı Kanun değil, 5510 sayılı Kanundur. 5510 sayılı Kanunda ise, ortez ve protezin temini için Yargıtayın da çeşitli kararlarında belirttiği gibi “iyileştirme” koşulu aranmamış, “sadece; “sağlanacak sağlık hizmetleriyle ilgili teşhis ve tedaviler için gerekli olabilme” ifadesi kullanılmıştır.”⁵¹.

Kararda açıkça zikredilmemekle birlikte SUT’deki esaslara da yer verilmiş ve SUT’ta ayakta dik pozisyonlama ve yürütme cihazlarının temini için aranan değerlendirmelerin sağlık raporunda yer almaması bozma sebebi olarak görülmüştür. Yüksek Mahkemeye göre, “... davacı üniversite veya eğitim araştırma hastanelerinin fiziksel tıp ve rehabilitasyon kliniklerinde yatırılarak uygulama ve eğitimi yaptırılıp bilincin açık ve kognitif fonksiyonlarının yerinde olup olmadığı, üst ekstremit motor fonksiyonlarının yerinde olup olmadığı, progresif hastalığı olup olmadığı, tespit edilip bu cihazı kullanıp kullanamayacağını belirleyen bir rapor alınmamıştır.”. Bozma kararında, yapılacak işler arasında bu yönde bir rapor alınması gerektiği belirtilmiştir. Belirtelim ki, SUT’e göre ayakta dik pozisyonlandırma cihazının temini için yerleşmiş parapleji klinik tablosuna sahip olmak da gerekmektedir. Ancak, davacının öncesinde aldığı raporda yerleşmiş parapleji klinik tablosu olduğu zaten belirtildiği için yeni raporda bunun değerlendirilmesi Yüksek Mahkeme tarafından isabetli olarak istenmemiştir.

SUT’ta ayakta dik pozisyonlama ve yürütme cihazlarının temini için ilave bir koşul olarak hastanın “mesleğini devam ettiren ve mesleki olarak ayakta durması gereken” bir kişi olması gerektiği ifade edilmiştir. Yargıtay ise yukarıda bahsedilen kararda isabetli olarak bu koşulu değerlendirmemiştir. Bahsedilen koşul ile neyin kastedildiği belirsizdir. Hangi mesleklerin ayakta durmayı gerektirdiği sorusunu yanıtlamak kanaatimizce mümkün değildir. Yine, bahsedilen cihazın temini için hastanın mesleğini devam ettirme koşulunu aramak da yersizdir. Zira, genel sağlık sigortası kapsamında ayakta dik pozisyonlandırma cihazını temin için Kanunda aranan yegane koşul, hizmetleriyle ilgili teşhis ve tedaviler için gerekli olabilmesidir⁵² (m. 63/I, f), genel sağlık sigortası da sadece çalışma hayatındakileri kapsamına almaz. Bu sigorta türü ile amaçlanan yukarıda da bahsettiğimiz gibi, kişilerin sağlıklı kalmalarını, hastalanmaları halinde sağlıklarını kazanmalarını, iş kazası ile meslek hastalığı, hastalık ve analık sonucu tıbben gerekli görülen sağlık hizmetlerinin karşılanmasını, işgöremezlik hallerinin ortadan kaldırılmasını veya azaltılmasını temindir (m. 63/I). Görüldüğü gibi, Kanuna aykırı nitelikte olan SUT’te yer alan “mesleğini devam ettirme ve mesleki olarak ayakta durması gerekme” koşulları ayakta dik pozisyonlama ve yürütme cihazlarının temini için dikkate alınmamalı ve bahsedilen düzenleme SUT’ten kaldırılmalıdır.

BAZI ORTEZ, PROTEZ VE İYİLEŞTİRME ARAÇ VE GEREÇLERİNDE YARARLANMA ESASLARI

SUT’te tıbbi malzeme temini ve ödeme esasları düzenlenmiştir. Bahsedilen tebliğ kapsamında tıbbi malzeme; ortez, protez, tıbbî araç ve gereç, kişi kullanımına mahsus tıbbî cihaz, tıbbî sarf, basit sıhhi sarf ve iyileştirici nitelikteki tıbbî sarf malzemeleri kapsamaktadır.

51 Y. 21. HD 25.10.2010, E. 2009/14294, K. 2010/10396(Kazancı İçtihat Bankası); Y. 21. HD 10.4.2011, E. 2011/2462, K. 2011/3611.

52 Y. 21. HD 25.10.2010, E. 2009/14294, K. 2010/10396(Kazancı İçtihat Bankası); Y. 21. HD 10.4.2011, E. 2011/2462, K. 2011/3611.

Myoelektrik kontrollü kol protezleri (SUT 7.3.1)

- (1) Bilateral üst ekstremité ampute hastalar veya tek taraflı üst ekstremité amputasyonu ile birlikte karşı ekstremitéyi kullanamayacak hastalar için önerilen myoelektrik kontrollü kol protezlerine yönelik sağlık kurulu raporu, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon, Ortopedi ve Travmatoloji ve Psikiyatri uzman hekimlerinin bulunduğu üçüncü basamak sağlık kurumları sağlık kurullarınca düzenlenecektir.
- (2) Sağlık Kurulu raporunda; hastanın myoelektrik kontrollü kol protezi kullanımına ilişkin eğitim aldığı ve kullanabileceğinin yanında ayrıntılı değerlendirmeleri içeren ilgili uzman hekimlerin görüşünün yer alması zorunlu olup söz konusu raporların Sağlık Bakanlığına bağlı Ankara veya İstanbul Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Eğitim ve Araştırma Hastanelerince veya TSK Ankara Rehabilitasyon merkezince onaylanması gerekmektedir.
- (3) Myoelektrik kontrollü kol protezlerinin yenilenme süresi 10 yıldır. Bu süreden önce temin edilen myoelektrik kontrollü kol protezlerinin bedeli Kurumca ödenmez.
- (4) Tek taraflı dominant üst ekstremité amputasyonu olanlara 2 kanallı myoelektrik kontrollü kol protezi ödenir.
- (5) EMG ile tespiti yapılmış yeterli aksiyon potansiyeline sahip olmalıdır,
- (6) Myoelektrik kontrollü kol protezi temin edildikten sonra hasta tarafından, yüksek gerilim altında ve manyetik alanlarda çalışmayacağını belgelemesi veya taahhüt etmesi gerekmektedir.

Göz protezleri (SUT 7.3.8.(9))

- a) Sağlık Bakanlığına bağlı eğitim ve araştırma hastaneleri ile üniversite hastanelerince düzenlenen sağlık kurulu raporu doğrultusunda bedeli Kurumca karşılanır.
- b) Göz protezleri hareketli bir malzeme olmayıp, göz protezinin hareketi, hastanın daha önce geçirdiği cerrahi müdahale ile ilgilidir.
- c) 5 (beş) yaşına kadar olan hak sahiplerine (çocuklarda 5 (beş) yaşına kadar orbita gelişimi tamamlandığından) sağlık kurulu raporu ile öngörülmesi halinde yılda bir, 5 (beş) yaşından büyük hak sahiplerine ise sağlık kurulu raporu ile öngörülmesi halinde üç yılda bir göz protezinin bedeli Kurumca karşılanır. Ancak her iki halde de sağlık kurulu raporunda protezin değiştirilme gerekçesi belirtilmelidir.

Tekerlekli sandalye temini (SUT 7.3.12.E)

- (1) Ayakta durmak ve/veya yürümek için alt ekstremitelerini kullanamayacak hastalığı veya sakatlığı olduğu Ortopedi ve Travmatoloji, Beyin Cerrahisi, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon, erişkin veya çocuk Nöroloji uzman hekimlerinden biri tarafından düzenlenecek uzman hekim raporu ile belgelenenlere bu hekimlerce reçete edilmesi halinde SUT eki Ek-5/C Listesinde belirtilen bedeller doğrultusunda Kurumca karşılanır.
- (2) Hastanın özürölülük durumu nedeniyle özellikli tekerlekli sandalyeye gereksiniminin bulunduğu ve özürölülüğünün sürekli olduğunun, yukarıda belirtilen uzman hekimlerden en az birinin yer aldığı sağlık kurullarınca düzenlenen sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmesi halinde “özellikli motorsuz tekerlekli sandalye” bedeli Kurumca SUT eki Ek-5/C Listesinde belirtilen bedeller doğrultusunda Kurumca karşılanır.



(3) Özellikle motorsuz tekerlekli sandalye, kollukları çıkarılabilir, ayaklıkları ve arkılığı ayarlanabilir, katlanabilir ve gerektiğinde baş-boyun desteği eklenebilir niteliktedir.

(4) Tekerlekli sandalyenin yenilenme süresi 5(beş) yıldır. Bu süreden önce yenilenen tekerlekli sandalye bedeli Kurumca ödenmez.

Akülü tekerlekli sandalye temini (SUT 7.3.12.F)

(1) Ayakta durmak ve/veya yürümek için alt ekstremitelerini kullanamayacak hastalığı veya sakatlığının yanında;

a) El, ön kol ve kolun tek taraflı fonksiyonuna mani olan haller veya,

b) Kalp yetmezliği veya koroner arter hastalıkları veya,

c) Kronik obstrüktif akciğer hastalıkları;

(2) Yukarıda sayılan hastalıklar gibi tekerlekli sandalyeyi hareket ettirememesi yada hareket ettirmesi halinde kişinin sağlığının tehlikeye gireceği durumlarda, bu durumlarının Ortopedi ve Travmatoloji, Beyin Cerrahisi, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon, erişkin veya Çocuk Nöroloji uzman hekimlerinden birinin ve kalp yetmezliği veya koroner arter hastalıkları varsa ayrıca Kardiyoloji uzmanı, adı geçen branşta hekim yoksa dahiliye uzmanı; kronik obstrüktif akciğer hastalıkları varsa ayrıca Göğüs Hastalıkları uzmanı, adı geçen branşta hekim yoksa Dahiliye uzmanının yer aldığı; mental fonksiyonlar yönünden akülü tekerlekli sandalye kullanıp kullanamayacağı hususunun ayrıca belirtildiği; sağlık kurullarınca düzenlenen sağlık kurulu raporuyla tevsik edilmesi koşuluyla, akülü tekerlekli sandalye bedelleri Kurumca ödenir. 12 yaş altı hastalarda yukarıdaki şartlar sağlansa bile akülü tekerlekli sandalye bedelleri Kurumca ödenmez.

(3) Trafik tescili zorunlu olan ve kullanımı için H sınıfı sürücü belgesi gerektiren motorlu malul arabalarının bedelleri Kurumca ödenmez. Ancak, SUT'un yürürlük tarihinden önce Kurumca temin edilmiş motorlu malul arabalarının bakım ve onarım işlemleri SUT hükümleri doğrultusunda yürütülür.

(4) Akülü tekerlekli sandalye en az; elektronik kumandalı, kapalı devre sistemiyle yokuş aşağı bile hızı ve yönü ayarlanabilir, 6-12 derece arası eğimde kullanılabilme imkanı, taşıma için katlanabilir, hız limiti ayarlanabilir, 120kg taşıma kapasitesinde, elektronik akü şarj cihazlı, tek veya çift akü kutusu ile 24 V akülü özelliklerine haiz olmalı ve ilgili firma tarafından iki yıl garanti, on yıl yedek parça bulunurluk garantisi, teknik destek taahhütnamesi verilmiş olmalıdır.

(5) Akülü tekerlekli sandalyenin yenilenme süresi 5 (beş) yıldır. Bu süreden önce yenilenen akülü tekerlekli sandalye bedeli Kurumca ödenmez.

1. Ayakta dik pozisyonlama ve yürütme cihazları (SUT 7.3.12.G)

7.3.12.G- 1- Çocuklar için (Parapodium, Standing Table)

(1) Üniversite veya eğitim araştırma hastanelerinin Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon kliniklerinde yatırılarak uygulama ve eğitiminin yapılması sonucunda Nöroloji, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon ve Ortopedi uzman hekimlerinin bulunduğu sağlık kurulu raporuna dayanılarak, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon uzman hekimlerince;

1-Bilinci açık ve kognitif fonksiyonları yerinde olan,



2- Baş kontrolü ve oturma dengesi olan,

3- Üst ekstremit motor fonksiyonları yerinde olan,

4- Progresif hastalığı olmayan,

5- Herhangi bir nedene bağlı yerleşmiş parapleji klinik tablosu olan; 2 yaş ve üzerindeki hastalara (8 yaş üstü hastalara standing table bedeli karşılanmaz) reçete edilmesi halinde Kurumca bedeli karşılanır.

(2) Parapodium, Standing Table, cihazları birlikte temin edilmez.

(3) Ayrıca bu hastalara tekerlekli sandalye bedeli ödenmez.

7.3.12.G- 2- Erişkinler için (Stand Up Wheelchair (manuel kalkış manuel sürüş))

(1) Üniversite veya Eğitim Araştırma Hastanelerinin Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon kliniklerinde yatırılarak uygulama ve eğitiminin yapılması sonucunda Nöroloji, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon ve Ortopedi uzman hekimlerinin bulunduğu sağlık kurulu raporuna dayanılarak Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon uzman hekimlerince;

1- Bilinci açık ve kognitif fonksiyonları yerinde olan,

2- Üst ekstremit motor fonksiyonları yerinde olan,

3- Progresif hastalığı olmayan,

4- Herhangi bir nedene bağlı yerleşmiş parapleji klinik tablosu olan,

5- Mesleğini devam ettiren ve mesleki olarak ayakta durması gereken; hastalara (bu durumun Kurum sosyal güvenlik kontrol memurlarınca tespiti halinde) reçete edilmesi halinde bedeli Kurumca karşılanır.

(2) Bu hastalara ayrıca tekerlekli sandalye (özelliksiz, özellikli, akülü), ayakta dik durma, parapodium cihazı bedeli ödenmez.

(3) Bu Tebliğin yürürlük tarihinden önce temin edilen tekerlekli sandalye (özellikli, özelliiksiz, akülü), ayakta dik durma, parapodium cihazlarının kullanım süreleri tamamlanmadan erişkinler için Stand Up Wheelchair bedeli karşılanmaz.

(4) Akülü, motorlu, elektrikli, kalkış/ sürüş, merdiven inip çıkabilen ve benzeri cihaz bedelleri Kurumca karşılanmaz.

(5) Stand Up Wheelchair yenilenme süresi 5 (beş) yıldır. Bu süreden önce yenilenmesi halinde Kurumca bedeli ödenmez.

Protez, Ortez ve İyileştirme Araç ve Gereç Bedellerinin Tahsili

Yukarıda açıklanan koşulların sağlanması halinde protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereç bedelleri faizi ile birlikte Sosyal Güvenlik Kurumundan tahsil edilebilir. Sosyal Güvenlik Kurumu, sağlık hizmetlerinin miktarlarını, ödeme usul ve esaslarını Sağlık Bakanlığının görüşünü alarak belirlemeye yetkilidir. Bu amaçla komisyonlar kurulabilir, ulusal ve uluslararası tüzel kişilerle işbirliği yapılabilir. Komisyonların çalışma usul ve esasları Maliye Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığının



görüşü alınarak Kurumca belirlenir (Kanuhn m. 63/II; GSSİY⁵³ m. 20).

Tedavi Yardımına İlişkin Uygulama Tebliğinde (Sıra No. 6)⁵⁴, organ protez ve ortezlerinin temini konusunda detaylı bir düzenlemeye yer verilmiştir (m. 20.3). buna göre, hastalara tedavileri amacıyla gerekli görülen organ protez ve ortezlerinin listesi Tebliğe ekli (EK-5) ve (EK-5/C) sayılı listelerde gösterilmiştir (f.I). Protez ve ortezler öncelikle sağlık kurumları tarafından temin edilmek suretiyle hastalara kullanılır. Bu şekilde hastalara kullanılan protez ve ortezler hastanın kurumuna fatura edilir, bedeli en kısa süre içerisinde hastanın kurumu tarafından ilgili sağlık kurumuna ödenir (f.II). Hasta tarafından edinilen ve bu listede yer alan protez ve ortezlere ait fatura tutarlarının, belirtilen miktarlardan az olması halinde, faturada yer alan tutar üzerinden ödeme yapılacaktır (f.IV).

Bu konuda önem arz eden durum, Kurum ile protokolü olmayan firmalardan temin edilen protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereçlerine ilişkindir. Bahsedilen tebliğ maddesinde 20.1.2009 tarihli ve 27116 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan tebliğ ile ilave edilen hükme göre, hastanın ayakta tedavisine veya evde tedavisine bağlı olarak sağlık kurulu raporu ile kullanılması gerekli görülen ve Tebliğ eki tıbbi malzeme listelerinde birim fiyatları yer alan protez, ortez, tıbbi malzeme ve cihazların bedeli bu fiyatlar üzerinden ödenir. Tebliğ eki tıbbi malzeme listelerinde birim fiyatları yer almayan ve hastanın ayakta tedavisine veya evde tedavisine bağlı olarak sağlık kurulu raporu ile kullanılması gerekli görülen protez, ortez, tıbbi malzeme ve cihazların bedeli ise; varsa Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından tespit edilen birim fiyatlar üzerinden, yoksa yapılacak piyasa araştırması sonucu bulunacak en düşük bedel üzerinden ödenir.

Konu hakkında Yargıtayın yerleşmiş içtihatları şu şekildedir:

“dava konusu cihazın bedelinin Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yukarıda sıralanan düzenlemeler çerçevesinde belirlenmesinin sağlanması, fiyat tespitinin makul süre içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından gerçekleştirilmemesi halinde ise, konu hakkında teknik ve mali bilgiye sahip bilirkişiden, piyasa değerleri ve ilgili kuruluşların görüşü ışığında fiyat tespitine ilişkin rapor alınarak, tüm kanıtlar ışığında yapılacak değerlendirmeye bir sonuca varılmalıdır”. (Y. 10. HD 1.11.2010, E. 2009/14738, K. 2010/14763; Y. 10. HD 28.6.2010, E. 2009/4769, K. 2010/9432; Y. 10. HD 23.3.2010, E. 2009/12505, K. 2010/4214).

“... her ne kadar davalı SGK Başkanlığı’nca bu cihazın kurumun sözleşme listesinde yer almadığı, bu cihaz için herhangi bir fiyat tespiti rakamı belirlenmediği, Sağlık Uygulama Tebliğinde fiyatının bulunmadığı bildirilmiş ise de davalı kurum ile protokollü firmaların protokolü dahilinde olmayan veya kurumla protokolü olmayan firmalardan temin edilen cihazların kurum tarafından karşılanabilecek değerinin tespiti konusundaki yöntem gereğince, Sağlık Bakanlığının konuya ilişkin görüşü de alınmak suretiyle rayiç belirlenmesi gereği gözetilmeksizin yalnızca Ticaret Odası görüşü ile sonuca varılmış olması usul ve yasaya aykırı olup bozma nedenidir.” (YHGK 15.12.2010, E. 2010/21-591, K. 2010/666; Y. 21. HD 29.4.2010, E. 2010/1618, K. 2010/5103; Y. 21. HD 17.6.2010, E. 2009/10125, K. 2010/7134; Y. 21. HD 10.4.2011, E. 2011/2462, K. 2011/3611).

“Yapılacak iş: ... b-) cihazın ödemeye esas bedelinin tespiti yönünden davalı Kurum ile protokolü dahilinde olmayan veya Kurumla protokolü olmayan firmalardan temin edilen cihazların Kurum tarafından karşılanabilecek değerinin tespiti konusundaki yöntem gereğince, Sanayi ve Ticaret Bakanlığından 3.12.2009 tarih ve Seri A (031414) nolu faturadaki “Levo Combi Ayakta Dik Pozisyonlandırma Cihazı” (hastayı horizontal ve trendelenburg pozisyonlarına getirebilen, yatar sırt, tilt ve lift fonksiyonlu dokunmatik pozisyonlama kumanda panelli) isimli cihazın başkaca ithalatçı

53 Genel Sağlık Sigortası İşlemleri Yönetmeliği, RG, 28.08.2008, 26981.

54 RG 23.10.2008, 27033.



firmasının bulunup bulunmadığı sorularak bu firmalardan davaya konu cihazın alınış tarihindeki satış bedelini sormak, raîç bedel araştırması yapılarak, Sağlık Bakanlığının konuya ilişkin görüşü de alınmak suretiyle ve ticari örneksene olması yönünden aynı teknik donanım ve pratik kullanım ile “iyileştirmeye” yarayacak başkaca cihazların dava konusu cihaz ile karşılaştırılmasının yapıp, faturayı düzenleyen Destek Rehabilitasyon Teknolojileri Ltd. Şti’den ithalat belgelerini getirip ticari defterlerinden sözkonusu cihazın firmaya giriş fiyatı ve fatura tarihine yakın tarihlerdeki satış fiyatları ile ilgili uzman bilirkişiye inceleme yaptırılıp tüm deliller birlikte değerlendirilerek sonucuna göre karar vermekten ibarettir.” (Y. 21. HD 10.4.2011, E. 2011/2462, K. 2011/3611).

“...yapılacak değerlendirme sonucunda tahsilane olanak bulunan bedelin tespiti halinde, bu miktarın Kurumun temerrüt tarihinden itibaren işletilecek yasal faiziyle birlikte tahsilane karar verilmesi gerekirken...” (Y. 10. HD 7.4.2009, E. 2008/1070, K. 2009/6616).

“Dairemizin uygulamaları gereği olarak yasal faiz başlangıcının davacıların Kuruma başvuru tarihi olan 19.01.2007 tarihi yerine, Kurumun cevap tarihi olan 04.04.2007 olarak belirlenmiş olması, isabetsizdir.” (Y. 10. HD 1.11.2010, E. 2009/14738, K. 2010/14763).

Sonuç

Genel sağlık sigortasından protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereçlerinin sağlanması için 5510 sayılı Kanun ile katı koşulların öngörülememesi isabetli olmuştur. Kanun m. 63/1, f bendinde *sadece* sağlanan sağlık hizmetleriyle ilgili teşhis ve tedaviler için gerekli olma koşulu ile protez, ortez ve iyileştirici araç ve gereçlerin teminin temin edileceği ifade edilmiştir. Artık, 506 sayılı Kanun dönemindeki gibi “iyileştirme” veya “işgöremezliğin giderimi” koşullarından birinin sağlanması koşulu aranmamaktadır. Gerçekten, genel sağlık sigortasının amacı sadece iyileştirme veya işgöremezliği azaltmaktan ibaret değildir. Bu sigorta türünde genel sağlık sigortalısının ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin sağlıklı kalmalarını; bahsedilen kişilerin hastalanması halinde sağlıklarını kazanmalarını; iş kazası ile meslek hastalığı, hastalık ve analık sonucu tıbben gerekli görülen sağlık hizmetlerinin karşılanmasını, işgöremezlik hallerinin ortadan kaldırılmasını veya azaltılmasını temin amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, genel sağlık sigortalısına veya bakmakla yükümlü oldukları kişilere protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereçlerinin temini ile bu kişilerin sağlıklı kalmaları, hastalık sonucu tıbben gerekli görülen sağlık hizmetlerinin karşılanması amacıyla temin edilebilir. Özürlü bir bireyin sağlığının daha bozulmaması da bahsedilen amaç kapsamında değerlendirilmelidir.

Kanun ile yapılan değişikliğe rağmen GSSİY ve SUT’de yer alan esaslar, sosyal güvenlik hakkını sınırlayıcı niteliktedir. Genel sağlık sigortalısının ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereçlerine erişimi için detaylı sağlık raporları aranmaktadır. Bu raporlarda aranan koşullar ise hakkın özünü zedeleyici niteliktedir. Örneğin, “Ayakta Dik Pozisyonlandırma Cihazı” için “mesleğini devam ettiren ve mesleki olarak ayakta durması gerekmesi” koşulu aranmaktadır ki, bu cihazın potansiyel kullanıcı malullerdir. Bu kişilerin çalışma hayatında olmadığı, malullük aylığı aldıkları düşünüldüğünde bahsedilen koşulun yerinde olmadığı açıktır. Ayrıca, “mesleki olarak ayakta durması gereken kişi”nin kim olduğunu söylemek kanaatimizce mümkün de değildir. Bunun değerlendirmesini sağlık kurullarından beklemek ise isabetsizdir. Bu olumsuzlukları sebebiyle bahsedilen düzenlemenin kaldırılması gerekmektedir.

Protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereçlerine erişim konusunda ortaya çıkıntılardan bir diğeri, uygulamacıların yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Sosyal güvenlik hakkı, temel bir insan hakkıdır ve Devlet bireylerin sosyal güvencesini sağlama yükümlülüğü altındadır (Anayasa m. 60, 61). Devletin harcamalarını azaltmak amacıyla protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereçlerinin verilmesini zorlaştıran uygulamalar ile sıklıkla karşılaşmaktadır. Bu durum, bir insan hakkı ihlalidir; bireylerin haklarına geç kavuşmalarına ve mağduriyetlerine sebep olmaktadır. Bahsedilen uygulamalar, birey



haricinde Devlet için de olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Genel sağlık sigortalısı veya bakmakla yükümlü oldukları kişiler dava sonucu, uzun süreler sonrasında haklarına kavuşurken Devlet de ayrıca faiz ödemek ve mahkeme masraflarına katlanmak zorunda kalmaktadırlar.

Kanaatimizce, kanunun uygulanması ve Kanun ile çelişen mevzuat hükümlerinin derhal değişmesi gerekmektedir. Yapılması gereken protez, ortez ve iyileştirme araç ve gereçlerine erişimde kötüniyetli uygulamaların önlenmesi için *baştan engelleyici* nitelikteki düzenlemelerin yerine **denetim** mekanizması geliştirilmesidir. Bireyleri mağdur etmek yerine tedarikçi firmaların denetlenmesi ve fiyat standardizasyonunun sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda Devletin ithalatçı firmalar ile pazarlık sürecine katılımı çözüm niteliği taşıyacaktır.



HUKUKİ AÇIDAN EVDE BAKIM HİZMETLERİ

Ar.Gör.İpek Sevda SÖĞÜT

Ş.1. Evde Bakım Kavramı

Evde bakım kavramı; koruyucu, tedavi ve rehabilite edici sağlık bakımı sürekliliğinin etkili biçimde sürdürülmesi amacıyla güden, birey ve aileye yaşadığı ortamda sunulan sağlık bakım hizmetleri yaklaşımıdır⁵⁵. Sözü edilen bu hizmetler, hem sağlık hem de sosyal hizmetleri içine alan geniş bir yelpazede bireyin gereksinimi doğrultusunda yaşam kalitesi ve toplumsal saygınlığının korunmasını da amaçlamaktadır⁵⁶. Bu anlamda evde bakım hizmetleri genel olarak, kurum bakım hizmetlerinin de yerini alan, bireylerin bu kurumlarda kalış gereksinimini ortadan kaldıran ya da geciktiren ve bu hizmetleri evlerinde ya da yaşadığı yerde alabilen hizmetler olarak ifade edilmektedir⁵⁷. Sunulan sağlık hizmetleri kapsamında kronik hastalıkların izlem ve tedavisi, terminal dönem sorunları, fizik tedavi ve konuşma tedavileri, solunum tedavileri, bazı ilaç uygulamaları, total, parental beslenme ve daha birçok mevcut ya da potansiyel sağlık sorunları yer alır⁵⁸.

Evde bakım ile özürlü, yaşlı, süregelen hastalığı olan veya nekâhat dönemindeki bireyleri bulundukları ortamda destekleyerek, sosyal yaşama ayak uydurabilmelerini sağlamak, yaşamlarını mutlu ve huzurlu bir biçimde sürdürerek toplumsal entegrasyonlarını gerçekleştirmek, bakıma gereksinim duyan bireyin aile üyeleri ve özellikle de ailedeki kadın üzerindeki yükünü hafifletmek için birey ve aileye sunulan psiko-sosyal, fizyolojik ve tıbbî destek hizmetleri ile sosyal hizmetleri içine alan bir bakım modelidir⁵⁹.

Tarihsel gelişimi çerçevesinde evde sağlık hizmeti sunulmasına ilişkin ilk örneğin, en ilkel sağlık hizmeti olan doğumun, Roma'da alet ve edavatını çantayla doğum yapacak olan kişinin evine getiren ebenin faaliyeti olduğu ifade edilmektedir. Bazı toplumlarda ise doğum, aile için olduğu kadar toplumsal açıdan da kutsal ve önemli sayıldığından özel mekanlarda gerçekleştirilmesi söz konusu idi. Ortaçağ'da ise evde bakım hizmetleri uygulamaları, hastanın hastalığını diğer insanlara bulaştırmasını engellemek amacıyla yapılmıştır. Sunulan hizmetler açısından da, barınma, yemek gibi sosyal hizmetlerin ön plandadır. 19.yy. sonlarında, kentlerde yaşayan fakir ve hasta kişiler hastanede bakım için gerekli parayı bulamadıkları için evde tedavi edilmeye ihtiyaç duymuşlardır. 20. yy. başlarında ise, kentleşme, yoksul kimselerin sayılarının artışı ve buna bağlı olarak sosyal koşullarda baş gösteren bozulma; evde bakıma ve desteğe olan ihtiyacı arttırmıştır. İngiltere'de eğitilmiş ev ziyaretçileri yoluyla evde bakım hizmeti verilmesi için kurumsallaşma çalışmaları başlamıştır⁶⁰.

Evde hasta bakımı kilise önderliğinde gönüllü kurumlar tarafından uzun yıllar sunulmuştur ancak dini kuruluşlar dışında evde hasta bakım hizmeti 1859 yılına kadar yapılamamıştır. Bu tarihte gerçek anlamda hemşirelik hizmeti, Willam Rathbone adlı bir İngiliz antropolog tarafından oluşturulmuştur. Rathbone, evinde eşine bir hemşire tarafından verilen hizmetten etkilenerek fakir hastalar için gönüllü bir hemşire servis hizmeti oluşturmuştur. Evde bakım hizmetlerinin öncülerinden biri olan Florance Nightingale hasta kişilerin bakımı ile görevlendirilecek olan kadınların özel olarak eğitilmesini önermiş ve eğitilmiş kadınların hastanelerde, bölgelerde ev ziyareti gerçekleştirecek özel hemşire olarak görev-

55 SAYAN, A., "Günümüzde Evde Bakım", Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, C.7, s. 3, 2004, s. 91.

56 YILMAZ, M./ SAMETOĞLU, F./AKMEŞE, G./ TAK, A./ YAĞBASAN, B./ GÖKÇAY, S./ SAĞLAM, M./ DOĞANYILMAZ, D./ ERDEM, S., "Sağlık Hizmetlerinin Alternatif Bir Sunum Şekli Olarak Evde Hasta Bakımı", İstanbul Tıp Dergisi-İstanbul Med J 2010; 11(3); S. 125.

57 OĞLAK, S., Evde Bakım Hizmetleri ve Bakım Sigortası (Ülke Örnekleri ve Türkiye), İskenderun 2007, s. 15.

58 SAYAN, s. 91.

59 BAHAR, A./PARLAR, S., "Yaşlılık ve Evde Bakım", Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, C.2, S. 4, 2007, s. 34.

60 YILMAZ/ SAMETOĞLU/ AKMEŞE/ TAK/ YAĞBASAN/ GÖKÇAY/ SAĞLAM./ DOĞANYILMAZ./ ERDEM, s. 126.



lendirilmeleri ile ilgili olarak bir plan sunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde de ev ziyaretleri hareketi çerçevesinde, ziyaretçi hemşireler koruyucu bakım hizmetlerini de eklemişler ve ev ziyaretlerine öğretmenler ve sosyal görevliler de katılmaya başlamıştır. İkinci Dünya savaşı sırasında da, hastanelerdeki hemşire ve diğer sağlık çalışanlarının sayılarının azalması ile birlikte o zamana kadar hastanede tedavi gören hastalar evde tedavi edilmiş ve ev hemşireliği hizmetleri niteliksel ve niceliksel olarak artış göstermiştir. Avrupa'daki evde bakım hizmetleri programları bireylerin psikososyal sorunları ve sosyal hizmetler boyutuna Amerika Birleşik Devletleri'ne oranla daha fazla önem vermişlerdir. Danimarka'da başlatılan Avrupa'daki en geniş ev ziyareti programı başarılı hizmet sunumu için örnek bir model olmuştur. Çin'deki sağlık sisteminde evde bakım hizmetleri, yaşlılara hizmet sunumunda bir yöntem olarak kullanılmaktadır⁶¹.

Evde bakıma ilişkin literatüre bakıldığında, bu terminoloji Avrupa ülkelerinde "evde bakım" (home care), İngiltere'de "topluma dayalı bakım" (community care) olarak kullanılırken, Amerika Birleşik Devletleri'nde bu kavram, "topluma dayalı uzun süreli bakım" (community-based long-term care) olarak tanımlanmaktadır⁶². Dünya Sağlık Örgütü'ne göre evde bakım; formal ve informal bakım verenler tarafından ev ortamında bakım hizmeti sunulmasıdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün Evde Uzun Süreli Bakım Çalışma Grubu'nun hazırladığı rapora göre ise, "evde uzun süreli bakım, var olan sağlık ve sosyal sistemlerin bir parçasıdır ve bakıma gereksinim duyan kişiye aile, arkadaşlar ve komşular gibi geleneksel bakıcılar, gönüllüler ve asıl mesleği evde bakım olan kişiler ile bakıma yardımcı kişiler tarafından sağlanan bakım etkinliklerdir"⁶³.

Evde sağlık bakım hizmetleri yeni ve hızlı gelişen en etkili ve verimli sağlık hizmeti modelidir. Hastanın iyileşmesini hızlandırma, enfeksiyon riskini azaltma, gerilimi azaltma, aileyi bir arada tutma, bakımevlerine gereksinimi azaltma, profesyonel hizmet sunma, maliyeti azaltma gibi birçok yararları olan evde sağlık bakım hizmetleri sağlık alanında önemli bir yere sahiptir. Kişinin sağlık sorunu nedeniyle hastaneye gereksinimi olmadığında uygun koşullar sağlanarak sağlığı geliştirmek, korumak, sürdürmek, düzeltmek ya da sakatlık/hastalığın etkisini en aza indirerek, bağımsızlığını en yüksek düzeye çıkarmak amacıyla birey ve ailelere yaşadıkları ortamda evde bakım hizmeti sunulabilir⁶⁴.

§.2. Evde Bakım Hizmetlerinin Kapsamı

Evde bakım hizmetleri bireyin kendi evinde, uzman görevliler tarafından öncelikle, yaşam kalitesi ve sağlığını yeniden kazandırmanın yanı sıra, hastane bakımı yerine geçecek, koruyucu bakımdan yaşamın sonuna kadar olan çok geniş etkinlikleri kapsayan hizmetler olarak tanımlanmıştır⁶⁵.

UluslararasıUluslararası düzeyde evde bakım hizmetlerinde anlaşmaya varılmış asgari veya temel bir hizmet listesi yoktur. Bu nedenle her ülke kendi olanakları ve sosyo-kültürel dinamikleri açısından aralıklı olarak yenileyebildiği bir hizmet listesi oluşturmuştur. Evde bakım hizmetlerinin kapsamı konusunda alınacak kararların çok dikkatli alınması ve topluma oldukça anlaşılır bir biçimde açıklanması gerekmektedir⁶⁶.

Evde bakım hizmetleri özelliği gereği üç açıdan sınıflandırılmaktadır: Birincisi evde bakım sadece tıbbî hizmetlerin veril-

61 YILMAZ/ SAMETOĞLU/ AKMEŞE/ TAK/ YAĞBASAN/ GÖKÇAY/ SAĞLAM./ DOĞANYILMAZ./ ERDEM, s. 126.

62 OĞLAK, s. 14.

63 SUBAŞI, N./ÖZTEK, Z., "Türkiyede Karşılanmayan Bir Gereksinim: Evde Bakım Hizmeti", TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 2006: 5 (1), s. 20.

64 KILIÇ, S., Fiziksel Engelli Çocuğun Evde Bakım Gereksiniminin Aileye Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 21.

65 BIBBI T./DYKES A, K./HALLBERG I, R., "Home Care with Regard to Definition, Care Recipients, Content and Outcome. Systematic Literature Review", Journal of Clinical Nursing, Vol. 12, s. 860.

66 YILMAZ/ SAMETOĞLU/ AKMEŞE/ TAK/ YAĞBASAN/ GÖKÇAY/ SAĞLAM./ DOĞANYILMAZ./ ERDEM, s. 127.



mesi değil, aynı zamanda bireyin gereksinim duyabileceği sosyal hizmetleri de içine almaktadır. İkincisi, evde bakım kısa süreli veya uzun süreli olarak sunulmaktadır ve hizmet kapsamları çoğu kez birbirinden oldukça farklılık gösterebilmektedir. Kısa süreli sunulan evde bakım hizmetleri, tıbbî hizmet ağırlıklıdır ve çoğunlukla hastane sonrası nekâhat dönemi içinde verilmektedir. Bu süre, genel olarak 30 gün ile sınırlandırılmıştır. Bu hizmetler birey merkezli olup, yeniden sağlığına kavuşması, sağlık düzeyinin yükseltilmesi, eğitim ve danışmanlık hizmetleri ile ailesi ve kendisine sağlık sorunlarıyla baş edebileceği temel becerilerin kazandırılmasını sağlayacak birçok disiplini kapsayan hizmetlerle bir bütünlük içinde verilmektedir. Tıbbî bakım hizmetleri olarak; hekimlik, hemşirelik hizmetleri, meşguliyet tedavisi, konuşma tedavisi, fizik tedavi, ayak bakımı, beslenme ve sosyal hizmetlerin verilmesini içermektedir. Örneğin ameliyat sonrası bakım, uzun süreli yatağa bağımlı ve cerrahi kaynaklı yara bakımı, solunum tedavisi, fiziksel ve meşguliyet tedavisi, konuşma, dil gelişimi tedavisi, hasta ve bakım verenin eğitimi, damar içi ve beslenme tedavisi ile enjeksiyon uygulamaları vb. gibi oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır⁶⁷.

Uzun süreli evde bakım hizmetleri ise, hem tıbbî hem de sosyal bakım hizmetlerini kapsamakla birlikte, sosyal bakım ağırlıklıdır ve 6 aydan daha fazla bakım gereksiniminin duyulması durumunda verilen hizmetleri içine almaktadır. Uzun süreli evde bakım hizmetlerinin hedefi, bakım hizmetlerine sürekli olarak gereksinim duyan kronik hastalar, yaşlılar ve özürllülerin sağlığını korumak; bakıma muhtaçlık derecelerinin daha da artmasını önlemek; hastalık ve özürllülüğün ortadan kaldıramadığı durumlarda olabildiğince bağımsız yaşamayı sağlayacak eğitim ve beceriler kazandırmak ve profesyonel anlamda kaliteli bakım hizmetlerini sunmaktır⁶⁸.

Üçüncüsü ise; farklı meslek alanlarındaki uzman ya da yarı uzman kişilerin verdikleri evde bakım ile aile bireylerinin verdikleri evde bakımdır⁶⁹. Uzmanlık düzeyinde verilen evde bakım hizmetleri; hemşirelik hizmetleri, destek sağlık hizmetleri, gündüz-gece bakımı, kişisel bakım, ev işlerine yardım, ev düzeninin yeniden oluşturulması, sosyal destek, gıda ve beslenme hizmetleri, danışmanlık hizmetleri, bakıcılar için destek hizmetler başlıkları altında sayılabilecek hizmetlerden oluşmaktadır⁷⁰.

Dünya Sağlık Örgütü'nün Ev Temeline Dayanan Uzun Dönem Bakım 2000 raporunun bütününde, uzun süreli bakımın tanımına uygun olarak, uzun süreli sağlık sorunu olan ve günlük yaşam aktiviteleri ile ilgili olarak yardıma ihtiyacı olan bütün yaşlardaki kişilerin yeterli kalitede bir yaşam sürdürmesini sağlayacak bakım üzerine vurgulama yapılmıştır. Bu bağlamda, evde bakım hizmetlerinden faydalanan hedef kitle, tüberküloz gibi bulaşıcı hastalıkları veya kalp damar hastalıkları, kanser gibi bulaşıcı olmayan kronik hastalıkları olanlar, etyolojisine bakılmaksızın, gelişimsel veya poliomiyelite sekonder özürleri de kapsayacak şekilde özürllü olan kişiler, HIV/ AIDS'liler, kaza sonucu sakat kalanlar, duygusal kısıtlılığı olanlar, mental hastalığı olanlar ve madde bağımlılarıdır⁷¹.

Ş.3. Özürllülere Yönelik Evde Bakım Hizmetlerinin Hukuki Dayanakları

Özürllülerin yaşla birlikte artan yardım ve bakım gereksinimi sosyal devlet ilkesi temelinde öncelikle ele alınması gereken konulardan biridir.

Anayasamızın 61. Maddesinde “sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler” başlığı altında devlet özürllülerin korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri almakla yükümlü tutulmuştur.

Ülkemizde özürllülere yönelik bakım hizmetine ilişkin olarak, 01.07.2005 tarihli ve 5378 sayılı “Özürllüler ve Bazı Kanun

67 OĞLAK, s. 20-21.

68 OĞLAK, s. 22.

69 YILMAZ/ SAMETOĞLU/ AKMEŞE/ TAK/ YAĞBASAN/ GÖKÇAY/ SAĞLAM./ DOĞANYILMAZ./ ERDEM, s. 127.

70 OĞLAK, s. 18-19.

71 YILMAZ/ SAMETOĞLU/ AKMEŞE/ TAK/ YAĞBASAN/ GÖKÇAY/ SAĞLAM./ DOĞANYILMAZ./ ERDEM, s. 127.



ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun⁷² (Özürlüler Kanunu) da, bakım çeşitleri olarak evde bakım veya kurum bakım modelleri sunulmakla birlikte, öncelikle bireyi sosyal ve fiziksel çevresinden ayırmayacak olan evde bakım hizmetinin sunulması esası getirilmektedir.

Özürlüler Kanunu'nun "Kapsam" başlıklı 3. md/e bendinde bakıma muhtaç özürlü "Özürlülük sınıflandırmasına göre resmi sağlık kurulu raporu ile ağır özürlü olduğu belgelendirilenlerden, günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olan kişiler" olarak tanımlanmıştır.

İlgili Kanunun "Bakım" başlıklı 6. maddesinde; "Özürlü kişilerin yaşamlarını öncelikle bulundukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hâle gelebilecek şekilde bakım ve *rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan ihtiyacı olanların geçici veya sürekli bakım altına alınması veya bunlara **evde bakım hizmeti** sunulması esastır*" denilmektedir.

Özürlüler Kanunu'nun 7. maddesine göre, bakıma muhtaç özürlülere yönelik bakım hizmetlerini SHÇEK Genel Müdürlüğü'nden ruhsat alan gerçek ve tüzel kişiler ile kamu kurum ve kuruluşları verecektir.

Aynı Kanunun "Bakım Çeşitleri" başlıklı, 9. maddesinde ise, " *Bakım hizmetleri, **evde bakım** veya kurum bakımı modelleriyle sunulabilir. Öncelikle kişinin sosyal ve fiziksel çevresinden ayrılmaksızın hizmetin sunulması esas alınır*" denilmek suretiyle evde bakım hizmeti esası öncelikli model olarak öngörülmüştür.

Evde Bakım hizmetine ilişkin bir diğer yasal düzenleme "2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu"⁷³nun Ek 7. Maddesidir. (Özürlüler Kanunu olarak anılan Kanun'un 30.maddesi ile getirilen düzenleme) ilgili maddeye göre;

- Her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle; kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı bir aylık net asgarî ücret tutarının 2/3'ünden daha az olan bakıma muhtaç özürlülere, resmî veya özel bakım merkezlerinde ya da ikametgâhlarında bakım hizmeti verilmesi sağlanacağı;
 - Bakıma muhtaç özürlülere sunulacak bakım hizmetlerinin kapsamına, bakım hizmetinden yararlanabileceklerin başvuru şekline ve bu hizmetleri verecek olan gerçek ve tüzel kişilerin izin, çalışma, denetim, ücretlendirme ile bakım hizmeti karşılığı yapılacak ödemelere ilişkin usûl ve esaslar; Kurumun koordinatörlüğünde, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle belirleneceği,
 - Bakıma muhtaç özürlülere sunulacak bakım hizmetinin karşılığı olarak belirlenecek kişi başına aylık bakım ücreti tutarı, iki aylık net asgarî ücretten fazla olamayacağı
 - Bakıma muhtaç özürlülerden Kurumca ve diğer resmî kurumlarca bakılanlar dışında kalanlara ilişkin bakım ücreti, bu amaçla Kurum bütçesine konulacak ödeneklerden karşılanacağı
- Hususları düzenlenmiştir.

Evde bakım hizmetlerinin sunumuna ilişkin usul ve esaslar ise, 10.03.2005 tarihli "Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik⁷³" ile düzenlenmiştir. İlgili Yönetmeliğin 4. md./d bendinde, evde bakım hizmeti; "*Hekimlerin önerileri doğrultusunda hasta kişilere, aileleri ile yaşadıkları ortamda, sağlık ekibi tarafından rehabilitasyon, fizyoterapi, psikolojik tedavi de dahil tıbbi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde sağlık ve bakım ile takip hizmetlerinin sunulması*" şeklinde

72 07.07.2005 T. ve 25868 S. RG.

73 10.03.2005 T. ve 25751 S. RG.

tanımlanmıştır.

Özürlü evde bakım hizmetleri ise, yukarıda ifade edilen Sağlık Bakanlığı'nın ilgili yönetmeliği çerçevesinde, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulan, **30.07.2006 tarihli, "Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tesbiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik"⁷⁴** ile yürütülmektedir. Bu yönetmelik ile bakıma muhtaç özürlülerin bildirimi, tespiti, değerlendirilmesi ile bakım hizmetlerine, bakım ücretlerine ve ödemelerine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amaçlanmaktadır.

SHÇEK tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulan diğer bir Yönetmelikler ise, "Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmi Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği" ve "Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği" dir. Sözü edilen her iki yönetmelikte, bakıma muhtaç özürlülere yönelik kuruluşların bünyesinde açılacak bakım merkezlerinin açılma koşulları, çalışma şartları, personel standartları ile denetlenmelerine ilişkin usul ve esasları belirlenmiştir. Ayrıca, hem resmi, hem de özel bakım kurumlarına; bakıma muhtaç özürlünün evde bakımını konusunda düzenlemelere yer verilmiştir⁷⁵.

Ş.4. Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tesbiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik çerçevesinde Özürlülerin Evde Bakımı

Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tesbiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik;

- Her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle; kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre **kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olan bakıma muhtaç özürlüleri,**

- Bu özürlülere verilecek bakım hizmetlerini,
 - Hizmetlerin ücretlendirilmesini,
 - Ücretlerin ödenmesini,
- kapsamaktadır.

Yönetmelik kapsamında bakım hizmetlerinden faydalananak özürlüler;

1- Bakıma muhtaç olmalı,

2- Kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olmalı,

Aynı Yönetmelik "**bakıma muhtaç özürlü**" yü; Özürlülük sınıflandırmasına göre **ağır özürlü** olduğu belgelendirilenlerden,

- Günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle **hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün** olduğu,
 - Her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle; **kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olduğu,**
 - **Bakım raporu** ile tespit edilenler
- olarak tanımlamaktadır.

74 30.07.2006 T. ve 26244 S. RG.

75 OĞLAK, s. 190.



Bu yönetmelik kapsamında bakım hizmetlerinden yararlanacak bakıma muhtaç özürlü olduğu bakım raporu ile tespit edilmektedir. **Bakım raporu,**

- Bakım hizmetleri değerlendirme heyetinin; özürliye ait ve bakmakla yükümlü olunan kişi sayısına göre özürliye düşen ortalama aylık geliri belirlediği,
- Özürünün ve ailesinin sağlık ve psiko-sosyal durumunu tahlil ettiği,
- Özürünün bakıma muhtaçlığını,
- İhtiyaç duyduğu bakım hizmetlerini ve özürliye verilecek bakım hizmet modellerini tespit ettiği,
- Genel Müdürlükçe belirlenen rapordur. Genel Müdürlük, **Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü**'dür.

Bakım Hizmetinden faydalanmak isteyenler için Yönetmelik çerçevesinde **bildirimi yapacak kişi ve kurumlar;**

- Mülki amirler,
- Sağlık kuruluşları,
- Köy muhtarları,
- Genel kolluk kuvvetleri,
- Belediye zabıta memurları,

Çevrelerinden bulunan bakıma muhtaç özürliülerin bakım hizmetinden yararlandırılması amacıyla il/ilçe müdürlüklerine bildirebilirler.

- Diğer kamu kurum ve kuruluşları,
- Vatandaşlar,
- Özürliülerin kendileri veya akrabaları da bildirimde bulunabilirler.

Bildirim sonrasında ---→özürliü veya bildirimde bulunan kişi ile il/ilçe müdürlüklerinde görüşme yapılır ----→“-**Bakım Hizmetleri Talep Formu**” düzenlenir.

Bakıma muhtaç özürliülerin incelenmesi il ve ilçe sosyal hizmet müdürlüklerince yapılmaktadır. Bu inceleme bakım hizmetleri değerlendirme heyetinin; özürliüyü ve ailesini ikametgâhında ya da fiilen yaşadıkları yerde ziyaret ederek, bakım raporunu hazırlaması suretiyle yapılmaktadır.

Bakım raporunda dikkate alınan unsurlar;

- Özürliye ait veya bakmakla yükümlü olunan birey sayısına göre özürliye düşen gelir ile özürliünün ve ailesinin fiziksel, zihinsel, duygusal, psiko-sosyal ve demografik özellikleri ve özgeçmişleri, özü ve özürliüyü kabullenme durumu tespit edilerek özürliünün hakları, yararlanabileceği özel eğitim, mesleki rehabilitasyon, tıbbi tedavi ve rehabilitasyon, sosyal yardımlar, koruyucu aile, evlat edindirme gibi hizmetler hakkında değerlendirme yapılır, varsa kanaat ve teklif belirtilir. Ayrıca gözlemlenen yaşam standardı ile beyan edilen gelir arasında farklılık görülmesi hâlinde, gelire ilişkin ilave bilgi ve belge istenir ve resmi veya özel kişi, kurum ve kuruluşların bilgilerinden yararlanılır. Bakmakla yükümlü olunan bireyler tanımında belirtilen tüm bireylerin gelirleri, toplam gelire dâhil edilir.

Değerlendirme sonucu;

Bu unsurlar çerçevesinde yapılan değerlendirme sonucunda bakım raporunda, özürliü ya da yasal temsilcisinin talebinin **REDDEDİLMESİ** halinde---→30 gün içerisinde talebin reddinin yazılı olarak bildirimi--→Özürlü ya da yasal temsilcisinin



tebliğ tarihinden itibaren 30 gün içinde “**bakım raporuna itiraz**” hakkı mevcuttur.--→Yapılacak itirazlarda ikinci Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyeti’nin verdiği karar **NİHAİ** karardır. İtiraz konusunun sağlık raporu kaynaklı olması halinde, İl Sağlık Müdürlüğü’ne durum bildirilir.

- Bakıma muhtaç özürlü ya da yasaş temsilcisi, bakmakla yükümlü olunan kişi sayısındaki ya da gelirlerdeki değişiklikleri 30 gün içerisinde İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü’ne bildirmekle yükümlüdür.

Başvurusu kabul edilen özürllüler Yönetmeliğın “Bakım Hizmetleri Kapsamı” başlıklı 9. Maddesinde öngörülen bakım hizmetlerinden yararlandırılır. Yönetmeliğe göre bakım hizmetleri; bakıma muhtaç özürllünün bakımına yönelik olarak kişisel bakım hizmetlerini ve psiko-sosyal destek hizmetlerini kapsar. Bakıma muhtaç özürllünün özellikleri dikkate alınarak kişisel bakım hizmetleri (banyo yaptırılması, tuvalet ihtiyacını gidermede yardım edilmesi ve gerektiğinde temizliğinin yapılması, tırnaklarının kesilmesi, saçlarının taranması, dişlerinin temizlenmesi, yemek ve içecek ihtiyacının giderilmesi, el, yüz ve ayak temizliğı, sakal tıraşının yapılması, istenmeyen tüylerin temizlenmesi, elbiselerinin giydirilmesi ve çıkarılması, burun ve kulak temizliğinin yapılması, yatağının temizlenmesi ve düzeltilmesi, odasının temizlenmesi, çamaşırlarının yıkanması, tehlikelere karşı korunması ve gözetilmesi⁷⁶) gibi hizmetleri içerir.

Psiko-sosyal destek hizmetleri ise;

- 1) Bakıma muhtaç özürllü ailesinin, özürllüyü ve özür durumunu kabullenmesine, bilgilendirilmesine yönelik kişisel veya grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetleri,
- 2) Bakıma muhtaç özürllünün özürnü, mevcut durumunu ve yerleştirildiğı ortamı kabullenmesine, bilgilendirilmesine ve gelişim alanlarında desteklenmesine yönelik kişisel ve grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetleri,
- 3) Özürllü ve ailesinin sosyal hakları ve mevcut kaynakların kullanılmasına yönelik kişisel ve grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetleri,
- 4) Özürllünün bağımsız yaşama, sosyal hayata uyumuna ve katılımına yönelik sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif etkinlikler ile düzenlenecek bu tür etkinliklere katılabilmesi için refakat hizmetleri,
- 5) Özürllünün terk edilme, reddedilme, özür durumunu kabullenememe, ümitsizlik, intihar etme, yalnızlık, sevgisizlik ve benzeri olumsuz duygulardan kurtarılmasına ve depresyon, stres ve benzeri durumların yaşanmasının engellenmesine yönelik kişisel veya grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetleri, gibi psiko-sosyal destek hizmetleri içerir.

Bakım hizmetleri,

- SHÇEK Genel Müdürlüğü’ne bağı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde
- SHÇEK Genel Müdürlüğü izni ile açılan resmi kurum ve kuruluşlara ait merkezlerde,
- Gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine ait özel bakım merkezlerinde,
- **Bakıma muhtaç özürllünün ikametgahında** verilir.
-

Sözü edilen Yönetmelik ile ilk defa “**bakıcı aile bireyi (akraba)**” kavramına yer verilmiştir. Bakıma muhtaç özürllüye

76 Ek altbent 23/10/2007- 26679 S.R.G Yön/7.md.

akrabanın bakım hizmeti vermesi halinde, bakıma muhtaç özürlü ile akrabanın aynı adreste ikamet etmesi şartı öngörülmüştür. (İstisnaen özürliye bakacak başka kimsenin bulunmaması, özel veya resmi merkezlerde bakım hizmeti alınmasının istenmemesi halinde her gün rahatlıkla gidip gelecek yakınlıktaki farklı adresteki akraba tarafından da bakım hizmetinin verilebileceği öngörülebilir).

Yönetmelikte ile ilk defa “bakıcı aile bireyi (akraba)” ve “ücretli bakıcı” kavramına yer verilerek, akrabaları tarafından evde bakım verilmesi karşılığında aile bireyi bakıcılara “**bakım parası**” uygulaması getirilmiştir.

Yönetmeliğin 12. maddesinin, 21.10.2010 tarihinde değişiklik yapılan ç) bendine göre; bakıma muhtaç özürünün veya yasal temsilcisinin talep etmesi halinde, bakım hizmeti SHÇEK denetim ve rehberliğinde bakıma muhtaç özürünün akrabası veya bakıcı personel tarafından, bakıma muhtaç özürünün veya akrabasının ikametgâhında verilebilir. Bu durumda bakıma muhtaç özürülere sunulan **bakım hizmeti ücreti, bakıma muhtaç özürünün akrabasına veya bakıcı personeli istihdam eden bakım merkezine** İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü tarafından aylık olarak ödenir.

Bu düzenleme ile, bakıma muhtaç özürliye devletin kurumu dışında bakılması durumunda **bakım ücreti**, bu amaçla SHÇEK bütçesine konulacak ödenekten karşılanacaktır. Söz konusu düzenlemeye göre;

- Yatılı bakım merkezlerinden, günde yirmi dört saat süreyle bakım hizmeti alan bakıma muhtaç özürülüler için iki aylık net asgari ücret tutarında,
- Gündüzlü bakım merkezlerinden, günde sekiz saat süreyle tam gün hizmet alan bakıma muhtaç özürülüler için bir aylık net asgari ücret tutarında,
- Gündüzlü bakım merkezlerinden, günde dört saat süreyle yarım gün bakım hizmeti alan bakıma muhtaç özürülüler için bir aylık net asgari ücretin yarısı tutarında,
- (Değişik bent: 23/10/2007- 26679 S.R.G Yön/11.md.) Gündüzlü veya yatılı bakım merkezlerinde istihdam edilen **bakıcı personel tarafından bakıma muhtaç özürünün ikametgâhında günde üç saat süreyle** hizmet alan bakıma muhtaç özürülüler için bakım merkezine **bir aylık net asgari ücret** tutarında,
- **Akrabaları tarafından günde yirmi dört saat** süreyle bakılan bakıma muhtaç özürülüler için **bir aylık net asgari ücret** tutarında ödeme yapılması planlanmıştır.

Bakıcı personelin bir günde en çok üç bakıma muhtaç özürliye hizmet verebileceği, akrabanın ise aynı evde yaşayan en fazla iki özürliye bakım hizmeti verebileceği hususu Yönetmeliğin bakım ücretine ilişkin hükmünde belirtilmiştir.

İlgili Yönetmelik ile, bakım hizmetleri içinde, “Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyeti” ve “Bireysel Bakım Planı” kavramlarına da yer verilmiştir.



§.5. Özürllülerin Evde Bakımına İlişkin Yasal Düzenlemelerin Değerlendirilmesi

1) Bakım hizmetlerinden, ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bakıma muhtaç özürllü bireylerin yararlanabilecek olması, bakım hizmetinden yararlanacak özürllü sayısını oldukça daraltmıştır. Bu durum, hizmetin sunumunda eşitlik ilkesine aykırı olması noktasında eleştirilmektedir⁷⁷.

2) Bu yönetmelik kapsamında “bakıma muhtaç özürllü” tanımında, her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle; **kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3’ünden daha az olması** şartına yer verilmiştir. Dolayısıyla, evde bakım hizmetinden faydalanarak bakım parası talep edebilecek olan özürllüler başvurusu yukarıda ifade edilen diğer kriterler ile birlikte kabul edilenlerdir. Bakım parası uygulamasından evde akrabası tarafından bakılan her özürllü faydalanamayacaktır. Görsel ve yazılı medyada “Özürllülere Bakım Parası” uygulaması başlığı altında yapılan yayınlarda zaman zaman her özürllünün bu düzenlemeden faydalanabileceği yönünde bir yanılsama yaratılmaktadır. Ayrıca, özürllünün gelir düzeyi hesaplanırken, kendilerine ait gelir veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı esas alınması;

- Kendisine dahi bakamayacak durumda ağır özürllü (ağır özürllülük durumu da evde bakım hizmeti ve dolayısıyla bakım ücreti uygulamasından faydalanmanın bir diğer şartı) olan kişinin halen yakınlarına bakmakla yükümlü tutulduğu sonucu çıkmaktadır.
- Özürllünün bakmakla yükümlü olduğu kişilerin gelirleri de ortalama tutara dahil edilerek, bu yönetmelik hükümlerinden faydalanabilecek “bakıma muhtaç özürllü” kapsamı daraltılmıştır.
- Bu düzenleme ile örneğin hiçbir geliri olmayan ve bakmakla yükümlü olduğu kimsesi de olmayan 12 yaşında özürllü bir çocuğa evde bakım hizmeti sunan akrabası (diğer şartları da taşıması halinde) ortalama aylık gelir tutarı hesabı çerçevesinde Yönetmeliğin öngördüğü ekonomik yoksunluk kapsamında sayılabilecektir.
- Fakat hiçbir geliri olmayan ancak bakmakla yükümlü olduğu eşi ve çocukları olan 45 yaşındaki özürllü kişi, ortalama aylık gelir tutarı hesabına bakmakla yükümlü olduğu kimselerin gelirleri de dahil edildiğinden, Yönetmeliğin öngördüğü ekonomik yoksunluk şartını sağlayamayabilecektir.

3) Yönetmelikte en dikkat çekici noktalardan biri de, bakım hizmetinden yararlanmada, özürllü bireyin bakıma muhtaçlık durumu ve muhtaçlık derecesi sistemi oluşturulmamış olmasıdır. Bu nedenle en az bakım gereken ve en yoğun bakım gerektiren muhtaç özürllülüğe aynı oranda ödenek sağlanmaktadır⁷⁸. Oysa sözü edilen hizmet ve bakım parasının verilmesinde, bakım derecesine göre bir derecelendirmeye gidilmesi uygun olacaktır.

4) Aile bireyi bakıcılar için “bakım ücreti” uygulaması öngörülürken, bakım kalitesinin sağlanmasına yönelik bakım stratejileri ve hedefleri ile kalite performans göstergelerinin tanımlanmamış olması ve aile bireylerinin bakım sunabilmeleri ile ilgili herhangi bir sertifika alma ya da kursa katılım zorunluluğu getirilmemiş olması, bakım parası uygulamasının getireceği suiistimal ve kötüye kullanım gibi tehlikelerin yaratacağı endişeleri de beraberinde getirmektedir⁷⁹.

5) İlgili Yönetmelik kapsamında anılan “Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyeti”nin oluşumuna ilişkin esaslar incelendiğinde, bakım hizmetlerinin multidisipliner yönü dikkate alınarak, farklı mesleki unvanlara sahip kişilerden (sosyal çalışmacı, psikolog, çocuk gelişimci, tabip, fizyoterapist, hemşire, sağlık memuru, ebe, sağlık teknisyeni) oluşan

77 OĞLAK, s. 190.

78 OĞLAK, s. 191.

79 OĞLAK, s. 192.



en az üç kişilik bir heyet belirlendiği anlaşılmaktadır. Görevlendirilecek sosyal çalışmacı özürünün hakları ve yararlanabileceği özel eğitim, mesleki rehabilitasyon, tıbbi tedavi ve sosyal yardımlar gibi konular hakkında değerlendirme yapacaktır. Bu yönetmeliğin uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek hukuki ihtilafların önceden tespiti ve özürülerin haklarının yasal çerçevede değerlendirilebilmesi için, bahsi geçen değerlendirme heyetinde hukukçu bir üyenin bulunması da uygun olacaktır.

6) Yönetmeliğe göre, bakıma muhtaç özürüler için evde bakım hizmeti verecek bakıcı personel, resmi veya özel bir merkezde istihdam edilen personeldir. Bakım merkezi kurma ve işletme maliyetlerinin yüksekliği ve devletin ödemeyi planladığı miktarın çoğu işletmeci için oldukça yetersiz olması dolayısıyla, bakıcı sertifikası ya da eğitimi alarak belirli bir kalite performans standardına sahip olan elemanın kendi adına çalışabilmesinin sağlanması da düşünülebilirdi⁸⁰.

7) Söz konusu Yönetmelik, bakım hizmetlerinin hem resmi bakım hem de bakıcı aile bireyi bakımının birlikte sağlanabileceği bir sisteme izin vermemektedir. Oysa bakım hizmetinin sürekliliğinin sağlanması, bakım kalitesinin sağlanması ve birbirini tamamlaması ve aile denetimi açısından her iki uygulamanın birlikte verilmesi de öngörülebilirdi⁸¹.

Sonuç olarak, sosyal bakım ve sağlık hizmetlerinin sunumunda bakıma muhtaç özürülerin tespiti ve bu kişilerin faydalanacağı bakım hizmetinin sürekliliği ve kalitesi önem arz etmekte ve bu hizmetlerin sağlanmasına ilişkin standartların oluşturulmasında, bunların denetimi ve değerlendirilmesinde SHÇEK'e ve bağlı bulunduğu Bakanlığa büyük sorumluluk düşmektedir.

80 OĞLAK, s. 192.

81 OĞLAK, s. 192-193.



SERBEST BİLDİRİLER – 1

GÖRME ENGELLİ DESTEK TEKNOLOJİLERİ İLE GÖRME ENGELLİLERİN EĞİTİMİ AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Sarper ARIKAN

Eğitmen ve Birim Sorumlusu Sarper Arıkan¹, Engelli Öğrenci Birim Sorumlusu Fatma Ünlüsayın²

¹ Akdeniz Üniversitesi, Merkez Kütüphane ve Dok. D.B., Antalya

² Akdeniz Üniversitesi Sağlık Kültür ve Spor D.B., Antalya

AMAÇ: Görme engellilerin (GE) eğitim hayatlarını kolaylaştıran teknolojik çözümleri, yazılım ve donanım açısından inceleyerek ve birebir gözlemlerimizi aktararak, Akdeniz Üniversitesi örneği üzerinden konunun anlaşılmasını sağlamaktır.

GEREÇ VE YÖNTEM: Çalışmamızda görme engelli destek teknolojileri (GDT) olarak ifade edebileceğimiz yazılımsal ve donanımsal çözümlerden hangilerinin görme engellilerin eğitiminde daha çok tercih edildiğini tespit etmek amacıyla; üniversitemiz bünyesinde oluşturmuş olduğumuz görme engelliler salonumuzda bulunan özel yazılım ve donanımlarımızdan faydalanan 8 az gören, 3 görme engelli öğrenci üzerinde yaptığımız gözlem sonucunda ortaya çıkan veriler değerlendirilmiştir.

BULGULAR: Yapılan çalışmada 11 GE öğrenci arasında, 8 az gören öğrencimizin, 6'sının eğitimlerine destek olmak amacıyla ekran büyütme yazılımlarını kullandıkları, 2'sinin ise ihtiyaç duydukları halde kullanmadıkları 3 GE öğrencimizin hepsinin GDT' den ekran okuma yazılımlı bilgisayarlardan faydalanarak eğitimlerini sürdürdükleri tespit edilmiştir.

SONUÇ: Bu çalışma sonucu görme engellilerin çoğunluğu GDT kullanarak eğitim yaşamları süresince destek almaktadır. Eğitim sürecinin engelli, engelsiz her insan yaşamının bir parçası olduğu düşünülürse engelli bireylerin kendilerine uygun destek teknolojisini edinmeleri ve bunlardan faydalanmaları, daha eğitilmiş bir birey olabilmeleri için gerekli ve önemlidir.

Anahtar sözcükler: Görme engelli, destek teknolojileri, ekran okuyucu, ekran büyütme,

Destek: Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü

1.ENGELLİLER İÇİN TEKNOLOJİ GÖRME ENGELLİ DESTEK TEKNOLOJİLERİ

Bilgisayar teknolojileri günümüzde ciddi bir gelişim süreci göstermektedir. İnsanlarda bu gelişim sürecinde teknolojinin sunduklarından ek donanım ve yazılım olmadan sadece mevcut araç ve gereçlerin arabirim yazılımlarını kullanarak sosyal, eğitim ve ekonomik alanlarda etkin biçimde faydalanırlar. Bu nedenle teknolojinin kişiler için vazgeçilmez bir noktada yer aldığını söylememiz yanlış olmayacaktır. Bilgisayar ve ilişkili sistemlerden fayda sağlamak herhangi bir birey için ne kadar önemliyse, konumuzu oluşturan görmeengellilerin benzer sistemleri yetkin olarak kullanabilmele-ride o kadar önemlidir. Geçmişten günümüze gelen süre içerisinde, dünyada engelli destek teknolojileri ile ilgili ciddi düzeyde çalışmalar yürütüldüğünü gözlemekteyiz. Özellikle engel grupları içerisinde görmeengellilere sunulan birçok erişilebilir teknik çözüm üretilmektedir ve üretilen bu erişilebilir teknolojiler görmeengelli destek teknolojilerini oluşturmaktadır. G.D. T sistemlerini ile ilişkili bir tanım yapmamız gerekir ise, görmeengelli bir bireyin fonksiyon kapasite-



telerini attırmaya dönük, uyumlaştırılmış yazılım ve donanımların tümü “görmeengelli destek teknolojileri” şeklinde tanımlanabilir.

Görmeengellilik düzeyinin farklılık gösterebileceği göz önünde bulundurularak, görmeengelli destek teknolojilerini sınıflandırabiliriz. Konuyla ilişkin ilk sınıflandırma;

1.1.Azgören destek teknolojileri,

1.2.Görmez(körcül) destek teknolojileri şeklindedir.

1.1.Azgören destek teknolojileri: görme engelli destek teknolojilerinin kendi içinde iki başlık altında ele alındığını dile getirmiştik. Bunlardan ilki olan azgören destek sistemleri, genel olarak ekran büyütme yazılım ve donanımlarının tümü olarak değerlendirmemiz yanlış olmayacaktır. Çünkü, azgören bir birey metinsel ve görsel materyalleri algılayabilmek için görme düzeylerine göre uygun oranda büyütme veya çeşitli renk ayarlarını(karşıtlık ve kontrast ayarı vb.) yapabilen yazılımlara ve donanımlara ihtiyaç duymaktadır.

A.Yazılımsal ekran büyütme çözümleri:

Yazılımsal ekran büyütme çözümü denildiğinde azgörenlerin kullanabilecekleri Windows üzerinde çalışabilen bilgisayar programları aklı gelmektedir. Bilgisayar için hazırlanmış bu programlar azgörenler için iki temel görevi yerine getirerek Windows ve bileşenlerini kullanmaya imkân sağlamaktadır. Buna göre;

- Bilgisayar ekranının tamamının veya bir bölümünün bazı oran ölçülerinde büyütme yapabilmesi,
- Kişinin görme oranının ihtiyaç duyduğu düzeyde karşıt renk veya parlaklık ayarı yapılabilmesidir. Bu tip programların, belirtilen iki fonksiyonu içinde barındırmasının nedeni, azgören kişilerin farklı görme ihtiyaçlarının olmasıdır. Sözgelimi, bir grup azgören ekrandaki küçük metin ve öğeleri büyütme yoluyla net seçebilirken, bir grup azgören de ekranın renklerinin çeşitli ayarlamalarla (karşıtlık ve kontrast ayarı) öge ve metinleri seçebilir hale gelmektedir.

Dünyada yaygın olarak bilinen ve bilgisayar sistemlerinde kullanılan bazı ekran büyütme yazılımları mevcuttur. Bunlar;

- Magic magnification (büyütme) standart&professional (Freedom-Scientific),
- Zoom Text Standart&Express (AI-Squared)
- SuperNova Magnification&Access Suite(YourDolphin Software).

Yukarıda adı geçen bu yazılımlar sundukları bazı gelişmiş özelliklerle azgören kullanıcılara kolaylık sağlamaktadır. Belirtilen özelliklerin yazılımlara göre değişiklik gösterebileceği gözönünde bulundurularak sadece ortak birkaç şeyden söz edebiliriz. Bunlardan en dikkat çekici olanları;

1. Dual monitör desteği ile birden fazla monitör üzerinden ekran büyütme yapabilme: Bu işlev aynı sisteme bağlı iki ayrı ekran üzerinde büyütme fonksiyonunu gerçekleştirmeye imkân tanımaktadır. Böylece azgören bireyler ekranda varolan her bir noktada;

Büyütme özelliğini kullanabilmektedirler. Bunun yanı sıra iki ekran üzerinde istenildiği takdirde birincil olarak atanan ekranda ekran büyütme fonksiyonu çalıştırılırken, aynı anda ikincil ekranda ise normal çözünürlük değerlerinde görme engelli olmayan bireylerde faydalanabilmektedirler. Sözgelimi, azgören bir birey bilgisayar kullanarak sunum yapacağı zaman, sadece kendi kullanacağı ekranda büyütme işlevini çalıştırarak, diğer ekranda ise görme engelli olmayan kişilere de hitap edebilmeleri mümkün kılınmıştır.

2.Arka plan renklerinin ayarlanması büyütme yapılan alanların daha belirginleşmesini ve azgörenlerce rahat algılanabilmesini sağlamaktadır.



3.Ekran parlaklık ve kontrast ayarlarının yapabilme: Ekran büyütme programlarında, büyütülen bölümlerde metinsel alanların, pencerelerin ve menü gruplarının görme düzeyine göre rahat belirginleşebilmesi için parlaklık ve bir bakıma parlaklık olarak da algılayabileceğimiz kontrast düzeylerini değiştirebilme ayarının bulunmasıdır.

4.Özelleştirilebilir fare kontrolleri ve fare kullanımına imkân sağlaması: Büyütme programları fare işaretçisinin daha belirgin olabilmesini sağlama adına bazı özelleştirilebilir özellikler taşımaktadır. Kişinin görme düzeyine göre farenin kullanımını kolaylaştırmak için bu özelleştirilebilir ayarlar uygulanabilmektedir. Örneğin, farenin şekilsel olarak belirginleştirilmesi veya farenin hızının ayarlanabilmesi ve büyütme programının fare işaretçisiyle olan uyumunu düzenleyecek değişikliklerin yapılabilmesi gibi.

5.Entegre doğal bir ses sentezleyicisine sahip olması: Ekran büyütme yazılımları, büyütme fonksiyonlarının yanı sıra ekran okuyucu programlar gibi en temel özellik olan entegreli konuşmacıya sahip olmalarıdır.

Burada konuşmacı kavramının tanımlanması doğru olacaktır. Buna göre, konuşmacı yani başka bir adıyla sentezleyici, metinden sese dönüştürme yapabilen donanım ve yazılımların tümüdür. Bu konuya ileride ayrıntılı değinilecektir.

Ekran büyütme yazılımlarının kendi içinde barındırdıkları konuşma özelliği, ekranın belli bir bölümünün veya tamamının doğal insan sesiyle, azgören kişiye aktarılmasını ifade etmektedir.

Yazılımsal ekran büyütme çözümü sadece bilgisayar kullanımına dönük değildir. Mobil cihazlar içinde ekran büyütme çözümleri bulunmaktadır. Bunların başlıcaları;

1. Code-factory—Mobile magnifier(Symbian, Windows mobile, Google Android),
2. Nuance—Talks&Zooms(symbian),
3. Apple---I-Phone ile gelen erişilebilirlik seçenekleri altında yer alan büyütme özelliğidir.

Yukarıda adı geçen yazılımlar bilgisayar için olan büyütme yazılımları ile benzer özellikler taşımaktadır. Ancak, kullanılan mobil cihazın sahip olduğu yazılımsal niteliklere göre uygun ekran büyütme çözümü de değişiklik gösterebilir.

B.Donanımsal ekran büyütme sistemleri:

Yazılımsal ekran büyütmenin yanı sıra donanımsal ekran büyütme çözümleri de bulunmaktadır. Bu donanımların bir kısmı elde taşınabilecek kadar portatif, bir kısmı da masaüstünde kullanılan kapsamlı cihazlardır.

1.Elde taşınan ekran büyütme donanımları:

İlk olarak el büyüteçleri akla gelmektedir. Bu donanımlar üzerinde gezdirilen metin, resim veya herhangi bir cismin üzerinde büyütme yapabilmektedirler El büyüteçleri ışıklı, portatif boyutlarda ve çeşitli özelliklerde olabilir. Elde taşınan standart büyüteçlerin dışında, dijital büyüteçler de bulunmaktadır. Bunların bir başka adı "video büyüteç sistemleri"dir.

Video büyüteç sistemleri, normal standart büyüteçlerden farkı üzerine tutulan cismi veya materyali belli oranlarda gösteren bir ekran taşırlar. Ekranda beliren görüntü üzerinde aşağıda sayılan ayarlar yapılabilmektedir.

- a. Görme düzeyine göre orijinal görüntü bozulmadan büyütebilme,
- b. Elde edilen görüntüyü hafızaya alabilme,
- c. Görüntünün arka plan rengini değiştirebilme,
- d. Görüntü üzerinde parlaklık, doygunluk ve kontrast ayarları yapabilme,
- e. TV, harici monitöre bağlanabilme şeklindedir.

2.Elde taşınamayan büyütme sistemleri: Bu gruba giren cihazlar kapsamlı özelliklere sahiptirler. Büyütme fonksiyonlarının yanı sıra ayrıntılı görüntü düzenleme seçenekleri vardır. Elde taşınan kardeşlerine göre bu tür cihazlar birkaç parça-



dan oluşan masaüstü büyütme istasyonları olarak adlandırabiliriz. Ancak günümüzde gelişen teknoloji ile beraber elde taşınan büyütme donanımları kadar olmasa da, bir yerden bir yere götürmek daha mümkün hale gelmiştir. Bu sınıfa giren sistemlerinde taşıdığı bazı özellikler vardır. Kısaca maddeleyecek olursak;

a.Büyütme sisteminin bir bileşeni olarak taşıdıkları kamera sistemi, sabitlenebilir ve hareket edebilir bir mekanizma şeklindedir,

b.Kendi sistemlerine dahil olarak cisim veya materyallerin sabit büyütülmesini sağlamak için , bir tabla barındırır. Büyütülmesi istenen metin, resim veya cisim bu tablanın üzerine yerleştirilir ve uygun kamera açısıyla büyütme işlemi gerçekleştirilir,

c.Uzaktaki cisimlere odaklanarak yüksek büyütme oranlarında yakınlaştırma yapılabilir,

d.Yakınlaştırma kilitleri mevcuttur. İstenilen düzeyde yakınlaştırma sabitlenebilir,

e.HD kalitesinde(yüksek görüntü kalitesi) görüntü elde edilebilmektedir,

f.Dahili ekran bulunmaktadır ve harici monitörlere de bağlanabilmektedirler,

g.Masaüstü ve laptop bilgisayarlara bağlanabilmektedirler,

h.100 kata varan büyütme yapabilmektedirler,

i.Aynı anda birden fazla görüntüyü aynı ekranda gösterebilmektedir,

j.Bazı cihazlarda konuşma özelliği bulunmaktadır,

k.Azgörenlerce rahat algılanan kontrastı yüksek kontrol düğmeleri bulunmaktadır.

Dünyada kullanılan büyütme donanımları;

1.Ruby handheld magnifier (elde taşınan video büyütecisi)-Freedom-Scientific,

2.Topaz desktop magnifier(Topaz masaüstü video büyütecisi)-Freedom-Scientific,

3.Onyx video magnifier(Onyx video büyütecisi)-Freedom-Scientific,

4.Sapphire portable video magnifier(Taşınabilir sapphire video büyütecisi)-Freedom-Scientific,

5.Pearl & Sera reading solutions (Pearl ve Sera büyütme sistemli kitap okuma çözümleri) - Freedom-Scientific,

6.Magic Large Keyboard (Magic büyük klavye donanımı)-Freedom-Scientific,

7.Orabis CC Tv (Orabis Video büyütecisi)-G.W Micro,

8.Vocatex Magnifier&Reading machine (Vocatex video büyütecisi ve okuma makinesi)-G.W. Micro,

9.Multiview CCTV Portable Magnifier (Multiview taşınabilir video büyütecisi)-Optelec,

10.CCTV Clear note (Masaüstü video büyütecisi)-Optelec,

11.FarView (Taşınabilir video büyütecisi)-Optelec.

1.2.Görmez (körcül) destek teknolojileri: Görme engelli destek teknolojilerine büyük oranda ihtiyaç duyan kesim olarak görmezleri(körleri) düşünebiliriz, çünkü görmezlerin diğer engel gruplarına göre, sosyal, kültürel ve eğitim yaşamlarını idame ettirebilmeleri bakımından bu teknolojik çözümlerden faydalanmaları gerekmektedir.

Dünyada ve ülkemizde diğer engel gruplarına kıyasla, büyük çoğunluğu oluşturan görme engelli bireylerin varlığı, görme engelli destek yazılım ve donanımlarının üretilmesinde etkili olmuşlardır.

Görme engelli destek teknolojisi olarak adlandırılan yazılım ve donanımları incelediğimizde iki temel özelliği içinde ba-



rındırdığını gözlemleyebiliriz. Önem sırasına göre ifade etmek gerekirse;

a. Metinden sese çeviren “ekran okuyucu” bir yazılıma sahip olmaları,

b. Görmezlerin (körler) dokunma yoluyla algılayabileceği fiziksel özelliklere sahip olmalarıdır.

a. Metinden sese çeviren “ekran okuyucu” bir yazılıma sahip olmaları: Görmezlerin kullandığı her türlü araç ve gereç “görme engelli destek teknolojileri” olarak ifade edilir. Tüm bu araç ve gereçlerin görmezlerce kullanabilmesi için birtakım erişilebilir özellikler taşıması gerekmektedir. İşte bu özelliklerin başında “metinden sese” çevirme yeteneğine sahip yazılımı içinde barındırmaları gelmektedir. Daha önceki bölümlerde metinden sese çevirme kavramı giriş niteliğinde açıklanmıştı. Biraz daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse;

Metinden sese çevirme (text to speech) metinsel ve içinde metin barındıran öğelerin bilgisayar destekli yazılım ve donanımlarla robotik veya doğal insan sesine yakın bir sese çevrilerek kişiye aktarılmasıdır. Metinden sese çevirme işlemi bakımından başta bilgisayar olmak üzere bazı cihazlarda kullanım alanı bulmaktadır.

Bu sistemler üretildiği dilde metinden sese dönüştürme yaparken iki metodu dikkate alarak çeviri işlemini gerçekleştirmektedirler. Bu işlemde kullanılan metotlar;

1.Sözcük tabanlı dönüşüm: En temel metinden sese çevirme yöntemidir. Metinden konuşmaya çeviri programının oluşturulmuş sözcük veritabanını dikkate alarak üretildiği dil üzerinden dönüştürme yapmaktadır. Sözelimi, bilgisayar ortamındaki text dokümanın içinde geçen Türkçe dilinde ait herhangi bir sözcük sese dönüşüm yazılımının kendi veritabanında mevcutsa, sese çeviri işlemi daha başarılı olacaktır.

2.Kural tabanlı dönüşüm: Kural tabanlı dönüşümde sese çevirme yazılımı, oluşturulduğu dilin yazım ve telaffuz kurallarını dikkate alarak gerçekleştirilmektedir. Bu kurallar ne kadar doğru bir şekilde sese çeviri yazılımına tanımlanmışsa, o kadarda verim alınabilir demektir.

b. Görmezlerin(körler) dokunma yoluyla algılayabileceği fiziksel özelliklere sahip olmaları: Görmezler için üretilen araç ve gereçlerin taşıdığı diğer bir önemli özellik de, fiziksel yönden görmezlerce rahat kullanılabilirlikleridir. Günümüzde, kullanım ergonomisi ve cihazın ara yüzüne tam erişim sağlanması önemli bir unsurdur. Sözelimi, bu tip donanımların üzerinde bulunan kontrol tuşlarının dokunma yoluyla rahat algılanabilirliğinin getirisi olarak tam erişilebilirlik sağlanmıştır.

Görmez(kör) bir bireyin bu donanımları kullanabilmeleri için üretici firmalar fiziksel nitelik bakımından cihazları kısmi veya tamamen kabartma olarak üretirler. Böyle bir cihazla karşılaştığımızda, üzerlerinde bulunan tuşların işlevi Braille alfabesi ile veya o işlevi betimleyen özel şekiller taşıdığını görürüz.

*Uygulamalı örnek olay: Kör bir kişi elindeki basılı dokümanı sesli olarak dinlemek ve kabartma olarak çıktısını almak istemektedir. Bu amacını gerçekleştirmek adına bulunduğu yerde bir adet kitap okuma ve tarama makinesi ve ekran okuyucu yazılıma sahip bilgisayara bağlı Braille yazıcı bulunmaktadır. Bu kişi öncelikli olarak basılı dokümanını dinlemek için, kitap okuma ve tarama cihazına, metni yerleştirdikten sonra, donanımın üzerinde dokunma yoluyla algılayarak, oynat, önceki, sonraki, satır satır okuma, cümle cümle okuma, paragraf paragraf okuma ve okuma hızı gibi seçenekleri ayarlayabileceği işlev tuşlarına basarak basılı dokümanını sesli olarak dinleyecektir.

İkinci bir aşamada kabartma olarak çıktısını almak için elektronik ortama tarama yoluyla ekran okuyucu yazılımlı bilgisayara aktaracaktır ve kabartma olarak belirtilmiş tuşları algılayarak kabartma yazıcıyı çalıştırarak bilgisayar üzerinden dokümanın Braille çıktısını alabilecektir.

Bu başlık altında ele aldığımız görmez teknolojileri iki grupta inceleyebiliriz.

Buna göre;

a.Donanımsal Görmez(kör) Teknolojiler: Görme engelli bir bireyin günlük aktivitelerini herhangi bir yardım almaksızın yapabilmelerini sağlayan içerisinde ekran okuma sistemini barındıran özel cihazların tümüdür. Tanımlamaya çalıştığımız “donanımsal görmez teknolojilerin” bazı kullanım alanları vardır. Kullanım alanlarına ve kişilerin ihtiyaçlarına göre



cihazları kendi içinde gruplandırabiliriz;

1.Görmez bir kişinin günlük ihtiyaçlarını karşılamaya dönük cihazlar,

2.Görmez bir kişinin sosyalleşmesini ve eğitim seviyesini geliştirmeye dönük cihazlar bulunmaktadır.

1. Görmez bir kişinin günlük ihtiyaçlarını karşılamaya dönük cihazlar: Herhangi bir engel taşımayan birey için günlük aktivitelerini gerçekleştirmek sıradan bir durumdur. Örneğin, renklerine göre kıyafetlerini yıkamak ve hazırlamak, kitap ve gazete okumak engelsiz bir bireyin yapabileceği olağan aktivitelerdir.

Görmez bir bireyin benzer faaliyetleri yapabilmesi ile ilgili çözümlere baktığımızda ise bazı destek cihazları karşımıza çıkmaktadır. Daha öncede bahsedildiği gibi kendi içlerinde bütünsel anlaşılar kalitede ekran okuma yazılımları bulunur. Bu cihazlar başlıca,

1. Konuşan kol saati,

2. Konuşan tartı,

3. Konuşan tansiyon aleti, ateş ve kan şekeri ölçer,

4. Konuşan yön bulma cihazları,

5. Konuşan ses kayıt cihazı ve müzik çalar,

6. Konuşan renk tanıma cihazı,

7. Konuşan kitap okuma cihazları,

8. Sesli etiket oluşturma cihazı,

9. Konuşan banyo baskülü,

10. Konuşan metre v.b

2. Görmez bir kişinin sosyalleşmesini ve eğitim seviyesini geliştirmeye dönük cihazlar: Görme engelli destek teknolojileri günlük yaşamı kolaylaştırıcı çözümler konusunda getirdiklerinin yanı sıra, görmez bir bireye en önemli katkısı, kişinin sosyal ve eğitim yaşamlarında sunduğu imkânlardır. Bu imkânlardan faydalanan görmez bir birey normal bir birey kadar her alanda kendine yetebilir duruma gelmektedir.

Örnek bir olay: Görmez bir kişi olan A kamu yönetimi son sınıf öğrencisidir. A'ya hocası B ve C kişisiyle grup çalışması yaptırmak istemektedir. A kişisi B ve C'ye birlikte ortak bir proje geliştirmiştir. Proje hayata geçirilmeden önce, kendi aralarında görev dağılımı yapmışlardır. Bu görev dağılımına göre, Görme engelli olan A projenin metinsel kısmından sorumlu olmuştur. Bu durumda A'nın yapacağı, ekran okuma sistemli bilgisayarında projenin metinsel kısmını hazırlayacak ve çalışması bittiğinde ise gene ekran okuma sistemli mobil cihazından da diğer grup elemanları olan B ve C ile haberleşecektir.

b)Yazılımsal Görmez(Körcül) Teknolojiler: Körcül teknolojilerin en önemli ayağını ekran okuma ve sentezleme yazılımları oluşturur. Bu yazılımlar özel üretilen cihazlarla entegre gelebileceği gibi sonradanda yüklenebilir niteliktedir. Bu tarz yazılımlara ek olarak da konuşma tanıma teknolojisine sahip yazılımlar ve metinden Braille çıktı almaya imkân tanıyan yazılımlarda bulunmaktadır.

Özellikle ekran okuma ve sentezleyici yazılımları incelediğimizde, her ikisinin de birlikte çalıştığını göreceğiz. Bu ilişkiyi Ekran okuyucu yazılım ve sentezleyici şeklinde açıklayacak olursak;



1. Ekran okuma yazılımı: Ekran üzerinde yer alan metin ve tanımlanmış grafiksel öğeleri sentetik veya doğal insan sesine yakın bir sesle sentezleme yaparak veya uyumlu kabartma ekranlara göndererek kullanıcıya bilgisayar ve benzer donanımların arabirimlerine erişim sağlayan yazılımlardır. Üreticiler tarafından ekran okuma yazılımları birçok platformda görmez bireyler için geliştirilmektedir. Bunların başlıcaları geçmişten günümüze;

*MS-DOS-Bilgisayar,

*Windows-Bilgisayar/Mobile

*Linux-Bilgisayar

*Macosex-Bilgisayar

*Symbian-Mobile

*Apple-Bilgisayar/Mobile.

Ekran okuma yazılımının mantığının daha iyi anlaşılabilmesi adına şu şekilde düşünebiliriz. Buna göre, insan beyni ve ağzı arasındaki ilişki ekran okuma sistemine örnek olabilir. Öyle ki insan beyni görme duyusu ve diğer algılarını da kullanarak cisim ve metinleri kendi içinde işler, bu işlenen veri ağzımız yoluyla sözcük ve kelimelere dönüşür. Ekran okuma sürecinde aslında böyle işler, öncelikli olarak ekranda beliren ve tanımlanmış grafik öğeleri, ekran okuma yazılımınca mantıksal hafızasında işlenir, diğer bir aşamada ise, yazılımın konuşmacısında bu işlenen veri, sözcük ve kelimelere dönüşür. İster bilgisayar sistemlerinde olsun, ister herhangi özel üretilmiş bir cihazda olsun ekran okuma yazılımı ile görmez bir birey;

1. Ekranı ilk açılıştan itibaren, kapanışa kadar seslendirme yöntemiyle okutabilmektedirler,

2. Ekranın tamamını veya bir bölümünü okutabilmektedirler,

3. Ekran okuma hızını, tonlamasını veya okuma seviyesini değiştirebilmektedirler,

4. Üçüncü parti yazılımlarla uyumlu çalışabilmektedirler,

5. Metin düzenleyebilirler,

6. Program ve ekran okuma yazılımını destekleyici programcılar(script ve uygulamalar) geliştirebilmektedirler,

7. Yazılım ve donanım olarak üretilmiş sentezleyicilerle çalışabilmektedirler,

8. Kabartma ekranlarla çalışabilmektedirler,

9. Taşınabilir biçimde ekran okuyucu yazılımı kurulmamış bilgisayarlarda çalıştırılabilmektedirler,

10. Oluşturulmuş bilgisayar ağları üzerinden çalışabilmektedirler.

Kısacası ekran okuma yazılımlarının bu sayılan kabiliyetleri kazanması zamanla gerçekleşmiştir. Dünyada ve ülkemizde birçok aşamadan geçen ekran okuma teknolojisi ciddi düzeyde gelişme göstermiştir. İlk dos ortamında başlayan bu macera Windows işletim sisteminin çıkmasıyla devam etmiş, akabinde sadece bilgisayar için değil entegre edilebildiği tüm cihazlarda kullanılabilir hale gelmiştir.

Günümüzde yaygın olarak Windows ortamında kullanılan ekran okuyuculardan başlıcaları ;

*J.A.W.S For Windows-Freedom-Scientific

*Window Eyes-G.W Micro

*Supernova Access Suite-Dolphin Software,



*Nvidia (Açık kaynak kodlu).

Mobil sistemlerde kullanılan ekran okuma yazılımları;

*Mobilespeak-Code-Factory (symbian, windows mobile, android)

*Talks-Nuance Cominications Inc. (Symbian) . Burada ismi geçen ekran okuma yazılımlarının dışında da daha az popüler olan ve geliştirilen ekran okuma programları da bulunmaktadır. Sadece bu platformlarda değil, Linux,Mac OSX, Apple işletim sistemlerinde de kullanılabilecek ekran okuma yazılımları bulunmaktadır.

2. GÖRME ENGELLİLERİN İHTİYAÇ DUYABİLECEĞİ TEKNİK DONANIMLAR

2.1. Hareket Kabiliyetlerini Artıran Teknik Çözümler

Görme engelli bireyler için günlük yaşamlarında bir yerden bir yere hareketlerini sağlama adına varolan çözümlerin başında baston gelmektedir. Baston olarak kullandıkları katlanabilir ve farklı modelleri bulunan bu yardımcı araç ilerleyen süreç içerisinde teknolojinin de gelişimiyle birlikte değişime uğramıştır.

Bu değişimi biraz daha açacak olursak; ilk olarak klasik baston kullanılmaya başlandı. Klasik bastonun özellikleri hafif, sağlam malzemeden üretilmiş, ucu geniş ve tekerlekli ve sap kısmı uç kısmına göre daha ağır nitelikteydi. Sonrasında baston kullanımına ek olarak destekleyici ve zaman içinde onun tamamen yerini alacak lazer ve sonar bastonlar geliştirilmeye başlandı. Günümüzde bu sistemler klasik baston üzerine takılabilen veya başlı başına görmez bir bireyin mobilizasyonunu sağlayıcı araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Peki. .lazer baston (cane) ve sonar teknolojisini biraz açacak olursak;

2.1.1. Lazer Bastonlar (cane): Bu tip teknolojiye sahip bir baston, görmez bir bireyin etrafını sağdan sola ve soldan sağa hareket ettirmesi ile çevreyi lokalize etmesi esasında ve kullanıcıyı sesle ve titreşimle uyararak çalışan bir sistem şeklinde ifade edebiliriz. Görmez kişiler hareket ederken veya yaklaşan bir engeli kişiye bildirme aşamasında titreşim uyarıcılar veya sesli şekilde sistem tarafından bilgilendirilirler. Kişi isteğine göre sadece sesli veya sadece titreşim özelliğini aktifleştirerek lazer bastonu kullanabilmektedirler.

2.1.2. Sonar Sistemler: Sonar teknolojisi ilk olarak 1917 yılında denizaltılarda ve gemilerde etraflarındaki var olan cisimleri saptamak adına ses dalgalarının kullanıldığı yıllarda adı duyulmaya başladı. Hem daha güvenli yolculuk yapmak hem de savaş amaçlı kullanılan bu sistem zaman geçtikçe birçok alanda değerlendirildi. Sistemin oluşmasında esin kaynağı olarak yarasaların eşsiz doğal yeteneklerinin keşfedilmesi etkili oldu. Pekâlâ, sonar teknolojisinin doğuşuna sebep olan bu yeteneğin işleme prensibi neydi?

Yarasa bilindiği gibi kör bir canlıdır. Gece karanlığında ilerlerken etrafını kafasında betimleyebilme adına ultrasonik bir ses çıkarır. Çıkardığı bu ses cisimlere çarpar ve tekrar yarasaya geri dönerek herhangi bir yere çarpmadan yarasanın hareketini sağlamaktadır. Daha öncede bahsedildiği gibi sonar sisteminde çıkış mantığı budur.

Geçmişten günümüze görme engelli bir bireyin hareket kabiliyetini geliştirici araç olarak sonar sistemi kullanan cihazlar üzerinde çalışılmaktadır. Sonar baston veya donanımlar olarak adlandırabileceğimiz bu araçlar görmez bir bireyin etrafını tanımlayabilmelerini gönderdikleri ses dalgaları sayesinde yapmaktadırlar.

2.1.3. Kamera Entegreli Gözlük Donanımları: Görme engellilerin bağımsız hareketini sağlama yönünde üzerinde çalışılan bir başka teknolojik çözüm ise kamera sistemli gözlük donanımlarıdır. Uzun yıllar farklı versiyonları üretilen, ancak başarı sağlanamayan gözlük donanımları şu öğelerden oluşur;

1. Kameralı gözlük,

2. Mini bilgisayardır.

Sistemin çalışma prensibi ise şu şekilde olması beklenmektedir Öncelikli olarak gözlüğe entegreli, konumlandırılmış kameralar, algıladıkları görüntüyü işleyerek kablosuz olarak el boyutunda ki mini bilgisayara göndermektedir. Görüntü-



yü analiz eden bilgisayar sistemi etraftaki engelleri betimleyen sesli yönlendirme ve çeşitli tonlamalarla görme engelli bireyin bağımsız hareketini sağlaması mümkün olacaktır.

Oxford Üniversitesi'nde üretilen kameralı gözlük sistemleri 2014 yılından itibaren seri üretime geçecek ve verimli sonuçlar verirse görme engelliler için bir devrim niteliği kazanabilir konumda olacaktır.

2.1.4. Erişilebilir Navigasyon Çözümleri: Geçmişten itibaren her insan için dışarıdaki yaşamlarında yön bulma kavramı çok önemli hale gelmiştir. Eskiden sadece pusulalar kullanılırken, artık bunların yerini daha kapsamlı yön bulma sistemleri almıştır. Literatürde "GPS" olarak adlandırılan global yön bulma çözümleri şeklinde ifade edilen sistemler, herkesin hayatına girmiş durumdadır.

Ancak görme engelli bir birey için önemini anlatmadan önce "GPS" sistemini açıklamaya çalışalım.

Global Yön Bulma Sistemi, "GPS" uyduları aracılığıyla bulunduğumuz konumu enlem ve boylam cinsinden taşıyabilir "GPS" cihazları veya yazılımlarıyla bize bilgi veren bir global yön bulma sistemi olarak tanımlayabiliriz.

Görme engelli bir bireyin bu sistemden yararlanmasına geelim. Öncelikli olarak bu konuda unutulmamalıdır ki, görmez bir birey için "GPS" cihazları ve yazılımları hareket kabiliyetleri konusunda birincil çözüm değildir. Görme engelli kişinin baston kullanımı gibi eşdeğer çözümleri sadece destekleyebilir niteliktedir. Bu da şundan kaynaklanmaktadır. "GPS cihazları ve yazılımları" sadece belli oranda sesli yönlendirme yapmaktadır.Sözelimi "sağa dönüş", "ikinci aradan sola dön" ,ancak görmez bir kişinin önündeki engelleri seslendirme şeklinde değildir. Örneğin, "önünüzde merdiven var" gibi bir sesli uyarı veren sistemler olarak algılanmamalıdır.

Şimdi görmez bir bireyin etkin yönlendirilebilmesi için «GPS cihaz ve yazılımları» nasıl özellikler taşımalıdır?

Bu sorunun cevabını maddeler halinde açıklayalım.

1."GPS" Özelliği taşıyan cihazların paralel kanal kapasitesi: GPS donanımlarında ifade edilen kanal sayısı faktörü önemlidir. Çünkü bir GPS cihazının kanal sayısının fazla olması daha çok GPS uydusu ile haberleşebileceği anlamına gelir ve daha kesin konumlama sonuçları elde edilir.

2."GPS" yazılımlarının erişilebilirliği: GPS donanımlarının görmezlerce kullanılabilmesi için, taşıdıkları yazılımın ara yüzünün sesli yönlendirmeli olması gereklidir.Yazılımda sesli yönlendirme, görmez bir bireye hangi menüde veya konumlama yaparken hangi ayarda bulunduğu konusunda anlaşılır bir sentezleyici ile sesli bilgilendirme yapılabilmesidir. Bunun yanı sıra grafiksel öğelerin etiketlenmiş olması ve cihazın mevcut ekran okuyucusuyla uyumlu olması da önemlidir.

3."GPS" Cihazlarının yaya modunda sesli yönlendirme özelliğine sahip olması: Yön bulma cihazlarının bir başka ve olmazsa olmaz diyebileceğimiz özelliği, belirlenen noktalara yaya navigasyonu modunda, açıklayıcı sesli yönlendirme yapılabilmesidir. Örneğin, "30 metre veya adım sonunda benzin istasyonundan yavaşça sağa dön" veya " x noktasına yaklaşınız" v.b.

4."GPS" Cihazıyla gelen haritaların ayrıntılı ve güncel olması: GPS ile etkin bir navigasyonun yapılabilmesi için cihaz içinde gelen haritaların güncel ve ayrıntılı oluşturulmuş olması gerekmektedir. Ayrıntılı düzenlenmiş ve güncel bir harita üzerinden yapılan navigasyon hiç şüphesiz daha hata payı az sonuçlar doğuracaktır. Buna ek olarak ise, görmez bir birey için haritaların üzerindeki simge ve metinler ekran okuma sistemleriyle uyumlu hale getirilmiş olmalıdır.

5.Harita üzerinde tanımlanmış birden fazla yerin olması: Bir "GPS" haritası üzerinde tanımlı yerler olarak adlandırılan noktalar bulunmaktadır. Bu noktalar, restoran, gezi ve eğlence, atmosfer, eğitim vb. olarak belirlenmiştir. Harita üzerinde belirtilmiş bu noktalara ulaşımın sesli yönlendirmeye sağlanabilmesi mümkündür.

6."GPS" Yazılımının bulunduğu cihazların fiziksel özellikleri erişilebilir olmalıdır: Görme engelli bir kişi kullandığı "GPS" cihazlarının ara yüzüne erişerek gerekli ayarları kontrol edebilmesi, cihaz üzerindeki düğme gibi fiziksel öğelerinin parmak vasıtasıyla kolayca anlaşılabilir olmasından geçer. Sözelimi, ses yükseltme, cihazı açma kapama veya harita üzerinde hareketi sağlayıcı tuşlarının parmakla algılanabilir nitelik taşıması gibi.

Yukarıda açıklanan niteliklerdeki bir "GPS" sistemi görmez bir birey için verimli sayılabilmektedir. Benim ve birçok görme



engelli bireyin kullandığı yazılımsal üç “GPS” programı bulunmaktadır. Bu yazılımlardan biri NOKIA marka telefonlarla birlikte gelmektedir, diğer ikisi ise symbian işletim sistemine sahip mobil telefonlara kurulabilen Route66 ve Loadstone konumlama yazılımlarıdır. Bu üç yazılım büyük ölçüde erişilebilirdir.

2.2. Ekran Okuyucu Programlar:

Daha önceki bölümlerde ekran okuma sisteminin ne olduğu ve nasıl işlediği konusunda bilgiler vermiştik. Bu bölümde ise görme engelli bireylerce en popüler ekran okuma yazılımlarının

Hangileri olduğu ve özelliklerine değineceğiz. Kitabın Bilgisayar ve mobil ekran okuyucu yazılımlarının kullanımını anlattığım bölümde ise bilgisayarda window eyes ve jaws, mobil cihazlarda ise Talks ve Mobilspeak yazılımlarının kullanımına dönük kapsamlı bir şekilde bilgi sahibi olacaksınız. Bu nedenle fazla ayrıntıya girmeden kısaca ilgili yazılımları biraz anlatalım. Geçmiş bölümlerde ekran okuma sistemini tanımlarken, gördük ki ekran okuma kurgusu bütün olarak işleyen bir sistemdir. Öyle ki Ekran okuma yazılımlarının mantıksal bir beyin içinde entegre gelen konuşmacısının ise, sanal bir ağız olduğunu düşünebiliriz. Çünkü program ekranda takip ettiği her türlü metin, etiketli grafik, menü vb. öğeleri algılayarak ve yorumlayarak, konuşmacısına gönderir. Konuşmacısı da bize sesli bildirimde bulunarak, bilgisayar veya mobil cihazlara erişimimizi sağlar.

Gerek tercih edilebilirlik, gerekte dünyada kullanım oranına bakıldığında J.A.W.S “windows için işe sesli erişim programı” bilgisayar üzerinde birincil olan yazılımdır, fakat, Jaws’ın bu tekelciliği zaman içinde başka ekran okuma yazılımlarıyla sarsıldı. Jaws ile aynı misyonu yüklenmiş window eyes, Dolphin Hal gibi programlar üretildi.Öncesinden şuna kadar kullandığım ve tecrübe edindiğim ekran okuma deneyimine göre;

İlk kullandığım ekran okuma yazılımı JAWS 5 olmuştur. İngilizce olarak 2005 yılında edindiğim yazılım, Windows XP ile kullanılmaktaydı ve birçok noktaya erişim sağlanabiliyordu, fakat program ekran okuma işlevi sırasında çokça hata verebiliyordu. Bilgisayarda metin düzenleme işlemlerinden internet işlemlerine kadar olan geniş bir yelpazede erişim imkânı sunuyordu. Günümüzde ise Windows platformunun daha da gelişmesi ve pc teknolojisinin ilerlemesiyle yeni ihtiyaçlar doğdu ve gelişmiş ekran okuma deneyimi sunan JAWS 12 üretilmiş oldu.

Bir başka deneyimlediğim yazılım eskilerin Dolphin Hal’i şimdikilerin supernova screenreader yazılımı olmuştur. Program birkaç sanal gözlemcisi olan ve ekranda karşımıza çıkan her bir dialog ve menü gruplarını farklı yöntemlerle seslendirme özelliği vardı, ancak bu yazılımda çok özellikli ve bir o kadar da kullanımı zordu.

Elime 2006 yılında geçen Window Eyes 6,1 versiyonu ise çok değişik bir sistem izlenimi veriyordu. Kısayollar ve kullanılabilirlik yönünden karmaşık gibi duruyordu. Program ilk bakışta Microsoft ekran okuyucusunu andıran bir kalitede çalışsa da şimdilerde 7.5 versiyonu ile çok önemli değişikliklere uğradı. Program genel çerçevede windows üzerinden hem fare kullanımına imkân tanıyor, farklı pencereleri tanımlayabiliyor, daha kişiselleştirebilir konuşma seçenekleriyle ve en önemlisi zenginleştirilmiş ayar menüsü ile bende varım diyordu. Şimdilerde hem Window Eyes hem de JAWS programlarını birlikte kullanmaktayım.

O zaman JAWS ve Window Eyes programlarının özelliklerini inceleyelim.

2.2.1. Job Access With Speech(J.A.W.S):

Sesli işe erişim programı olarak adlandırılan yazılım, görmezler ve azgörenler için S.T. Petersburg-Florida’da Freedom-Scientific tarafından üretilmiştir. Program görme engellilerin microsoft windows programına erişimlerini sağlamıştır.

Başlıca özellikleri olarak, kendi içinde metinden sese çeviren bir ses motorunun olması, braille cihazlarla uyumlu çalışabilmesi, kişisel bilgisayarlarda tüm windows platformlarıyla uyumlu olması, kapsamlı klavye kullanımına imkân tanınması ve erişilebilirliği olmayan yazılımlar için özel jaws programcık geliştirme diliyle programları kullanılabilir yapma özelliğinin bulunmasıdır. Kolay ve anlaşılır ekran okuma deneyimi sunmasından dolayı dünyada ve ülkemizde tercih edilen yazılımlardan ilkidir.

2. 2.2.1.1.Tarihçe:

Jaws programı ilk olarak 1978 yılında eski motosiklet yarışçısı Tedd Henter’ın bir otomobil kazası sonucu birlikte gözle-



rini kaybetmesi nedeniyle, 1989 yılında kendisi tarafından piyasaya sürüldü. Bill Joyce'nin 180.000 dolarlık mali desteğiyle 1985 yılında ilk şirket olan St Petersburg, Florida Henter-Joyce Corp. Kuruldu. 1990 Yılında Joyce hisselerini satarak nisan 2000 yılında Blazie Engineering ve Arkinstone Inc. Birleşerek şu anki Freedom-Scientific halini aldı.

Jaws öncelikli olarak MS-DOS platformu için üretildi. MS-DOS platformuna erişim sağlayan diğer ekran okuma çözümleriyle aynı nitelikteydi, fakat basamaklı menü özellikleri ve özelleştirilebilir seçenekleriyle öne çıkmıştı. Bunun yanı sıra makrolara da erişim sağlıyordu.

Tedd Henter ve Rex Skipper ilk orijinal jaws kodlarını 1980lerde yazdı devamında Jaws 2.0 yayınlanmışken, Skipper şirket yapısından ayrıldı. Daha sonrasında Charles Hopperman ürünü geliştirmek amacıyla ekibe katıldı. O andan itibaren sık ve düzenli olarak yeni versiyonlar üretildi.

1993 yılında Henter Joyce öğrenme güçlüğü çeken insanlar için son derece gelişmiş

Jaws versiyonunu yayınladı. Word scholar adlı bu program şu anda mevcut değildir.

1994 ve 1995 yıllarında windows işletim sisteminin kullanılmaya başlamasıyla, JFW programının windows'a göre uyarlanması süreci başladı. Bu süreçte geliştirici Glan Gordon'nun microsofta katılmasıyla jaws'ın kodları üzerinde ciddi anlamda çalışmaya başlandı.

Jaws 1.0 versiyonunu 1995 yılında çıkarmasından itibaren 2011 yılına kadar olan süreçte şuan Jaws 12 versiyonunu görme engelli kullanıcıların hizmetine sunmuştur. Bu versiyonla birlikte, gelişmiş internet ve windows 32 ve 64 bit işletim sistemlerine tam erişim deneyimi, programla ilgili tüm ayarların yapılabileceği ayar merkezi özelliği, gelişmiş microsoft office 2007-2010 desteği ve üçüncü parti yazılımlarına kolay adaptasyon olanağı sağlayan iyileştirilmiş programcık yazma desteği gibi birçok işlevle kullanılmaya hazır haldedir.

3. 2.2.2. Window Eyes:

Microsoft Windows ile 1995 yılında başlayan, Window Eyes macerası günümüze kadar artan bir başarı grafiği ile devam etmektedir. G.W Micro (Fort Wayn India) tarafından üretilen yazılım gelişmiş özelliklerle donatılmıştır. Bu özelliklerin başlıcaları;

*Tüm Microsoft Windows ürünlerine tam erişim imkânı,

*Bilgisayar ekranındaki değişimleri anlık olarak takip edebilme ve aktarabilme,

*Özelleştirilebilir ekran okuma işlevselliği,

*Üçüncü parti yazılımlarla uyumu sağlayabilen uyum dosyaları,

*Basit programcık geliştirme modülü ve online uygulama merkezinden geliştirici ve üçüncü parti yazılımlarıyla çalışmayı sağlayan araçlar edinebilme,

*Fiziksel fare kullanımına imkân tanıma gibi birçok özellikte sunulmaktadır. Farklı ve özelleştirilebilir kısayollara sahip olması ek bir özellik getirmiştir, ancak jaws kullanıcıları zaman zaman bu programa geçerken adaptasyon problemi yaşamışlardır. Bu sorunun çözümü de kısa zaman içinde program içine entegre edilen jaws kısayollarının tanımlanmasıyla büyük ölçüde kullanım kitlesine sahip olmaya başlamıştır.

4. 2.2.2.1. Tarihçe:

İlk windows ekran okuma yazılımı olan window eyes programının yıllara göre versiyon listesi şu şekildedir;

Window-Eyes 1.0 16 Ekim 1995

Window-Eyes 1.01 Kasım 1, 1995

Window-Eyes 1.02 Ocak 31, 1996

Window-Eyes 1.03 Mar 25, 1996



Window-Eyes 1.04 Haziran 6, 1996
Window-Eyes 1.05 I Ekim 1996
Window-Eyes 1.1 13 Aralık 1996
Window-Eyes 2.0 5 Temmuz, 1997
Window-Eyes 2.1 Mayıs 13, 1998
Window-Eyes 3.0 II Ocak 1999
Window-Eyes 3.1 Haziran 4, 1999
Window-Eyes 4.0 16 Ekim 2000
Window-Eyes 4.1 27 Nisan, 2001
Window-Eyes 4.11 4 Eylül 2001
Window-Eyes 4.2 Mar 12, 2002
Window-Eyes 4.21 Oca 10, 2003
Window-Eyes 4,211 Oca 28, 2003
Window-Eyes 4.5 16 Eylül 2003
Window-Eyes 4.5 SP1 24 Ekim 2003
Window-Eyes 4.5 SP2 26 Nisan 2004
Window-Eyes 4.5 SP3 3 Mayıs, 2004
Window-Eyes 4.5 SP 4 Ağustos 10, 2004
Window-Eyes 5.0 19 Ocak 2005
Window-Eyes 5.5 2 Kasım 2005
Window-Eyes 6.0 4 Aralık 2006
Window-Eyes 7.0 15 Eylül 2008
Window-Eyes 7.01 23 Ekim 2008
Window-Eyes 7.02 23 Ekim 2008
Window-Eyes 7.1 Haziran 26, 2009
Window-Eyes 7.11 Eyl 25, 2009
Window-Eyes 7.2 5 Mayıs 2010
Window-Eyes 7.5 Mar 16, 2011
Window-Eyes 7.5.1

5. 2.3. Sentezleyiciler:

Ekran okuma sistemleri tek başlarına bir çözüm gibi görülse de, ek bir sentezleme yazılımına ihtiyaç duyarlar. Bunun nedeni, dünyada birçok dilin varılması ve mevcut ekran okuma çözümlerinin farklı dillere destek vermemesidir. Dünyada ve ülkemizde birçok firma insan sesine yakın sentezleyiciler üretmektedir. Bu sentezleyici yazılımlar sadece anlık sentezleme yapabilirken, metni sese çevirebilen ek yazılımlarla gelmektedirler. Benim bu noktada en başarılı bulduğum üç yazılım var, ancak hızlı ilerleyen yazılım teknolojisiyle çeşitlilik artmakta ve insan sesine yakın doğal sesler piyasada var olmaya başlamaktadır.



En başarılı bulduğum yazılımlar;

1.GVZ Netokur Plus: Metinden sese çevirme özelliğine sahip Sinan, Gül ve Levent sesleriyle kullanılabilir. Bilgisayarın mevcut hafızasını biraz zorlasa da iyi bir sentezleme yapabilmektedir. Türkiye’de ses tanıma ve metinden sese çevirme konusunda yazılım geliştiren Sestek firması tarafından üretilmektedir.

2.Teknosos Standart Paket: Bu yazılımda netokur plus gibi metinden sese çeviren bir özelliğe sahiptir. Sentezleyicileri akıcı ve doğal sentezleme yapabilmektedir. Teknosos firması tarafından geliştirilmektedir.

3.Acopella Infovox Desktop: Yirmi yıllık

6. 2.4. Görmezler İçin İdeal Bilgisayar Donanımları:

İkinci bölüm içinde anlatmaya çalıştığımız ekran okuyucu ve sentezleyici yazılımlarının verimli kullanılabilmesi doğru bilgisayar donanımlarına sahip olunmasıyla sağlanabilir. Ekran okuma ve sentezleme işlemleri bilgisayarların mevcut sistem kaynaklarını kullanarak veya kendi sanal sürücülerini üzerinden çalışmaktadırlar. Şöyle ki, ekran okuyucu programlar öncelikli kurulum aşamasında kendi sanal ekran sürücüsünü kurarlar, buna ek olarak bilgisayarın diğer bileşenleriyle de birebir etkileşimli şekilde işlerler. Ekran okuma işlevinin seri bir şekilde çalışabilmesi aşağıda sayacağımız azami donanım gereksinimleri karşılanırsa daha verimli olacaktır. Bu gereksinimleri başlıklar halinde açıklamaya çalışalım:

2.4.1. İşlemci (CPU) Kapasitesi: Bilgisayar sisteminin en temel birimi olarak merkezi işlemci birimini(CPU) gösterebiliriz. Çünkü bilgisayarın bileşenleri arasındaki veri akışını kontrol eden ve bilgisayarın bileşenlerinin çalışmasını sağlayan birim işlemci olarak adlandırılır. Günümüzde farklı modellerde işlemciler bulunmaktadır. Bunlar tek çekirdekli, çift çekirdekli ve dört çekirdekli olabilmektedirler. Burada anlatılan fiziki olarak bir, iki veya dört çekirdek olması, aynı anda birden fazla veriyi işleyerek, mevcut sistemin verimli çalışmasını sağlamasıdır. İşlemcinin ekran okuyucu yazılımı için önemine geldiğimizde;

Ekran okuma süreci yoğun işlem trafiği gerektirdiğinden en başta ihtiyaç duyacağı donanım gereksinimi işlemcinin kapasitesidir. Bu bağlamda, çift ve dört çekirdekli bir

İşlemci ile ekran okuma süreci takılmadan ve akıcı bir şekilde işleyebilecektir. Bunun yanı sıra görmez bir kişi ekran okuma fonksiyonunu windows ve üzerine kurduğu üçüncü parti programlarla birlikte kullanacağından işlemcinin iki ve dört çekirdekli olması, ekran okuyucu yazılım ile birlikte diğer Windows ve uygulamalarının çalıştırılmasında önem arz edecektir.

Sizler için incelediğim birkaç işlemci modelini anlatmaya çalışalım.

2.4.1.1 Intel Core i7,i5 ve i3 işlemcileri: Bilişim dünyasında bilgisayarların ivme kazandığı dönemin, işlemcilerin gelişmeye başladığı yıllardan itibaren gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Tarihsel süreçte birçok model çıkaran Intel özellikle son yıllar da ciddi performans öncüleri diyeceğimiz işlemci donanımlarını piyasaya sürmüştür. Aynı anda birçok uygulamanın çalıştırılmasını destekleyen bu işlemciler, biz görme engelli kullanıcıların ihtiyaçlarını da fazlasıyla karşılayabilir konumda olmuştur. Öyleki, günümüz işlemcileri ekran okuyucu yazılımla birlikte metin düzenleme programlarının kullanılmasından profesyonel programlama yazılımlarının kullanılmasına kadar olan geniş bir alanda tüm işlemlerimizi kaldırabilir durumdadır.

2.4.1.2 AMD işlemciler: Advanced Micro Devices olarak adlandırılan AMD işlemciler performans bakımından Intel kadar başarılı hatta Intel işlemcilerini geçebilecek modelleriyle tarihten zamanımıza kadar olan dönemde önemli bir yer edinmiştir. İşlemcinin ekran okuyucu yazılımlarla uyumu konusunda bilinen bir sorunu yoktur. Performans bakımından Intel kadar önemli donanım özelliklerine sahiptir. Birden fazla çekirdek desteği bulunmaktadır.

2.4.2. Bellek Kapasiteleri(RAM): Bilgisayar bileşenleri arasında erişilebilir değişken hafıza olarak adlandırılan birim RAM (random access memory)dır. İşlemcinin işlediği veriyi geçici süreyle hafızasında tutarak görev yapmaktadır. Bu birimde tutulan veri bilgisayar açılıp kapandığında silinmektedir. Bilgisayarın hızlı çalışabilmesi için işlemci kapasitesinin yüksek saat hızlarına sahip olması ne kadar önemliyse RAM kapasitesinin de yüksek olması da o kadar önemlidir. Geç-



mişte statik bellekler bulunurken(SDRAM), şimdilerde dinamik bellekler bulunmaktadır(DDR, DDR2,DDR3)

Görme engelli kullanıcıların ekran okuma ve sentezleme işlemlerinin hızlı olmasında belleklerin rolü çok büyüktür. Bellek kapasitelerinin büyüklüğü bilgisayara sesli erişirken sentezleme sürecinde takılmaların daha az olması anlamına gelmektedir. Sözelimi, ekran okuyucumuzla düşük bellekli bir sistemde bir metin okuturken, konuşmacı yazılımımızın bazı kelimeleri atlayarak seslendirme yaptığını gözlemleyebiliriz. Günümüz koşullarında seri bir ekran okuma deneyimi yaşamak istendiği takdirde elde edilmesi gereken, azami bellek kapasitesi 4 GB DDR2 veya DDR3 ve yukarısı olmalıdır. Bu konuyla ilgili bir başka önemli nokta ise, bilgisayarınızın desteklediği teknik özelliklerde RAM tercih etmenizdir. Örneğin, DDR2 destekli bir ana kartınız varsa DDR3 kullanamazsınız demektir. Bu ayrıntı gözden kaçırılmamalıdır.

2.4.3. Ekran Kartları: Bilgisayarda görüntünün oluşmasını sağlayan donanım ekran kartı olarak ifade edilir. Ekran kartları kendi içlerinde grafik işlemci ve bellek modülleri taşırlar, 32bit renk derinliğine kadar desteklemektedirler, günümüzde 4GB DDR3 belleğe sahip modelleri bulunmaktadır. Birçok özellikte üretilen ekran kartları ayrıca takılabilen bir donanım olduğu gibi, anakartlara entegre olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Ekran okuma programlarıyla olan ilişkide ekran kartları çok ciddi bir pozisyonadırlar. Bu önemi şöyle açıklayabiliriz. Geçmişte de bahsettiğimiz gibi ekran okuma yazılımı kurulum aşamasında kendi sanal ekran sürücüsünü de oluştururlar. Örneğin;

*JAWS programı -Freedom-Scientific Mirror Driver,

*Window eyes-window-eyes display driver şeklinde sanal video sürücülerıyla gelmektedir. Ekran kartınızın mevcut grafik işlemcisi ile bellek kapasitesinin yeterli düzeyde donanımsal özellikler taşıması, daha verimli ekran okuma deneyimini beraberinde getirecektir. Bazı durumlarda ekran okuma programlarıyla ekran kartları uyumsuzluk gösterebilir veya zaman zaman video arabirim hatası verebilmektedir. En uygun ekran kartı seçmek ise biraz şans işine kalmış gibi görünebilir, ancak birçok ekran kartlarıyla ekran okuma yazılımları uyumlu çalışmaktadır.

2.4.4. Ses Kartları: Bilgisayarın işlediği veriyi ses çeviren donanım birimidir. Farklı özelliklerde, dâhili ve harici olabilir.

Görme engellilerin kullandığı yazılımlar için olmazsa olmaz bir noktadadır. Anlaşıldığı üzere sentezleme ses kartı üzerinden gerçekleştirilen bir işlemdir. Ses kartının 32,64, 128 veya 256 bit derinliğinde olması ve birçok ses biçimini desteklemesi konuşmacıdan daha net ses alabilmemizi sağlayacaktır. Günümüzde çok kanallı ses kartları da mevcuttur. Ses kartının çok kanallı olması bilgisayardaki sesi birden çok hoparlör veya ses sistemine vermemize olanak tanımaktadır. Sözelimi, görme engellilerin bilgisayar eğitiminde kullanılacak sistemlerde çok kanallı ses kartının kullanılması tercih edilir, çünkü ekran okuyucunun konuşmasını hem eğitmen hem de eğitimi alanın aynı anda duyması gerekmektedir. Bu da görme engelli bir bireye daha verimli ekran okuma eğitimi almasını sağlayacaktır. Ses kartının taşıması gereken bir başka özelliği de yazılımının getirdikleridir. Örneğin, stereo karıştırıcı giriş ve çıkış aygıtlarını farklı ayarlayabilme gibi.

Günümüzde ses kartlarında görmezlerce en çok kullanılan bir özellik olarak stereo karıştırıcısının olduğunu söyleyebiliriz.

Kısacası ideal bir ses kartı;

- 1.Giriş ve çıkışları yönünden zengin olmalı,
- 2.Yazılımı ekran okuma programlarıyla uyumlu olmalı,
- 3.Stereo karıştırıcısı gibi özellikler taşımalıdır.

2.4.5. Tarayıcı: Bilgisayarımıza basılı dokümanları aktarabilmemizi sağlayan giriş birimidir. Görmez bir bireyin kullanması gereken bir araçtır. Tarayıcı vasıtasıyla optik metin tanıma programı kullanan görmez bir kişi basılı dokümanlarını e-text haline getirerek ekran okuyucu yazılımıyla okuyabilmektedir. Piyasadaki birçok tarayıcı görme engellilerce kullanılabilir, fakat tarama hızı 20 sn altında olan, tarama kalitesinin yüksekliği ve A3 boyutunda büyük kaynakları tarayabilmesi gibi özelliklerde olması tercih edilmelidir.

Tarayıcı sistemleri tek başına yeterli değildirler. Tarama işleminde kullanılacak optik metin tanıma yazılımının nitelikleri



de önemlidir. Bu nitelikler kısaca;

- 1.Birden fazla dili aynı anda tanıyabilmelidir,
- 2.Mevcut tarayıcılarla uyumlu olmalıdır,
- 3.Birçok metin formatını desteklemelidir,
- 4.Kendini eğitime modu olmalıdır,
- 5.Ekran okuma yazılımlarıyla uyumlu ve program kısayolları olmalıdır.

Günümüzde metin tanıma ve tanınan metnin birçok text formatına dönüşmesine imkân veren, birden fazla dilde optik metin algılama özelliğine sahip ve ekran okuyucu programlardaki uyumlu olan finereader yazılımı bulunmaktadır. Hem kolay kullanım hem de başarılı tarama sonuçları için ideal bir yazılım olarak görme engellilerce tercih edilmektedir.

2.4.6. Braille Yazıcılar: Dokümanların bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra bir kabartma yazıya dönüştürme yazılımıyla birlikte Braille çıktı almamıza imkân tanıyan cihazlardır. Görme engellilerin kullandığı özel bir alfabe olan Braille yazı vasıtasıyla dokümanlarını okuma ihtiyaçlarını bu cihazlar ile karşılarlar. Piyasada hem yazıyı hem de şekilleri kabartma olarak alabilmemiz Braille yazıcılarla mümkün kılınmıştır. Bir Braille yazıcıda dikkat etmemiz gereken noktalar;

- 1.USB, seri bağlantı noktaları gibi çeşitli bağlantı türlerini desteklemelidir,
 - 2.Metinden Braille çeviren bilgisayar yazılımı ücretsiz olmalıdır,
 - 3.Cihaz üzerindeki fiziksel tuşların kabartma ile iyi betimlenmiş olması gerekmektedir,
 - 4.Sesli yönlendirmenin olması gerekmektedir,
 - 5.Akustik kabiniyle birlikte alınmalıdır,
 - 6.Windows ile çalışabilme gibi.
- 1.4X4 Pro,
 - 2.Braille Box v4,
 - 3.Everest D V4,
 - 4.Basic DV4,
 - 5.4 waves Pro,
 6. ZY Fuse ve ZY Fuse pro gibi kabartma yazıcılar bazı modellerden birkaçıdır.

2.4.7. Kabartma Ekranlar: Bilgisayar ekranlarını kabartma olarak takip edilmesini sağlayan cihazlardır. Farklı modeller bulunmaktadır. Bu cihazlarda;

- 1.Kullanım kolaylığı,
- 2.Kolay taşınabilir olması,
- 3.Yenilenebilir özelliğinin olması,
- 4.Ekran okuyucularla uyumlu olması,
- 5.USB veya bluetooth gibi bağlantı türlerini desteklemesi,
- 6.Özel kısayol tuşlarının olması,
- 7.Hafıza takılabilmesi başlıca sahip oldukları özelliklerindendir.



- 1.Optelec Braille ekranlar,
- 2.HandyTech Braille Ekranlar,
- 3.Focus Braille ekranlar kabartma ekran modellerindendir.

2.4.8. Klavye Donanımları: Bilgisayarda giriş birimi olarak adlandırılır. Bu donanımlar 101 veya 102 tuş olabilir. Birkaç model klavye mevcuttur. Görme engelli bireyin ihtiyacına göre kabartma olanları da bulunmaktadır.

2.5. Cep Telefonları İçin Konuşma Yazılımları:

Görme engelli destek teknolojilerinin görmezler için sağladığı olanaklardan biride sosyal yaşamda etkin olabilmelerine imkân tanınmasıdır. Bu sebeple görme engelli destek donanım ve yazılımlarını üreten firmalar görmezlerin kendilerine yeterliliklerini kazandırma amacıyla, iki temel yöntemle çözüm geliştirirler. Bu yöntemlerden ilki, erişilebilir cihazlar ve yazılımlar üretmek, bir diğeri ise, mevcut cihaz ve yazılımları erişilebilir hale getirmektir. İşte ikinci yöntem kapsamında üretilen, cep telefonları için konuşan programlar, piyasadaki var olan Mobil cihazlara yüklenerek, görmezlerce kullanılmaktadır.

Günümüzde görme engellilerce kullanılan iki farklı ekran okuyucu program bulunmaktadır. Bunlar;

2.5.1.Nuance Talks&Zooms,

2.5.2.Code Factory MobileSpeak

2.5.1.Nuance Talks&Zooms:

Cep telefonları için üretilen erişilebilir yazılımlarımdan ilki olarak Talks & Zooms ekran okuma programını gösterebiliriz. Bu program symbian platformuyla birlikte çalışabilecek şekilde geliştirilmiştir ve görmezlerin symbian tabanlı telefonları kullanabilmelerini sağlamaktadır.

Yazılımın taşıdığı bazı özellikler şu şekildedir.

1. Symbian ana ekranını(şarj düzeyi, operatör bilgisi, şebeke çekim düzeyi, ana ekran kısa yolları) seslendirebilme,
- 2.Entegre ekran büyütme özelliği,
- 3.Üzerine kurulan sentezleyici yazılımda ses tonu, hızı, sayıları basamaklı okuyup okumaması, heceleme yapıp yapmaması, ses yüksekliği, noktalama düzeyi, heceleme hızı, tuşların seslendirilme biçimi, heceleme alfabesini kullanma gibi ayarları yapabilmek,
- 4.Otomatik gelen arama ve çağrılar seslendirebilme,
- 5.Rehber, ajanda gibi symbian uygulamalarını kullanabilme,
- 6.Üçüncü parti yazılımlarını destekleme,
- 7.Kısa mesaj yazmaya olanak tanıma ve Web'e erişim sağlama,
8. Talks sözlük desteği ile tanımlanmamış simge ve program öğelerini etiketleme yapabilmek,
- 9.Kabartma ekranlarla çalışabilme,
- 10.Dokunmatik telefonları destekleme(symbian 9.4 5th Edition ve symbian Anna)



2.5.2. Code Factory Mobilspeak:

Mobilspeak programı bir diğer ekran okuma yazılımıdır. Başta Symbian olmak üzere Windows mobile ve Android işletim sistemini kullanan telefonlara uyumlu geliştirilmektedir. Programın en dikkat çekici özelliği farklı platformlarda aynı lisans üzerinden kullanılabilmesidir. Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse, Symbian işletim sistemli bir telefon üzerinden lisans aldığınızı varsayalım. Aynı lisansı başka işletim sistemlerinde(programın desteklediği) çalıştırabiliriz anlamına gelmektedir. Üretici firma bu özelliğin işleyişini lisanslama işlemini kullanılan telefon numarasına göre yaparak gerçekleştirmektedir.

AÇIKLAMA: Şu an için sadece Symbian ile Windows Mobile yazılımı için tek lisans kullanımı söz konusudur.

Talks & Zooms programıyla benzer özellikler taşımaktadır. Talks&Zooms 'dan en önemli farkı windows mobile ve symbian platformlarında aynı lisans üzerinden kullanılabilmesidir.

Mobilspeak ekran okuma programı birçok akıllı telefon modelini desteklemektedir. Bu nedenle programın uyumlu olduğu geniş bir telefon listesi vardır. Bu uyumlu cihazların tamamına göz atmak için,

<http://www.codefactory.es/en/phoneslist.asp?id=343> web adresinden ulaşabilirsiniz.

3. GÖRMEENGELLİ DESTEK TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ

Görmeengellilik düzeylerinin çeşitlilik gösterebileceği düşünüldüğünde, görmeengelli bireylere uygulanacak G.D. T eğitim programında farklılık göstermektedir. Bu bağlamda öncelikli olarak görmeengelli bireyin görme düzeyi doğru şekilde analiz edilmeli ve uzman kişilerce uygun eğitim imkânı sunulmalıdır. G.D. T eğitim planı oluşturulurken aşağıdaki noktalara dikkat edilmesi durumunda verimli sonuçlar elde edilebilir.

- 1.Görmeengellilik düzeyinin belirlenmesi,
- 2.Görme düzeyine uygun teknolojinin temin edilmesi,
- 3.Konuya hâkim eğitmenlerce uygun destek teknolojileriyle ilgili kısa ve uzun vadede eğitim programı oluşturulması,
- 4.Oluşturulan eğitim programı bazında görmeengelli bireye uygulamalı eğitimlerin verilmesi şeklindedir.

4. GÖRMEENGELLİ DESTEK TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİNDE AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Akdeniz üniversitesin'de Sağlık Kültür Ve Spor Dairesi Başkanlığı Engelli Destek Birimince hayata geçirilen ve engelsiz kampüs projesi kapsamında oluşturulan görmeengelliler salonunda G.D. T eğitimi uygulamalı şekilde verilmektedir. Akdeniz üniversitesinde eğitim almaya hak kazanan görmeengelli bir öğrenci aşağıdaki süreçte taabidir. Buna göre;

- 1.Öğrencinin engelli destek biriminde görüşmeye alınması,
- 2.Görmeengelli bireyin aktarımı ile birlikte görme düzeyinin sözel olarak belirlenmesi,
- 3.Engelli destek biriminden görmeengelli destek teknolojilerinin bulundurulduğu ve eğitiminin verildiği, görmeengelliler salonuna yönlendirilmesi,
- 4.G.E. birey için uygun teknolojinin sözel ve uygulamalı şekilde belirlenmesi ve eğitim programının hazırlanması,



5. G.e. bireye hazırlanan eğitim programının verilmeye başlanmasıdır.

Üniversite bünyesinde sunulan görmeengelli destek teknolojileri eğitim programına ihtiyacı ifade edecek olursak;

11 G.E öğrenci arasında,

8 az gören öğrencimizin, 6'sının eğitimlerine destek olmak amacıyla ekran büyütme yazılımlarını kullandıkları, 2'sinin ise ihtiyaç duydukları halde kullanmadıkları

3 G.E. öğrencimizin hepsinin G.D. T'den ekran okuma yazılımlı bilgisayarlardan faydalanarak eğitimlerini sürdürdükleri tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

1. <http://www.ozida.gov.tr/?menu=III.ozululersurasibakimhizmetleri/komisyonraporlari&sayfa=31BakimVeRehabeleediciDestekTeknolojileriKomisyonRaporuGiris>; erişim: 06.04.2010,
2. <http://www.aisquared.com/zoomtext>; erişim: 12.08.2010,
3. <http://www.brailleteknik.com/urunler.html>; erişim: 01.05.2011,
4. <http://www.beyid.com.tr/urunlerimiz>; erişim: 01.05.2011,
5. <http://www.yourdolphin.com/products.asp>; erişim: 06.06.2011,
6. <http://www.freedomscientific.com/products/fs/jaws-product-page.asp>; erişim: 10.07.2011,
7. <http://www.freedomscientific.com/products/lv/magic-bl-product-page.asp>; erişim: 10.07.2011,
8. [http://en.wikipedia.org/wiki/JAWS_\(screen_reader\)](http://en.wikipedia.org/wiki/JAWS_(screen_reader)); erişim: 22.06.2011,
9. <http://en.wikipedia.org/wiki/Window-eyes>; erişim: 23.06.2011,
10. <https://www.gwmicro.com/CCTV/>; erişim: 25.07.2011,
11. <http://www.engelsizerisim.com/upload/54a72c88d67309a3.HTM>; erişim: 11.07.2011,
12. Jaws yardım dosyaları,
13. Window eyes yardım dosyaları,
14. <http://www.nuance.com/for-individuals/by-solution/talks-zooms/phones/index.htm>;
Erişim: 30.07.2011.



ÖZÜRLÜLÜK BİLİNCİ ve AYRIMCILIK

Prof.Dr.Zehra Gönül BALKIR

Özet

Özürlüler, diğer insanlarla eşit hak ve sorumluluklara sahiptir. İnsan haklarına saygılı ve çağdaş toplumlarda, özürlüler; diğer insanlarla eşit haklara sahip bireyler olarak, toplumla bütünleşmek için mücadele etmektedirler.

İnsan onur ve değerine sahip bireyler olarak; gerek kendimize ve topluma ve gerekse özürlülere, yapabileceğimiz en önemli katkı; insanlığa özgü farklılıklarına saygı duyarak temel hak ve özgürlüklerini tanımadır. Özürlülere ve Özürlü farklılıklarının tanınması için yapılabilecek en önemli fayda, toplumsal ve ekonomik süreçlerin; bütün farklılıklarıyla birlikte tüm insanları içine alacak şekilde yeniden yapılandırılmasıdır.

Özürlülerin ekonomik ve sosyal yaşama tam katılımlarının sağlanması için temel kural, özürlü ayrımcılığıyla mücadeledir. Özürlülük bilincini geliştirmek üzere, özürlülerle ilgili uygulamaların etkinliğinin değerlendirilmesi ve bu şekilde özürlü ayrımcılığının görünür hale getirilmesi sağlanabilir.

Özürlü haklarını tanıma ve koruma şeklinde geliştirilecek olan, özürlü bilinç ve farkındalığını arttırmak; özürlülere fırsat eşitliği tanımak yanında, ayrımcılık yaşağını da kapsamaktadır. Özürlü ayrımcılığını önlemek ve ayrımcılığa dikkat çekmek üzere değişik ayrımcılık türlerinin, kendine özgü niteliklerinin göz önünde bulundurularak; özellikle organizasyonlar ve yönetim süreçlerinin, eylem araçlarının güçlendirilmesi ve bilgi alışverişinin sağlanarak, iyi uygulamaların desteklenmesi gerekmektedir.

Özürlülük bilincinin geliştirilmesine katkı sağlayacak bu çalışmaların; özürlü haklarıyla ilgili farkındalık oluşturma kampanyalarını da içine alacak şekilde, özürlü ayrımcılığıyla mücadele uygulamalarıyla birlikte yaygınlaştırılması zorunlu görünmektedir.

Anahtar kelimeler; Özürlü hakları, özürlülük bilinç ve farkındalığı.

Giriş

Küreselleşen dünyamızda teknolojik gelişmeler öyle bir noktaya gelmiştir ki bu çağda artık neredeyse fiziki bedene bulunamayacak çarenin kalmadığı söylenmektedir. Özürlülük, son derece görece bir kavram olup, bu konu da temelde yaşanan sorun; toplumun özürlüyü kabul etmesinde ve algılamasındadır. Engellilerin korunması ve onlara toplum içinde diğer bireylerle eşit haklar tanınması; çağdaş dünyanın en önemli sosyal siyaset problemlerinden biridir.

Özürlülerin ve özürlülük alanındaki sorunların çözümüne yönelik olarak son yıllarda yapılan mevzuat çalışmalarıyla anlamlı ve kapsamlı yenilikler ve değişiklikler yapılmıştır. Sosyal devletin en önemli işlevsellik araçlarından biri olan sosyal toplum kavramı çerçevesinde başta özürlüleri, yakınları ve ilgili tüm tarafların bu kapsamda yapılan iyileştirme ve düzenlemelerden sağlıklı bir süreçte bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bu nokta da özürlü bilinçliliğinin geliştirilmesi ve özürlü farkındalığının artırılmasını sağlamak üzere özürlü ayrımcılığı ve özürlü ayrımcılığıyla mücadele çok daha önemli hale gelmiştir.

Engellilik ya da özürlülük kavramlarının, söylenmesi istenen şekliyle engellilik ve yasal metinlerdeki söylemiyle sakatlık



kavramı; normal yaşına göre vücut fonksiyonlarında veya yapısındaki herhangi bir kayıp olarak tanımlanmaktadır. Özürlü çeşitlerine ya da fonksiyon kaybı biçimlerine göre; daha ayrıntılı ve farklı tanımlamalar da yapılabilir. Tüm dünya da özürlülerin dışlandığını ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılarak ve çoğunlukla da eve kapatılarak görmezden gelindiğini görmekteyiz (Seyyar, 2006).

1. ÖZÜRLÜ HAKLARININ KORUNMASI

1.1. Özürlülük Kavramı

Özürlü ya da engelli kavramı, diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir. Özürlülük, kişinin; görme işitme ve beden gücünün bir kısmını veya zekâsının bir kısmını tümüyle yitirmesidir. Bilimsel bir tanımlama ile özürlülük kişinin bedensel zihinsel ve ruhsal özelliklerinde muayyen oranda ve sürekli olarak fonksiyon ve görüntü kaybı sonucu yaşamın normal gereklerine uyamamasıdır. Gerçekten özürlü, bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinden belirli oranda fonksiyon kaybına neden olan organ yokluğu ve bozukluğu sonucu toplumsal rolünü gerçekleştirebilmesi için bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir(Balkır, 1997). Özürlülük kavramı, ilk bakışta hareket kabiliyeti sınırlanmış bir kişiyi aklımıza getirir. Bu durum genellikle doğuştan bir eksiklik, bir hastalık ya da bir kaza sonucu ortaya çıkmış bir işlev bozukluğu olarak düşünülür. Engellilik kavramı gerçekte nispi bir kavramdır(Uşan, 1999)

Özürlülük ya da engellilik kavramları, bünyesinde yetersizliği de barındırmaktadır. Dünya sağlık örgütüncü, özürlülük kavramı; bir aktiviteyi normal tarzda veya normal kabul edilen sınırlar içinde gerçekleştirmedeki kısıtlılık veya yetersizlik olarak, engellilik kavramı; bir yetersizlik veya özürlü nedeni ile yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak kişiden beklenen rollerin kısıtlanması veya yerine getirilememesi olarak, yetersizlik kavramı ise; sağlık bakımından psikolojik, fizyolojik ve anatomik (Fiziksel) yapı veya fonksiyonlarındaki eksikliği ve anormallliği olarak tanımlamaktadır. Dünya sağlık örgütü; 1999, özürlüler Şurası Ön komisyon raporları s. 6. Engellilik, insan doğası ile bağdaşmayan, kabul edilemez bir durumdur ve muhakkak ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi gerekir(Gökçen ve Gökçen, 1991).

5378 sayılı kanuna göre engelli ya da özürlü; doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir. 5825 sayılı yasayla onaylanan ve bir insan hakları sözleşmesi olan Engelli Hakları Sözleşmesi'nde; "Engelli kavramı, diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir." hükmüyle tanımlanmıştır.

1.2. Özürlü Haklarının Güvenceleri

Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirisi'nde, Avrupa Sosyal Şartı'nda, Avrupa Kentsel Şartı'nda ve son olarak Türkiye'nin de 30 Mart 2007 tarihinde New York'ta imzalayarak, 3.12.2008 tarihli ve 5825 sayılı yasayla onayladığı "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme" ile birlikte çağdaş ve insan onuruna yakışır bir düzenleme yapılmıştır. Toplumun Özürlü ya da engelliye bakış açısını değiştiren, engelliye sağlık açısından ve hukuken koruma altına alan vesayet sisteminden kurtaran bu yeni kabulle engellilerde bireysel var oluş haklarını kazanmışlardır. Çağdaş ve yeni bir sosyal model kavrayışıyla kurgulanan engelli hakları sözleşmesinin bir insan hakkı sözleşmesi olarak kabul edilmiştir. Engellilerin haklarına ilişkin sözleşme; engellilerin korunmasından çok; insan haklarına dayalı "ayrımcılıkla mücadele" ve tüm insanlarla eşit-



lik temelinde yer almayı gerektiren bireysel varoluş ve duruş talep hakkı yaratmıştır.

Engelli Hakları Sözleşmesinin giriş bölümünde sözleşmeye taraf olan devletler, Sözleşmenin 1. maddesinde belirlenen amacı; “...engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmektir. “ olarak kabul edilmiştir.

Sözleşmenin 3. maddesinde; Özürlü ya da engelli haklarının korunmasının genel ilkelerini belirlemişlerdir. Engelli bireylerin, kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi gerekmektedir (3/a md.).

Devletler; ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili olarak kaynakları ölçüsünde azami tedbirleri almayı ve gerektiğinde uluslararası işbirliği çerçevesinde engellilerin bu haklardan tam olarak yararlanmasını aşamalı olarak sağlamak için Sözleşme’de yer alan ve uluslararası hukuka göre derhal uygulanması gereken yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt ederler(md.4/2). Devletler; Sözleşme’nin uygulanmasını sağlayacak yasalar ve politikaların geliştirilmesi ve yaşama geçirilmesi ile engellilere ilişkin diğer karar alma süreçlerinde engelli çocuklar da dahil olmak üzere engellilere onları temsil eden örgütler aracılığıyla sürekli danışacak ve etkin bir şekilde bu sürece dahil edeceklerdir(md.4/3). Sözleşme’deki hiçbir hüküm, engelli kişilerin haklarının sağlanması bakımından daha elverişli nitelikte olan ve Taraf Devlet’in yasalarında veya Taraf Devlet’in uymayı taahhüt ettiği uluslararası hukuk kurallarında mevcut bulunan hükümleri etkilemeyecektir. Taraf Devletlerden herhangi birinin hukuka, sözleşmelere, hukuki düzenlemelere, geleneğe göre yürürlükte bulunan temel insan haklarından herhangi birini, Sözleşme’nin; bu hakları öngörmediği veya daha dar kapsamlı olarak öngördüğü gerekçesiyle, kısıtlaması veya kısmen değiştirmesi mümkün değildir(md.4/4).

1.3. Türk Hukukunda Özürlü haklarının Yasal Çerçevesi

1982 Anayasasına göre; Devlet, özürlülerin toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır, yardım eder ve sosyal yaşama katılım haklarını kullanmalarını sağlayacak düzenlemeler ve kolaylıkları kanunlar yoluyla düzenlemeye çalışır(md. 60–61). Aynı şekilde 1982 Anayasasında, özürlülerin çalışma yaşamında da özel olarak korunmaları güvence altına alınmıştır (AY. 50 md.). Özürlülerin sosyal yaşama katılım hakları, Anayasa tarafından güvence altına alınsa da haklara erişimde fırsat eşitliği tanınmadıkça ve özürlülerin haklara erişim engelleri kaldırılmadıkça sosyal yaşama katılım hakları gerçekleşemez. Her hak gibi özürünün sosyal yaşama katılım hakkı da kullanım ve uygulama imkânı yaratıldığı zaman kullanılabilir.

Çağdaş kuramlar, sosyal yaşama katılımlarındaki kentsel çevre koşulları, ulaşım ve toplumsal yaşamda oluşturulmuş engellerden dolayı engellilerin normal insanlara göre kıyasen engelli olarak kabul edildikleri yorumunu yapmaktadırlar. Kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, özürlülerle ilgili ulusal politikanın oluşmasına yardımcı olmak, özürlülerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmak üzere Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın da kurulmasını öngörülmüştür. Bu amaçla 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname çıkarılmış ve bu kararname de; engellilerin korunmasına yönelik Standart Kuralların temel ilkeleri de yer almıştır.

Özürlülük alanında çağdaş dünyadaki gelişmeler ve evrensel ilkeler ışığında ülkemizin en dezavantajlı kesimini oluşturan özürlülerin sorunlarının çözümü için yeni sosyal politikalara ve özürlüleri ilgilendiren mevzuatın yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Özürlü haklarını daha çağdaş bir çerçeveye oturtan 07.07.2005 tarihinde 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun, Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasa bütünlükçü ve kapsamlı olması ve bugüne kadar edinilmeyen birçok hakka işaret etmesi açısından önemlidir. Ayrımcılıkla mücadele eksenli bir sosyal politika çerçevesini belirleyen bir yasadır. Özürlüler hakkında çıkarılan bu kanunun amacı; özürlülüğün önlenmesi, özürlülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki



engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmaktır(1.md.).

Özürlüler hakkındaki kanun, özürlüleri; ailelerini, özürlülere yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar ile diğer ilgilileri kapsar(2.md.). Bu Kanun kapsamında bulunan hizmetlerin yerine getirilmesinde aşağıdaki esaslara uyulur:

1. Devlet, insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde, özürlülerin ve özürllülüğün her tür istismarına karşı sosyal politikalar geliştirir. Özürlüler aleyhine ayrımcılık yapılamaz; ayrımcılıkla mücadele özürlülere yönelik politikaların temel esasıdır.
2. Özürlülere yönelik olarak alınacak kararlarda ve verilecek hizmetlerde özürlülerin, ailelerinin ve gönüllü kuruluşların katılımı sağlanır.
3. Özürlülere yönelik hizmetlerin sunumunda aile bütünlüğünün korunması esastır.
4. Kurum ve kuruluşlarca özürlülere yönelik mevzuat düzenlemelerinde Özürlüler İdaresi Başkanlığının görüşünün alınması zorunludur(4.md.).

Bir insan hakları sözleşmesi olan Engelli Hakları Sözleşmesi; insan haklarına dayalı “ayrımcılıkla mücadele” eksenli bir sosyal politikanın çerçevesini belirler. Engelli hakları ve bu hakların korunmasıyla ilgili olarak çıkartılan; 5378 sayılı Özürlüler Kanunu ve sonrasında kabul edilen Engellilerin haklarına ilişkin sözleşmenin onaylandığı 5825 sayılı Kanun’unun ruhunu özürllülük alanında fırsat eşitliği, insan hakları ve ayrımcılığın önlenmesi ilkeleri oluşturmaktadır. Bu esaslar doğrultusunda Özürlüler Kanunu ile ulaşılabilirlik, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğe ilişkin sorunların çözümü, özürllü bireylerimizin her bakımdan gelişmeleri ve toplumsal hayata tam katılımlarının sağlanması ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemelerin yapılmasının yasal çerçevesi belirlenmiştir. Böylelikle yasa ile getirilen çağdaş düzenlemelerin uygulanması sağlanarak özürllü bireylerin önündeki engellerin kaldırılması yönünde son derece önemli adımlar atılmıştır.

2. ÖZÜRLÜ AYRIMCILIĞI VE AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ

2.1. Özürllü Haklarında Eşitlik İlkesi

İnsan haklarının düşünsel boyutlarından eşitlik kavramı, özellikle özürllülerde önemli bir anlam içermektedir. Yasal eşitlik yanında fırsat eşitliği ile desteklenen demokratik eşitlik anlamlı olmaktadır. Öte yandan, eşitlik ilkesi farklı olma hakkını da içerir. Fakat farklı olmak, farklı muameleye tabi tutulmanın haklı gerekçesi olmamalıdır. Ayrıca yasa önünde eşitlik, eşit yapabilirlik veya belirleyicilik anlamına gelmemektedir. Özürlülerin topluma eşit vatandaşlar olarak katılabilmeleri için eşit hakların ötesinde, onların özel durumlarını dikkate alan bazı toplumsal destek mekanizmaları gerekir. Aslında özürllülük bir insan hakları sorunudur. Bu durumda sorun özürllü kişinin kendisi değil fırsat eşitsizliği yaratan toplumdur. Özürlülerle özürllü olmayan kimselerin aynı haklara ve yükümlülüklere sahip olduğu bir ortam oluşturmak da toplumun sorumluluğudur. Bu da insan hakları ihlallerine meydan verilmeyen bir ortam sağlamak anlamına gelir.

Engelli hakları sözleşmesinde eşitlik ve hakların makul düzenlenmesinde; özürllüler ya da engellilerin, insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzen-



lemeleri ifade eder. Eşit haklar ilkesinin öne çıkardığı kurallar, “tek tek her bireyin gereksinimlerinin diğerleri ile eşit önemde olmasını, bu gereksinimlerin toplumların planlanmasında esas alınmasını ve bütün kaynakların bütün bireylere eşit katılım fırsatı tanıyacak biçimde kullanılmasını” öngörmektedir. Engelli haklarıyla ilgili çağdaş kavram ve kabullere göre; özürlü insanlar toplumun üyeleridir ve kendi yerel toplumları içinde kalma hakları vardır.

Sözleşme’nin, Yasa Önünde Eşit Tanınma başlıklı 12. maddesinde; “... engellilerin bulundukları her yerde kişi olarak tanınma hakkına sahip olduklarını yeniden onaylar...engellilerin tüm yaşam alanlarında diğer bireylerle eşit koşullar altında hak ehliyetine sahip olduğunu kabul eder... engelli bireylerin hak ehliyetlerini kullanırken gereksinim duyabilecekleri desteği alabilmeleri için uygun tedbirleri alır...hak ehliyetinin kullanımına ilişkin tüm tedbirlerin uluslararası insan hakları hukukuna uygun olarak istismarı önleyici uygun ve etkin bir şekilde güvenceler sağlamasını temin eder.” şeklinde belirlenen eşitlik ilkesi ve güvenceleri, devletlere; özürhünerin hak ehliyetinin kullanımına ilişkin tedbirlerin; kişinin haklarına, iradesine ve tercihlerine saygılı olmasını, çıkar çatışmasından bağımsız olmasını, kişinin iradesine haksız bir müdahalede bulunmamasını, kişinin içinde bulunduğu koşullar ile orantılı olmasını ve bu koşulları gözetmesini, mümkün olan en kısa süre içinde uygulanmasını, yetkili, bağımsız ve tarafsız bir merci veya yargı organı tarafından sürekli olarak gözden geçirilmesini sağlamak sorumluluğu yüklemiştir.

Sözleşme de tanınan bu güvenceler, söz konusu tedbirlerin kişinin hak ve çıkarlarını etkilediğı derecede ölçülü olmalıdır. Aynı şekilde Devletler, sözleşmedeki bu madde çerçevesinde; engellilerin, mülk edinmek veya mirasa hak kazanmak, mali işlerini kontrol etmek ve banka kredileri, ipotekleri ve diğer mali kredilere erişim açısından diğer bireylerle eşit haklara sahip olmalarını sağlamalıdır. Bunun için gerekli, uygun ve etkin bütün tedbirler alınmalı ve engellilerin, mülklerinden keyfi olarak mahrum bırakılmamaları sağlanmalıdır (md.12/5).

2.2. Ayrımcılık ve Özürlü Ayrımcılığı

Ayrımcılık; bir kişi ya da gruba yaş, ırk, renk, etnik köken, cinsiyet ya da medeni durum, özürhürlük; dini inanç, cinsel tercih veya diğer kişisel özellikler nedeniyle başka kişi ya da gruplara göre farklı davranılması sonucu oluşur. Özürhürlüğün sorunları açısından ayrımcılık öncelikle özürhürlük konusunda var olan kurumsal yapılardan kaynaklanmaktadır. Modernliğin kurum temelli mantığı özürhürlük konusunda ayrımcılığı belirleyecek bir yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durum ayrımcılığın kurumsallaştırılması olarak nitelendirilebilir (Aysoy, 2004).

Avrupa Birliğı Hukuku ve politikalarında ayrımcılıkla mücadele ve ayrımcılığın önlenmesi ilkesi Avrupa Birliğı Hukukunun genel ilkelerinden biridir. AB Direktifleri bağlamında; ayrımcı olmak, iki kişi ya da durum arasında bir farklılık olmamasına rağmen farklı davranışlarda bulunmak veya kişi ya da durumlar arasında ayırım yaratmak ya da farklı durumlar söz konusu olmasına rağmen benzer şekilde davranmaktır. Avrupa Birliğı’nin sosyal politikasında, ayrımcılıkla mücadele temel politika evreni olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler ve Avrupa Birliğı ülkeleri bu sorunun kapsamlıca tanımlanabilmesi, nedenlerinin tespit edilebilmesi ve önlenmesine yönelik adımların sürekliliğı için ayrımcılıkla mücadeleyi gündemlerinin ana maddeleri arasında tutmaktadırlar.

Avrupa Birliğı ayrımcılıkla mücadele yapısını oluşturma amacıyla ayrımcılığı somutlaştırmıştır. Bu çerçevede genel kabul görmüş ortak bir tanımlamaya gitmiştir. Buna göre ayrımcılık kavramı, eşit muamele ilkesine dayandırmış; dolaylı veya doğrudan bir kimseye ayrımcılık uygulanmasını isteyen bir talimat, ayrımcılık olarak yorumlanmaktadır.

Avrupa’da da, toplam özürhürlü nüfusunun %10-15 olduğu tahmin edilmektedir. Özürhürlüğün temel nedenleri; hastalıklar, trafik kazaları ve yaşlılar için özürhürlülüğe yol açan koşullar olduğu ve her geçen gün artmakta olan ortalama yaşam süresine bağılı olarak özürhürlü sayısında düzenli bir artış beklenmesi gerekeceğı çok açıktır. Özürhürlü sayısındaki artışın özürhürlü ayrımcılığında bir azalmaya yol açmadığı çok açıktır. Özürhürlü bireyler genellikle toplumun diğer bireylerinden farklı mua-



meleye tabi tutulmaktadır (Ekmekçi, 1987).

Engeller nedeniyle, toplum içinde kendini ifade edebilmesi mümkün olmayan, genellikle evinde kalan ama yine de günlük yaşama dahil olma çabası gösteren özürlü ya da engelliler, toplumdaki diğer bireylerin takdirini alsa da genel anlamda ; acıma, yatsıma veya ayrımcı davranışları ile karşılaşmaktadır. Bu duygu ve davranışların kültürel özelliklerle birleşmesi ile diğerleri tarafından acınan, toplum içinde itilen, tanınmayan, ikinci sınıf vatandaş olan engelli birey kendini de farklı algılamakta, kendi kendine acıtmaktadır (Tapan, 1999). Bu nedenledir ki engelliliğin yaygınlığına ilişkin ciddi oranlar olmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerde sokaklarda daha az engelli bireyle karşılaşmaktadır. Oysa engelli bireyin sokakta görünmesi ile ona sunulan yasal ve sosyal olanaklar arasında doğrusal bir orantının olduğu unutulmamalıdır(Şahin, 2010).

Engelliler toplumun en çok ayrımcılığa uğrayan en mağdur olan ve mağduriyetleri bir biçimde bilinçli veya bilinçsiz olarak gözden kaçan en önemli parçasıdır(Balkır, 1997) Öte yandan günümüz Türkiye'sinde özürllüler, aileden ve toplumdan daha az destek almakta ve hizmetlere (eğitim, kaynaştırma, rehabilitasyon hizmetleri vb.) ulaşmada daha fazla zorluk çekmektedirler. Ekonomik açıdan daha fazla bağımlı olan özürlü bireyler, eğitimlerinin sınırlı olması, mesleki eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamamaları, olumsuz bakış açısı gibi nedenlerle işverenlerce tercih edilmeyen ve fiziksel, seksüel, psikolojik şiddete ve istismara daha çok maruz kalan bir kesimi oluşturmaktadırlar (Osunluk, 2006). Özürllülerin özürllülüklerinin giderilmeye çalışılması veya bunun mümkün olmadığı hallerde onlara yaşamları için gerekli maddi ve manevi olanakların sağlanması gerekmektedir. Ancak bundan daha da önemlisi; bu kişilerin çalışma hayatında yer almalarını sağlamaktır. Bu özürllülere yardımcı olabilmenin en akılcı yoludur (Ekmekçi, 1987). Zira özürllülük ile birlikte maddi ve manevi büyük bir yardıma muhtaçlık zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Özürllü birey de bu ekonomik nedenler yüzünden çalışmak zorundadır (Altan, 1976).

Özürllüler, emek piyasasında deneme süresinden sonra işveren tarafından işten çıkartabilmektedirler. Kota kuralının ihlali için para cezası ödemek istemeyen işverenler “işe al ve işten çıkar” stratejisi uygulamaktadırlar. Bazen işverenler çalışanı işe gelmemeye veya erken emekli olmaya zorlamaktadırlar (Korkut, 2002). Özürllüler bir insan hakkı olan çalışma hakkından yoksun tutmak önce insancıl açıdan sonra da sosyal hukuk düzeni bakımından kabul edilmez bir durumdur. İş sahibi olmak, başarı göstermek ve bu sayede onurlu bir yaşam sürmek tüm insanların olduğu gibi özürllülerin de hakkıdır (Kutal, 1978).

Tüm dünyada ve ülkemizde özürllü ayrımcılığı en önemli ayrımcılık şekillerinden birini oluşturmaktadır. *Özürllülüğe dayalı ayrımcılık*; siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde, özürllülüğe dayalı olarak gerçekleştirilen; her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Özürllülüğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi dahil her türlü ayrımcılığı kapsar.

Ayrımcılık bakımından Engelli Hakları Sözleşmenin 2'nci maddesi engelli haklarının kullanılması ve engelliler bakımından hayati bir tanımlama yapmaktadır. Madde de; “Engelliliğe dayalı ayrımcılık, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi dahil her türlü ayrımcılığı kapsar.” diyerek tanımlanmıştır.

Fırsat eşitliği, erişilebilirlik ve kadın-erkek eşitliği bağlamında, engellilere ayrımcılık yapılmaması gerekmektedir(3/b md.). Özürllü ya da engellilerin topluma tam ve etkin katılımları sağlanmalıdır (3/c md.). Engellilerin farklılıklarına saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi gerekir(3/d md.).



Sözleşmenin temel direği Madde 5' de yer alan ayrımcılık yapılmaması ve eşitlik ilkesidir. Taraf Devletler herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklar ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına alınır. Eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atılır. Engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler işbu Sözleşme amaçları doğrultusunda ayrımcılık olarak nitelendirilmez (5.md.).

2.3. Özürlü Ayrımcılığıyla Mücadele Politikaları

Engelli haklarıyla ilgili ayrımcılığın önlenmesi ve eşitlik ilkesinin uygulanması için asıl önemli nokta ve asıl sorun engellilerin bağımsız yaşayabilme ve topluma dahil olmalarını sağlayacak erişim haklarının gerçekleştirilmesinde ve bunun için çevrelerindeki kentsel ve mimarisel engeller dahil her türlü erişim engellerin ortadan kaldırılarak onlara ulaşılabilirlik hakkı tanınmasında yatmaktadır.

Engelli hakları sözleşmesi bir bütün halinde değerlendirildiğinde, özürlü haklarının korunması için sözleşmenin neredeyse bütünüyle özürlü ayrımcılığının engellenmesi temellerine oturtulduğu görülmektedir. Nitekim sözleşmenin 4. maddesinde; Devletlerin, genel yükümlülüğü belirtilirken;

"1. Taraf Devletler engelliliğe dayalı herhangi bir ayrımcılığa izin vermeksizin tüm engellilerin insan hak ve temel özgürlüklerinin eksiksiz olarak yaşama geçirilmesini sağlamak ve engellilerin hak ve özgürlüklerini güçlendirmekle yükümlüdür. Bu amaç doğrultusunda Taraf Devletler;

(a) Bu Sözleşme'de tanınan hakların uygulanması için gerekli tüm yasal, idari ve diğer tedbirleri almayı;

(b) Yürürlükte mevcut, engelliler aleyhinde ayrımcılık teşkil eden yasalar, düzenlemeler, gelenekler ve uygulamaları değiştirmek veya ortadan kaldırmak için gerekli olan, yasama faaliyetleri dahil uygun tüm tedbirleri almayı;

(c) Tüm politika ve programlarda engellilerin insan haklarının korunmasını ve güçlendirilmesini dikkate almayı;

(d) Bu Sözleşme'yle bağdaşmayan eylemler veya uygulamalardan kaçınmayı ve kamu kurum ve kuruluşlarının bu Sözleşme'ye uygun davranmalarını sağlamayı;

(e) Kişiler, örgütler veya özel teşebbüslerin engelliliğe dayalı ayrımcı uygulamalarını engellemek için gerekli tüm uygun tedbirleri almayı;

(f) Standartlar ve rehber ilkelerin geliştirilmesinde Sözleşme'nin ikinci maddesinde tanımlandığı gibi evrensel tasarımdan yararlanılması ve engellilerin özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere evrensel olarak tasarlanmış ve mümkün olduğunca az değişikliği ve düşük maliyeti gerektiren ürünler, hizmetler, ekipman ve tesislerin araştırılması, geliştirilmesi, temini ve kullanılabilirliğini sağlamayı veya desteklemeyi;

(g) Maliyeti karşılanabilir teknolojilere öncelik vererek bilgi ve iletişim teknolojileri, hareket kolaylaştırıcı araçlar, yardımcı teknolojiler gibi engellilere yönelik yeni teknolojilerin araştırılması, geliştirilmesi, temini ve kullanılabilirliğini sağlamayı veya desteklemeyi;



(h) Engellilere yeni teknolojiler dahil hareket kolaylaştırıcı araçlara, yardımcı teknolojilere ve bunların beraberindeki diğer yardımcı ve destekleyici hizmetler ile tesislere ilişkin erişim bilgilerinin sağlanmasını,

(i) Engellilerle çalışan meslek sahipleri ve işyeri personelinin bu Sözleşme’de tanınan haklara ilişkin eğitiminin geliştirilmesi ve böylece bu haklarla güvence altına alınan destek ve hizmetlerin iyileştirilmesini taahhüt eder. “diyerek özürlü haklarının korunmasında; özürlü ayrımcılığıyla ne kadar geniş bir alanda mücadele edilmesi gerektiğini de gösterilmiş olmaktadır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin 5 Nisan 2006 tarihinde Bakanlar Komitesi tarafından 961’inci Bakan Temsilcileri toplantısında; Üye Devletlere Yönelik Rec(2006)5 sayılı Tavsiye Kararı’nda; Özürlü bireylerin haklarını ve topluma tam katılımını teşvik etmeye yönelik Avrupa Konseyi Özürllüler Eylem Planı 2006 – 2015’ de; Avrupa’da özürlü bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi kabul edilmiştir.

Avrupa Komisyonu tarafından, 2010 yılına kadar olan dönemi kapsayan bir Avrupa Özürllülük Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu eylem planının üç temel amacı bulunmaktadır. Birincisi, İşte ve İstihdamda Eşit Muamele Direktifi’nin uygulanması, ikincisi ilgili Topluluk politikalarına özürllülük boyutunun dahil edilmesi ve diğeri ise, herkes için ulaşılabilirliği iyileştirilmesidir

Özürllülerin yaşamındaki bütün temel alanları içeren Avrupa Konseyi Özürllüler Eylem Planı, geniş bir kapsama sahiptir. Bu temel alanlar, üye devletler tarafından uygulanacak özel eylemlerin ve hedeflerin ortaya konduğu 15 eylem alanına uygun bir biçimde yansıtılmıştır. Eylem alanları, Eylem Planının odak noktasını teşkil etmektedir. Üye devletler, ayrımcılıkla mücadele ve insan hakları temellerinde, insan çeşitliliğinin bir parçası olarak özürllülük konusunda farkındalığı artırmaya, özürllü bireylerin yaşam kalitesini, seçim özgürlüğünü ve bağımsızlığını iyileştirmeye yönelik çalışmalarını sürdüreceklerdir. Her seviyede ulaşılabilir ulaşım politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması birçok özürllünün yaşam kalitesinin önemli derecede artmasını sağlayabilir ve fırsat eşitliği, bağımsız yaşam, toplumun sosyal ve kültürel yaşamına ve istihdama etkin katılım için bir önkoşul haline gelebilir.

1993’de Özürllüler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar kabul edilmiştir. Bu kurallar Özürllüler için Dünya Eylem Planını özetlemekte ve ülkelere eşit fırsatlar sunma konusunda nasıl önlemler alacağını bildirmektedir. 1995 yılında Kopenhag’da gerçekleşen Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesinde Kopenhag Sosyal Kalkınma Bildirgesi ve Sosyal Kalkınma Eylem Planı hazırlanmıştır. Kopenhag Bildirgesi ve Eylem Programı Kararında, devletlerin özürllülere eşit eğitim fırsatı verilmesi konusunda garanti vermesini istemektedir.

Birleşmiş Milletlerin bağlı organlarında da özürllülere yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Özürllüler Programı, Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde özürllülere yönelik hazırlanan temel bir programdır. Bu programın genel çerçevesi ve hedefleri, özürllüler için; Dünya Eylem Programı ve özürllüler için fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar belgelerine dayanmaktadır. Programın temel amaçları; özürllü bireylerin sosyal hayata ve kalkınma sürecine tam ve etkin katılımı konusunda destek sağlanması, özürllülere sağlanan haklarının ve onurlarının korunmasına yönelik çabaların artırılması, eğitim, istihdam, bilgi edinme, ürün ve hizmetlere erişimlerinin artırılmasına dayanmaktadır. Gerçekten, BM Genel Kurulu 20.12.1993 tarihli kararıyla engelliler için fırsat eşitliği konusunda standart kurallar benimsemiştir. Bu kuralların ana konusu, eşit katılım için ön koşulları belirlemektir. Eşit katılımın haklar yönünden değerlendirilmesinde bakılması gereken ilk koşul ayrımcılık yasağıdır. Ayrımcılık yasağı, yasalar önünde eşitlik ve hiç bir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunmayı ifade eder. Ancak haklardan ve özgürlüklerden eşit düzeyde yararlanma her durumda aynı işlemin yapılması anlamına gelmez. Aksine, ayrımcılığın sürdürülmesine neden olan koşulları azaltmak ya da ortadan kaldırmak amacıyla olumlu ayrımcılık yapılmasını sağlayan önlemlerin alınmasını gerektirir. Olumlu ayrımcılık, zayıfın güçlü düzeyine çıkartılması amacıyla yapılan özendirici çabalardır(Akyüz, 2010).



Avrupa Konseyi 2003 Yılı'nın Avrupa Özürlüler Yılı Olarak Saptanması konusunda 3 Aralık 2001 tarihli bir karar almıştır. Bu karar ile Avrupa Özürlüler Yılı sürecinde bilinç düzeyinin güçlendirilmesinin esas olarak üye ülkeler düzeyinde gerçekleştirilecek etkin faaliyetlere bağlı olduğu ve bu faaliyetlerin de Topluluk düzeyindeki ortak çabalar ile desteklenmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Avrupa Özürlüler Yılı'nın bilinç düzeyini yükseltmede ve bu faaliyetlere hız kazandırmada itici güç olabileceği düşünülmüştür. Avrupa Özürlüler Yılı'nın hedef ve amaçları aşağıdaki gibi saptanmıştır:

1. Özürlülerin hakları ile ilgili bilinç düzeyini arttırmak, bunların ayrımcılığa karşı korunmalarını ve özürlülerin haklarını tam ve eşit şartlarda kullanmalarını sağlamak;
2. Avrupa'da yaşayan özürlülere fırsat eşitliği sağlamak için gerekli önlemlerin ele alınıp tartışılmalarını teşvik etmek;
3. Yerel, ulusal ve Avrupa ölçeğinde gerçekleştirilmiş olumlu uygulamaların, etkin stratejilerin ve edinilmiş deneyimlerin paylaşılmasını teşvik etmek;
4. İlgili tüm taraflar arasında, yani hükümetler, sosyal taraflar, sivil toplum örgütleri, sosyal hizmet kuruluşları, özel sektör, özürlüler ve bunların aileleri arasında işbirliğini güçlendirmek;
5. Özürlülük ile ilgili iletişimi geliştirmek ve özürlü kişiler hakkında olumlu bir imaj oluşturulmasını teşvik;
6. Özürlülerin farklı özellikleri ile değişik tipteki özürlülükler hakkındaki bilinç düzeyini yükseltmek;
7. Özürlülerin karşı karşıya kaldıkları çok yönlü ayrımcılık hakkında bilinçlendirmeyi sağlamak;
 - a. Özürlü çocuk ve gençlerin eşit öğrenim haklarının benimsenmesine özel önem vermek, böylece bunların tam katılmalarını teşvik etmek ve desteklemek; özel gereksinimleri olan öğrencilerin genel veya özel kurumlara ve Avrupa değişim programlarına katılmalarını geliştirmek üzere çocuk ve gençlerin eğitimi ile ilgilenen meslek kişi ve grupları arasında Avrupa çapında işbirliğini oluşturmaktır.

3. ÖZÜRLÜLÜK FARKINDALIĞINI ARTTIRMAK

3.1. Özürlü Haklarına Saygı

Temel insan hakları için var olan değerler; insan onuruna saygı, özerklik, eşitlik ve sosyal dayanışma, engelli olsun ya da olmasın tüm insanlar için evrensel olarak kabul edilen değerlerdir. Engelli kişinin fiziksel ve moral bütünlüğüne saygı duyulmasını isteme, kendi kararlarını verme ve kendini yönetme hakkı vardır. Engelli kişilere yönelik ayrımcılığın önlenmesi gerekir ve engelli kişiler işbirliği ve destek içerisinde toplumda hak ettiği yeri almalıdır. (Çalık, 2010).

Engellilerle ilgili yaklaşımlarda; kişinin kendini engelli görmesinin ötesinde toplumun kendisini nasıl kabul ettiğine dikkat çekilmekte ve engelli için insan hakları temelli engelli haklarıyla ilgili toplumda var olan bilincin önemi vurgulanmaktadır.

Dünyada özürlü nüfusunun ciddi oranda artmasıyla, insan haklarında ki gelişmeler özürlülük konusunda geleneksel yaklaşımın terk edilerek hakka dayalı bir sosyal modeli ortaya çıkarmış özürlü haklarının korunmasıyla ilgili gelişmeler, özürlülerin hak arayışlarında farkındalık yaratmış ve bu süreçte özürlülerin bazı özel ihtiyaçları olmasına rağmen diğer insanlarla eşit haklara sahip olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Çevrelerinde ve ulaşımda yaşadıkları engeller olmasa, engelliler



de yaşamlarını bağımsız ve onurlu bir şekilde kimseye ihtiyaç duymadan yürütebileceklerdir. Ayrımsız, bütünleşmiş ve engelsiz bir ulaşım sistemi yaratarak toplum içinde engellilere onurlu bir yaşam hakkı tanınmak zorundadır.

Özürlü haklarına saygı ve farkındalık geliştirmek üzere Engelli Hakları sözleşmesinin giriş bölümünde devletlere verilen özürlülük bilinç ve farkındalık sorumluluğu son derece dikkat çekicidir. Devletlerin özürlü haklarının korunması ve özürlü ayrımcılığının önlenmesi mücadele ve yükümlülüğü göstermesi bakımından burada belirlenen algı ve sorumluluğu tekrarlamak gerekmektedir.

Engelli Hakları sözleşmesine göre; devletler, engelliliğin gelişen bir kavram olduğunu ve engellilik durumunun, sakatlığı olan kişilerin topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığı gerçeğini kabul ederler. Engelliler için Dünya Eylem Programı ve Engelliler için Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasına Yönelik Standart Kurallar'da yer alan ilke ve politika önerilerinin, engellilere fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik; ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde politikaların, planların, programların ve eylemlerin geliştirilmesi, tasarlanması ve değerlendirilmesine katkısını göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Engelliliğe ilişkin konuların sürdürülebilir kalkınmayla ilgili stratejilerin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınması çok önemlidir. Bir kişinin engelli olduğu için ayrımcılığa maruz kalmasının her bireyin doğuştan sahip olduğu insanlık onuru ve değerinin de ihlal edilmesi anlamına geldiğini kabul ederken; engelli bireylerin çeşitliliğini ve daha yoğun desteğe ihtiyacı olan engelliler dahil olmak üzere, tüm engellilerin insan haklarının güçlendirilmesi ve korunması gerekmektedir.

Çeşitli araç ve yükümlülüklerin varlığına rağmen engelli kişilerin topluma eşit bireyler olarak katılmaları önündeki manilerin halen var olmaya devam ettiği ve dünyanın her yerinde engelli bireylerin insan hakları ihlallerine maruz kaldıkları gerçeğinden endişe duymak gerekmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere; tüm ülkelerde engellilerin yaşam koşullarının geliştirilmesinde uluslararası işbirliğinin önemini bilincinde olarak, Devletler; engellilerin toplumun refah ve çeşitliliğine yaptıkları ve yapabilecekleri olumlu katkıları ve engellileri insan haklarını ve temel özgürlükleri tam kullanmaya ve topluma tam katılmaya teşvik etmenin onların toplumsal aidiyetlerine, toplumun insani, sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasına ve yoksulluğun azalmasına katkıda bulunmayı kabul ederler.

Devletler, kendi seçimlerini yapma özgürlüğü de dahil olmak üzere engellilerin bireysel varlıklarının ve bağımsızlığının önemini kabul ederek ve engellilerin kendilerini doğrudan ilgilendirenler de dâhil olmak üzere politika ve programlarla ilgili karar alma süreçlerine etkin olarak katılabilmeleri gerektiğini dikkate alarak sorumluluk alacaklardır. Aynı şekilde Devletler; ırk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birçok nedene dayalı olarak ve bu nedenle daha ağırlaştırılmış bir ayrımcılığa maruz kalan engellilerin karşılaştığı zor koşullardan kaygı duyarak, diğer bireylere ve ait olduğu topluma karşı görevleri bulunan bireyin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi'nde tanımlanan hakların güçlendirilmesi ve bu haklara riayet edilmesi için çaba gösterme yükümlülüğü altında olduğunu farkındadırlar. Devletler, engellilerin haklarını ve onurunu güçlendiren ve koruyan kapsamlı bir uluslararası sözleşmenin engellilerin ağır sosyal dezavantajlarının ortadan kaldırılmasına ve onların medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ortamlara eşit fırsatlarla katılımının teşvik edilmesine, hem gelişen hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir katkı sağlayacağına ikna olarak, engelli haklarının korunması için anlaşmaya varmışlardır.

3.2. Özürlülük Bilincini Arttırmak

Engelli bireylere ilişkin, toplum içinde tanınmalarını kolaylaştırıcı sıfatların dışında önemli olan nokta aslında engellilikle ilgili "farkındalığın olması" ve "anlaşılma" gereksinimlerinin karşılanmasıdır. Farkındalığın yaratılması veya anlaşılmayı sağlamak, kültürel özelliklerle de doğru orantılıdır. Gelişmiş ülkelerde yasal düzenlemeler ve ilköğretimden itibaren eğitim



içinde engellilik konusunun incelenmesi ile, toplum içinde yaşayan diğer bireylerin engelli ve engellilik konusunda duyarlı olması sağlanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bireylede oluşturulan engelliliğe ilişkin duyarlılık yanında başka faktörlerin de etkili olduğu görülmektedir. Öncelikle engelli bireylere sunulan eğitim, sağlık hizmetinden yararlanma, sosyal güvence ve istihdam olanakları günlük yaşamla baş edebilme ve toplumsal yaşamda varolmayı kolaylaştırmaktadır. Özetle, gelişmiş toplumlarda hem bireysel duyarlılıklar hem de engelli bireylere sunulan sosyal imkanlar ile farkındalığın arttığı görülmektedir(Şahin,2010).

Engelli Hakları Sözleşmesinin 8. maddesi, tamamiyle toplumsal ve bireysel anlamda özürlülük bilincine ve farkındalık geliştirilmesine ayrılmıştır. Gerçekten Devletlere özürlü ayrımcılığının önlenmesi ve farkındalık geliştirilmesi için, bilinçlendirme madde başlıklı 8. madde de;

“ 1. Taraf Devletler, aşağıdaki amaçları gerçekleştirmek için acil, etkin ve uygun tedbirleri almayı taahhüt eder:

- (a) Aile dahil toplumun her kesiminde engellilere yönelik bilinci arttırmak ve engellilerin hakları ve insanlık onurlarına saygı duyulmasını teşvik etmek;
- (b) Yaşamın her alanında engellilere yönelen klişeler, önyargılar, incitici uygulamalar ile cinsiyet ve yaş temelli ayrımcı davranışlarla mücadele etmek;
- (c) Engelli bireylerin kapasiteleri ve katkılarına ilişkin bilinç yaratmak.

2. Bu amaca yönelik tedbirler aşağıdakileri içermektedir:

- (a) Toplumda bilinç yaratmaya yönelik etkin kampanyaların tasarlanması, başlatılması ve sürdürülmesi:
 - (i). Engelli bireylerin haklarının kabul edilebilirliği konusunda toplumun eğitimi;
 - (ii). Engellilere yönelik olumlu yaklaşımların ve toplumsal bilincin artırılması;
 - (iii). Engelli bireylerin becerileri, meziyetleri ve yeteneklerinin işyerlerine ve iş piyasasına katkısının toplumca tanınmasını teşvik etmek;
- (b) Erken yaştan itibaren tüm çocukların eğitim sisteminin her aşamasında engelli bireylerin insan haklarına saygıyla yaklaşmasını teşvik etmek;
- (c) Tüm kitle iletişim araçlarında engellilerin işbu Sözleşme’nin amacına uygun bir yaklaşımla tanımlanmasını cesaretlendirmek;
- (d) Engellilere ve haklarına ilişkin bilinci artırıcı eğitim programlarını desteklemek.” şeklinde sorumluluklar yüklendiği görülmektedir. Sözleşmedeki yükümlülüklerde dikkate alındığında, farkındalık ve bilinç yaratmak için birtakım önlem ve tedbirlerin alınması önerilebilir.

Öncelikle özürlü haklarında ayrımcılık olgusu hakkında bireylere ve topluma bilgi verilmesi ve bu konudaki politikaların ve uygulamaların etkililiğinin değerlendirilmesi yoluyla özürlü ayrımcılığı hakkındaki toplumsal ve bireysel anlayışın geliştirilmesi sağlanabilir. Özürlü ayrımcılığını önlemek için; değişik özürlü ayrımcılık türlerinin kendilerine özgü niteliklerinin göz önünde bulundurularak, özellikle özürlü organizasyonlarının eylem araçlarının güçlendirilmesi ve bilgi alışverişinde iyi uygulamaların desteklenmesi sağlanabilir.



Özürlülük bilinç ve Farkındalığını arttırma kampanyalarını da içine alan ayrımcılıkla mücadele uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır. Bu çerçevede yapılması gerekenlerin başında; öncelikli olarak yasal zeminin sağlanması ve alt yapının özürlü erişimine tahsisinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Özürlü ayrımcılığıyla ilgili olarak, çok boyutlu ve çok geniş bir alanı kapsayacak şekilde bir özürlü ayrımcılığı mücadelesi gerçekleştirilmelidir.

Özürlü ayrımcılığıyla mücadelelerde yapılan proje ve programların uygulama zorunluluğunun giderilmesi ve yaptırımların yaygınlaştırılması yanında çeşitli sivil toplum örgütleri ve derneklerin desteğinin sağlanması şarttır. Özürlü bilinç ve farkındalığının geliştirilmesi için; toplumun bilgilendirilmesi ve toplumun tümüne nüfus edecek yönlendirmelerin gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Özürlü ayrımcılığıyla ilgili istatistiksel verilerin ve bilgi portföyünün oluşumu yanında Avrupa Birliği kaynaklı özürlü ayrımcılığına dair fonların etkili kullanımı çalışmaları yapılmalıdır.

SONUÇ

5825 sayılı yasayla onaylanan ve bir insan hakları sözleşmesi olan engelli hakları sözleşmesi'yle engellilerin engellerinin ayrımcılık olarak kabul edilmesi ve ortadan kaldırılmasıyla eşitlik ilkesine göre ulaşılabilir ve erişilebilirlik hakları güvence altına alınmıştır. Artık bir insan hakkı olarak temel hak ve özgürlükler içinde yer alan engelli hakları ulaşılabilir olma bağlamında devlete artık mali imkânlarını hesaba katmaksızın sağlamak zorunluluğu getirmiştir. Artık toplum olarak, bireylerin engellilik durumunu tanımlayan kavramlara değil, engelli bireylerin toplumdaki diğer bireylere göre farklı hizmet gereksinimlerinin olduğunun bilinmesine ve bu bilincin geliştirilmesine ihtiyacımız bulunmaktadır.

Son yıllarda yürütülen özürlülük bilinç ve farkındalığını arttırmak çalışmaları ve bu bağlamdaki engelli kültürü tartışmaları, engellilerin farklarını ortaya konarak gereksinimleri görülebilir hale getirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmalar engellilerin günlük yaşamlarında bireysel, toplumsal ve sisteme ilişkin engeller ile karşılaştığını göstermektedir. Bu engeller nedeniyle ayrımcı tavırlara da maruz kalan, engellilerin gereksinimlerinin farkına varılması; onlara sunulacak olan hizmetleri de etkilemesi bakımından önem taşımakta ve farklı bir bakış açısıyla engelli bilinç ve farkındalığı gerektirmektedir.

Toplumların kültürel düzeylerine göre günlük yaşam içinde sakat, özürlü, kör, sağır, dilsiz, cüce gibi farklı isimlendirmeler de kullanılmaktadır. Ancak bu isimlendirmeler günlük yaşamda engelliye ilişkin durumu ve gereksinimlerini ne kadarını yansıttığı yanıtlanması gereken önemi bir sorudur. Engelli bireylere ilişkin, toplum içinde tanınmalarını kolaylaştırıcı sıfatların dışında önemli olan nokta aslında engellilikle ilgili farkındalığın olması ve anlaşılma gereksinimlerinin karşılanmasıdır.

Özürlü bilinç ve farkındalığının yaratılması veya anlaşılmayı sağlamak, kültürel özelliklerle de doğru orantılı olduğundan gelişmiş ülkelerde olduğu gibi; yasal düzenlemeler ve ilköğretimden itibaren eğitim içinde engellilik konusunun incelenmesi ile, toplum içinde yaşayan diğer bireylerin engelli ve engellilik konusunda bilinçli ve duyarlı olmasını sağlamak gerekmektedir.

Yaşlılık zamanlarımızda dahil olmak üzere, geleceğin olası engellileri ve engelli adayları olarak bizler; kendimizi onların yerine koyduğumuzda; ancak o zaman engellilerin ayrımcılık nedeniyle uğradıkları hak ihlallerini, engelleri konusundaki korunma ve eşitlik talep ve beklentilerini tam olarak anlayabilir ve bu bağlamda özürlü farkındalığımızı geliştirmeye başlayabiliriz.



KAYNAKLAR

- Altan, Ö.Z., (1976), Sakatlar Ve Türkiye’de Çalışma Sorunları, Eskişehir Ticari İlimler Akademisi, No. 146/90, Eskişehir.
- Akyüz, (2010) Emine Çocuk Hukuku, Ankara.
- Aysoy, M., (2004), Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası, İstanbul.
- Aytaç, S., (2000), Özürlülerin Rehabilitasyonun Artan Önemi, DEÜ. Sos. Bil. Ens. Dergisi, Cilt:2 Sayı:2, İzmir,
- Balkır, Z. G., (1997), Türk Çalışma Hayatında Sakatların Korunması, Kocaeli.
- Çağlayan, D., (2006) Özürlü Haklarının Gelişimi: Merhametten Hakka, Todaie, İnsan Hakları Ve Yurttaşlık Konferansı, Ankara.
- Çalık,S, (2002), Özürlülüğün Ölçülmesinde Metodolojik Yaklaşımlar ve 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması, <http://www.Ozida.Gov.Tr/Ozveri/Ovl.htm> Erişim: 01/10/2011.
- Duygun, T., (2006), 995/2005 İngiltere Özürlüler Ayrımcılıkla Mücadele Yasası Ve Yasayla İlgili Güncel Konular, Öz-Veri Dergisi Sayı 1, Ankara.
- Ekmekçi, Ö., (1987), Yeni Tüzük Hükümleri Uyarınca Sakat İşçi Çalıştırma Yükümü, İstanbul Barosu Dergisi., C.Iv, S.6., İstanbul.
- Ergün, M., (2006), Ayrımcılık Ve Özürlüler,Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Öz-Veri Dergisi, Cilt:2 Sayı: 1, Ankara.
- Gökçen, M. Ve Gökçen A. N., Özürlüler Hukuku, Ankara, 1991.
- Gökmen, F. (2002), Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi, Erişim Tarihi: 01/10/2011
<http://www.Ozida.Gov.Tr/Ozveri/Ovl/Ovlkiminsorunu.htm>
- Kutal, G., (1993), Sakatların Ekonomik Hayata Katılması, İş Hukukunun Ulusal Ve Uluslararası Temsil Ve Güncel Konuları, Kamu- İş, Ankara.
- Kolat, S., (2002), Avrupa Birliği’nde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele, <Http://Www.Ozida.Gov.Tr/Ozveri/Ovl.Htm> Erişim Tarihi: 01/10/2011
- Korkut, L., (2002), 13 Aday Ülkede Ayrımcılıkla Mücadele İçin Alınan Önlemlere İlişkin Rapor.
- Uşan, M.F., (1999), İş Hukukunda Sakat İstihdamı , Ankara.
- Osunluk, H. - Uğurlu B., (2006), Özürlü Kadınlar Ve Ayrımcılık, Öz-Veri Dergisi, Sayı:1 Cilt: 2.
- Özida, Özürlüler Komisyon Raporları Ve Genel Kurul Görüşmeleri, Ankara 2005.
- Şahin, Hatice, “ Engellilik Kimin Sorunu ? Bireyin Mî, Toplumun Mu?” ,
<Http://Www.Ozida.Gov.Tr/Ozveri/Ovl/Ovlkiminsorunu.Htm> 10.11.2011.
- Seyyar, A., (2006), Özürlülüğe Sosyal Boyutuyla Bakış, Sakarya Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Uzmanlık Eğitim Notları, Sakarya.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, (1999), I. Özürlüler Şurası Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam Ve Özürlüler Komisyon Raporları Genel Kurul Görüşmeleri, Ankara.



GÖRSEL MEKANIN GÖRSEL OLMAYAN BOYUTLARI

Öğr.Gör.Didem KAN KILIÇ

Yrd. Doç. Dr. Fehmi DOĞAN

1. GİRİŞ

RÖPORTAJCI: Karmaşık bir kentsel mekanda yönünüzü nasıl bulduğunuzu açıklayabilir misiniz?

A: Yolumu gözümden canlandırmaya çalıştığım zaman, ilk olarak trafiğin sesini ve yayaların ayak seslerini dinlerim. Daha sonra sağa ve sola dönüşleri veya çıkmaz sokakları ayırt etmek için yüzüme vuran hava akımına çok duyarlıyım. Dokunma hissi benim için en önemli kriterlerden biridir. Ayaklarımın ve bastonumun değdiği zeminde ne olduğunu bilmek ve zeminin nasıl bir dokuya sahip olduğunu anlamak zorundayım. Zemin dokusu bana dönemecin nerede başladığını ve dokulu yaya yolunun nerede sona erdiğini söyler. Benim için diğer bir belirteç de denizin ve dükkanların kokusudur. Karmaşık bir kentsel mekanda yolumu bulmaya çalışırken kentsel mekanın kendi doğasında bulunan sesi, dokuyu ve kokuyu algılamaya çalışırım. Tüm bunlar benim tecrübeyle edindiklerimdir.

Yön bulma görme engelli bireyler için zordur (Gaunet ve Briffault, 2005). Passini ve Proulx (1998)'un belirttiği gibi "Herhangi birisi için büyük ölçekli mimari ve kentsel çevrelerde rahatça hareket edebilmek zor bir işken görme engelli birisi için bu çok daha zor olabilir" (s.228). Özellikle, bağımsız yön bulma görme engelliler için ortak bir problemdir (Loomis ve ark., 2001). Görsel bilgi eksikliğini dengelemek için görme engelli bireyler genellikle normal seviyelerin üzerlerinde olan diğer duyularını kullanırlar (Gougoux ve ark., 2005), bunlar sesin geldiği yeri belirleme, mesafeyi ve dokuyu ayırt etme, hafıza ve yön bulma ile ilgili kelimelere karşı algıda seçiciliktir (Lessard ve ark., 1998). Görme engelli bir bireyin dünyası sadece ağaçlar, engeller, binalar, yollar ve arabalar gibi görebilen insanlar tarafından kategorilendirilen nesneleri içermez, daha önemlisi fiziksel ve doğal çevrenin daha ayırt edici parçaları görme engelli bireyin bilişsel temsiliyetini oluşturur.

Marmor ve Zaback (1976) doğuştan görme engelli bireylerin daha önceden dokunarak deneyimledikleri bir nesneyi zihinden çevirebildiklerini göstermiştir. Bu yüzden, diyebiliriz ki, görsel dünyadan alınan bilginin miktarına rağmen, görmenin doğuştan görme engelliler için avantajları yoktur. Görme engellilerin zihinsel mekanları objelerin kendisinden çok objelerin özellikleri ile daha iyi açıklanabilir. Örneğin, trafiğin sesi, yürüyüş yolunun eğimi ve dokusu gibi. Diğer bir deyişle, yaya geçitlerini belirten eğimler veya arabaların ve trafiğin sesi örneklerinde görüldüğü gibi soyut modeller nesnelerin zaman ve mekanda düzelenmesiyle meydana gelmişlerdir. (Gaunet ve Briffault, 2005).

Bu çalışmadaki temel araştırma sorunu; "Görme engelli bireylerin mekana dair bilişsel temsiliyetleri görebilen bireylerden nasıl ayrılır?". Bu çalışma, görme engelli bireylerin bir mekan tanımlama yeteneklerini ve onların mekandaki zihinsel hareketlerine ışık tutmaktadır. Ek olarak, görme engelli bireylerin yön bulma süreçlerinde mekansal bilgiyi kullanmalarını tartışmayı, bilginin ne ölçüde işlendiğini ve karar verme süreçlerinin görebilen bireylerden nasıl farklı olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, karmaşık bir kentsel mekanda görme engelli bireylerin sözel anlatımlarını görebilen bireylerin mekan temsiliyetleri ile karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

Mimari ve kentsel çevrelerimiz görme engelli bireylerin ihtiyaçlarına karşılık verecek şekilde tasarlanmamışlardır. Aslında, bu ihtiyaçları, görme engellilerin yön bulma yeteneklerini ve onları sınırlandıran etkileri farkında değiliz. Görme engelli bireylerin hareketliliği ile ilgili çok fazla çalışma bulunmaktadır (Gaunet ve Briffault, 2005; Saerberg, 2010; Passini ve Proulx, 1988), ancak görme engelli bireylerin yön bulma yöntemlerine odaklanmış çok az çalışma bulunmaktadır (Leonard ve Newman, 1967; Dodds ve ark., 1982, Herman ve ark., 1983). Bu çalışmalar ise genellikle bir oda, bir koridor veya bir bina gibi karmaşık olmayan mekanlar ile sınırlandırılmışlardır. Görme engelli bireylerin kentsel bir çevredeki mekansal ilişkileri nasıl anladıklarına ilişkin çok az çalışma varken, karmaşık bir kentsel mekanda görme engelli bireylerin sözel anlatımlarını görebilen bireylerin mekan temsiliyetleri ile karşılaştıran hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Bu yüzden, bu çalışma görme engelli bireylerin mekansal bilgilerini ve onların yön bulma yeteneklerini anlamaya çalışmaktadır.



2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın ayrıntılarına girmeden önce bazı temel terimlerin tanımlanması önemlidir. İlk terim yön bulmadır. Yön bulma terimi birçok yazar tarafından tanımlanmış olmasına rağmen, bu tanım farklı bilişsel bileşenlerden oluşan farklı bilişsel süreçleri içermektedir. Yön bulma üzerine yapılan çalışmalar çeşitli yön bulma görevlerini kullanan farklı paradigmlarla ilişkilendirilmektedir. Bu terim ile bizi ilk Lynch (1960) tanıştırmıştır ve yön bulmayı "bir orijin ile varış noktası arasındaki yolu veya rotayı takip etme ve belirleme işlemi" olarak tanımlamıştır. Montello (2005), yön belirlemeyi (navigasyon) hareket ve yön bulma bileşenlerinden oluştuğu şeklinde tanımlamıştır. "Hareket yakın çevrenin akım sensor motor girdilerine karşılık gelen engelden sakınma ve açık alanlarda görünür nesnelere yaklaşımı içeren hareket davranışlarını ifade etmektedir" (Montello, 2005). Yön bulma davranışı bir yolu bulma performansının yanı sıra yeni bir çevreye uyum davranışdır (Blades, 1997; Jansen-Osmann ve Fuchs, 2006).

İkinci terim, bilişsel haritalandırmadır. Bu terim de bir çok araştırmacı tarafından tanımlanmış ve ilk olarak Tolman (1948) tarafından önerilmiştir. Tolman (1948), bilişsel haritalandırmanın mekansal anımsama, mesafe tayin kararları, zihinsel tarama operasyonları ve harita çıkarım işlemlerinden oluşan çeşitli ölçüm tekniklerini içerdiğini ifade etmiştir. Araştırmalarda bilişsel haritalandırma konseptinin çok farklı kullanım şekilleri bulunmaktadır. Örneğin, Kitchen ve Blades (2002) bilişsel haritalandırmayı "mekansal ve çevresel ilişkilerin bireysel bilgiye ve kendisini oluşturan bilginin kodlamasıyla ve düzeltilmesiyle birleşik bilişsel sürece karşılık gelen bir terim olarak tanımlamaktadır".

Etrafımızı saran çevrenin zihinsel resimlerinden birini kullanmadan okula gitmek, alışveriş yapmak, evden dışarı çıkmak gibi basit günlük işleri yapmak imkansız olurdu. Bu şekilde bir resmi edinmek ve kullanmak bilişsel haritalandırma olarak açıklanır (Steyver ve Kooijman, 2009). Bu bağlamda, bilişsel harita "algılanan çevrenin içsel gösterimini veya onlara ait mekansal ilişkileri ve nesneleri" kapsar (Golledge, 1999). Bilişsel haritalandırma araştırması, çevremizi nasıl anladığımızı, mekansal kararlar vermek için bilgilimizi nasıl kullandığımıza odaklanır ve "bilinçli veya sıklıkla bilinçaltımızla, elde ettiğimiz bilgiyi ve günlük çevremizle ilgili verileri nasıl sakladığımız, öğrendiğimiz, geliştirdiğimiz ve düşündüğümüz" ile ilgilenir (Downs ve Stea, 1973). Bilişsel haritalandırma araştırması ayrıca görme engelli bireylerin zihinsel bilgilerinin iç yüzünü kavramamıza olanak verir ve ayrıca onların ne tür mekansal ve çevresel bilgiler elde ettiklerini, bunların nasıl öğrenildiğini, işlendiğini ve saklandığını anlamaya dair potansiyel barındırır (Steyver ve Kooijman, 2009). Sözel tanımlama tekniği de bilişsel haritalandırma araştırmaları için büyük bir öneme sahiptir.

Üçüncü terim olan sözel tanımlama, görsel dünyayı temsil etmek için kullanılan bir yoldur. Bu tür tanımlama, görme engelli bireylerin göremediklerine zihinsel bir resim oluşturmalarına olanak sağlar. Bunun yanında, sözel tanımlamalardan bilişsel harita oluşturma yeteneği Giudice ve ark. (2007) tarafından son zamanlarda öne çıkarılmıştır. Bu araştırmacılar, görebilen insanların görsel olmayan sözel tanımlamalarını yön bulma problemlerinin çözümünde kullanılabilecek bilişsel haritalara dönüştürebildiklerini göstermişlerdir. Sözel tanımlamalar ve direktifler görme engelliler için en iyi rehberdir (Gaunet ve Briffault, 2005).

Şu anda, görme engelli bireylerin mekansal yeteneklerine ilişkin bir çok çalışma daha çok oda, koridor veya bina gibi küçük ölçekli ve karmaşık olmayan mekanların kavrayıştırmalarına odaklanmıştır. Bu çalışmada, karmaşık kentsel çevreler için görme engellilerin sözel tanımlamalarını ve görebilen örneklerin temsiliyetlerini yön bulma, bilişsel haritalandırma ve sözel tanımlama kavramları çerçevesinde karşılaştırıyoruz.

3. YÖNTEM

Görme engelli ve görebilen örnekler bireysel olarak karmaşık bir kentsel çevrede kendilerine ait yön bulma stratejileri soruldu. Görebilen örneklerin raporları sözlü ve bilişsel haritalar aracılığı ile istenirken görme engellilerden sadece sözlü tanımlama yapımları istendi.

Karmaşık kentsel çevre, İzmir'in merkezine yakın, tarihi bir mekan olan Kemeraltı olarak belirlenmiştir. Bu alan, içerisinde bulunan camileri, hanları, sinagogları, mağazaları, kapalı çarşıları, hepsi farklı karakterdeki sarmal sokakları ile tipik eski Osmanlı karakterine sahip bir bölgedir. *İzmir, Ege Denizi'nin kıyısında zengin kültürel ve tarihi bir hazineye sahip bir şehirdir.* Tarihi İyonlardan önceye uzanmakta olup İyonlar zamanında ünlü bir liman şehri olmuştur. Daha sonra, Osmanlı ve Bizans dönemlerinde de önemli bir ticaret merkezi olarak kalmıştır. Kemeraltı, tarihi limanın sağ arkasında yer alan tarihi bir ticaret merkezidir. Kentsel ve mimari karakteristiği günümüze kadar bozulmadan kalmıştır (Benzergil, 2006). Kentsel bağlamda, Kemeraltı farklı boyutlardaki ve yönelimlerdeki, kolay anlaşılabilirlikten uzak sokakları ile karmaşık bir kentsel yapıdır. *Şehrin geri kalanından caddeler ve şehre sınırlı sayıda yerden girme imkanı tanıyan bağlantı yolları ile ayrılmıştır. Tüm bu karakteristik özellikleri ile bu alan yön bulmayı sadece görme engelliler için değil görebilenler için bile zor bir hale getirmektedir. Bu nedenle, Kemeraltı kentsel alanının görme engelli bireylerin yön bulma davranışlarını ve yeteneklerini, aynı zamanda Kemeraltı'nın mekansal algılamasını çalışmak için değerli olduğu düşünülmektedir.*

3.1. Katılımcılar

Çalışma görme engelli ve görebilen örnekler ile gerçekleştirildi. Dokuz erkek ve bir kadın olmak üzere toplam on görme engelli örnek vardır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%70) 30-40 yaşlarında, kalan (%30) ise 40-50 yaş aralığındadır.



Katılımcılar çoğunlukla işsiz olup sadece iki tanesinin kalıcı işi vardır. Bütün görme engelli katılımcılar hareketli ve kendi hayatlarını sürdürebilecek ve günlük işlerini yürütebilecek durumdadırlar. Ayrıca altısı erkek on adet de görebilen katılımcı mevcuttur. İki grup da rasgele seçilmiştir. Görebilen grup, görme engelli olan grup ile yaş ve cinsiyetlerine göre eşleştirilmiştir.

3.2. Araçlar

Veri toplama süreci görme engelliler için sözel tanımlamalar ile gerçekleştirilmiştir. Görebilenler içinse veri toplama, bilişsel haritalandırma ve sözel tanımlama ile gerçekleştirilmiştir. Bulguların görme yeteneği olmadan yön bulma eyleminin anlaşılmasına katkısı olabileceği düşünülmektedir.

3.2.1. Sözel tanımlama

Bu çalışmada, sözel tanımlama tekniği kullanılmıştır. Kemeraltı'nın sözel tanımlamasına başlamadan önce, görme engelli bireylerin varış noktalarına nasıl ulaşmayı planladıklarını tanımlamaları gerekmektedir. Tanımlama kaydedilir ve iki gubun rotalarını nasıl planladıklarını karşılaştırmak üzere çözümlenir. Görebilen örnekler için de aynı süreç izlenmektedir. Tüm görebilen örnekler yol bulurken ne yaptıklarını ve neden yaptıklarını söylemek zorundadır. Tüm yorumlar kaydedilir ve çözümlenir. Ayrıca, sözel tanımlamalarını tamamladıktan sonra, görebilen örneklerden rotalarını bilişsel haritalandırma tekniğini kullanarak tekrarlamaları istenmiştir.

3.2.2. Bilişsel haritalandırma

Görebilen örneklerden rotalarını bilişsel haritalandırma tekniği kullanarak tekrarlamaları ve zihinsel temsiliyetlerini ve Kemeraltı algılamalarını açığa çıkarmak üzere el ile skeçler çizmeleri istenmiştir. 35-50 cm. büyüklüğünde kağıt ve kalem katılımcılara verilmiş, maksimum beş dakika içerisinde, bir varış noktasına gitmek için kullandıkları yolu çizmeleri ve aynı zamanda sözlü tanımlama yapmaları istenmiştir.

4. TARTIŞMA

4.1. Görme Engelli Bireylerin Sözel Tanımlamaları

Hatwell (2003), görme engelli bireylerin çevrelerini algılamak için temel olarak duyma ve dokunma duyularını kullandıklarını ifade etmiştir. Bowles (2010) görme engellilerin duyma kapasitelerinin görebilenlere göre daha gelişmiş olduğunu bunun nedeninin ise bu insanların sesleri daha etkin dinledikleri ve analiz etmeleri olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada, görme engelliler yukarıda çalışmalarda bahsedildiği gibi çoğunlukla görsel ve işitsel verilere bağlı kalmışlardır. Görme engelli katılımcıların %60'ı, çevrelerini algılamak için en önemli duyu verilerinin işitsel veriler olduğunu ifade etmişlerdir. % 40'ı tüm duyuların özellikle de dokunmanın önemli olduğunu belirtmişlerdir.

B: Bahri Baba otobüs durağında indiğim zaman Kemeraltı'na gitmek için yayaların ayak seslerini dinleyerek trafiği soldan takip ediyorum. Trafik ışığının sesinin yardımı ile yolun karşısına geçiyorum ve varacağım noktaya ulaşıyorum.

C: Yolun bir yerinde, yolun sonunun geldiğini işaret eden bir bankaya ait klimaların havalandırma çıkışlarının seslerini dinliyorum. Görebilen insanların çoğu bu seslere dikkat etmez ancak bunlar bizim için çok önemlidirler. Klimaların sesini duyduğum zaman Kemeraltı'nın girişin çok yakın olduğunu anlıyorum.

D: Kemeraltı'na girdiğim zaman yönümü saptamak için satıcıların seslerini dinlerim. Özellikle girişteki saatçinin ve esnafın sesini duyduğum zaman doğru yolda olduğumu anlarım.

E: Seyahat ederken kullandığımız bir ritm vardır. Bastonumuzu harmonik hareketler ile sağa ve sola aynı ritim ile vururuz. Bu ritm olmadan hareket edebilmemiz zorlaşır. Benim için en önemli ipucu mazgallardır. Mazgalları bastonumla ve ayağımla hissettiğim zaman yeni bir yola geçtiğimi anlarım. Tırtıklı (dokulu) yaya yoluna ulaştığım ve bu yolu takip ettiğim zaman varacağım noktaya ulaşıyorum.

Hatwell (2003), görme engellilerin nesneleri ve insanları ayırt debilmek için koku alma duyularını da kullandıklarını ifade etmiştir. Cuevas ve ark. (2010) çalışmasında görme engellilerin koku alma duyularının daha güçlü olduklarını ve bunun hareketlerinde ve çevrelerini tanımlamalarında faydalı olabileceğini ifade etmişlerdir.

F: Kemeraltı polis karakolunun yanında bir kahve dükkanı vardır ve kahvenin kokusu benim için nerede olduğum ile ilgili bir ipucudur. Kemeraltı Camisi'ne ulaşmak için bu kahve dükkanından sola dönerim.

G: Denizin kokusunu duyduğum zaman otobüsten inmem gerektiğini anlarım ve inerim, daha sonra denize ters yönde ilerleyerek kemeraltının girişine giderim.

H: Eğer birisi doğuştan görme engelli ise, diğer duyuları daha fazla gelişiyor. Ben on yıldır görme engellyim ve bu nedenle diğer duyularımı kullanarak seyahat edemiyorum. Hala ses ve koku gibi duyularını günlük hayatımda algılamaya ve öğrenmeye çalışıyorum.

Görme engelli bireylerin zihinsel dünyaları görebilen bireylerinkinden farklıdır. Bu nedenle, görme engelli bireyler klimaların seslerini, yayaların ayak seslerini, trafik ışıklarının seslerini, kahvenin kokusunu algılayabiliyorlar ve malzemenin



yapısında ve eğiminde olan değişikliklere daha duyarlı oluyorlar. Kentsel mekanın doğasında bulunan bu mekansal özellikler görme engelli bireyler için karmaşık bir kentsel çevrede en önemli ipuçlarıdır.

4.2. Görebilen Örnekler ile Sözel Tanımlamalı Bilişsel Haritalandırma

Bütün görebilen örnekler Kemeraltı'na giderken yollarını Saat kulesi, Konak vapor iskelesi, bankalar, camiler vb. görsel bilgilere dayanarak bulmaktadırlar. Katılımcıların hiçbirisi ses, koku, dokunma gibi görsel olmayan etkenleri yön bulmada kullanmadılar. Katılımcılar tarafından 48 farklı nesne ve tekrarlanan nesnelerle birlikte toplamda 127 tane nesne çizilmiştir. Konak vapor iskelesi ve saat kulesi katılımcıların sözel tanımlamalarında ve anlatımlarında en çok kullanılan belirgin nesnelerdir. Bunun böyle olması, görsel duyunun tüm duyular arasında ayrıcalıklı bir yer edinmesinden kaynaklanmaktadır. Konak iskelesi İzmirlilerin çoğu tarafından kullanılmaktadır. Saat kulesi ise 1901'den beri İzmir'in görsel simgelerinden ve insanların buluşma noktalarından biridir. Bu nedenle, bu iki nesne görebilenler için Kemeraltı'nda referans nokta olarak anlam kazanmaktadır. Katılımcıların %60'ı Kemeraltı'na giriş için Konak **İskelesi'ni**, kalan %40 ı ise Hisarönü girişini tercih etmektedir. Diğerlerin arasında örnek A, aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

A: Kemeraltına Konak İskelesi'nden girerim. Saat kulesini gördüğüm zaman doğru yolda olduğumu anlarım.

Kemeraltının anlatılmasında giriş kapıları çok büyük öneme sahiptir. Kemeraltı çarşısı her ne kadar şehre ait ve şehrin merkezinde bir kentsel mekan olsa da kendi içine dönük dokusu sebebiyle giriş ve çıkış kapılarının olduğu varsayılmaktadır. Kemeraltının zihinsel tanımlanmasında, Kemeraltının çevresinden açıkça ayrıldığı gözlenmektedir. Bu, görebilen örneklerin neden tanımlamalarında Kemeraltı'nın girişi ve çıkışı ifadelerini kullandıklarını açıklamaktadır.

Örnek C ve D aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

C: Arkadaşımla her zaman Kemeraltında bulunan saat kulesinde buluşurum, çünkü burası Kemeraltı için görsel bir simge ve referans noktası olarak bir anlamı var.

D: YKM binasının önünde büyük yeşil bir alan var. Bu yeşil alanı gördüğüm zaman Kemeraltı'na gidebilmek için otobüsten inmem gerektiğini anlarım.

Görebilen örneklerin sözel tanımlamalarında sese, kokuya referans verilmemektedir. Görebilen bireylerin zihinsel mekanları bu bilgi parçalarını içermemektedir. Bunlar sözel tanımlamalarında ve bilişsel haritalarında simgeleri, ağaçları, bina isimlerini ve yolları belirtmektedirler. Görme engellilerin dünyası görebilenlerin yalnızca ağaçlar, binalar, yollar gibi kategoriledikleri nesneleri içermemektedir. Görme engelli bireylerin zihinsel mekanları, eğitim, malzeme, mekanın kokusu, insanların ve arabaların sesleri gibi mekan özellikleri ile tanımlanmaktadır. Ayrıca, karmaşık bir kentsel çevrede yön bulurlarken kentin doğasında bulunan ses, koku, dokunma gibi görsel olmayan verileri çok iyi kullanıyorlar.

5. SONUÇ

Kemeraltı, halka zengin duyuşsal bilgi sağlamaktadır. Ses, koku, dokunma gibi görsel olmayan duyu verileri sürekli olarak bulunmaktadır. Görsel olmayan bu veriler, görme engelli örnekler için büyük bir anlama sahiptir ve bu bilgiler görme engellilere karmaşık bir kentsel bir çevrede yönlerini bulmalarında çok yardımcı olmaktadır. Eğer görsel olmayan veriler, iç mekanlarda duyuşsal tecrübeyi arttırmak için kullanılabilirse, bu görme engellilerin yön bulmalarını kolaylaştıracak ve tüm kullanıcıların duyuşsal tatminlerini yükseltecektir. Görme, kritik ve duyarlı bir gelişme süresince mekansal süreç için çok önemlidir ancak görsel olmayan bilgiler ile de eşit önemdedir. Schwenn ve ark. (2002)'nin ifade ettiği gibi görebilen ve görme engelli örneklerin duyuşsal algılamalarında hiçbir fark yoktur.

Görme engelli bireyler diğer gelişmiş duyularını daha etkili kullanmaya yatkındırlar ve bu duyular sayesinde çevrelerini çok boyutlu algılayabilmektedirler. Kentsel tasarım görsel bilginin ötesinde duyuşsal girdiler içerir. Bu çalışma, mekanın çok boyutlu algısını vurgulamaktadır ve evrensel tasarım açısından önemli çıkarımlara sahiptir. Bu çalışma, mekanın diğer boyutları -ses, koku ve doku- göz önüne alındığında, yani mekan çok boyutlu düşünüldüğünde, görebilen insanlar için de mekansal deneyimin artacağını savunmaktadır. Herkese yönelik tasarım yapmak için, çevresel tasarımı çok boyutlu olarak ele almalıyız.

Gelecekteki araştırmalar için aşağıda öneriler listelenmiştir:

Kentsel doku değiştiğinde görme engelli bireylerin zihinsel temsiliyetlerinin nasıl değiştiği çalışılabilir. Çalışma hastaneler, havaalanları gibi karmaşık fiziksel çevrelerde görme engelli bireylerle birlikte uygulanabilir. Ek olarak, benzer bir çalışma görme engelli olan ve olmayan geniş bir grup ile yapılabilir. Aynı zamanda 3 boyutlu objelerle görme engelli bireylere zihinsel haritalandırma tekniği uygulanabilir. Çalışma, görebilen bireylerden oluşan kontrol grup ve görme engelli bireylerle yapılan yön bulma deneyimi üzerine raporlandırılabilir. Şehrin farklı bölgelerindeki iki farklı karmaşık kentsel doku seçilebilir, görme engelli ve görebilen bireylerin bilişsel haritalarına göre bu iki kentsel doku için karşılaştırma yapılabilir. Görme engelli olan ve olmayan bireylerin yön bulma yetenekleri karşılaştırma ile birlikte tartışılabilir.



Referanslar

- Benzergil, G., 2006. A Research of the Changes Occured in Republic Period in the Historical Street Structures with Conservation Context: Kemeralti-871 Street Pilot, Dokuz Eylül University, The Graduate School of Natural and Applied Sciences Restoration Department, nonpublished Master Thesis, Izmir.
- Bowles, D., 2010. How Does Becoming Blind Affect Other Senses? [Internet], Available from: <http://www.ehow.com/how-does_4911450_becoming-blind-affect-other-senses.html> [Accessed 7 September 2011].
- Cuevas, I., Plaza, P., Rombaux, P., Collignon, O., Volder, A.G., ve Renier, L., 2010. Do People Who Became Blind Early in Life Develop a Better Sense of Smell? A psychophysical study. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 6, 369-379.
- Dodds, A.G., Howarth, C.I., ve Carter, D.C., 1982. The Mental Maps of the Blind. *Journal of Visual Impairment and Blindness* 76, 5-12.
- Downs, R.M., ve Stea, D., 1973. *Cognitive Maps and Spatial Behaviours: Processes and Products*, in: R.M. Downs, R. M., ve Stea, D.(Eds) *Image and Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behaviour*, pp. 8, 26 (Chicago, Aldine).
- Gaunet, F., ve Briffault, X., 2005. Exploring the Functional Specifications of a Localized Wayfinding Verbal Aid for Blind Pedestrians: Simple and Structured Urban Areas, *Human-Computer Interaction* 20, 267-314.
- Giudice, N. A., Bakdash, J. Z., ve Legge, G. E., 2007. Wayfinding with Words: Spatial Learning and Navigation Using Dynamically Updated Verbal Descriptions. *Psychological Research* 71, 347-358.
- Golledge, R. G., 1999. *Human Wayfinding and Cognitive Maps*. In R. G. Golledge (Ed.), *Wayfinding behavior-cognitive mapping and other spatial processes*, 5-45. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Golledge, R.G., Marston, J.R., ve Costanzo, C.M., 1998. *Assistive Devices and Services for the Disabled: Auditory Signage and the Accessible City for Blind and Vision Impaired Traveler*. In: California PATH 276.
- Gougoux, F., Zatorre, R. J., Lassonde, M., Voss, P., ve Lepore, F., 2005. A Functional Neuroimaging Study of Sound Localization: Visual cortex activity predicts performance in early-blind individuals. *PloS Biology* 3(2), e27, 324-333.
- Hatwell, I., 2003. *Cognitive Psychology of Early Blindness*. Paris: Dunod.
- Herman, J.F., Chatman, S.P., ve Roth, S.F., 1983. Cognitive Mapping in Blind People: Acquisition of Spatial Relationships in a Large Scale Environment. *Journal of Visual Impairment and Blindness* 77, 161- 166.
- Jansen-Osmann, P., ve Fuchs, P., 2006. Wayfinding Behavior and Spatial Knowledge of Adults and Children in a Virtual Environment: The Role of Landmarks. *Experimental Psychology* 53, 171-181.
- Kitchen, R., ve Blades, M., 2002. *The Cognition of Geographic Space*. London: IB Tauris.
- Loomis, J. M., Golledge, R. G., ve Klatzky, R. L., 2001. *GPS-based Navigation Systems for the Visually Impaired*. In W. Barfield & T. Caudell (Eds.), *Fundamentals of wearable computers and augmented reality*, 429-446. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Leonard, J.A., ve Newman, R.C., 1967. Spatial Orientation in the Blind. *Nature*, 215.
- Lynch, K., 1960. *The Image of the City*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Martnor, G. S., ve Zaback, L. A., 1976. Mental Rotation by the Blind: Does Mental Rotation Depend on Visual Imagery? *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 2, 515- 521.
- Millar, S., 1994. *Understanding and Representing Space. Theory and Evidence from Studies with Blind and Sighted Children*. Oxford, England: Clarendon Press.
- Montello, D. R., 2005. Navigation. In P. Shah & A. Miyake (Eds.), *The Cambridge handbook of visuospatial thinking*, 257-294. Cambridge: Cambridge University Press.
- Passini, R. and Proulx, G., 1988. Wayfinding without Vision. *Environment and Behavior* 20/2, 227-252.
- Saerberg, S., 2010. How Blind and Sighted Pedestrians Negotiate Space. *Senses & Society* 5/3, 364-381.
- Schwenn, O., Hundorf, I., Moll, B., Pitz, S., ve Mann, W. J., 2002. Do Blind Persons Have a Better Sense of Smell than Normal Sighted People? *Klinische Monatsblätter für Augenheilkunde*, 219, 649-654.
- Tolman, E., 1948. Cognitive Maps in Rats and Men. *Psychological Review* 55, 189-208.



SERBEST BİLDİRİLER – 2

AİLE YAŞAMI –EĞİTİM SORUNLARI

Ar.Gör.Nihan GÜRSOY

Yrd. Doç. Dr. Seval Güven, Arş.Gör. Uzm. Selda Coşkuner, Arş. Gör. Nihan Gürsoy

Amaç: Bu çalışmanın amacı, görme engelli bireylerin ev ve aile yaşamına ilişkin sorunlarını ve eğitim olanaklarını belirlemektir.

Yöntem ve Gereç: Çalışma, Ankara ili Beşevler ilçesinde bulunan Görme Engelliler Eğitim ve Teknoloji Merkezi'ne gelmekte olan 90 görme engelli üzerinde yürütülmüştür.

Bulgular: Görme engellilerin çoğunluğu (%80.0) doğuştan engellidir. Sonradan özürlü olan bireyler ise, %72.2' si (13) geçirilen hastalıklar, %22.2'si (4) trafik kazası, %5.6'sı (1) ise akraba evliliği nedeniyle engellidir. Görme engelliler arasında ev ve aile yaşamına ilişkin yaşanan sorunlar sırasıyla “aileyle fikir çatışması yaşama” (%42.3), “maddi sorunlar” (%35.6) ve “para kullanımında yaşanan sorunlar” (%34.4)'dır. Araştırmaya katılan engellilerin %15.6'sı okula gitmediğini belirtirken; çoğunluğunun okula devam ettiği saptanmıştır (%84.4).

Sonuç: Bazı farklılıklar olmakla beraber genel olarak yaş ve öğrenim düzeylerine göre; bireylerin ev işlerini yardımsız yapabilme, bilgisayar kullanabilme ve bilgisayar sahibi olma oranı değişmektedir. Görme engellilerin bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri için mevcut teknolojik olanakların artırılması gerekmektedir.

Anahtar sözcükler: görme engelliler, aile, eğitim

1 GİRİŞ

Engellilik, bir yetersizlik veya bozukluk nedeni ile yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel etkenlere bağlı olarak kişiden beklenen rollerin kısıtlanması veya yerine getirilememesidir (Durkaya, 2001).

Görme engelli ise; görme fonksiyonlarının tamamını ya da tamamına yakını kaybetmiş fiziki engelli kişidir (TS 9111, 1991). Görme engelliler görme kaybına göre çeşitli biçimlerde derecelendirilmekte olup genel olarak körler ve az görülenler olarak gruplandırılmaktadır (Usta, 1992).

Görme kaybı, kişinin bilişsel, sosyal ve davranışsal gelişimi etkilemektedir. Bunun yanı sıra uyum gücüne neden olmakta ve bu güçlük de görme engelli kişide strese neden olmaktadır (McCulloh, 1994). Aynı zamanda görme bozukluğu öğrenme becerilerinin kazanımını ve kişilerin aktivitelerini etkileyerek kişisel yeteneklerin gelişimini güçleştirmektedir. Engellilerin özel gereksinimleri karşılanmadığında diğer yeteneklerinin gelişiminde de eksiklikler oluşabilmektedir (Bailey ve Wning, 1994).

Engellilik aile açısından ele alındığında, engelli bireyin varlığı tüm aile kurumunu etkilemektedir. Aile olgusu her ne kadar tarih içinde ve bir toplumdan diğerine farklı anlamlar taşıyabilmekte ise de içinde nerdeyse evrensel sayılabilecek bazı gelişimsel olayların yaşandığı sosyal bir birimi ifade eder. Bu sosyal üniteyi oluşturan bireylerin birbirlerine olan güçlü bağlılıkları ve sadakatleri uzun yıllar sürer. İşte belki de aile kavramına en ayırt edici anlamını yükleyen bu kalıcılık özelliğidir (Gülerce, 1996).

Maslow en temel insan ihtiyaçları arasında “ait olma” ihtiyacının olduğunu belirtmiştir. İnsan ihtiyaçlarının hiyerarşisinde ait olma ihtiyacı öndedir. Ait olma ihtiyacı o kadar önemlidir ki bizler yalnızca destekleyici, bizi önemseyen ilişkiler içerisinde olduğumuzda kendimize güven ve saygı duyarız. Başka bir deyişle değerli bulunmadığımız bir ortamda ön saygımızın ve öz güvenimizin gelişmeyeceği bir gerçektir (Schaller ve De La Garza, 1999).

Ait olma duygusunun temeli ailede atılmakta; ait olmaya ilişkin ilk deneyimlerim burada oluşmaktadır (Arıkan, 2001).



Özellikle görme engelli çocukların yetişme sürecinde aile ortamı bu sebeple çok önemlidir.

Ailede görme engelli bir bireyin olması aileyi birçok yönden etkilemektedir. Anne-baba rollerinde, özel yaşamlarında, iş yaşamlarında, ailenin yapısı ve işleyişinde, mali konularda büyük değişikliklere neden olmaktadır.

Engellinin özel bakım gereksinimleri, tedavisi, eğitiminde güçlükler, giderek artan maddi gereksinimlerin getirdiği ek yük aile bireylerin özel yaşamlarının kısıtlanmasına ve diğer bireylere ayrılan zamanın azalmasına neden olabilmektedir. Yine bu bireylerin engeline ilişkin toplumsal tutum ve yargılar aile çevresi ve sosyal çevre ile ilişkilerinde güçlüğe, bireyin geleceği ile ilgili belirsizlikler ise kaygıya yol açmaktadır.

Ailelerin engelli bireyler ile etkili bir iletişim kuramama, engelli bireylerine ilişkin gerçekçi olmayan beklentiler içine girme, engelli bireylerin duygusal ihtiyaçlarını göz ardı ederek sadece fiziksel gereksinimlerini karşılama vb. negatif tutumlar geliştirmelerine neden olabilmektedir (Kavak, 2007). Bunun sonucunda aile yavaş yavaş çevresinden, sosyal etkinliklerden uzaklaşmakta, yalnızlık, geri çekilme, savunmasızlık, çaresizlik gibi duygular yaşamaktadır. Bu duygular aile içi ilişkilerin zayıflamasına, ailenin kendini yalnız hissetmesine, çocuğunun engelini kabul etmekte güçlük yaşamasına neden olmaktadır (Akçakın ve Erdem, 2001).

Ailede görme engelli bireyin bulunmasından dolayı yaşanan olumsuzluk düzeyi aileden aileye farklılıklar göstermekle birlikte büyük ölçüde engelli bir bireyin bakımına hazır olmama durumundan da kaynaklanabilmektedir. İçinde bulunulan duruma uyum sağlamada aile ilişkilerinin ve bu durumu nasıl algıladıklarının önemi de oldukça kayda değerdir. Ancak, her ailenin kendine özgü bu çeşitli olumsuzlukları yaşadığı da vurgulanmaktadır (Flynt ve Wood, 1989).

Ailenin dikkat etmesi gereken önemli hususlardan biri de engelli bireye karşı dengeli bir tutum sergilemektir. Aşırı koruyuculuk da, aşırı ilgisizlik de birey üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Aşırı koruyuculuk engellinin zihinsel, ruhsal ve fiziksel yönden başkalarına bağımlı hale gelmesine; aşırı ilgisizlik ise engellide aile bağlarının ve sosyal ilişkilerin zayıflamasına yol açabilmektedir (Köseler, 2011).

Aynı zamanda engellilerin aile yaşamına dair bir başka göz önünde bulundurulması gereken husus da konutun engellinin konut içi faaliyetlerine uygun olmasıdır. Konuttaki bağımsızlık düzeyi engellinin yaşam kalitesini etkilemektedir (Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı, 1997). Engelliler konut içi faaliyetlerinde (temizlik yapma, bulaşık yıkama, vücut temizliği, yemek yapma vb.) gerçekleştirirken hem uygun araç gereç açısından hem de mimari açıdan problemlerle karşılaşmakta, konutta birçok alan görme engelliler için risk faktörü oluşturmaktadır. Özellikle kadınlar ev işlerine dair gerekliliklerini yerine getirmede diğer insanlara oranla daha fazla zorlukla karşılaşmaktadır (Disability Awareness in Action, 1996). Bu sebeple konutun engellinin bağımsız olarak yaşamasına izin verecek şekilde düzenlenmesi gerekir.

Konutun yanı sıra kullanılan araç-gereç ve ekipmanların işlerin daha kolay, daha az enerji ve zaman harcanarak daha güvenli, emniyetli, etkili yapılmasını sağlayacak şekilde tasarımının yapılması da engelli kişiler için önemli hale gelmektedir (Yıldız, 2010).

Günümüzde engellilerin sorunları çok ve değişik olmakla birlikte aile yaşamında karşılaşacağı sorunların yanı sıra bir başka önemli sorunu ise eğitime ilişkin engellerdir. Her insan için eğitimin en önemli işlevi kişiyi topluma hazırlamaktır. Görme engelliler için de bu durum bu şekildedir. Görme engellilerin toplumda birey olarak yer edinmesi, kendi başlarına bağımsız olarak yaşayabilmesi, bir birey olmaları ancak eğitimle mümkün olmaktadır. Her an öğrenme süreci içinde olan insanın topluma hazırlanması, toplum kurallarına uygun olarak davranması da yine eğitimle mümkündür. Bu yönüyle eğitim, kişinin yeterliliklerine bakılmaksızın herkesin hakkıdır. Bu düşünce, Anayasa'nın 42. maddesinde de "Eğitim, her bireyin hakkıdır; engellenemez. Eğitim herkese eşit şekilde verilmelidir." şeklinde yer alır (T.C. Anayasası madde 42). Aynı şekilde Özürllüler Kanunu'nun 15. maddesinde "Hiçbir gerekçeyle özürllülerin eğitim alması engellenemez. Özürllü çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve özürllü olmayanlarla eşit eğitim imkanı sağlanır." denilmektedir (Özürllüler Kanunu madde 15, 2005). Eğitim, anayasamızda, bir "hak ve ödev" olarak yer almaktadır. Bu sebeptendir ki, hiçbir gerekçe söz konusu edilmeksizin, herkese verilen bir hizmeti oluşturmaktadır.

Görme engelli birey dünyayı öğrenmek için kendi incelemelerine ve başka insanların anlatımlarına güvenmek zorunda kalmaktadır. Görme engelli bireyler diğer duyu organlarını bilgi edinme amacıyla kullanmaktadır. Ancak bunun yeterli olmadığı durumlar olabilmektedir. Sözel tanımlar ise, tanıyı yapanın bakış açısına bağlıdır ve eksiktir. Bu nedenle görme engelli bireyler çevredeki olayları ve nesneleri bütünüyle anlayamazlar. Bu sebeple özel eğitim yöntemlerine gerek vardır (Özsoy, Özyurek ve Eripek, 1996).



Görme engelli bir bireyin kişisel becerilerini geliştirmek için gereksinim duyduğu destek, engelli olmayan bireyinkinden farklılık göstermektedir. Görme engelli bireylerin günlük ve bağımsız yaşam becerilerini, iletişim ve topluma uyumlarını kolaylaştıracak sosyal becerilerini geliştirebilecek, iş ve meslek yaşamlarını sürdürmeye yönelik eğitimlere gereksinimleri vardır. Ancak engellilere bu hizmetleri sağlayacak profesyonellerin en önemli güçlükleri; onlarla sağlıklı iletişim kurmakta ve onları anlamakta yaşadıkları sıkıntılardır (Maxson, Tedder, 1993). Yani eğitim hem nitel hem de nicel olarak yeterli değildir. Görme engellilerin eğitim alma şansları, aldıkları eğitimin düzeyi onları dezavantajlı konumdan çoğu kez çıkaramamaktadır (Arıkan, 2001).

Görme engelli bireyin eğitim amaçlarında toplumdaki diğer bireylere göre bir farklılık beklenmemelidir. Ancak eğitim ortamlarının görme engelli öğrencilerin özelliklerine uygun olarak hazırlanması gerekmektedir. Görme engelli eğitime ilişkin karşılaştığı problemler; dersleri takip etme, bilgisayar kullanımı ve kütüphaneden yararlanma durumunda karşılaşılan problemler bunun yanı sıra okula ulaşımında yaşanan sorunlar, eğitim için gerekli araç-gerece sahip olmama gibi problemlerdir (Elibal,2008; Gökçe, 2010).. Bu sebeple görme engelli bireylerin hayatta bağımsız ve toplumda üretken birey olmaları için, uygun eğitim-öğretim ortamı oluşturulmalıdır.

Her engellinin öncelikle bir birey olarak toplumdan ve ailelerinden beklentisi ona insan olarak yaklaşılmasıdır. Engelli bir birey için asıl sorun teşkil eden durum, engelli olması değil, toplumun ayrımcı ve önyargılı tutumudur. Yeterli fırsat, eğitim sağlandığı takdirde onlar da diğer insanlar kadar başarılı olabilmektedir. Engelli olmakla hiç kimsenin özgür, eşit ve bağımsız yaşama, toplumla bütünleşme, eğitim hakkından yararlanma, bilgi kaynaklarına ulaşma, ailesi ve kendisi ile ilgili problemlerinde söz sahibi olma ve karar verici olabilme, yaşanabilir bir çevreye sahip olma, meslek edinme kısacası diğer insanlar gibi normal bir hayat sürme hakları vardır (Elibal,2008).

2 YÖNTEM VE GEREÇ

Bu araştırma görme engelli bireylerin aile yaşamlarına ilişkin sorunlarını ve eğitim olanaklarını belirlemek, amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

Araştırma, Ankara ili Beşevler ilçesinde bulunan Görme Engelliler Eğitim ve Teknoloji Merkezi'ne gelmekte olan görme engelliler (n=90) üzerinde yürütülmüştür.

Araştırmaya ilişkin bilgiler hazırlanan anket formuna bağlı kalınarak görme engellilerle yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu toplanmıştır. Araştırma sonucu elde edilen verilerin istatistiksel değerlendirmesi SPSS programında Ki-kare analizi ile yapılmıştır.

3 BULGULAR

3.1 Görme Engelliler Hakkında Genel Bilgiler

Araştırma kapsamına alınan görme engelli bireylerin; %61.1'i (55) erkek, %38.9'u (35) ise kadındır. Engellilerin %8.9'u (8) 16-25, %31.1'i (28) 26-35, %38.9'u (35) 36-45 ve %21.1'i (19) 46 ve üzeri yaş grubundadır. Engellilerin %21.1'i (19) okur-yazar/ ilköğrenim, %58.9'u (53) ortaöğrenim ve %20.0'ı (18) yükseköğrenim düzeyindedir.

Ailedeki kişi sayısına bakıldığında engellilerin %10.0'nin (9) ailesindeki kişi sayısı 2-3, %73.3'ünün (66) 4-5 ve %16.7'sinin (15) 6 ve daha fazla kişiden oluştuğu saptanmıştır. Engellilerin yaşama şekli incelendiğinde %4.4'ü (4) tek başına yaşamakta, %58.9'u (53) ailesiyle, %3.3'ü (3) arkadaşlarıyla ve %33.4'ü de (30) yurtta kalmaktadırlar.

Engellilerin sosyal güvence durumu incelendiğinde ise, engellilerin %35.6'sının (32) SSK, %8.9'u (8) bağ-kur, %23.3'ünün (21) emekli sandığı, %10.0'nin (9) yeşil kart ve %11.1'inin (10) özürlü maaşından yararlandığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra %11.1'i (10) sosyal güvencesini bilmemektedir.

Araştırma kapsamına giren engellilerin çoğunluğunun (%80.0) (72 kişi) özürlülük nedeni doğuştandır. Sonradan özürlü olan bireyler ise, %72.2' si (13) geçirilen hastalıklar, %22.2'si (4) trafik kazası, %5.6'sı (1) ise akraba evliliği nedeniyle engellidir. Ev kazası sebebiyle engelli olan bireye rastlanılmamıştır.



3.1.1 Engellilik Süresi

Araştırma kapsamına alınan sonradan özürlü olan bireylerin %16.7'si 1 yıldan az, %22.2'si 4-7 yıl, %61.1'i 8 yıl ve daha fazla süredir özürlü oldukları saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Sonradan Engelli Olan Bireylerin Özürlülük Süresi

Engellilik Süresi	Sayı	%
1 yıldan az	3	16.7
1-3 yıl	-	-
4-7 yıl	4	22.2
8+	11	61.1
Toplam	18	100.0

3.1.2 Görme Kaybı Derecesi

Görme engellilerin yarıya yakını çok az görmekte (%46.7), bunu hiç görmeyenler (%28.9) ve az görenler (%24.4) takip etmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Bireylerin Görme Kaybı Derecesi

Görme Kaybı Derecesi	Sayı	%
Hiç görmüyorum	26	28.9
Çok az görüyorum	42	46.7
Az Görüyorum	22	24.4
Toplam	90	100.0

3.1.3 Özürlü Kimlik Kartı Sahibi Olma Durumu

Araştırma kapsamına alınan bireylerin büyük çoğunluğu (%76.7) (69 kişi) özürlü kimlik kartına sahiptir ancak %23.3'ü (21 kişi) ise özürlü kimlik kartına sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

3.1.4 Engellilerin Özürlü İle İlgili Derneğe Üye Olma Durumu ve Dernek Hizmetleri

Araştırma kapsamına alınan görme engellilerin %63.3'ünün özürlüleriyle ilgili bir derneğe üye oldukları; ancak %36.7'lik kısmının özürlüleriyle ilgili bir derneğe üye olmadıkları saptanmıştır. Özürlü ile ilgili derneğe üye olan engellilerin çoğunluğu (%89.5) dernek hizmetlerinden yararlanmaktadır.

Engellilerin yararlandığı dernek hizmetleri arasında ilk sırada, eşit oranlarda bilgisayar kursu ve kültürel faaliyetler (%60.8) gelmekte olup; bu hizmetleri spor faaliyetleri (%50.9) izlemektedir (Tablo 3).



Tablo 3. Özürlü ile ilgili Dernek Hizmetlerinden Yararlanan Bireylerin Yararlandıkları Dernek Hizmetleri

Dernek Hizmetleri	Sayı (n=51)	%
Üniversite hazırlık kursu	18	35.3
Bilgisayar kursu	31	60.8
Kültürel faaliyetler	31	60.8
Spor faaliyetleri	26	50.9
Matematik, ingilizce, vb. kurslar	2	3.9

3.2 Ev ve Aile Yaşam

Bu bölümde görme engelli bireylerin; aile bireyleriyle yaşadıkları sorunlar, ev işlerini yardımsız yapabilme durumları ve nedenleri, ev işlerini yaparken yardım aldıkları kişiler, evde yapmakta zorlandıkları işler ve evlerinde karşılaştıkları risk faktörleri cinsiyet, yaş ve öğretim düzeyi gibi değişkenlere göre incelenmiştir.

3.2.1 Görme Engellilerin Ev ve Aile Yaşamına İlişkin Sorunları

Engellilerin ev ve aile yaşamında karşılaşılan sorunların dağılımı Tablo 4’de verilmiştir. Görme engelliler arasında ev ve aile yaşamına ilişkin yaşanan sorunlar sırasıyla “aileyle fikir çatışması yaşama” (%42.3), “maddi sorunlar” (%35.6) ve “para kullanımında yaşanan sorunlar” (%34.4)’dir.

Engellilerin cinsiyetine göre ev ve aile yaşamına ilişkin sorunları incelendiğinde, erkekler (%41.8) ve kadınlar (%42.9) arasında “aileyle fikir çatışması yaşama” konusunda sorun yaşadıklarını belirtenler önde gelmektedir ($p>0.05$) (Tablo 4).

Tablo 4. Engellilerin Ev ve Aile Yaşamına İlişkin Sorunları

Sorunlar	Cinsiyet					Toplam		X ² analizi
	Erkek		Kadın					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Ailemle fikir çatışması yaşıyorum.	Katılmıyorum	31	56.4	18	51.4	49	54.4	$p>0.05$ 0.584
	Kararsızım	1	1.8	2	5.7	3	3.3	
	Katılıyorum	23	41.8	15	42.9	38	42.3	
	Toplam	55	100.0	35	100.0	90	100.0	
Ailemle maddi sorunlar yaşıyorum.	Katılmıyorum	34	61.8	17	48.6	51	56.6	$p>0.05$ 0.148
	Kararsızım	2	3.6	5	14.3	7	7.8	
	Katılıyorum	19	34.6	13	37.1	32	35.6	
	Toplam	55	100.0	35	100.0	90	100.0	
Bana sorumluluk verilmiyor.	Katılmıyorum	43	78.2	28	80.0	71	78.9	$p>0.05$ 0.724
	Kararsızım	1	1.8	-	-	1	1.1	
	Katılıyorum	11	20.0	7	20.0	18	20.0	
	Toplam	55	100.0	35	100.0	90	100.0	



Para kullanımında sorunlar yaşıyorum.	Katılmıyorum	34	61.8	19	54.3	53	58.9	p>0.05 0.341
	Kararsızım	2	3.6	4	11.4	6	6.7	
	Katılıyorum	19	34.6	12	34.3	31	34.4	
	Toplam	55	100.0	35	100.0	90	100.0	
Giyim eşyalarımın seçiminde sorunlar yaşıyorum.	Katılmıyorum	39	70.9	21	60.0	60	66.7	p>0.05 0.301
	Kararsızım	5	9.1	2	5.7	7	7.8	
	Katılıyorum	11	20.0	12	34.3	23	25.5	
	Toplam	55	100.0	35	100.0	90	100.0	
Bana güvenmemelerini gereksiz buluyorum.	Katılmıyorum	38	69.1	21	60.0	59	65.6	p>0.05 0.669
	Kararsızım	1	1.8	1	2.9	2	2.2	
	Katılıyorum	16	29.1	13	37.1	29	32.2	
	Toplam	55	100.0	35	100.0	90	100.0	
Arkadaşlarımla olan ilişkilime karışıyorlar.	Katılmıyorum	41	74.6	30	85.7	71	78.9	p>0.05 0.345
	Kararsızım	1	1.8	1	2.9	2	2.2	
	Katılıyorum	13	23.6	4	11.4	17	18.9	
	Toplam	55	100.0	35	100.0	90	100.0	

Araştırma kapsamına alınan görme engelli bireylerin ev ve aile yaşamına ilişkin sorunları yaşa göre incelendiğinde 16-25 yaş grubunda yer alan engellilerde “aile ile fikir çatışması yaşama” (%50.0) ($p>0.05$) ilk sırada yer alırken; bunu 26-35 yaş grubunda “giyim eşyalarımın seçiminde yaşanan sorunlar” (%42.8) ($p>0.05$), 36-45 yaş grubunda “para kullanımında yaşanan sorunlar” (%42.8) ($p>0.05$) ve 46 ve üzeri yaş grubunda ise “aile ile fikir çatışması yaşama” (%73.7) ($p>0.05$) izlemektedir.

Konu engellilerin öğrenim düzeylerine göre incelendiğinde ise; sıralaması değişmekle birlikte tüm öğrenim düzeylerinde engelliler arasında “maddi sorunlar yaşama” ve “aile ile fikir çatışması yaşama”yı belirtenlerin oranı en yüksektir ($p>0.05$).

3.2.2 Görme Engellilerin Ev İşlerini Yardımsız Yapma Durumu

Araştırma kapsamına alınan görme engellilerin çoğunluğu (%85.6) (77 kişi) ev işlerini yardımsız yapmaktadırlar.

Görme engellilerin ev işlerini yardımsız yapma durumu cinsiyet, yaş ve öğrenim düzeyine göre incelendiğinde; ev işlerini yardımsız yapan engelliler arasında erkekler (%87.3), 46 yaş grubu ve üzerindeki (%94.7) ve yükseköğrenim düzeyindeki (%100.0) en yüksek orandadır (Tablo 5).

Cinsiyet ve yaş ile ev işlerini yardımsız yapma durumu arasındaki ilişki istatistiksel açıdan önemsiz bulunurken ($p>0.05$); öğrenim düzeyi ile ev işlerini yardımsız yapma durumu arasındaki ilişki de istatistiksel açıdan önemli bulunmuştur ($p<0.05$). Bu sonuca göre engellilerin öğrenim durumları ev işlerini yardım almadan yapmalarını etkilemektedir.



Tablo 5. Engellilerin Ev İşlerini Yardımsız Yapma Durumu

Açıklayıcı değişkenler		Ev İşlerini Yardımsız Yapma Durumu					
	Evet		Hayır		Toplam		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
cinsiyet	Kadın	29	82.9	6	17.1	35	100.0
	Erkek	48	87.3	7	12.7	55	100.0
	Toplam	77	85.6	13	14.4	90	100.0
	X ² analizi	p>0.05 0,561					
yaş	16-25	6	75.0	2	25.0	8	100.0
	26-35	22	78.6	6	21.4	28	100.0
	36-45	31	88.6	4	11.4	35	100.0
	46+	18	94.7	1	5.3	19	100.0
	Toplam	77	85.6	13	14.4	90	100.0
	X ² analizi	p>0.05 0.337					
öğrenim düzeyi	Okuryazar/ ilköğrenim	14	73.7	5	26.3	19	100.0
	Ortaöğrenim	45	84.9	8	15.1	53	100.0
	Yükseköğrenim	18	100.0	-	-	18	100.0
	Toplam	77	85.6	13	14.4	90	100.0
	X ² analizi	p<0.05 0.020					

3.2.3 Görme Engellilerin Ev İşlerini Yardım Almadan Yapamama Nedenleri

Ev işlerini yardım almadan yapamadığını belirten (erkek: 7, kadın:6, toplam:13) görme engelli bireyler arasında, ev işlerini yardım almadan yapamama nedenleri olarak “ailenin yaptırmaması” ve “kendine güvenmeme” (%30.8) eşit oranlarla ilk sırada gelmektedir. Konu cinsiyete göre incelendiğinde; erkekler arasında “mimari engeller” (%42.9), kadınlar arasında ise “ailenin yaptırmaması” ağırlık kazanmaktadır. Engellilerin, ev işlerinde yardım aldıkları bireyler çoğunlukla aile bireyleridir (%92.3) (Tablo 6).

Tablo 6. Bireylerin Ev İşlerini Yardım Almadan Yapamama Nedenleri

Ev İşlerini Yardım Almadan Yapama- ma Nedeni	Cinsiyet				Toplam (n=13)	
	Erkek (n=7)		Kadın (n=6)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Mimari engeller	3	42.9	-	-	3	23.1
Uygun araç-gerece sahip olmama	2	28.6	1	16.7	3	23.1
Kendine güvenmeme	2	28.6	2	33.3	4	30.8
Ailenin yaptırmaması	1	14.3	3	50.0	4	30.8



3.2.4 Görme Engelli Bireylerin Evde Yapmakta Zorlandıkları Ev İşleri

Araştırmaya katılan görme engelli bireylerin evde yapmakta zorlandıkları işler arasında ilk sırada ütü yapmak (%28.9) gelmektedir. Bunu yemek yapmak (%27.8), vücut temizliği (%13.3) ve bulaşık yıkamak (%13.3) izlemektedir. Konu cinsiyete göre incelendiğinde, engellilerin evde zorlandıkları işler her iki cinsiyette de yemek yapmaktır (erkek %25.5, kadın %31.4) (Tablo 7).

Tablo 7. Bireylerin Evde Yapmakta Zorlandıkları İşler

Ev İşleri	Cinsiyet				Toplam (n=90)	
	Erkek (n=55)		Kadın (n=35)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Temizlik yapmak	7	12.7	4	11.4	11	12.2
Bulaşık yıkamak	10	18.2	2	5.7	12	13.3
Çamaşır yıkamak	5	9.1	4	11.4	9	10.0
Ütü yapmak	13	23.6	13	37.1	26	28.9
Yemek yapmak	14	25.5	11	31.4	25	27.8
Vücut temizliği	8	14.5	5	14.3	13	14.4

3.2.5 Görme Engellilerin Konutlarındaki Risk Faktörleri

Araştırmaya katılan görme engelli bireylerin evde risk olarak düşündükleri faktörler incelendiğinde “evimde risk faktörü yok” diyenlerin oranı %34.4’tür. Bunun dışında “elektrik prizleri” (%17.8) en önemli risk faktörü olarak belirlenmiştir. Konu cinsiyete göre incelendiğinde ise, hem kadınlar (%48.6) hem de erkekler (%25.4)” evimde risk faktörü yok” cevabını vermişlerdir. Bunu ikinci sırada erkekler arasında temizlik maddeleri, tıbbi ürünleri ayırt edememe (%18.2), kadınlar arasında ise elektrik prizleri (%20.0) izlemektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Bireylerin Evde Risk Olarak Düşündükleri Faktörler

Risk Faktörleri	Cinsiyet				Toplam	
	Erkek		Kadın			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Merdivenler	9	16.4	4	11.4	13	14.5
Kapılar/kapı eşikleri	8	14.5	5	14.3	13	14.5
Elektrik prizleri	9	16.4	7	20.0	16	17.8
Temizlik maddeleri, tıbbi ürünleri ayırt edememe	10	18.2	2	5.7	12	13.3
Yere düşen delici aletler	2	3.6	-	-	2	2.2
Soba/gaz/ocak	3	5.5	-	-	3	3.3
Evimde risk faktörü yok	14	25.4	17	48.6	31	34.4
Toplam	45	100.0	35	100.0	90	100.0



3.3 Eğitim Olanakları

Bu bölümde görme engelli bireylerin, okula devam etme durumları, devam ettikleri okullar, yükseköğretime devam etmek için yardım alma durumları ve ne tür bir yardım aldıkları, okul ulaşımını ve eğitim masraflarını sağlama durumları ve bilgisayar kullanımına ilişkin bilgiler incelenmiştir.

3.3.1 Engellilerin Okula Devam Durumu ve Devam Ettikleri Okullar

Araştırmaya katılan engellilerin %15.6'sı okula gitmediğini belirtirken; çoğunluğunun okula devam ettiği saptanmıştır (%84.4). Konu cinsiyete göre bakıldığında araştırma kapsamına giren engelli erkeklerin %80.0'ı okula devam ederken; kadınlarda bu oran %91.4'tür ($p>0.05$). Okula devam eden engelliler arasında ortaöğretimde olanlar (%47.4) ilk sırada gelmekte olup; yükseköğretim (%35.6) ve ilköğretim (%18.4) bunu izlemektedir. Bireylerin devam ettikleri okul cinsiyete göre ele alındığında, kadınlar (%43.7) ve erkekler (%50.0) arasında büyük oranda ortaöğretime devam edenler önde gelmektedir (Tablo 9).

Tablo 9. Bireylerin Devam Ettikleri Okullar

Devam Edilen Okul	Cinsiyet				Toplam (n=76)	
	Erkek (n=44)		Kadın(n=32)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlköğretim	6	13.6	7	21.9	14	18.4
Ortaöğretim	22	50.0	14	43.7	36	47.4
Yükseköğretim	16	36.4	11	34.4	27	35.6

3.3.2 Engellilerin Yükseköğrenime Devam Etmek İçin Maddi Yardım Alma Durumu

Araştırma kapsamına alınan görme engelli bireylerin yükseköğretime devam etmek için yardım alma durumu incelendiğinde yardım alanların (%85.2) oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bireylerin yükseköğretime devam etmek için yardım alma durumu cinsiyet bazında ele alındığında, kadınların %90.9'u, erkeklerin ise %81.3'ü yardım almaktadır.

3.3.3 Engellilerin Eğitim Masraflarının Karşılanma Durumu

Engellilerin eğitim masraflarını büyük ölçüde aileleri (%72.4) karşılamaktadır ve cinsiyete göre de sonuç değişmemektedir. Burs alan engellilerin oranı ise %34.2 olarak saptanmıştır (Tablo 11).



Tablo 11. Bireylerin Eğitim Masraflarını Karşılamanı Bireylere ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Eğitim Masraflarını Karşılamanı Kişiler	Cinsiyet				Toplam (n=76)	
	Erkek (n=44)		Kadın (n=32)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kendim	3	6.8	3	9.4	6	7.9
Ailem	29	65.9	26	81.3	55	72.4
Burs	15	34.1	11	34.4	26	34.2

3.3.4 Engellilerin Okula Ulaşımı

Araştırma kapsamına alınan görme engelli bireylerin okul ulaşımını sağlama durumu incelendiğinde; engellilerin yarıya yakını (%40.8) okula dolmuş/otobüsle gitmekte, bunu da yürüyerek gidenler izlemektedir (%30.3). Konu cinsiyete göre incelendiğinde de; erkeklerin büyük kısmının (%47.7) dolmuş/otobüsle gittiği, kadınların ise yürüyerek gittiği (%37.5) belirlenmiştir (Tablo 10).

Tablo 10. Bireylerin Okul Ulaşımını Sağlama Durumu

Okul Ulaşımını Sağlama Durumu	Cinsiyet				Toplam (n=76)	
	Erkek (n=44)		Kadın (n=32)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Servisle gidiyorum	5	11.4	4	12.5	9	11.8
Arkadaşlarımla gidiyorum	4	9.1	3	9.4	7	9.2
Dolmuş/otobüsle gidiyorum	21	47.7	10	31.3	31	40.8
Bakıcıyla gidiyorum	-	-	1	3.1	1	1.3
Akrabayla gidiyorum	-	-	1	3.1	1	1.3
Yürüyerek gidiyorum	11	25.0	12	37.5	23	30.3
Ailemle gidiyorum	3	6.8	1	3.1	4	5.3

3.3.5 Bilgisayar Kullanımı

Tablo 12’de görüldüğü gibi bütün cinsiyet, yaş ve öğrenim düzeylerindeki engellilerin yarıdan fazlasının evinde bilgisayar yoktur ($p>0.05$). Buna karşılık oranlar değişmekle birlikte yine bütün cinsiyet, yaş ve öğrenim düzeylerindeki engellilerin çoğunluğunun bilgisayar kullanmayı bildikler saptanmıştır ($p>0.05$). Araştırmada engellilerin tamamı “bilgisayar kullanmanın beceri gerektirdiğini” ve “internet kafelere gittiklerini” belirtmektedirler (Tablo 12).



Tablo 12. Engellilerin Bilgisayar Kullanım Durumu

Açıklayıcı değişkenler		Bilgisayar Kullanımı											
		Evde bilgisayarım var				Bilgisayar kullanmayı biliyorum				İnternet kafelere giderim			
		evet		hayır		evet		hayır		evet		hayır	
		sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
cinsiyet	Kadın	11	31.4	24	68.6	32	91.4	3	8.6	35	100.0	-	-
	Erkek	21	38.2	34	61.8	54	98.2	1	1.8	55	100.0	-	-
	Toplam	32	35.6	58	64.4	86	95.6	4	4.4	90	100.0	-	-
X² Analizi		p>0.05 0.514				p>0.05 0.130				uygulanamadı			
yaş	16-25	1	12.5	7	75.0	7	87.5	1	12.5	8	100.0	-	-
	26-35	7	25.0	21	75.0	28	100.0	-	-	28	100.0	-	-
	36-45	15	42.9	20	57.1	33	94.3	2	5.7	35	100.0	-	-
	46+	9	47.4	10	52.6	18	94.7	1	5.3	19	100.0	-	-
	Toplam	32	35.6	58	64.4	86	95.6	4	4.4	90	100.0	-	-
X² Analizi		p>0.05 0.158				p>0.05 0.442				uygulanamadı			
Öğrenim düzeyi	Okuryazar/ilköğrenim	3	15.8	16	84.2	16	84.2	3	15.8	19	100.0	-	-
	Ortaöğrenim	19	35.8	34	64.2	52	98.1	1	1.9	53	100.0	-	-
	Yükseköğrenim	10	55.6	8	44.4	18	100.0	-	-	18	100.0	-	-
	Toplam	32	35.6	58	64.4	86	95.6	4	4.4	90	100.0	-	-
X² Analizi		p>0.05 0.090				0.000				uygulanamadı			

4 TARTIŞMA

Araştırma kapsamına alınan görme engellilerin çoğunluğu (%85.6) ev işlerini yardımsız yapmalarına rağmen, bireylerin evde yapmakta zorlandıkları işler arasında ilk sırada ütü yapmak (%28.9) gelmektedir. Bunu yemek yapmak (%27.8) ve vücut temizliği (%13.3) izlemektedir. Bu durum görme engelli bireyler için rehabilitasyon merkezlerinde verilmesi gereken eğitim içerisinde ev ve aile yaşamına ilişkin adaptasyon programlarının da eklenmesinin gerekliliğini göstermektedir. Araştırmada görme engelli bireylerin evde risk olarak düşündükleri faktörler incelendiğinde “evimde risk faktörü yok” diyenlerin oranı %34.4’tür. Risk faktörü olarak belirtilen konuların başında ise elektrik prizleri gelmektedir (%17.8). Nacon ve Pleace’nin (1998) araştırmasında ise katılımcıların %75’inin evin genel durumu ile ilgili sorun yaşadığı saptanmıştır. Bu sonuçlar ülkemizdeki görme engelli bireylerin ev ve aile yaşamına ilişkin sorunlarının belirlenebilmesi için araştırmaların görme engelli bireylerin evlerinde gözlem yapılarak değerlendirilmesi gerektiği izlenimini vermektedir.

Araştırmaya katılan engelliler büyük oranda okula devam etmektedirler (%84.4). Okula devam eden engelliler arasında ortaöğretimde olanlar (%47.4) ilk sırada gelmekte olup; yükseköğretim (%35.6) ve ilköğretim (%18.4) bunu takip etmektedir. Yapılan bazı araştırma sonuçlarına göre de genel nüfusun göstergeleriyle özürlü nüfusun göstergeleri arasında çok büyük uçurumlar olduğu bulunmuş, ilkökul sonrası eğitim düzeyi ise oldukça düşük olarak belirlenmiştir (DİE, 2002). Ancak bu araştırmada ilkökul sonrası eğitim düzeyi oranı yüksektir. Araştırma kapsamına alınan engelliler, Görme Engelliler Eğitim ve Teknoloji Merkezi’ne gelmekte olan öğrenciler açısından seçilmiştir. Bu merkezde öğrenci-



lere Braille alfabesi ile eğitimlerine destek verilmektedir ve bu araştırmada eğitim düzeyinin yüksek olması bununla ilişkilidir. Bugün ülkemizde engelliliğe ilişkin olumsuz tutum ve yaygın ön yargının ve engellilerin bu durumdan dolayı oluşan içe kapanıklılıklarının azaltılabilmesi, toplumdan engellilerin kendilerini soyutlamadan eğitime katılımlarının sağlanabilmesi için bu tip merkezlerin artırılması ve desteklenmesi gerekmektedir.

Günümüz dünyasının engellilik konusunda geldiği çizgi elbette anlamlıdır ancak sorun konusu yeterliliği üzerinedir (Aysoy, 2004). Eğitime ilişkin olumlu sonuçlara rağmen yine de toplumumuzda engelliliğin ne olduğu konusunda genel bir bilgisizlik vardır. Özellikle engelli ailesinin eğitimi, engellinin ev ve aile yaşamı ve engeliyle baş etmesi konusunda bilgilendirilme, rehberlik ve psikolojik destek alma konusunda yetersizliklerinin bulunduğu açıktır. Aileler, eğitime ilişkin yasal hakları ve hizmetler hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarının yanı sıra, çevrelerindeki mevcut olanaklar açısından da net bilgi sahibi değillerdir (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2005). Engelli bireyin sosyal olgunluğa ulaşmasında en büyük katkısı olan ailelerin karşılaşacağı sorunların en aza indirgenmesi büyük önem taşımaktadır. Birey, böylelikle biyolojik ve sosyal gelişimini en iyi şekilde tamamlayabilecektir. Engellilerin eğitime katılımını sağlama amacı, sadece engellilik sorunlarını çözme girişimi olarak değil, aynı zamanda yaşam koşullarını iyileştirme için toplumla çabalarını bütünleştirme girişimi olarak düşünülebilir.

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgu ve sonuçları şu şekilde özetlememiz mümkündür:

Araştırmanın sonucuna göre görme engellilerin engel sebebi büyük oranda (%80.0) doğuştandır. Ülkemize özgü koşullar düşünüldüğünde doğum öncesi nedenlere bağlı engellilik önemli bir sorun teşkil etmekte ve bu durum genel dünya ortalamalarına bakarak ülkemizde daha büyük bir sorun olarak yer almaktadır.

Görme engellilerin yarıdan fazlasının (%63.3) engeli ile ilgili bir derneğe üye olduğu belirlenmiştir. Ancak derneğe üye olanlarda dernek faaliyetlerine katılma yüksek olmakla beraber; yine de dernek faaliyetlerine katılmayan görme engellilerin bulunması sebebiyle bu konuda yapılacak olan çalışmalara daha fazla ağırlık verilmesi, bu derneklerin yaygınlaştırılması ve gerekli katılımın sağlanması için çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Çalışmamızda görme engellilerin büyük bir kısmının sosyal güvenceye sahip olduğu görülmektedir. Bununla beraber yine de sosyal güvencesinin ne olduğunu bilmeyen engellilerin varlığı söz konusudur (%11.1). Dolayısı ile Türkiye’de özürlülerin sosyal güvencelerine dair ciddi adımlar atılması gerektiği görülmektedir. Bunun yanı sıra özellikle çalışmayacak durumda olan engelliler için sosyal güvenlik şemsiyesi altında sağlayacak parasal yardımların önemi de kaçınılmazdır.

Araştırma sonuçlarına göre, görme engellilerin birçoğunun ailesi ile birlikte yaşadıkları belirlenmiştir. Araştırma bulgularına bakıldığında engellilerin aileleriyle fikir çatışması, maddi sorunlar yaşadıkları görülmektedir.

Görme engellilerin eğitim olanakları değerlendirildiğinde, engellilerin eğitim olanaklarından yeterli düzeyde yararlandıkları; ancak yararlananlar içerisinde de yükseköğrenim düzeyinin düşük olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, engelliler için gerekli ve yeterli eğitim olanaklarının sağlanması ve yaygınlaştırılması gerektiği yorumuna bizi götürmektedir.

Tüm bu elde edilen veriler çerçevesinde ülkemizde yaşayan görme engelli bireylerin yaşam standartlarının yükseltilmesi amacıyla çalışma yapılması zorunludur. Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda;

- Engellilere yönelik ayrımcı davranışların görülmesinde en büyük etken bu konuda halkın bilinçsizliğidir. Engelli bireylere nasıl davranılacağını bilmeyen kişiler, engelli bireylere yardım etmek isterken onların daha fazla kendilerini yetersiz görmelerine yol açmaktadır. Acıma duygusuyla yapılan yardımlar engelli bireylerin dış dünyadan daha fazla

kopmalarına yol açabilmektedir. Bu amaçla halk, engelliler konusunda daha fazla bilinçlendirilmeli (Kuz, 2001),

- Engelliliğin ülkemizde insana dair bütün alanlarda belli sorunları bulunmaktadır ancak çözüm önerileri yine de bakış açısına göre biçimlenmektedir (Aysoy, 2004). Bu sebeple görme engellilerin sorunlarını uzaktan belirlemek yerine, belli focus gruplar oluşturarak engellilerin yaşamları yakından gözlenmeli,
- Toplum içerisindeki risk gruplarını oluşturan engelli bireylerin, ev yaşamında, engelliye olumsuz yönde etkileyecek boyutlar dahilinde mimari engellere, uygun araç-gerece sahip olma durumunda dair kalıcı ve yeterli çözümler oluşturulmalı, ev içerisinde görme engelli bireylere rahat, güvenli, etkin, kullanışlı, faaliyetlerini zorlanmadan gerçekleştirebilecekleri bir ortam sağlanmalı, görme engellilerin bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri için mevcut teknolojik olanakların arttırılması,
- Engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini engelleyen faktörlerin (fikir çatışması, maddi sorunlar, para kullanımı, engelliye güven duyma, sorumluluk verme, arkadaşlarla olan ilişkiler gibi.) giderilmesi için toplum merkezli çalışmalar ve eğitimler yapılmalı, bu konuda özellikle engelli bireye sahip aileler bilinçlendirilmeli,
- Öğretim kurumları engelli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olmalı, bu konu ile ilgili olarak aile-okul-toplum arasındaki bağlar güçlendirilmeli (Aysoy, 2004), engelli öğrencilerin genel öğretim sistemine katılımları veya katılım teşviki sağlanmalı,
- Özürlü birey, ailesi ve/veya birlikte yaşadığı kişilerin bilinçlendirilmesi adına, günün her saatinde ulaşılabilir bir telefon hattının oluşturulması sağlanmalı,
- Görme engellilerin bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri için, kendi yaşamlarını kontrol ettikleri, kendi kararlarını kendilerinin verdikleri ve belki biraz da yardım alarak bu kararları hayata geçirmelerine olanak tanınmalı,
- Engelli bireye gereksinimleri doğrultusunda, kaliteli bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli bilişim teknolojileri sağlanmalı,
- Görme engellilerin eğitimleri; program, personel, eğitim ortamları ve araç-gereç yönünden genel eğitimden farklılıklar göstermektedir. Özellikle Braille yazılı materyallerin okunması görme engellilerin eğitim-öğretim çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Görme engelli bireylerin çevrelerini algılamaları ve bilgi toplamaları diğer duyularına dayalı olmaktadır. Görme engelli bireyler dokunma duyularından geniş ölçüde yararlanmaktadırlar. Bu duyunun kullanılması ise bu bireyleri uygun özel eğitim yöntemlerine dayalı olarak kazandırılması gerekmektedir. Görme engelli bireylerin çevreyi ve çevredeki uyaranları algılamada önemli olan bir diğer duyu organları işitmedir. İşitme duyusu bu bireylerin sosyal ilişkilerini sürdürmede önemlidir. Ancak çevrede sürekli olarak sesli uyaranları bulmak her zaman mümkün değildir. Bu sebeple görme engelli bireylere verilecek yaşantılarda sesli uyaranlara da yer verilmeli (İskenderov, Genel, Ceran, 2002),
- Engeli bireylerin yaşadıkları sorunlar, yalnızca kendilerine ait sorunlar değildir. Bu sorunlar, kurumları, toplumu, aileleri, yakın çevreyi kısacası tüm insanlarımızı ilgilendiren ortak sorunlardır. Bu bağlamda, her insan gibi engellilerin de hayatın her alanında kimseye muhtaç olmadan varlıklarını sürdürmesi, Anayasamızda ve uluslararası sözleşmelerde de belirtildiği gibi temelde insan hakları konusudur (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2008).



5 KAYNAKÇA

- Akçakın, M., Erdem, G. (2001). "Otizm Tanısı Konmuş Çocukların Anne Babasındaki Ruhsal Belirtiler". Çocuk Ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi. S:8.
- Arikan, Ç. (2001). "Türkiye’de Görme Özürlü Kadınlar: Sorunlar, Beklentiler Ve Çözüm Önerileri". Körler Federasyonu Yayını. S:3.
- Aysoy, M. (2004). Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası. Açık Kitaplar: Ankara.
- Bailey, B.R., Wning, J.D. (1994). "Using Visual Accents To Enhance Attending To Communication For Symbols For Student With Severe Multiple Disabilities". Re:View. Vol:26. No:3.
- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2005). II. Özürlüler Şurası. Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. DİE, Özürlüler Başkanlığı. (2002). Türkiye Özürlüler Araştırması.
- Disability Awareness In Action Resource Kit No:6. Disabled Women. (1996). Disability Awareness In Action (DAA). United Kingdom.
- Durkaya, S. (2001). İşitme Engelli Çocuğa Sahip Bakım Vericilerin Yaşadıkları Güçlükler. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Elibal, İ. (2008). Üniversitede Okuyan Görme Engelli Öğrencilerin Karşılaştığı Problemler ve Çözüm Yolları. (erişim: haziran 2011). <http://korler.bilkent.edu.tr/korler/gorunprb.htm>
- Flynt, S. W., Wood, T. A. (1989). "Stres Coping Of Mothers Of Children With Moderate Mental Retardation". American Journal On Mental Retardation. Vol:94.
- Gökçe, M. (2010). "Kaynaştırma Eğitimine Katılan Ve Katılmayan Görme Engelli İlköğretim Öğrencilerinin Benlik Saygısının İncelenmesi. Yeditepe Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gülerce, A. (1996). Türkiye’de Ailelerin Psikolojik Örüntüleri. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- İskenderov, E., Genel, İ., Ceran, B. (2002). Görme Engelinin Nedenleri ve Görme Engellilerin Özellikleri. Erişim: Haziran 2011). orgm.meb.gov.tr/ozelegitim/gormeeng.htm
- Kavak, S. (2007). Algılanan Aile Yakınları Destek Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve 0-8 Yaş Arası Engelli Çocuğu Olan Annelerin Yakınlarından Aldığı Desteği Algılamaları". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi.
- Köseler, H. (2011). "Görme Özürlü Bir Çocuk Nasıl Yetiştirilmeli?". [http:// okulweb.meb.gov.tr](http://okulweb.meb.gov.tr). (Erişim Tarihi: Mart 2010)
- Maxson, B. J, Tedder, N.E. (1993). " The Education Of Youths Who Are Deaf-Blind: Learning Tasks And Teaching Methods". Journal Of Visual Impairment & Blindness. Vol:87.
- Mcculloh, K. J., Crawford, I. (1994). "A Structured Support Group For Midlife And Older Adults With Vision Loss". Journal Of Visual Impairment & Blindness. Vol:88.
- Nocon, A., Pleace, N. (1998). The Housing Needs Of Disabled People. Health And Social Care In The Community. 6(5).
- Özgöbek, H.R. (2007). "Türkiye’nin Engelliler Politikası Analizi". Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsoy, Y., Özyürek, M., E Ripek, S. (1996). Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar, Özel Eğitime Giriş. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Özürlüler Kanunu. 15. Madde. (2005). <http://ozida.gov.tr>. (Erişim Tarihi: Mart 2011).
- T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2008). Aile Eğitim Rehberi- Görme Özürlüler. Ankara: Mattek Matbaacılık.
- T.C. Anayasası. Eğitim Ve Öğretim Hakkı Ve Ödevi. 42. Madde. [Http://Tbmm.Gov.Tr](http://Tbmm.Gov.Tr). (Erişim Tarihi: Mart 2011).
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (1997). Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Araştırması.



T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2010). **Özürlülerin Sorun Ve Beklentileri Araştırması. Sayı:71.**

Temiz, K. (2010). Görme Engellilerde Ruhsal Belirtilerin, Yaşam Doyumunun Ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Araştırılması. Uzmanlık Tezi. İnönü Üniversitesi. Tıp Fakültesi.

Türk Standartları Enstitüsü. (1991). Şehir İçi Yollar-Özürlü Ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan Ve Yollarda Yapısal Önlemler Ve İşaretleme Tasarım Kuralları. TS 9111.

Usta, H. (1992). Bedensel Özürlü Olmanın Sebepleri: Görme-İşitme ve Ortopedik Özürlüler. İstanbul: MEB Yayınları.

Yıldız, S. (2010). “Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Özürlüler İçin Geleceğe Bir Kapı Açmak”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Vol:3.



OTİZMLİ ÇOCUKLARIN AİLE YAŞAM KALİTESİ

Dr.Bekir Fatih MERAL

Doç. Dr. Atilla CAVKAYTAR

ÖZET

Araştırmanın amacı, otizmlili çocuk ailelerinin “aile yaşam kalitesi” algılarının incelenmesidir. Tarama araştırmasına uygun şekilde yürütölen bu araştırmada, ilişkisel araştırma türünün bir alt boyutu olan “Nedensel-Karşılaştırmalı Model” kullanılmıştır. Araştırma grubu ölkemizdeki tüm Otistik Çocuklar Eğitim Merkezlerine (OÇEM) devam eden 768 otizmlili çocuk ailesinden (annesinden) oluşmaktadır. Araştırmanın sosyo-demografik verileri “Sosyo-Demografik Aile Bilgi Formu”, ailelerin aile yaşam kalitesi algılarına ilişkin veriler “Beach Center Aile Yaşam Kalitesi Ölçeği” ve sosyal destek verileri “Aile Sosyal Destek Ölçeği” ile toplanmıştır. Araştırma bulguları incelendiğinde, otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi ve alt alan algılarının ortalamasının üzerinde olduğu, en yüksek algısının “aile etkileşimi” alt alanında, en düşük algının ise “duygusal yeterlik” alt alanında olduğu belirlenmiştir. Ailelerin aile yaşam kalitesi ve alt alan algılarının yordanmasında 5 regresyon modeli elde edilmiştir. Toplam varyansı en çok açıklayan değışkenin “aile sosyal desteğı” ($\Delta R^2=.35$) olduğu gözlenmiştir. Toplam varyansı ikinci sırada açıklayan değışkenin “hane sosyo-ekonomik statü (SES) grubu” ($\Delta R^2=.02$) olduğu belirlenmiştir. Aylık hane geliri, anne çalışma durumu ve yaşanan yer değışkenlerinin (sırasıyla tümü için $\Delta R^2=.004$), ailelerin aile yaşam kalitesi ve alt alan algısını yordama gücünün zayıf olduğu görölmüştür. Anne yaşı, çocuğun cinsiyeti ve yaşı değışkenlerinin ise aile yaşam kalitesi ve alt alan algısının önemli bir yordayıcısı olmadığı belirlenmiştir. Araştırma bulguları doğrultusunda aile sosyal desteğinin otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi algılarının artırılmasında en önemli değışken olduğu, sosyal destekteki artış ölçüsünde aile yaşam kalitesinin arttığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Aile Yaşam Kalitesi, Aile Sosyal Desteğı, Otizmlili Çocuk.

ABSTRACT

Family Quality of Life of Parents Who Have Children with Autism

The purpose of this study is to examine family quality of life of parents who have children with autism. In this research “casual comparative model” is used. The research group is consist of 768 parents (mothers) who have children with autism in Autistic Children Education Centers in Turkey. The data were collected by using Socio-demografic Family Information Form for socio-demografic datas, Beach Center Family Quality of Life Scale (BSFQOLS) for family quality of life of parents who have children with autism and Family Supports Scale for social support datas. It is determined that the family quality of life and sub-domains perceptions of parents who have children with autism is higher than avarage while highest perception in “family interaction” sub-domain and lowest perception in “emotional well-being” sub-domain were found. In the prediction of family quality of life perceptions of parents, it is observed that the variable which mostly explaines total variance is family social support ($\Delta R^2=.35$). It is observed that the variable which secondly explaines total variance is socio-economic status-SES ($\Delta R^2=.02$). It is seen that family income, labour situation of mother and living area (urban or rural) to prediction of family quality of life perceptions of parents are weak (all of $\Delta R^2=.004$). It is determined that the age of mother and the gender and age of children with autism are not important prediction in family quality of life perceptions of parents. It can be said, according to results, family social support is the most important variable on improving family quality of life of parents who have children with autism.



Key Words: Children with Autism, Family Quality of Life, Family Social Support.

Giriş

Bu çalışmada, otizmlı çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi ve alt alan algılarının düzeyleri ve bu algıları yordayıcı olası faktörlerin etkisi inceleme konusu edilmiştir. Geçtiğimiz otuz yılda zihinsel ve gelişimsel yetersizlik alanında yaşam kalitesi kavramının kullanımında bir artış gözlenirse de, otizmlı birey ve ailesinin yaşam kalitesine katkı sağlayacak faktörlerin belirlenmesine yönelik sınırlı bir ilgi söz konusudur (Renty ve Roeyers, 2006). Otizmden etkilenmiş bir çocuğu yetiştirmenin ailenin yeterliklerini ve yaşam kalitesini etkilediği bilinmektedir (Allik, Larsson ve Smedje, 2003). Ancak şu ana değin otizmlı çocuk ailelerinin yaşam kalitesi konusu yeterince incelenmemiştir (Brown, Anand, Fung, Isaacs ve Baum, 2003). Uyum ve yaşam kalitesi otizmlı çocuk ailelerinin yüz yüze geldiği önemli konulardandır ve bu başlıkların uygun müdahale hizmetlerinin sağlanması ve hizmet sağlayıcılara yön göstermesi açısından düşünülmesi gerekmektedir (Allik vd., 2003; Brown vd., 2003). Farklı gelişimsel ve fiziksel yetersizliğe sahip bireylerin ailelere olan etkisinin, normal gelişim gösteren çocuklara oranla daha şiddetli olduğu bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte otizmin, diğer yetersizliklere kıyasla aile üzerinde daha ileri düzeyde etkilerinin olduğu bilinmektedir. Bu durumun altında otizmin iletişim, duysal ve bilgi işleme süreci, bilişsel, sosyal ve davranışsal alanlarda çocuk gelişiminde çoklu bir etkiye sahip olması yatmaktadır. Otizmlı çocuk ailelerinin diğer yetersizliğe sahip ailelere oranla daha fazla sayıda stresörle (stres kaynaklarıyla) yüz yüze gelmesi, ‘bakım külfeti’ terimini bu ailelerin günlük yaşamına sokmuştur (Schuntermann, 2002). Otizmin görülme sıklığındaki artış ailelerde strese kaynaklık etmekte ve otizmlı çocuğa yönelik destek ve uygulama hizmetlerinin sunumunda hizmet sağlayıcıları sıkıntıya sokmaktadır. Bu problemin temelinde otizmlı çocuk, ailesi ve yaşam kalitesi değişkenlerinin bir bütün halinde ele alınmaması yatmaktadır. Bununla birlikte otizmlı çocuk ailelerinin Yaşam Kalitesi henüz yeterince keşfedilmemiş bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayat, 2005). Dolayısıyla “otizmlı çocuk ailelerinin yaşam kalitesi” konusunun gelişimsel yetersizlik ve normal gelişim alanlarının yanında ayrı bir başlık olarak çalışılması gerekmektedir.

Aile yaşam kalitesi kavramı, yaşam kalitesi teriminden türeyen ve sağlık, psikoloji, toplum-politik ve son zamanlarda yetersizlik alanında öne çıkan bir başlıktır (Bayat, 2005). Yaşam kalitesi, toplumsal gruplar (aile, okul ve iş) içerisinde bireysel ihtiyaçların karşılanması ve temel sorumlulukların yerine getirilmesi ve bu duruma ilişkin bireysel (öznel) algıdır (Schalock, 1994). Aile yaşam kalitesi ise, ailenin ihtiyaçlarını karşılayabildiği koşullara sahip olabilmesi, aile üyelerinin kendileri için önemli olan şeyleri yapabilmesi ve aile üyelerinin bir aile olarak birlikte yaşamaktan zevk alması olarak tanımlanabilir (Park, Hoffman, Marquis, Turnbull, Poston, Mannan, Wang, & Nelson, 2003). Gelişimsel yetersizlik alanında önemli bir yeri olan “otizm”, her bir aile üyesinin baş etme yeterliğini, genel yeterliklerini ve yaşam kalitesini etkileyen bir yetersizlik türüdür (Schalock, 2000). Otizm/otistik bozukluk yaşam boyu devam eden bir yetersizliktir (Centers for Disease Control and Prevention, 2007). Otistik bozukluk, yaygın gelişimsel bozukluk sınıflandırılmasındaki temel alt gruptur ve (a) toplumsal etkileşimde (b) toplumsal iletişimde kullanılan dil ya da sembolik ve imgesel oyunda gecikmelerin ve/veya olağan dışı bir işlevselliğin olması ile (c) çeşitli takıntılarla kendini göstermektedir. Bu yetersizliklere bağlı olarak otistik özellikler gösteren çocuklarda, çevresindeki diğer kişilerle sosyal etkileşime girmede isteksizlik, göz kontağı kurmada sınırlılık, dil ve iletişim sorunlarının yanı sıra özellikle oyun gibi sembolik ve hayali etkinliklerde belirgin yetersizlikler görülebilmektedir (DSM-IV-TR, 2007). Otizm, tüm aileyi etkiler (Lindholm, 2007). Geçmişteki araştırmaların önemli bir bölümü otizmlı aile üyesinin, aile yapısı üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanmaktadır. Örneğin otizmlı çocuk aileleri stres, kaygı, depresyon ve eşler arası zorluklar gibi otizmlı bir çocuğa sahip olmaktan kaynaklanan negatif sonuçlara maruz kalmaktadırlar. Bu durum, normal çocuk ve diğer gelişimsel yetersizliğe sahip çocuk ailelerine oranla daha sıkıntılı boyuttadır (Hastings & Brown, 2002). Otizmlı çocuğa, süregelen hastalığa ya da diğer gelişimsel yetersizlik türlerinden birine sahip çocuk ailelerine yönelik son dönem araştırmaları ise bu yetersizliklerin bazı aileler için olumlu sonuçlarına dikkat çekmektedir (Marcus, Kunc & Schopler, 2005). Bu konuda değişik çalışmalar otizmlı, diğer bir gelişimsel yetersizliği ya da süregelen hastalığı olan bir çocuğa sahip olmanın aile üyelerinin iç direncinin ve kendine yeterliğinin artması gibi bireysel psikolojik gelişimi artırdığını, hak savunma becerilerini yükselttiğini, diğer bireylerle ilişkileri geliştirdiğini, psikolojik ve tinsel değerlerde olumlu değişimlere yol açtığını ortaya koymuşlardır (Patterson, Holm & Gurney, 2004). Otizmlı birey ve aile sistemi arasında olumlu ve olumsuz sonuçları açısından karşılıklı bir etkileşimden söz edilebilir (Warter, 2009).



Otizmlı bir çocuğun yetiştirilmesi esnasında çeşitli stresörlerle karşı karşıya gelinmesi durumunda, yaşam kalitesi her bir aile üyesinin direncini ve olumlu kazanımlarını etkileyen bir faktör olarak kendini gösterir (Anderson, 1998). Pek çok nedenden ötürü “otizmlı çocuk ailesinin yaşam kalitesi”, çalışılması gereken bir konudur (Bayat, 2005): (1) aileler otizmlı çocuğun terapi ve eğitim sürecinde önemli rol oynamaktadırlar ve bu sağaltım çalışmalarına ailenin katılımındaki artış, diğer yetersizliklere oranla, kişisel ve ailevi taleplerin daha iyi karşılanmasına ve ailenin yaşam kalitesinin değerlendirilmesinde belirleyici olmasına kaynaklık eder; (2) otizmlı çocuk ailelerinin yaşam kalitesi çocuğun yaşına ve ailenin yaşam döngüsündeki farklı unsurlara dayanır; (3) otizmden etkilenme derecesi, çocuğun davranışları, saldırganlığı, dil yetersizliği gibi etkenler ailenin genel ve gelecekteki yaşam kalitesini etkiler; (4) otizmden kaynaklı sağlık ve eğitim bütçeleri düşünüldüğünde gelir durumunun ailenin yaşam kalitesinin belirlenmesinde hesaba katılması gerekir; (5) ailenin yaşam kalitesini etkileyen önemli bir faktör olan çocuğa yönelik hizmetlerden memnuniyet konusunun gözden kaçırılmaması gerekir.

Otistik bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerin aile yaşam kalitesiyle ilgili ise az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır: Brown, MacAdam-Crisp, Wang ve Iarocci'nin (2006) otistik bozukluk, Down sendromlu ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin yaşam kalitelerinin karşılaştırıldığı çalışmada normal çocuğa sahip ailelerin her iki yetersizlik grubuna oranla yaşam kalitelerinin yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir. Otistik bozukluk sergileyen çocuğa sahip ailelerinin aile yaşam kalitesi alanlarında memnuniyet düzeyini diğer iki gruba kıyasla çok düşük olduğu gözlenmiştir. Shu ve Lung (2005) tarafından yapılan otistik bozukluk sergileyen çocuğa sahip ailelerinin aile yaşam kalitesine ilişkin diğer bir çalışmada özellikle otistik bozukluk sergileyen çocuğa sahip annenin yaşam kalitesi algısına bakılmıştır. Genel anlamda annenin kişisel yeterlik ve çalışma durumunun annenin yaşam kalitesi algısını önemli oranda etkilediği görülmüştür. Buna göre yüksek seviyede kişisel yeterliğe ve daha iyi çalışma koşullarına sahip otistik bozukluk sergileyen çocuğa sahip annelerinin yaşam kalitesi puanlarının daha yüksek seviyede olduğu saptanmıştır. Warter (2009) tarafından yapılan otistik bozukluğu alan çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesine ilişkin ailenin algısı ve otistik bozukluğu olan çocuk konusundaki belirsizliklerin etkileri ile Aile Yaşam Kalitesi memnuniyet algısı arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada, adı geçen değişkenlerin ailenin genel yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilediği belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları, bu özellikteki ailelere yönelik önemli uygulamaların yapılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Ayrıca iyimserlik ve yetersizlikle baş etme yeteneğine sahip olmanın, ailenin otistik bozukluğa uyumunu kolaylaştırdığı bulunmuştur. Lindholm (2007) tarafından yapılan otistik bozukluk sergileyen çocuğa sahip ailelerde stres, özürle mücadele stratejileri ve ailenin yaşam kalitesi ardındaki ilişkiyi araştırılan çalışmada, stres seviyesi arttıkça aile yaşam kalitesinin düştüğü gözlenmiştir. Bu bulgu yanında, aile yaşam kalitesi arttıkça yetersizlikle mücadele stratejilerinde (problem çözme, sosyal destek arayışı ve özrün etkilerin kaçınma) sosyal destek arayışının azaldığı belirlenmiştir. Allik, Larsson ve Smedje (2006) tarafından yapılan araştırmada asperger sendromlu ve yüksek işlevli otistik bozukluğu olan çocuk ailelerinin normal gelişim gösteren çocuk ailelerine oranla sağlıklı ilişkili yaşam kalitesi düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Demografik ve sosyo-ekonomik faktörler ile yaşam kalitesi arasında her iki grupta da anlamlı bir fark bulunamamıştır. Otistik bozukluğu olan çocuk ailelerinin yaşam kalitesinin belirlenmesine yönelik çalışmalarda ortak bulgu, bu yetersizlikteki çocuk ailelerinin diğer gelişimsel yetersizliği olan ve normal gelişim gösteren çocuk ailelerine oranla daha düşük aile yaşam kalitesi algısına sahip oldukları yönündedir (Lindholm, 2007). Otistik bozukluğu olan çocuk aileleriyle yürütülen diğer bir çalışmada ise yoksulluk içerisinde olan ve etnik ayrımcılığa maruz kalan ailelerin, ebeveynlik konusundaki bilgilerinin ve aile bağlarının düşük olma eğiliminde olduğu belirlenmiştir (Hornstein ve McWilliam, 2007). Otistiklik bozukluğu olan çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi algılarının belirlenmesi amacıyla Bayat (2005) tarafından 175 anne (134), baba (30), akraba (11) gibi çocuğun öncelikli bakım sağlayıcılarıyla yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılarak yapılan araştırmada çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Ailede otistik bozukluğu olan bir çocuğun varlığı, öncelikli bakım sağlayıcılar ve diğer aile üyeleri açısından omuzlarda bir yük olarak algılanmakta ve bununla birlikte aile yaşam kalitesi algısı değişime uğramamaktadır. Araştırmada aylık gelir, çocuğun yaşı, aile üyelerinin eğitimi, depresyon düzeyleri ve hizmetlere ilişkin memnuniyetleri açısından yapılan incelemede aylık gelir ile aile yaşam kalitesi arasında anlamlı pozitif bir ilişki, otistik bozukluğu olan çocuğun yaşı ve ailenin depresyon düzeyi ile aile yaşam kalitesi arasında anlamlı olumsuz bir ilişki tespit edilmiştir. Adı geçen değişkenlerin aile yaşam kalitesinin önemli yordayıcıları olduğu görülmüştür. Bakım sağlayıcıların eğitim seviyesi, çocuğun otistik bozukluktan etkilenme derecesi ve hizmetlerden memnuniyet değişkenlerinin aile yaşam kalitesini anlamlı bir şekilde yordadığı belirlenmiştir. Otistik bozukluğun nedenlerine ilişkin algılama ile aile yaşam kalitesi arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir. Ancak otistik bozukluğun olumlu etkilerine ilişkin algılama ile aile yaşam kalitesi arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Çocuklarının sevecen ve aileye olumlu katkıları ile tanımlayan ailelerin aile yaşam kalitesi algılarının yetersizlik türünden doğrudan etkilenmediği

görülmüştür. Araştırmada otistik bozukluğu olan bir çocuğa sahip olmanın olumsuz etkileri yanında, aile üyelerinin yakınlaşması, merhamet, hayat bakışta değişim, sabır ve kişiliğin güçlenmesi gibi olumlu katkılarının olduğu belirlenmiştir. Ülkemizde ise otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi inceleme konusu yapılmamıştır. Buradan hareketle araştırmada sıralanan sorulara yanıt aranmıştır:

- Otizmlili çocuk ailelerinin ‘aile yaşam kalitesi’ algılarının düzeyi nedir?
- Otizmlili çocuk ailelerinin ‘aile etkileşimi’, ‘duygusal yeterlik’, ‘fiziksel/materyal yeterliği’, ‘ebeveynlik’ ve ‘yetersizliğe ilişkin destek’ aile yaşam kalitesi alt alanlarındaki algı düzeyleri nedir?
- Aile sosyal desteği ve bazı sosyo-demografik değişkenler (aylık hane geliri, hane SES grubu, yetersizliği olan çocuğun yaşı, cinsiyeti ve yetersizlik türü, annenin yaşı ve çalışma durumu, yaşanan yer), otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi algısının önemli bir yordayıcısı mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

‘Tarama Araştırması’na uygun şekilde yürütülen bu araştırmada, ilişkisel araştırma türünün bir alt boyutu olan ‘Nedensel-Karşılaştırmalı Model’ kullanılmıştır (Fraenkel ve Wallen, 2006; Büyükoztürk, Kılıç, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009). Araştırmada, otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi alt alan algılarını yordayıcı değişkenlerin etkisini belirlemek amacıyla ‘Çoklu Doğrusal Aşamalı Regresyon Analizi’ne başvurulmuştur. Araştırmanın yordanan değişkeni annelerin aile yaşam kalitesi algısı; yordayan değişkenleri ise annelerin algıladıkları aile sosyal desteği, aylık hane geliri, hane SES grubu, yetersizliği olan çocuğun yaşı, cinsiyeti ve yetersizlik türü, annenin yaşı ve çalışma durumu, yaşanan yerdir.

Araştırma Grubu

Otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi algılarının incelenmesi amacıyla 2010-2011 eğitim öğretim yılında tüm Türkiye’deki 34 Otistik Çocuklar Merkezi’ne (OÇEM) devam eden otistik bozukluğa sahip öğrencinin anneleri araştırma grubu olarak hedeflenmiştir (MEB, 2010; 2011). Veri toplama süreci sonunda 802 geçerli veri toplama setinin geri dönüşü sağlanmıştır. Veri toplam setlerindeki uç değerlerin kapsam dışı bırakılması amacıyla yapılan “Mahalonobis Uzaklık Analizi” sonucu 34 veri dışarıda tutulmuş ve araştırma grubu 768 otizmlili çocuk ailesinden oluşmuştur.

Otizmlili çocuk ailelerinin (sırasıyla anne, baba, çocuk ve aile) öne çıkan sosyo-demografik özelliklerine bakıldığında ise otizmlili çocuğa sahip çocuğa sahip annelerin büyük bir oranı 35-44 (n=368-%48.0) yaş aralığındadır. Otizmlili çocuk anneleri büyük oranda ilkokul mezunudur (n=343-%44.7). Otizmlili çocuk anneleri büyük oranda çalışmayan/ev hanımı (n=660-%85.9) konumundadır ve buna bağlı olarak haftalık çalışma saatleri sıfırdır. Otizmlili çocuk annelerinin, büyük oranda evli oldukları (n=707-%92.1) görülmektedir. Babaların yarıya yakınının ilkokul mezunu (n=242-%31.4) olduğu, büyük oranda beden gücüne dayalı ücretli çalışan (n=315-%41.0) oldukları belirlenmiştir. Babaların haftalık çalışma saatlerinin toplamı ise büyük oranda 40 saatin üzerindedir (n=414-%53.9). Otizmlili çocuk ailelerinin büyük oranda iki çocuklu (n=380-%49.5) ailelerden oluştukları ve otistik bozukluk sergileyen çocuk yanında, en az bir normal gelişim gösteren çocuğa sahip oldukları gözlenmektedir. Otizmlili çocukların yaş aralığına bakıldığında, çoğunluğun 7-14 yaş aralığında (n=604-%78.6) olduğu görülmektedir. Buna göre otizmlili çocuklar büyük oranda, ilköğretim çağındaki öğrencilerden oluşturmaktadır. Otizmlili çocuklarının cinsiyetine bakıldığında, 614 (%79.9) erkek ve 154 (%20.1) kız öğrenci olduğu görülmektedir. Otizmlili çocukların yetersizlikten etkilenme derecesine bakıldığında, 300 (%39.1) öğrencinin orta düzeyde öğrenme yetersizliği, 370 (%48.2) öğrencinin ise ağır düzeyde öğrenme yetersizliği sergilediği görülmektedir. Otizmlili çocukların ‘ikinci yetersizlik’ durumuna bakıldığında, 650 (%84.6) öğrencinin ikinci bir yetersizlik sergilemediği, ancak 118 (%15.4) öğrencinin görme, işitme, konuşma, or-



topedi alanlarından ek bir yetersizliğe sahip olduğu gözlenmektedir. Otizmlı çocuk ailelerinin aile tipine bakıldığında, büyük oranda anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile formuna (n=656 -%85.4) sahip oldukları görülmektedir. Otizmlı çocuk ailelerinin kent-kır ayrımı bağlamında yaşadıkları yere bakıldığında, 560 (%72.9) ailenin kentte, 208 (%27.1) ailenin kırsal kesimde yaşadığı görülmektedir. Buna göre ailelerin %72'sinin kentsel yerleşik aile, %27.1'inin (ilçe+köy) ise kırsal yerleşik aile olduğu gözlenmektedir. Otizmlı çocuk ailelerinin hane gelirine sırasıyla bakıldığında, ailelerin büyük oranda 0-600 TL aralığında (n=218-%30.7) aylık hane gelirine sahip oldukları görülmektedir. Otizmlı çocuk ailelerinin eğitim ve meslek puanlarını temel alan hane sosyo-ekonomik statü/düzy (SES/SED) grup dağılımlarına (A, B, C1, C2, D, E) bakıldığında ise çoğu ailenin C2 düşük SES grubunda (n=270-%38.0) olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Otizmlı çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi algılarının incelenmesi hedeflenen bu çalışmada, otizmlı çocuğa sahip ailelerinin demografik ve çeşitli değişkenlere ilişkin bilgileri 'Sosyo-Demografik Aile Bilgi Formu' aracılığıyla toplanmıştır. Otizmlı çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi ve alt algılarını belirlemek amacıyla 'Beach Center Aile Yaşam Kalitesi Ölçeği (BCAYKÖ) - [Beach Center Family Quality of Life Scale (BCFQOLS)] kullanılmıştır. Otizmlı çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi algıları ve aile sosyal destek algıları arasındaki olası yordayıcılık ilişkisinin belirlenmek için 'Aile Destek Ölçeği (ADÖ)' kullanılmıştır. Veriler, annelerin bireysel değerlendirmelerine dayalı olarak ve posta yoluyla toplanmıştır.

Sosyo-Demografik Aile Bilgi Formu

Sosyo-Demografik Aile Bilgi Formu, otizmlı çocuk ailelerinin çeşitli demografik değişkenler açısından sahip oldukları özellikleri belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Formda anne babaların yaşları, eğitim durumları, meslekleri, haftalık çalışma saatleri, aylık hane gelirleri, aile tipleri ve sahip oldukları çocuk sayısının yanı sıra gelişimsel yetersizliği olan çocuklarının yaşı, yetersizlik seviyesine, cinsiyetine v.s. ilişkin sorular bulunmaktadır. Yaş ve gelir sınıflamasında Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUIK, 2010) sınıflaması temel alınmıştır. Ayrıca, bu forma hane SES gruplarının belirlenmesi amacıyla anne, baba ve hane halkı reisinin babasının eğitim ve meslek puanlarını hesaplamaya yönelik sorular gömülmüştür. Hane SES gruplarının belirlenmesi amacıyla sosyo-demografik bilgi formunda yer alan kimi soruların değerlendirilmesi büyük ölçekli medya araştırmaları, reklam verenler, reklamcılık sektörü, pazarlama sektörü, pazar araştırmaları sektörü gibi değişik kullanıcı grupları tarafından özellikle kullanılan Araştırmacılar Derneği (ARDER) Sosyo-Ekonomik Statü (SES) Ölçeği-2006 Eşli Hane Formuna (Çağlı vd., 2006) göre yapılmıştır. SES formunun öne çıkan özelliği ise hane SES grubunun (A=33 puan ve üstü, B=12 ile 33 puan arası, C1=2 ile 12 puan arası, C2=-2 ile 2 puan arası, D=-7 ile -2 puan arası, E=-7 puanın altı) belirlenmesinde hane gelirinden farklı olarak katılımcı ve katılımcıyla ilişkili bireylerin eğitim ve meslek puanlarının temel almasıdır (Karayaka, 2006).

Aile Destek Ölçeği (ADÖ)

Aile Destek Ölçeği (ADÖ) engelli çocuğa sahip ailelerin sosyal destek algılarını belirlemek amacıyla Kaner (2004) tarafından geliştirilmiş 34 maddeden oluşan bir ölçektir. Aile Destek Ölçeği'nin (ADÖ) faktör analizi sonucunda beş faktör birlikte toplam varyansın %60.959'unu açıkladığı görülmüştür. Faktör analizi sonuçları, ADÖ'nin beş faktörlü (Duygusal Destek-DD= 9 madde, Bilgi Desteği-BİD= 8 madde, 'Bakım Desteği-BAD=5 madde, Yakın İlişki Desteği-YİD= 6 madde ve Maddi Destek-MD=3 madde) olduğuna işaret etmektedir. ADÖ'nin Cronbach Alfa değerleri ölçeğin toplamı için .94, alt alanlar için .84 ila .90 aralığında hesaplanmıştır. Ölçeğin iki yarım güvenirlik katsayılarının alt alanlar için .81 ila .88 aralığında değiştiği ve ölçeğin bütünü için .84 olduğu gözlenmiştir. ADÖ'nin test-yeniden test güvenirlik katsayılarının alt alanlar için .95 ila .99 aralığında değiştiği ve ölçeğin bütünü için bu değer .99 olduğu gözlenmiştir. Yapılan çalışmalar ölçeğin geçerlik ve güvenirliğinin istendik düzeylerde olduğuna işaret etmektedir. Katılımcılar/cevaplayıcılar ADÖ'ndeki maddelere her zaman (3), bazen (2), hiçbir zaman (1) seçeneklerinden birini seçerek tepki vermektedirler. Alt ölçeklerin yanı sıra, ölçeğin tümünden elde edilen toplam puan da değerlendirilebilmektedir. Alt ölçeklerden alınabilecek en

yüksek ve en düşük puanlar, madde sayısının 3 ile çarpımı ile 1 arasındadır (ölçekten alınabilecek en düşük puan 31; en yüksek puan 93). ADÖ'nden yüksek puan almak, anne-babaların özel gereksinimli çocuklarının gereksinimlerini karşılamasına yardımcı olan desteklere sahip olduklarını, düşük puan ise, bu desteklerden yoksun olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca son 3 frekans sorusu ile anne-babaların yakın çevresiyle etkileşim sıklığı ve toplumsal alanlara katılım sıklığı tespit edilemeye çalışılmaktadır (Kaner, 2004).

Beach Center Aile Yaşam Kalitesi Ölçeği (BCAYKÖ)

Beach Center Aile Yaşam Kalitesi Ölçeği (BCAYKÖ) Kansas Üniversitesi Beach Aile ve Yetersizlik Merkezi (Beach Center on Family and Disability, 2003, 2006) tarafından geliştirilmiş ve Meral (2011) tarafından Türkçe uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. BCAYKÖ gelişimsel yetersizliği olan çocuğa sahip ailelerinin yaşam kalitesinin belirlenmesi için 25 soru, 5 alt alan ve beşli derecelendirme tipi cevaplardan oluşan bir veri toplama aracıdır. BCAYKÖ, aile yaşam kalitesinin bütüne (25 soru, Cronbach's alpha = .94) ve "Aile Etkileşimi (6 soru, Cronbach's alpha = .92)", "Ebeveynlik (6 soru, Cronbach's alpha = .88)", "Duygusal Yeterlik (4 soru, Cronbach's alpha = .80)", "Finansal/Fiziksel/Materyal Yeterliği (5 soru, Cronbach's alpha = .88)" ve "Yetersizliğe İlişkin Destek (4 soru, Cronbach's alpha = .92)" alt alanlarına ilişkin "memnuniyet" ve 'önem' algısı temelinde bilgiler sunmaktadır (Turnbull vd., 2005). BCAYKÖ ile otizmlili çocuk ailelerinin yaşam kaliteleri değişkenlerine ilişkin 'memnuniyet' ve 'önem' algıları birlikte ölçülebileceği gibi, ölçeğin ilk geliştirilme durumundan hareketle sadece 'memnuniyet' algıları ölçümlenebilmektedir (Beach Center on Family and Disability, 2003, 2006). Beach Center Aile Yaşam Kalitesi Ölçeği'nin (BCAYKÖ) bütünü için alınabilecek en yüksek puan 125 (25x5) puan, en düşük puan ise 25 (25x1) puandır. Olumsuz madde bulunmayan ölçekten alınan yüksek puanlar, yüksek düzeyde aile yaşam kalitesi algısını, düşük puanlar ise düşük düzeydeki algıyı gösterir. Aile yaşam kalitesi algısı ölçekten alınan toplam puanlara göre hesaplanabildiği gibi, alınan toplam puanın madde sayısına bölünmesiyle de hesaplanabilir (Akin, Abacı ve Çetin, 2007). Buna göre 5 dereceli Likert tipi bir ölçek için; 1 en düşük, 2, düşük, 3 orta, 4 yüksek, 5 en yüksektir ve 3 puanın altında olanların aile yaşam kalitesi algıları düşük, üstünde olanların ise yüksek olarak değerlendirilebilir. Örneğin ölçeğin bütününden alınan 100 puanın, madde sayısı olan 25'e bölünmesiyle (100/25=4) elde edilen 4 puan 3 puanın üzerinde olduğu için kişinin aile yaşam kalitesi algısının yüksek olduğu söylenebilir. Bu çalışmada hesaplamalar, toplam puanlar ve beşli derecelendirme puanları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Alt alanlara ilişkin hesaplamalar da yine aynı şekilde yapılmıştır.

Verilerin Toplanması

Otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi ve alt alan algı düzeylerine ve ailelerin aile yaşam kalitesi algılarını yordayıcı değişkenlere ilişkin veriler ise birkaç aşamada toplanmıştır. Veri toplama kitapçıkları, ülkemizde 34 kadar Otistik Çocuklar Merkezleri'ne (OÇEM) devam eden öğrencilerin sayısı (toplam 1206 otizmlili öğrenci) adedince çoğaltılmıştır (MEB, 2010). İlgili kitapçıklar, öğrencilerin ailelerinin sayısı adedinde zarfa konularak, otizmlili çocuk ailelerinin doldurabilmesi için okul idarelerine gönderilmiştir. Ayrıca veri toplama setlerinin ailelere (annelere) ulaştırılması ve geri dönüşünün şekli ile ilgili olarak okul idarecilerine telefonla bilgi verilmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

Otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi algısı ve alt alanlara ilişkin algıları ortalama ve standart sapma hesaplamalarına dayanarak analiz edilmiştir. Annelerin aile yaşam kalitesinin yordayıcılarının belirlenmesine yönelik analizler ise bağımlı değişkenle ilişkili olan iki ya da daha çok bağımsız değişkene (yordayıcı değişkenlere) dayalı olarak, bağımlı değişkenin tahmin edilmesine yönelik analizi içeren (Büyüköztürk, 2007) 'Çoklu Doğrusal Aşamalı Regresyon Analizi' ile gerçekleştirilmiştir. Çoklu regresyon analizini gerçekleştirebilmek için çeşitli varsayımların karşılanması gerekmektedir. Bu amaçla çoklu regresyon analizi öncesi verilerin 'doğrusallık' ve 'normallik' varsayımlarını karşılamak için saçılma diyagramları, histogram ve normal dağılım grafikleri incelenmiştir. Veri setlerinde uç değerlerin olup olmadığı ise 'Mahalanobis Uzaklık Değerleri' kullanılarak incelenmiş ve uç değer olarak belirlenen veriler, veri setinden çıkarılmıştır. Çoklu regresyon analizinde diğer bir varsayım, bağımsız değişkenler arasında basit doğrusal ilişkilerin olmamasının gerekliliğidir. Bu amaçla veriler arası "Çoklu Doğrusal Bağlantı" (Multicollinearity) olup olmadığı incelenmiştir. Bu varsayıma ilişkin diğer bir değerlendirme, varyans büyütme faktörü (VIF) değerinin ölçüt alınan 10'dan aşağıda ve 1'e çok yakın olması (Field, 2005) ve tolerans değerinin ölçüt alınan değer olan .20'nin üzerinde (Field, 2005) olması ile de yapılabilmektedir. Bu amaçla VIF ve tolerans değerleri incelenmiştir. Ayrıca, hata terimleri arasındaki ilişki (otokorelasyon) olup olmadığı Durbin-Watson testi sonucuna göre incelenmiştir. Adı geçen bu değer genellelik ölçütü alınan 1 ile 3 arasında bulunması (Field, 2005) gerekmektedir.



tedir. Regresyon analizinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin en az eşit aralık ölçeğinde ölçülen sürekli değişkenler olmaları gerekmektedir (Büyüköztürk, 2007). Bu araştırmada, yordayıcı değişken olarak dikkate alınan sahip olunan çocuğun yetersizlik türü, annenin çalışma durumu ve yaşanan yer değişkenlerinin kategorik değişkenler olması nedeniyle, bu değişkenler yapay (dummy) değişkene dönüştürülerek analize dahil edilmişlerdir. Araştırmada, önem düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir. Veriler, PASW Statistics 18.0 (SPSS Statistics) programları kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın amaçları doğrultusunda otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi ve alt alanlarına ait algı düzeylerine ve ailelerin aile yaşam kalitesi algılarının aile sosyal desteği ve bazı sosyo-demografik değişkenler tarafından yordanma düzeylerine ilişkin analiz bulgularına yer verilmiştir.

Otizmlili Çocuk Ailelerinin Aile Yaşam Kalitesi ve Alt Alanlarına Ait Algılarının Düzeylerine İlişkin Bulgular

Annelerin aile yaşam kalitesi ve alt alan algı düzeyleri ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 1’de sunulmuştur. Değerlendirmeler, Mahalanobis uzaklık değerleri analizi ile uç değerlerin atılması sonucunda kalan 768 katılımcı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Otizmlili Çocuk Aileleri Aile Yaşam Kalitesi ve Alt Alan Algı Düzeyleri (N=768)

Değişken	$\bar{X}$	ss
Aile Yaşam Kalitesi Algısı_genel toplam	90.69	17.64
Aile Etkileşimi alt alanı	3.36	4.96
Ebeveynlik alt alanı	22.53	4.92
Duygusal Yeterlik alt alanı	13.03	3.80
Fiziksel/materyal/finansal Yeterlik alt alanı	16.87	4.74
Yetersizliğe İlişkin Destek alt alanı	14.88	3.23

*p<.05

Tablo 1 incelendiğinde, otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi algısı aritmetik ortalamaları 90.69 (beşli derecelendirme karşılığı 3.62), standart sapmaları 17.64 şeklindedir. Aile yaşam kalitesi alt alanları için ailelerin aile etkileşimi alt alanı aritmetik ortalamaları 23.36 (beşli derecelendirme karşılığı 3.89), standart sapmaları 4.96; ebeveynlik alt alanı aritmetik ortalamaları 22.53 (beşli derecelendirme karşılığı 3.75), standart sapmaları 4.92; duygusal yeterlik alt alanı aritmetik ortalamaları 13.03 (beşli derecelendirme karşılığı 3.25), standart sapmaları 3.80; fiziksel/materyal/finansal yeterlik alt alanı aritmetik ortalamaları 16.87 (beşli derecelendirme karşılığı 3.37), standart sapmaları 4.74; yetersizliğe ilişkin destek alt alanı aritmetik ortalamaları 14.88 (beşli derecelendirme karşılığı 3.72), standart sapmaları 3.23 olarak hesaplanmıştır. Bulgular ışığında otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi ve alt alan algılarının ortalamaların üzerinde olduğu; en yüksek algının aile etkileşimi alt alanında, en düşük algının ise duygusal yeterlik alt alanında olduğu belirlenmiştir.

Otizmlili Çocuk Ailelerinin Aile Yaşam Kalitesi Algılarının Yordanmasına İlişkin Bulgular

Araştırmada, aile sosyal desteği, aylık hane geliri, hane sosyo-ekonomik statüsü (SES) grubu, otizmlili çocuğun yaşı, otizmlili çocuğun cinsiyeti, annenin yaşı, annenin çalışma durumu ve yaşanan yer annelerin aile yaşam kalitesi algılarının önemli bir yordayıcısı olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla, ilk önce araştırma kapsamındaki değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler ve korelasyon



değerleri, daha sonra çoklu doğrusal aşamalı regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmada, yordayıcı değişken olarak dikkate alınan çocuğun cinsiyeti, annenin çalışma durumu ve yaşanan yer değişkenlerinin kategorik değişken olmaları nedeniyle bu değişkenler yapay (dummy) değişkene dönüştürülerek analize dahil edilmişlerdir. Araştırmada, önem düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir. Araştırmada, verilerin çoklu regresyon analizi için uygunluğunu belirlemek amacıyla yapılan incelemede, saçılma diyagramları doğrusal bir ilişkiyi kanıtlamış, histogram ve normal dağılım grafikleri ise normallikten önemli sapmalar olmadığını göstermiştir. Ayrıca, çok değişkenli normallik varsayımını incelemek üzere analizde yer alan değişkenlere ilişkin uç değerlerin olup olmadığını anlamak için Mahalanobis uzaklık değerleri hesaplanmıştır. Bu çerçevede, ailelere ait toplam 802 veri seti içerisinde, Mahalanobis uzaklık değerleri ölçüt değerlerinin [$\chi^2(8) = 20.09$, $p = .01$ 'e göre] üzerinde olan 34 kişinin verilerinin uç değer olduğu anlaşılmış ve bu kişilerin verileri analize dahil edilmemiştir. Böylece, verilerin çok değişkenli normallik varsayımını karşılaması sağlanmıştır. Normal dağılımın sağlanması adına uç değerlerin atılmasını içeren Mahalanobis uzaklık analizi sonucunda, araştırma grubu sayısı 768 kişi olarak belirlenmiştir.

Çoklu doğrusal aşamalı regresyon analizi öncesi, çoklu bağlantı olmaması varsayımının karşılanması adına sürekli değişkenler olan aile sosyal desteği, aylık hane geliri, hane ses grubu, ile ailelerin aile yaşam kalitesi algısı arasındaki korelasyon değerleri incelenmiş ve ilgili değerler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Aile Sosyal Desteği, Aylık Hane Geliri ve Hane SES Grubu ile Ailelerin Aile Yaşam Kalitesi

Algısına İlişkin Korelasyon Değerleri

Değişken	1	2	3	4
1. Aile Yaşam Kalitesi Algısı	-			
2. Aile Sosyal Desteği	.59**	-		
3. Hane SES Grubu	.24**	.16**	-	
4. Aylık Hane Geliri	.26**	.20**	.65**	-

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablo 2 incelendiğinde, yordayıcı değişkenler arasındaki en yüksek ve anlamlı ilişki hane SES grubu ile aylık hane geliri arasındadır ($r = .65$, $p < .001$). Bu bağlamda korelasyon katsayıları dikkate alındığında (.80 üzerindeki korelasyon çoklu bağlantıya işaretler) değişkenler arası çoklu bağlantı probleminin (multicollinearity) olmadığı gözükmemektedir. Yine aynı şekilde Coefficients tablosundaki Collinearity Statistics değerler bağlamında çoklu bağlantı ile ilgili istatistiksel değerler incelendiğinde, varyans büyütme faktörü (VIF) değerinin 1.00 ile 2.12 arasında değişmekte olduğu, tüm değerlerin ölçüt alınan 10'dan aşağıda ve 1'e çok yakın olduğu (Field, 2005) görülmektedir. Ayrıca, tolerans değerinin .47 ile 1.00 arasında değişmekte olduğu ve tüm değerlerin ölçüt alınan değer .20'nin üzerinde (Field, 2005) olduğu gözlenmektedir. Tüm bu değerler, analizin çoklu bağlantı problemine sahip olmadığını göstermektedir. Hata terimleri arasındaki ilişki (otokorelasyon) olup olmadığı incelendiğinde ise Durbin-Watson testi sonucunun 2.00 olduğu ve bu değer genellikle ölçüt alınan 1 ile 3 arasında bulunduğu (Field, 2005) dikkate alındığında, analizde otokorelasyon bulunmadığı belirtilebilir.

Aile sosyal desteği, aylık hane geliri, hane SES grubu, yaşanan yer (dummy)^a ve annelerin çalışma durumu (dummy)^b değişkenlerinin annelerin aile yaşam kalitesi algısını yordama gücünü ortaya koymak amacıyla 'Çoklu Doğrusal Aşamalı (Stepwise) Regresyon Analizi' yapılmıştır. Bulgular Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Ailelerin Aile Yaşam Kalitesi Algısının Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları (N=768)



Model	Değişken	R	R ²	ΔR ²	F	β	t	Kısmi r
1	Aile Sosyal Desteği	.59	.35	.359	428.62***	.59	20.70***	.59
2	Aile Sosyal Desteği					.57	19.92***	.58
	Hane SES Grubu	.61	.37	.021	233.92***	.14	5.05***	.18
3	Aile Sosyal Desteği					.56	19.53***	.57
	Hane SES Grubu					.09	2.42*	.08
	Aylık Hane Geliri	.61	.38	.004	158.48***	.08	2.25*	.08
4	Aile Sosyal Desteği					.56	19.63***	.57
	Hane SES Grubu					.10	2.71**	.09
	Aylık Hane Geliri					.12	3.00**	.10
	Anne Çalışma Durumu	.62	.38	.004	120.92***	.08	2.33*	.08
5	Aile Sosyal Desteği					.57	19.72***	.58
	Hane SES Grubu					.09	2.61**	.09
	Aylık Hane Geliri					.12	2.92**	.10
	Anne Çalışma Durumu					.08	2.48*	.09
	Yaşanan Yer	.62	.39	.004	98.08***	.06	2.12*	.07

*p<05; **p<01; ***p<001

Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda beş (5) farklı regresyon modeli elde edilmiştir. Tablo 3'e göre modelin açıklayıcılık gücü dikkate alındığında, aile sosyal desteği değişkeninin tek başına toplam varyansın %35'ini (.359) önemli bir biçimde açıkladığı görülmektedir. Korelasyon katsayısının .70-1.00 arasında yüksek, .70-.30 arasında orta ve .30-.00 arasında düşük düzeyde ilişki olması (Büyüköztürk, 2007) ışığında, aile sosyal desteği ve annelerin aile yaşam kalitesi algıları arasındaki orta düzeyli ve pozitif bir ilişki ($r=.59$; $**p<.01$) olduğu gözlenmektedir (bkz. Tablo 2). Buna göre varyansın açıklanma oranı ve korelasyonel ilişki göz önünde bulundurulduğunda, aile sosyal desteğinin ailelerin aile yaşam kalitesi algılarının önemli bir yordayıcısı olduğu ve aile sosyal desteği arttıkça ailelerin aile yaşam kalitesi algılarının arttığı söylenebilir.

Toplam varyansın açıklanmasına hane SES grubunun %021 (.021); aylık hane gelirinin katkısının %004 (.004); anne çalışma durumunun (1=çalışmayan/dummy) %004 (.004) ve yaşanan yer (1=kent/dummy) %004 (.004) gibi oldukça düşük bir katkı sağladıkları görülmektedir. Varyansı açıklamada etkisinden söz edemeyeceğimiz anne yaşı, otizmlili çocuğun yaşı ve cinsiyeti değişkenlerinin ise modellerin dışında kaldığı ve katsayılarının anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Annelerin aile yaşam kalitesi algısı ile hane SES grubu ($r=.24$; $**p<.01$) ve aylık hane geliri ($r=.26$; $**p<.01$), anne çalışma durumu ($r=-.11$; $**p<.01$) ve yaşanan yer ($r=.08$; $*p<.05$) değişkenleri arasındaki korelasyon incelendiğinde düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Ayrıca, bağımsız gruplar t testi ile annenin çalışma durumuna göre (1=çalışmayan anne ve 0=çalışan anne) puan ortalamaları karşılaştırıldığında, çalışan annelerinin aile yaşam kalitesi algılarının, çalışmayan annelere oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Ailenin yaşadığı yere göre (1=kentsel yerleşik aile ve 0=kırsal yerleşik aile) puan ortalamaları bağımsız gruplar t testine göre karşılaştırıldığında, kentsel yerleşik ailelerin aile yaşam kalitesi algılarının, kırsal yerleşik ailelere oranla daha yüksek olduğu görülmüştür.

Çoklu regresyon analizinde standardize edilmiş regresyon katsayıları olan β (beta) değerlerine bakılır. En yüksek beta değerine sahip olan değişken görece olarak en önemli yordayıcıdır (Büyüköztürk, 2007). Buna göre standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin aile yaşam kalitesi algısı üzerindeki görece önem sırası; aile sosyal desteği, hane SES grubu, aylık hane geliri, anne çalışma durumu ve yaşanan yer şeklindedir.



Tüm bu bulgular ışığında aile sosyal desteğinin, ailelerin aile yaşam kalitesi algılarının önemli bir yordayıcısı (.33; %33) olduğu söylenebilir. Hane SES grubunun ailelerin aile yaşam kalitesi algılarının ikinci önemli yordayıcısı olduğu; aylık hane geliri, anne çalışma durumu ve yaşanan yer değişkenlerinin ailelerin aile yaşam kalitesi algısını yordama gücünün oldukça zayıf olduğu ifade edilebilir. Son olarak anne yaşı, otizmlı çocuğun yaşı ve cinsiyeti değişkenlerinin ise aile yaşam kalitesi algısının önemli bir yordayıcısı olmadığı belirtilebilir.

Tartışma

Araştırmada, otizmlı çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi ve alt alan algı düzeyleri ile ilgili yordayıcı ilişkileri belirlemek için 768 aileden veri toplanmıştır. Araştırmada, otizmlı çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi ve alt alan algılarının ortalamasının üzerinde olduğu, en yüksek algının 'aile etkileşimi' alt alanında olduğu belirlenmiştir. Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa sahip olmak, aile açısından yıkıcı etkilere ve yeni zorluklara kaynaklık etse de, ailenin bir bütün olarak yetersizlikle mücadelesi, dayanışma ve işbirliğini zorunlu kılmakta ve bu doğrultuda aile içi etkileşim güçlenmektedir (Patterson, Holm ve Gurney, 2004; Marcus, Kunc & Schopler, 2005; Bayat, 2005; Warter, 2009). Araştırmada en yüksek algının aile etkileşimi alt alanında gözenmesi bu bağlama oturtulabilir. Araştırmada en düşük algının ise 'duygusal yeterlik' alt alanında olduğu belirlenmiştir. Aile yaşam kalitesi algısının en düşük gözlemlendiği duygusal yeterlik alt alanı sosyal destek örüntüsünde duygusal desteğe karşılık gelmektedir. Duygusal destek, bireyin kişisel sorunlarını ve özel konularını konuşup paylaşabileceği birinin varlığına karşılık gelmektedir (Kaner, 2004). Duygusal yeterlik alt alanında düşük algının gözlenmesi ailelerin yeterli düzeyde duygusal destekten yoksun olmalarına bağlanabilir. Ancak ailelerin sosyal destek bağlamında diğer bireylerden ya da uzmanlardan aldıkları düşük destek, hiçbir şekilde destek almadıkları anlamına gelmemelidir. Gelişimsel yetersizliği olan çocuğa sahip pek çok aile akrabalar, arkadaşlar ve komşuların duygusal destek sağlamada istekli olmalarına karşın, işe dönük ve uygulamalı destek düzeylerinin eksik olduğunu, uzmanların ise ailelerin gereksinimlerini tam anlamıyla karşılayamadıklarını rapor etmektedirler (Brown vd., 2003; Werner, Edwards, Baum, Brown, Brown, & Isaacs, 2009). Duygusal destek, bireyin kişisel sorunlarını ve özel konularını konuşup paylaşabileceği birinin varlığına karşılık gelirken, işe dönük ve uygulama destek daha çok araşsal destek kapsamında yer alan destek türlerine karşılık gelmektedir. Bunlar; tıbbi bakım ve tedavi olanakları, eğitim hizmetleri, başa çıkma becerileri gibi konularda bilgi verecek tavsiyelerde bulunacak ve hizmet verecek kişi ve kuruluşları içeren 'bilişsel destek/rehberlik ya da bilgi desteği'; çocuklarının gündüz, gece ya da hafta sonu bakımlarında ve ulaşımındaki destekleri içeren 'bakım desteği' ve ailenin gereksindiği hizmetlerin (bakım, eğitim ve tedavi, ulaşım, boş zaman etkinlikleri v.b.) satın alınmasını içeren 'parasal destek' olarak özetlenebilir (Kaner, 2004). Dolayısıyla otizmlı çocukların aile yaşam kalitesinin duygusal yeterlik alt alanında sahip oldukları algının artırılması adına duygusal destek kapsamındaki işe dönük ve uygulamalı destek türlerinin göz önünde bulundurulması, ailelere yönelik çalışmalara katkı sağlayabilir.

Araştırmada, çoklu doğrusal aşamalı regresyon analizi sonucuna göre hane SES grubunun ailelerin aile yaşam kalitesi algılarının ikinci önemli yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Aylık hane geliri, anne çalışma durumu ve yaşanan yer değişkenlerinin ise ailelerin aile yaşam kalitesi algısını yordama gücünün oldukça zayıf olduğu gözlenmiştir. Son olarak anne yaşı, otizmlı çocuğun yaşı ve cinsiyeti değişkenlerinin ise aile yaşam kalitesi algısının önemli bir yordayıcısı olmadığı belirlenmiştir. Aile yaşam kalitesi dendiğinde ilk akla gelen finansal koşullar olmasına rağmen aile yaşam kalitesi çok boyutlu bir yapıyı barındırmaktadır. Aylık gelirin artırılmasının ya da hane SES grubunda yapılan iyileştirmelerin, aile yaşam kalitesini bir bütün olarak zenginleştireceği düşünülmemelidir. Aznar ve Castanon (2005) tarafından geliştirilen birey/aile yaşam kalitesi topolojik modeline göre materyal (finansal) koşullarda yapılan iyileştirmeler birey ya da ailenin temel ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamaktadır. Ancak bu iyileştirmelerin birey/aile yaşam kalitesini bir bütün olarak geliştirmedeği ortaya konulmuştur. Ayrıca yaşam kalitesiyle ilgili bir araştırma, finansal yeterliğe ilişkin genel algılaşmanın, kaynakların gerçek miktarından çok bireylerin bu kaynaklardan elde ettikleri tatmine bağlı olduğunu göstermiştir (Campbell, Converse ve Rogers, 1976). Dolayısıyla aile yaşam kalitesinin sadece finansal durumla açıklanamayacağı söylenebilir. Yine de araştırmanın demografik verileri incelendiğinde, ülkemizdeki otizmlı çocuk ailelerinin büyük oranda asgari ücretin altında bir gelire sahip olduğu ve C2 düşük SES grubunda yer aldıkları gözlenmektedir. Yoksulluk olgusu hesaba katıldığında özellikle aile yaşam kalitesinin alt alanlarından fiziksel/materyal/finansal yeterlik alt alanında iyileştirmeler yapılmalıdır. **Ülkemizde otizmlı çocuk ailelerinin 'yoksulluk' olgusu ile karşı karşıya olmaları, ailenin sadece beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasındaki sınırlılıklar bağlamında değerlendirilmemelidir.** Yoksulluk; bebek ve çocuk ölümleri, düşük doğum ağırlığı, çocuk istismarı ve bakım ihmali,



yoksul mahallelerde/kesimlerde yaşama, sosyal hizmetlerin yetersizliği, yoksulluk çukuru, eğitim eksikliği, sağlık yetersizliği, barınma yetersizliği, düşük beslenme, madde bağımlılığı, uyuşturucu, akıl sağlığı, şiddet, alkol bağımlılığı, hizmetlere ulaşmadaki engeller (ulaşım v.s.), uzun dönemli sağlık problemleri, anadili konuşmada yetersizlik, yoksulluk, depresyon, ırk ve cinsiyet ayrımcılığı, tek ebeveynlik, çocuk ebeveynlik, hapsedilme gibi pek çok dezavantajlı bileşeni beraberinde getirmektedir (Enwefa, Enwefa ve Jennings, 2006). Dolayısıyla, yoksulluk olgusunun aile yaşam kalitesi bağlamında, bütünsel bir bakış açısıyla ele alınmasının ve ilgili alanlarda iyileştirmeler yapılmasının bir gereklilik olduğu söylenebilir.

Araştırmada, çoklu doğrusal aşamalı regresyon analizi sonucuna göre aile sosyal desteğinin, ailelerin aile yaşam kalitesi algılarının en önemli yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen, aile sosyal desteği (sosyal destek) değişkeni ile annelerin aile yaşam kalitesi algıları arasındaki güçlü ilişki, araştırma bulguları ile desteklenmektedir. Cantrell (2007) tarafından yapılan araştırmada aile sosyal desteğinin annelerin aile yaşam kalitesi algısının yordanmasında toplam varyansın %19'unu açıkladığı belirlenmiştir. Crowley ve Kazdin (1998) tarafından yapılan araştırmada sınırlı sosyal desteğin düşük düzeyde aile yaşam kalitesi algısına kaynaklık ettiği gözlenmiştir. Davis ve Gavidia (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışmada özellikle sosyal destek kapsamında uzmanlardan alınan desteğin aile yaşam kalitesinin önemli bir yordayıcı olduğu saptanmıştır. Shun-Yao Ho (2005) tarafından yapılan çalışmada uzmanlardan sosyal destek alan ailelerin aile yaşam kalitesi puanlarının, almayan ailelere oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan araştırmalar alınan sosyal desteğin, yaşam kalitesinin miktarını belirlediğini ortaya koymaktadır (Lunsik ve Benson, 2001; Caron, Tempier ve Léouffre, 1997; Pittman ve Lloyd, 1988; Md-Sidin, Sambasivan, & Ismail, 2010; Mannan, Summers, Turnbull, & Poston, 2006). İki değişken arasındaki korelasyonel ve yordayıcı ilişki dikkate alındığında ailenin sosyal destek algısı arttıkça aile yaşam kalitesi algısının arttığı söylenebilir. Araştırmanın ana bulgusu olan aile yaşam kalitesi ve aile sosyal desteği arasındaki güçlü korelasyonel ve yordayıcı ilişki temel alındığında, otizmlili çocuk ailelerine yönelik önleme ve müdahale çalışmalarında, sosyal destek ve aile yaşam kalitesi değişkenlerinin birlikte referans alınması gerekliliği önerisinde bulunulabilir.

Aile yaşam kalitesi ile aile sosyal desteği arasındaki güçlü yordayıcı ilişkiye karşın aile yaşam kalitesi ile hane SES grubu ve hane geliri arasındaki düşük düzeyli yordayıcı ilişki, aile yaşam kalitesinin artırılmasında alınan sosyal desteğin sosyoekonomik statü ve gelirden daha önemli olarak algılandığına işaret eder. Yordayıcı ilişkilere dayalı bu bulgular, aile yaşam kalitesinin artırılmasında gereksinim boyutunda temel değişkenin sosyal destek olduğunu göstermektedir. Yordayıcılık açısından finansal/fiziksel alanda yer alan hane SES grubu ve hane geliri değişkenlerinin, aile sosyal destek değişkeninden sonra gelmesi ise aile yaşam kalitesinin çok boyutlu yapısının birer göstergesidir. Dolayısıyla hane SES grubu ve hane geliri bağlamında finansal/fiziksel alanda yapılan iyileştirmelerin tek başına aile yaşam kalitesinin artırılmasında yeterli olmayacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Akın, A., Abacı, A., & Çetin, B., (2007). Bilişötesi Farkındalık Envanteri'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice*, 7(2) Mayıs, 655-680.
- Allik, H., Larsson, J.O., & Smedje, H. (2006). *Health-related quality of life in parents of school-age children with Asperger syndrome or high-functioning autism*. Erişim tarihi: 29 Ağustos 2009, <http://www.hqol.com/content/41/1>.
- Anderson, K.H. (1998). The relationship between family sense of coherence and family quality of life after illness diagnosis. In H.I. McCubbin, E.A. Thompson, A.I. Thompson, J.E. Fromer (Edss.). *Stress, coping, and health in families: Sense of coherence and resiliency*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
- Aznar, A.S. & Castanon, D.G. (2005). Quality of life from the point of view of Latin American families: a participative research study. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(10), 784-788.
- Bayat, M., (2005). How Family Members' Perceptions of Influences and Causes of Autism May Predict Assessment of Their Family Quality of Life. Loyola Univesity Chicago. *Unpublished Doctoral Dissertation*. UMI Microform 3180946.
- Beach Center on Disability at the University of Kansas, in partnership with families, service providers and researchers (2006). *Family Quality of Life Survey*. Beach Center: University of Kansas.
- Brown, I., Anand, S., Isaacs, B., Baum, N., & Fung, W.L. A. (2003). Family quality of life: Canadian results from an international study. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 15(3), 207-230.
- Brown, R.I., MacAdam-Crisp, J., Wang, M., & Iarocci, G. (2006). Family quality of life when there is a child with a developmental disability. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 3(4), 238-245.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi Kitabı*. 8. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç, E. K., Akgün, Ö. E. Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 3. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Cantrell, K.K. (2007). Predictors of Quality of Life of Mothers of Children with Intellectual Disabilities. *Unpublished Doctoral Dissertation*, USA: University of Denver, UMI Microform 3270532.
- Campbell, A., Converse, P. E. & Rogers, W.L. (1976). The quality of American life. NewYork: The Russell Sage.
- Caron, J., Tempier, R., Mercier, C., & Léouffre, P. (1997) Components of Social Support And Quality of Life in Severely Mentally Ill, Low-Income Individuals and in The General Population, 4th Annual Conference of the International Society for Quality of Life Research 4–9 November 1997, Vienna, Austria, *Quality of Life Research*, 7/8, pp. 613–747.
- Centers for Disease Control and Prevention (2007). Prevalence of autism spectrum disorders: Surveillance summaries, February 9th, 2007. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 56(No. SS-1), 1-40. Erişim tarihi: 30 Ağustos 2009, <http://www.cdc.gov/mmwr/pdf/ss/ss5601.pdf>.
- Crowley, M.J. & Kazdin, A.E. (1998). Child psychosocial functioning and parent quality of life among clinically referred children. *Journal of Child and Family Studies*, 7(2), 233-251.
- Davis, K., & Gavidia-Payne, S. (2009). The impact of child, family, and professional support characteristics on the quality of life in families of young children with disabilities. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 34(2): 153–162.
- Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders IV-TR / DSM-IV-TR (2007) Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayımsal El Kitabı (2007), Amerikan Psikiyatri Birliği/2000. *Psikiyatri hastalıklarının tanımlanması ve sınıflandırılması el kitabı*, 4. Baskı (DSM-IV-TR), Çeviren Köroğlu E, Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Eker, D. Arkar, H. Yıldız, H. (2001). Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Gözden Geçirilmiş Formunun Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliği, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(1):17-25.
- Enwefa, R.L., Enwefa, S.C., & Jennings, R. (2006). Special Education: Examining the impact of poverty on the quality of life of families of children with disabilities. Forum on Public Policy, 1-27.
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS* (2th ed.) London: Sage.
- Fraenkel, J.R. & Wallen, N.E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. New York: Mc Graw-Hill.
- Hastings, R.P. & Brown, T. (2002). Behavior problems of children with autism, parental self-efficacy, and mental health. *American Journal on Mental Retardation*, 107(3), 222-232.
- Hornstein S. & McWilliam R. A. (2007). *Measuring family quality of life in families of children with autism spectrum disorders*. Paper presented at the 2007 Annual Conference of the Division for Early Childhood, Niagara Falls, ON, Canada.



- Kaner, S. (2004). Engelli Çocukları Olan Anababaların Algıladıkları Stres, Sosyal Destek ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Bilimsel araştırma projesi kesin raporu*, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Karakaya, B. (2006). Sosyal Tabakalaşma Kuramlarının Türkiye’deki Sosyo-ekonomik Statü Bölümlendirme Çalışmalarıyla Etkileşimi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Lindholm, M.M., (2007). Stress, Coping and Quality of Life in Families Raising Children With Autism. *Unpublished Doctoral Dissertation*, California School of Professional Psychology Alliant International Univesity. UMI Microform 3299505.
- Lunsky, Y.& Benson, B. A. (2001). Association Between Perceived Social Support and Strain, and Positive and Negative Outcome for Adults with Mild Intellectual Disability. *Journal of Intellectual Disability Research*. 45(2): 106-114.
- Mannan, H., Summers, J. A., Turnbull, A. P. & Poston, D. J. (2006) A review of outcome measure in early childhood programs. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities* 3, 219–28.
- Marcus, L.M., Kuncle, L.J., & Schopler, E. (2005). Working with families. In F.R. Volkmar, R. Paul, A. Klin, & D. Cohen (Eds), *Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders* (3rd edition, pp. 1055-1086). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Mid-Sidin, S, Sambasivan, M., & Ismail, I. (2010). Relationship between work-family conflict and quality of life An investigation into the role of social support. *Journal of Managerial Psychology*, 25(1),58-81.
- Meral, B. F. (2011). Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocuk Annelerin Aile Yaşam Kalitesi Algılarının İncelenmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2010; 2011). Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kurum ve Öğrenci Sayıları. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Park, J., Hoffman, L., Marquis, J. Turnbull, A., Poston, D., Mannan, H., Wang, M., & Nelson, L. (2003). Toward assessing family outcomes of service delivery: Validation of a family quality of life survey. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(4/5), 367-384.
- Patterson, J.M., Holm, K.E., & Gurney, J.G. (2004). The impact of childhood cancer on the family: A qualitative analysis of strains, resources, and coping behaviors. *Psycho-Oncology*, 13(6), 390-407.
- Pittman, J. F. and Lloyd, S. A. (1988). Quality of Family Life, Social Support, and Stress. *Journal of Marriage and Family*, 50(1), 53-67.
- Renty, J., & Roeyers, H. (2006). Quality of life in high-functioning adults with autism spectrum disorder, the predictive value of disability and support characteristics. *Autism*, Vol 10(5) 511-524.
- Schalock, R.L. (1994). Quality of life, quality enhancement, and quality assurance: Implications for program planning and evaluation in the field of mental retardation and developmental disabilities. *Evaluation and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 29, 90-101.
- Schalock, R.L. (2000). Three decades of quality of life. *Focus on Autism & Other Developmental Disabilities*, 15(2), 116-128.
- Shu, B.C., & Lung, F.W. (2005). The effect of support group on the mental health and quality of life for mothers with autistic children. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(1), 47-53.
- Shun-Yao Ho, G. (2005). Chinese immigrant families with developmentally delayed children: Level of acculturation and quality of life. *Unpublished Doctoral Dissertation*, Wright Institute Graduate School of Psychology. UMI Microform 3188697.
- Warter, E.H., (2009). Promoting Resiliency In Families of Individuals Diagnosed With An Autism Spectrum Disorders: The Relationship Between Parental Beliefs And Family Adaptation. *Unpublished Doctoral Dissertation*, Boston College Lynch Graduate School of Education. UMI Microform 3344740.
- Werner S., Edwards M., Baum N., Brown I., Brown R. I. & Isaacs B. J. (2009) Family quality of life among families with a member who has an intellectual disability: an exploratory examination of key domains and dimensions of the revised FQOL Survey. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53, 501–11.
- Zimet, G.D., Dahlem, N.W., Zimet, S.G. & et all. (1988) *The Multidimensional Scale of Perceived Social Support*. *J Pers Assess*, 52: 30-41.



ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN HASTALIK BİLGİSİ, TEKNOJOLJİ KULLANIMI ve DERNEK BİLİNCİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fzt.Mesut KARLIK

AMAÇ

Engelli çocuğa sahip ailelerin; çocuğunun hastalığı hakkında ne kadar bilgi sahibi olduklarını, hastalığa ait kurulmuş olan dernek bilincini ve bilgilenmek için teknolojiyi ne kadar kullandıklarını araştırmaktır.

GEREÇ VE YÖNTEM

- Çalışmaya yaşları 20-55 arası değişen, 74'ü Bedensel engelli, 54'ü Zihinsel engelli tanısı almış çocuğa sahip toplam 128 anne dahil edildi.
- Olgular araştırmacılar tarafından hazırlanan çocuk ve ailesine ait demografik bilgileri ve 10 soruluk hastalık, dernek ve teknoloji kullanımını sorgulayan anketle değerlendirildi.
- Elde edilen sonuçlar SPSS 15 programı kullanılarak analiz edildi.

KULLANILAN ANKET

- Araştırmacılar tarafından hazırlanan anketimizde
 - Anketi dolduran kişiyi tanıma amaçlı 7 soru
 - Anketi dolduran kişinin hastalık bilgisi, teknoloji kullanımı ve dernek bilinci hakkında hazırlanmış 10 soru bulunmaktaydı.
 - Bu 10 sorudan 8'i tek seçenek seçilebilecek şekilde hazırlandı. Diğer 2 soru ise (2. ve 9. sorular) birden fazla seçeneğin seçilebileceği sorulardı. 2 soru ise (7. ve 8. sorular) önceki soruyla bağlantılı sorular olduğundan dolayı boş bırakılabilirdi. Katılımcılar anketi doldurmadan önce bu konularda bilgilendirildiler.

BULGULAR

- Katılımcıların
 - Yaş ortalaması
 - Meslekleri
 - Eğitim düzeyleri
 - Birlikte yaşanan kişi sayısı
 - Ailenin ortalama gelir düzeyi



1 - Çocuğunuzun hastalığı hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz?

- a) Hiçbir bilgim yok.
- b) Sadece ismini biliyorum.
- c) Az da olsa bilgi sahibiyim. (Doktorun anlattığı kadar)
- d) İyi düzeyde bilgi sahibiyim. (Kendi araştırmalarım sonucu hastalığın nasıl olduğu, gidişatı, tedavisi hakkında bilgi sahibi oldum)

Verilen cevaplara göre katılımcıların büyük bir çoğunluğu hastalık hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların yarısına yakını ise hastalığın nasıl olduğu, gidişatı ve tedavisi hakkında iyi düzeyde bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir.

2 - Çocuğunuzun hastalığıyla ilgili bilgiyi nasıl elde ettiniz?

- a) Doktoru, fizyoterapisti, eğitmeni tarafından bilgilendirildim.
- b) Çevremdeki insanlar, ya da aynı hastalık grubundaki çocuk velileri tarafından bilgilendirildim.
- c) Konuyla ilgili kitaplar okudum.
- d) Konuyla ilgili araştırmalar yaptım. (internet)

Katılımcılardan 58 kişi, sadece “Doktoru, fizyoterapisti, eğitmeni tarafından bilgilendirildim” seçeneğini işaretlemiştir. %45lik bu oran engelli çocuk annelerinin araştırma ve bilgilendirme konusunda teşvik edilmeleri gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların ortak şikayetlerinden biri ise konuyla ilgili kitap vb. kaynakların azlığıdır. “Konuyla ilgili kitaplar okudum” seçeneğinin %9 gibi düşük bir oranda işaretlenmiş olması bu şikayetin geçerliliğini göstermektedir.

Konuyla ilgili internet araştırması yaptığını söyleyen katılımcıların oranı %42’dir. İnternet konusunda katılımcıların ortak şikayeti gerekli bilgiye ulaşamadıkları yönündedir. Bir sonraki sorunun da oranları dikkate alındığında verilen cevaplar, katılımcıların nasıl ve nerede araştırma yapacakları konusunda bilgilendirilmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır.

3 - Hastalığıyla ilgili araştırma yaparken yeterli bilgiye ulaşabildiniz mi?

- a) Beni tatmin edecek bilgiye ulaşamadım.
- b) Hastalığın etkilerini bilecek kadar bilgiye ulaştım.
- c) Hastalıkla ilgili ayrıntılı bilgiye ulaştım.
- d) Hastalıkla ilgili fazlasıyla bilgiye sahibim. Nasıl davranmam gerektiğini biliyorum.

Katılımcıların %32’si araştırma yaparken yeterli bilgiye ulaşamadığını belirtmiştir. Bu oran araştırma konusunda ailelerin bilgilendirilmesi gerektiği gerçeğini tekrar ortaya koymaktadır.

4 - Evinizde bilgisayar ve internet bağlantısı var mı?

- a) Sadece bilgisayar var.



b) Hem bilgisayar hem internet bağlantısı var.

c) Bilgisayar ve internet bağlantısı yok.

Cevaplara göre, katılımcıların %59'unun internete ulaşım ile ilgili bir sorunu olmadığı görülmektedir. Önceki ve sonraki sorular düşünüldüğünde ailelerin internet araştırması yapmaları konusunda teşvik edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

5 - Araştırma yaparken internet, bilgisayar ve teknolojiden ne oranda faydalandınız?

a) Hiç kullanmadım (imkânım yok)

b) Birkaç kere kullanma fırsatım oldu.

c) Aklıma takılan şeyler için ara sıra kullanıyorum.

d) Sürekli olarak konuyla ilgili gelişmeleri takip ediyorum.

Katılımcılardan gelen geri dönüşlere göre, ailelerin bilgisayar ve internet kullanımı konusunda bilgi ve beceri yetersizliği yaşadığı, bu konuda bilgisayar ve internet kursları vb. eğitimlerle desteklendikleri zaman bilgisayar ve internet araştırması yapma oranının, dolayısıyla hastalık konusunda bilgilenmiş olma oranının artacağı görüşündeyiz.

6 - Çocuğunuzun hastalığıyla ilgili kurulmuş derneklere üye misiniz?

a) Hayır değilim. (Böyle derneklerin varlığından haberdar değilim)

b) Üye olmayı düşündüm fakat henüz fırsatım olmadı.

c) Üyeyim fakat çalışmalarına aktif olarak katılamıyorum.

d) Üyeyim ve organizasyonlarına mümkün olduğunca katılıyorum.

Verilen cevaplara göre katılımcıların %82'si derneklere üye değil. %59'u ise derneklerin varlığından haberdar değil. Bu oranlar derneklerin ailelere ulaşma konusunda yeterince başarılı olamadıklarını göstermektedir. Bu konuda dernek yetkilileri, üyeleri ve biz eğitimcilere dernek tanıtımı konusunda görevler düşmektedir. Fakat ailelerin de bu konuda araştırma yapıp derneklere ulaşma çabalarının az oluşu da göz ardı edilmemelidir.

7 - Bu dernekler çocuğunuzun hastalığıyla ilgili bilgi edinmenize ve araştırma yapmanıza yardımcı oluyor mu?

a) Sadece bilgilendirme görevi görüyorlar.

(Daha çok farklı organizasyonlarla hizmet veriyorlar)

b) Konuyla ilgili danışmanlık görevi görüyorlar.

(Sorularıma tatmin edici cevaplar alabiliyorum)

c) Önemli gelişmelerle ilgili iletişime geçerek

bilgilendirme yapıyorlar.

d) Araştırma yapabilmem ve bilgilenmem için teşvik edici rol üstleniyorlar.



(Araştırma yapabilmem için olanak sağlıyorlar, yol gösteriyorlar)

Bu soruyu cevaplayan 48 kişinin cevap oranlarına bakıldığında ailelerin derneklerin çalışmalarından memnun olduğunu anlamaktayız.

8 - Bu dernekler ve üyeleriyle internet ortamında bağlantı kurabiliyor musunuz?

a) Hayır (Derneklerin internet altyapısı yok)

a) Aktif olmayan bir internet sitesi var.

a) Bir internet sitesi var.

(Sadece bilgilendirici rol üstleniyorlar, hasta yakınları arasında birleştirici rol üstlenmiyorlar)

d) Aktif bir internet sitesi var.

(Bilgilendirici rol üstleniyorlar, ayrıca hasta yakınları arasında sosyal paylaşım, forumlar, vb. yardımıyla iletişimi kolaylaştırıyorlar.)

Katılımcılardan soruyu cevaplayanların %61'i derneklerin internet altyapısı olmadığını belirtmektedir. Burada derneklere düşen görev bağlantıyı kolaylaştıracak bir internet altyapısının oluşturulması, şayet var ise tanıtımının yapılmasıdır. Buradaki cevaplar yorumlanırken her katılımcının farklı derneği düşünerek cevap vermiş olabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

9 - Bu dernekler ve ilgili makamlardan konuyla ilgili beklentileriniz nelerdir?

a) Sosyal ortam sağlamaları, bilgilendirme ve danışmanlık hizmetleri vermeleri.

(Çeşitli organizasyonlar, seminerler düzenlemeleri)

b) Nasıl ve nerede araştırma yapabileceğimiz konusunda bilgilendirme yapmaları.

(Gerekirse eğitim ve kurslarla desteklemeleri)

c) Araştırma yapabileceğimiz gerekli ortamı sağlamaları.

d) İmkânı olmayan aileler için bilgisayar ve kaynak temininde yardımcı olmaları.

Verilen cevaplara göre katılımcıların %58'lik kısmının derneklerden beklentisi sosyal organizasyonlar, bilgilendirme ve danışmanlık hizmeti verilmesi şeklindedir. Araştırma konusunda derneklerden destek bekleyenlerin %52'lik oranda olması ailelerin derneklerden bu konuda da beklentilerinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

10 - Bu derneklerin çalışmalarında (diğer ailelerin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi) aktif olarak rol almak ister misiniz?

a) Bunun için fırsatım yok.

b) İsterim fakat yeterli yardımda bulunabileceğimden şüpheliyim.

c) İsterim ve yeterli yardımda bulunabileceğime inanıyorum.

d) Zaten aktif olarak rol alıyorum.

Ailelerin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi aşamasında az da olsa yine ailelerin katılımının sağlanabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Derneklere ve eğitimcilere düşen görev bu konuda yardım etmek isteyip yeterli yardımda bulunacağından şüpheli olan ailelere gerekli bilgilendirmeyi ve cesaretlendirmeyi yapmaktır.



SONUÇ

Araştırmamız engelli çocuğa sahip annelerin hastalık hakkında bilgiye sahip olduklarını ama teknoloji kullanımı ve hastalıkla ilgili dernek bilinci konusunda eksiklerinin olduğunu göstermiştir. Bu alanda daha çok katılımlı araştırmalara ihtiyaç olduğu ve ailelerinin eğitiminin rehabilitasyon sürecinde önemli olduğunu düşünmekteyiz.



VİRTÜEL REHABİLİTASYON UYGULAMALARINDA ÇOCUK ve EBEVEYN MEMNUNİYETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fzt.Fatih TÜTÜNCÜOĞLU

Devrim TARAKCI 1, Fatih TÜTÜNCÜOĞLU2, Ela TARAKCI3, Arzu RAZAK ÖZDİNÇLER3.

1 Yıldız Çocuk Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi,

2 Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

3 İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü

Amaç: Virtüel Rehabilitasyon; bilgisayar kullanarak gerçek dünyanın bir simülasyonunu, insan-bilgisayar etkileşimini birden fazla duyu yolunu kullanarak geliştiren tedavi şeklidir. Çok tekrarlı hem bilişsel hem de fiziksel aktivite gerektiren bir uygulama olduğundan ve bireyin ilgi ve katılımını maksimum düzeyde gerçekleştirdiğinden günümüzde yeni tedavi yaklaşımı olarak kullanılma hedefindedir. Çalışmanın amacı, virtüel rehabilitasyon uygulamalarının çocuklar ve aileleri tarafından memnuniyetini ve tedaviye olan etkilerini sorgulamaktır.

Gereç ve Yöntem: Çalışmaya yaşları 8-14 arası değişen, 12'si Serebral Palsi, 8'i Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite , 10'u Obstetrik Brakial Pleksus Yaralanması tanılı toplam 30 olgu dahil edildi. Olgular rutin eğitim ve fizyoterapi seanslarının yanı sıra 2 hafta süresince toplam 10 seans Virtüel rehabilitasyon çalışmalarına alındı. Virtüel rehabilitasyon uygulaması Nintendo Wii-Fit sisteminden hastaya bireysel seçilmiş programlarla yapıldı. Hastaların ve ebeveynlerinin tedavi memnuniyetleri araştırmacılar tarafından hazırlanan 10 soruluk anketle değerlendirildi. Elde edilen sonuçlar SPSS 15 programı kullanılarak analiz edildi.

Bulgular: Hastaların %74'ü tedavi seanslarına daha istekli geldiklerini, % 87'si seansları geleneksel yöntemlere göre daha eğlenceli bulduğunu belirtti. Ebeveynlerin ise % 85'i çocuklarının daha motive çalıştıklarını, % 69'u çalışmanın kısa sürede olumlu etkilerini gözlemlediklerini bildirdi.

Tartışma: Literatür incelendiğinde otizm, dikkat eksikliği ve hiperaktivite, serebral palsili çocuklarda virtüel rehabilitasyon yönteminin tedavide uygulanabilir olduğu gösterilmiştir. Çalışmamızda da oyun şeklinde olması, görsel biofeedback etkisi, eğlenceli bir tedavi şekli olmasından dolayı çocuklar ve ebeveynleri tarafından olumlu geribildirimler alınmıştır. Geleneksel tedavi yaklaşımlarına ek olarak virtüel rehabilitasyon uygulamalarının pediatrik rehabilitasyonda tercih edilebilecek alternatif bir yöntem olduğunu söyleyebiliriz.



E-ÖĞRENME İLE ENGELLERİ AŞMAK

Öğr.Gör.Leyla BEKTAŞ

Aşkın Ulaş Kaba, Leyla Bektaş, Ali Güneş

ÖZET

E-öğrenme ortamları, geleneksel öğrenme ortamlarına kıyasla öğrenenler için çok daha eşit şartlar sağlamaktadır. Eğitim ortamlarının tasarımında teknolojinin avantajlarından yararlanmak, e-öğrenme ortamlarını esnek bir yapıya kavuşturmuştur. Bu sayede e-öğrenme, farklı özellikteki öğrenenleri bir araya getiren şemsiye işlevi üstlenmiştir. Bu çalışmada e-öğrenme ortamlarının esnek yapısının engelli öğrenenler üzerindeki etkileri üzerinde durulmuş, e-öğrenme ortamları tasarlanırken dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında öneriler sunulmuştur.

Bu amaçla hazırlanan çalışmada, uzaktan eğitimin gelişimi, uzaktan eğitim ortamları tasarımında multimedya öğelerinin önemi ve kullanımı, esnek öğrenmenin sağladığı olanaklar ve engelli bireylerin uzaktan eğitimdeki yeri ile ilgili literatür taraması yapılmış; uzaktan eğitimde evrensel tasarım ilkeleri üzerinde durulmuştur. E-öğrenme materyalleri tasarımında evrensel tasarım ilkeleri de göz önünde bulundurularak engelli öğrenenler için özellikle dikkat edilmesi gereken noktalara değinilmiştir. Ayrıca, tüm öğrenenleri kapsayacak tasarım yapmak için nelere uyulması gerektiğiyle ilgili öneriler geliştirilmiş ve engelli öğrenenler için tasarlanabilecek bazı özel e-öğrenme materyalleri de önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: E-öğrenme, uzaktan eğitim, esneklik, özel eğitim

ABSTRACT

E-learning programs offer more equal conditions than traditional learning. Using the advantages of technology to design learning media has provided more flexible structure to e-learning. With this, e-learning has gathered learners with different characteristics. In this research, the effects of e-learning's flexibility on disabled learners are discussed; points which should be taken care are offered to design e-learning programs.

In this study; the development of distance education, the usage and importance of multimedia to design distance learning programs, opportunities provided by flexible learning and finally the place of learners with disabilities have been researched. In addition, universal design principles in distance education are emphasized. The points which should be taken care are especially mentioned to design e-learning programs for disabled learners by considering universal design principles. Besides; the proposals are improved to design which includes all learners' needs, and also some special e-learning materials for disabled learners are offered.



Keywords: E-learning, distance education, flexibility, special education

Bilişim teknolojileri alanında yaşanan hızlı değişimler, eğitim alanına da yansımış, bu durum geleneksel eğitim ortamlarına alternatif yaratmıştır. Geliştirilen uzaktan eğitim ortamları ile öğrencilerin yer ve zaman sınırlaması olmaksızın derslere katılımı ve takibi sağlanmıştır. Bilişim teknolojilerinin bireyler için coğrafi uzaklıkları ortadan kaldırması, bireylerin zaman sınırlılıklarını en aza indirmesi ve kendileri için esnek öğrenme olanakları yaratmasıyla uzaktan eğitim; 21. yüzyılın temel özelliklerinin hepsini, özellikle de çevrimiçi (online) eğitim olanaklarının tümünü bünyesinde yapılandırarak, bireylerin eğitim gereksinimlerine hızlı ve pratik çözümler geliştiren önemli ve popüler bir süreç haline gelmiştir (Peters, 2010).

Başlarda karşılıklı yazışma ve mektupla çalışma şeklinde işleyen uzaktan eğitim, bugün iki yönlü sesli ve görüntülü iletişim cihazlarıyla yapılmaktadır. Günümüzde yaşanan 5. Nesil Akıllı Esnek Öğrenme Modeli'nde; etkileşimli çoklu ortam, internet tabanlı web erişimli kaynaklar, otomatik cevaplamalı bilgisayar merkezli iletişim sistemleri kullanılmaktadır ve sanal kampüs programları ile kurumsal süreç ve kaynaklara erişim sağlanmaktadır (Taylor, 2001).

İlk uygulamalarda e-öğrenme sistemleri ve yazılımları, öğrenenlerin sayısal olarak istedikleri zaman derslere erişebilmeleri için destek amaçlı kullanılırken; günümüzde dersler, tartışma grupları, e-postalar, videolar, video konferanslar gibi teknolojik araçların da kullanımı ile etkileşimli olarak tasarlanıp kullanılmaya başlanmıştır (Güney, 2010). E-öğrenme ortamlarında kullanılmak üzere hazırlanan yazılımlar, öğrencilerin derslere girmelerine olanak tanımanın yanı sıra derse aktif olarak katılmalarına da ortam yaratmaktadır. E-öğrenme ortamlarının etkileşimli bir şekilde hazırlanması öğrenenlerin, Moore'un (Akt: Tuovinen, 2010) da kategorize ettiği gibi öğretmenle, ders içeriğiyle ve diğer öğrenenlerle iletişim içinde olmalarını sağlamıştır.

E-öğrenmede ders ortamlarının tasarlanmasında multimedya öğelerinden yararlanmak, öğrenenin ilgisini ve dikkatini çekmenin yanı sıra ders içeriğinin anlaşılmasını ve akılda kalmasını da kolaylaştırmaktadır. Ses, resim, video, animasyon gibi etkileşimli multimedya öğelerinin derslerde kullanılması sayesinde ders her açıdan betimlenebilmektedir. Bu sayede öğrenme daha kolay, daha zevkli, daha detaylı ve daha kalıcı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Multimedya sadece ders içeriklerinin zenginleştirilmesi olarak düşünülmemelidir; ayrıca öğrenen-öğrenen, öğrenen-içerik, öğrenen-öğreten arasındaki iletişimin kurulmasında da multimedya öğeleri kullanılmaktadır (Genden, 2005).

E-öğrenme sayesinde öğrenenler daha esnek öğrenme ortamlarına sahip olmuşlardır. Esnek öğrenme genel olarak; öğrenenlerin neyi, ne zaman, nerede ve nasıl öğrenecekleri konusunda daha fazla söze sahip oldukları yenilikçi bir e-öğrenme yaklaşımı olarak tanımlanabilir (Khan, 2006). Bunun yanında esneklik sadece yer, zaman ve bireysel hız kavramları için düşünülmemelidir; ayrıca eğitim materyallerinin yapılandırılmasında, çeşitlendirilmesinde ve iletiminde, öğrenenlerin ve öğretim üyelerinin birbirleriyle kurdukları iletişim ve etkileşimin çeşitliliğinde ve değerlendirme yöntemlerinin şekillendirilmesinde de esneklik önemli bir faktördür (Collis & Margaryan, 2006). Öğretim tasarımcıları açısından düşünecek olursak esnek öğrenme; öğrenen çeşitliliğine uyacak şekilde esnek içerik hazırlama anlamına gelmektedir (Nunan, 1996). Esneklik ile ilgili olarak bu kavramların dışında, her tür birey için de öğrenme olanaklarının oluşturulması esnek öğrenme anlayışı ile benimsenmesi gereken bir etken olmaktadır. Örnek olarak; engelli bireyler esnek öğrenmenin olanaklarından faydalanabilmelidir.

Uzaktan eğitim, engelleri nedeniyle bir yükseköğretim kurumuna gidemeyen ya da gitme konusunda çekinceleri bulunan birçok birey için umut olmuştur. E-öğrenme ortamlarının her öğrenen için eşit şartlar sunması, tercih edilme noktasında en büyük etkidir. E-öğrenme sayesinde herhangi bir engeli bulunan öğrenen; bulunduğu ya da bulunması gerektiği ortamdan kopmadan öğrenme sürecine dâhil olabilmektedir. E-öğrenme sayesinde engelli bireyler; hem kendileri için gerekli günlük egzersizlerini aksatmadan hem de fiziksel olarak kendilerini zorlamadan, çağdaş bir eğitim alma fırsatı yakalamaktadırlar.



Engelli öğrenenlerin uzaktan eğitime dâhil edilmesiyle ilgili birçok araştırma bulunmaktadır. Tanyeri ve Tüfekçi (2010)'nin araştırmalarında çalıştıkları üzere; uzaktan eğitim programlarının görme engelli bireylerin de takip edebilecekleri şekilde tasarlanması büyük önem taşımaktadır. Yapılan çalışmada Gazi Üniversitesi Uzaktan Eğitim Programları web sitesinin öğrenci modülü, görme engelli bireylere uygulanan “Öğrenci Modülü Kullanışlılık Testi” ile fonksiyonellik, kullanılabilirlik, bakılabilirlik ve güvenilirlik gibi kıstaslar ölçülmüştür.

İngiltere Açıköğretim Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada 267 işitme engelli öğrenen ile 178 işitme engeli olmayan öğrenen, derslerdeki başarı durumları ve “Akademik İşbirliği Formu” kıstas alınarak karşılaştırılmıştır (Richardson, Long, & Foster, 2004). Araştırma sonuçlarına göre işitme engelli öğrenenler daha düşük sonuçlar almışlardır; fakat geleneksel eğitime göre çok daha kolay iletişim kurabildiklerini belirtmişlerdir. Öğrenenlerin birbirlerinden öğrenmesi başlığı kapsamında, işitme engelli bireyler yine daha düşük sonuçlar almalarına rağmen; bireysel çalışmada daha yüksek sonuçlar almışlardır. Genel olarak, uzaktan eğitimde işitme kaybının öğrenme ve işbirliği için önemli olmadığı sonucuna varılmıştır.

E-öğrenme ortamları, yalnızca engelli öğrenenlere değil aynı zamanda engelli öğretim elemanlarına da büyük bir kolaylık sağlamıştır. Öğretim elemanları da, tıpkı öğrenenler gibi bir fiziksel mekânda bulunmak zorunda kalmadan derslerini işleyebilmektedirler. Geleneksel eğitimde sınıfın fiziksel ortamı, engelli bir öğretim elemanı için sorun teşkil edebilecekken, e-öğrenme ortamı sahip olduğu imkânlarla bu durumu ortadan kaldırmaktadır. Edmonds (2004) yaptığı araştırmada uzaktan eğitimde bulunan engelli öğrenen ve öğretim elemanlarıyla ilgili olarak bazı önemli noktalara değinmiştir. Ona göre engelli bir öğretim elemanı; çevrimiçi ders vermenin olanaklarından sonuna kadar yararlanabilmekte, istediği takdirde engelini gizleyebilmektedir. Ayrıca engelli öğretim elemanı, öğrenenlerle çok daha etkili bir şekilde iletişim kurabilmekte ve öğrenenlerden gelen daha çok soruya cevap verme imkânı bulabilmektedir.

Kressler, D. ve Keefe, B'nin 'Going the Distance' çalışmasında belirttiği gibi, e-öğrenme ortamları tasarımında öğrenen özellikleri önem taşımaktadır. Yeni iletişim teknolojileri bazı öğrenenler için bir avantajken engelli öğrenenler için sorun oluşturabilmektedir (Schmetzke, 2001). Evrensel tasarım, herkesin fiziksel, duyuşsal ve bilişsel becerilerine hitap etmeli ve her yaştan insanın ihtiyacını karşılamak için çalışmalıdır. Evrensel tasarım North Carolina Üniversitesi Evrensel Tasarım Merkezi tarafından “özel bir tasarıma ya da uyarlamaya gerek kalmadan, bütün insanlar tarafından mümkün olan en yüksek ölçüde kullanılabilen tasarım ürünleri ve ortamları” şeklinde tanımlanmıştır (Burgstahler, 2002). Evrensel tasarım, çoğunluk için en uygun tasarım yöntemidir ve tasarım sürecinde tüm insanları dikkate almaktadır.

Bu amaçla, engelli öğrenenler için evrensel tasarım ilkeleri de göz önünde bulundurularak e-öğrenme ortamları tasarımında belirli kriterler önerilebilir. Bu kriterler aynı zamanda esnek öğrenme anlayışını da kapsayacak nitelikte olmalıdır.

Ders materyali tasarımında;

- Öğrenenin kendi hızına göre ilerlemesine imkân sağlanmalıdır. Bunun için eşzamansız derslerde öğrenenin sürece müdahale etmesine izin verilmelidir. İlerleyen ders materyalini durdurma, geri alma, baştan başlatma, ilerletme olanakları bulunmalıdır.
- Ders materyalinin klavye yardımıyla geçişine (ileri/geri alımı) olanak tanınmalı, sesli komutlarla yönlendirme yapılmalıdır (“Bir sonraki sayfaya geçiniz” gibi).
- Ders yazılımının sesli veri girişi özelliğinin olması, engelli bireyler için bir olanak olabileceği gibi farklı bir engeli olan ya da engeli olmayan öğrenenler için de kolaylık sağlamaktadır. Edmonds (2010), işitme engelli bir öğrenen için dersin video şekline dönüştürülmesi şeklinde planlanması, görme engelli öğrenenler için de alternatif bir metin seçeneği oluşturabilir.
- Görme engelli öğrenenler için öğrenme süreci basılı materyallerle desteklenmelidir.



- Multimedya öğelerine (animasyon, video, görsel vb.) gerekli oranda yer verilmesi, dersin anlaşılması ve kalıcılığını artırmaktadır.

Sonuç olarak, sıralanan öneriler dikkate alınarak tasarlanan e-öğrenme ortamları; yalnızca engelli öğrenenler için değil, engeli olmayan öğrenenler için de dikkate alınması gereken özellikler taşımaktadır. Tüm öğrenenleri düşünerek tasarlanan e-öğrenme programları; öğrenenlerin etkin bir şekilde öğrenme sürecine katılmasını sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Burgstahler, S. (2002). *Distance Learning: Universal Design, Universal Access*. Seattle: University of Washington.
- Collis, B., & Margaryan, A. (2006). Evaluating Flexible Learning in Terms of Course Quality. B. Khan içinde, *Flexible Learning in an Information Society* (s. 272-281). Hershey: Information Science Publishing.
- Edmonds, C. D. (2010). Providing Access to Students With Disabilities in Online Distance Education: Legal and Technical Concerns for Higher Education. *American Journal of Distance Education*, 18(1), 51-62.
- Genden, S. (2005, Nisan 26). *The Use of Multimedia in Online Distance Learning*. Ekim 2011 tarihinde Genden Design Web Sitesi: <http://www.gendendesign.net/pdfs/MultimediaUse.pdf> adresinden alındı
- Güney, Z. (2010). E-Öğrenme ve Etkileşimli Ortam Tasarımı. U. D. Gonca Telli Yamamoto içinde, *Türkiye’de E-Öğrenme Gelişmeler ve Uygulamalar* (s. 52). Ankara: Cem Web Ofset.
- Khan, B. H. (2006). Flexible Learning in an Open and Distributed Environment. B. H. Khan içinde, *Flexible Learning in an Information Society* (s. 1-17). Hershey: Information Science Publishing.
- Marina Stock McIsaac, C. N. (1996). *Distance Education*. New York: Simon & Schuster Macmillan.
- Nunan, T. (1996). Flexible delivery - what is it and why is it a part of current educational debate? *HERDSA Conference*. Perth, Western Australia.
- Peters, O. (2010). *Distance Education in Transition, Developments and Issues* (5. Baskı b.). Oldenburg: BIS-Verlag.
- Richardson, J. T., Long, G. L., & Foster, S. B. (2004). Academic Engagement in Students with a Hearing Loss in Distance Education. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 9(1), 68-85.
- Schmetzke, A. (2001). Online Distance Education “Anytime, Anywhere” But Not For Everyone. *Information Technology and Disabilities*.
- Taylor, J. (2001). Fifth Generation Distance Education. *Higher Education Series*.
- Tuovinen, J. E. (2010). Multimedia Distance Education Interactions. *Educational Media International*, s. 1.

KONGRE DEĞERLENDİRME VE KAPANIŞ KONUŞMASI

Uzm. Fzt. Devrim TARAKCI

Öncelikli olarak kapanış konuşmasını bana verdiğiniz için sizlere çok teşekkür ederim. Başarılı ve amaca uygun bir kongre olduğu kanısındayım.

Kongre tekerlekli sandalye yenilikleri ve gelecekte planlanan yeniliklerle başladı. Bir an sanki bunları hayal gibi düşündüm. Ardından evde özürlü bireylerin günlük yaşam adaptasyonlarını sağlayarak evde ne kadar bağımsız olabileceklerini gördüm. Sanki yürümek bu kadar kolay olacak gelecekte diye düşündük bir an.

Sonrasında mimar Özlem BELİR başkanlığında yapılan oturumda; aslında üst geçitlerin bizi de engelli kıldığını ve depremlerde ölen insanların aslında insanlarca yapılan yanlış uygulamalar nedeni ile yıkıldığını, depremlerde engellilerle ilgili projelerin olduğunu açıkladı. Rahat bir nefes aldık. Sonrasında Dr. Kai Pagenkopf konuşmasına başladığında ülkemizle Almanya arasında çok farklar olacağını düşünmeye başladım ki; Dr. Pagenkopf aslında durumun eskiden bizimle aynı olduğunu sadece zengin ve yaşlı nüfusun talebi üzerine yeni yeni değişiklik olduğunu söyledi. Acaba moral mi vermek istedi yoksa gerçek miydi.?

Kongre devamında yaptığımız klinik araştırmaların hangisinin deney-deneme olduğunu, yeni alternatif tedavi teknikleriyle uygulama yapan umut simsarlarına da hukuki açıdan bir şeyler yapılabileceğini öğrendim. Kendim ve hastalarım adına çok sevindim. Her şey etik kurallara uymalıydı.

Kongremizin ikinci günü ülkemizde de hem istihdam hem de teknolojiye yönelik çok ciddi projelerin çıktığını ve bunların yakın zamanda hayata geçtiğini duyunca çok sevindim. Ardından bir an telaşlandım. Konu robotik rehabilitasyondur. Acaba benim görevimi robotlar mı yapacaktı? Ama öyle değilmiş teknoloji fizyoterapi programında ve egzersiz yapmada da kullanılacakmış.

Sonrasında hukuki açıdan hastalarımızın ne kadar çok hakları varmış da benim haberim yokmuş diye düşündüm. Ama bu kongrede şunu öğrendim;

'Engellilerin rehabilitasyon ekibi çok genişmiş ve Özürlüler Vakfı da bu ekibi bir araya toplamış . Artık yapacak çok şey var demektir. Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.



Doç.Dr. Fulya İlçin GÖNENÇ

Uluslararası Katılımlı 6. Özürlüler Kongre ve Sosyal Etkinlikleri'ni iki gün (2-3 Aralık 2011) içinde "Yaşamak için Teknoloji" başlığı altında düzenledik.

Kongrede serbest bildirilerin de yer aldığı oturumlarda, sunulan otuzbeş bildiri ile önemli konular ele alındı ve dinleyiciler ile birlikte değerlendirildi. Konuşmacı olarak kamu ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri, mühendisler, mimarlar, fizyoterapistler, çeşitli disiplinlerden öğretim üyeleri, hukukçular farklı konulardaki çalışmalarını, görüşlerini ve deneyimlerini bizlerle paylaştılar.

Kongrenin başarılı ve devam eden yapıcı sonuçlarını zaman içinde almaya devam edeceğiz, bununla birlikte ben şu anda dahi kongrenin başarılı geçtiğini belirtebileceğimizi düşünüyorum.

Böyle düşünmemin başlıca nedenlerini sizlerle paylaşmak isterim:

- Özürlülük çok geniş ve disiplinlerarası çalışmayı gerektiren bir konu olarak, bu tür çalışmalar için en uygun alanlardandır. Biz burada bu çeşitliliği ve paylaşımı sağladık, üzerine önemli yapılar inşa edeceğimiz temeller attık,
- Hepimizin yaşamını kolaylaştıran teknolojinin özürlüler için çoğu kez bir zorunluluk olduğundan hareketle özürlülerin teknolojiye erişimi, kendisine en uygun teknolojik olanaklardan yararlanabilmesinin önemi, bu konuda mevcut sorunlar ve çözüm önerilerini ortaya koyduk,
- Kongre boyunca her durumda ve konuda kendilerini ifade etme, sorunlarını dile getirip tartışabilme olanağı sağlanan özürlülerin katılımı olmaksızın, özürlülüğe ilişkin hiç bir sorunun gereği gibi çözülemeyeceğini, hiç bir çözümün gerçekçi olamayacağını bir kez daha gördük,
- Özürlüler bakımından erişebilirlik ve istihdam sorununun artık ertelenemez temel sorunlar olduğunu, bu konuda mevcut ya da gerekli yasal düzenlemelerin ve vaadedilenlerin takipçisi olduğumuzu ifade ettik,
- Özürlülerin siyasetin bir aracı değil, hak ve sorumluluklarının bilincinde olan, toplumla bütünleşme mücadelesinde kararlılığını ortaya koyan bireyler olduğunu bir kez daha vurguladık. Bizler, özürlülerin hesap sorma, denetleme, demokratik haklarını bilme ve kullanma konusunda yalnız olmadıklarını içtenlikle dile getirdik,

Yapılan sunumlar sırasında söz edilen yeni teknolojiler ve bunların kullanım olanakları bizleri sevindirirken, deprem acil eylem planlarında özürlülere ilişkin düzenlemelerin, kent planlama – ulaşılabilirlik, istihdam sorununun, özürlülük ve klinik araştırmalar ilişkisinin, özürünün istismarı gibi pek çok önemli konunun ayrıca ele alınması gerektiğini gördük. Konuşmaları dinlerken zaman zaman umutlandık, zaman zaman duygulandık, doğru bildiğimiz yanlışlar ve yanlış bildiğimiz doğrulara tanık olduk ancak hiçbir an ümitsizliğe kapılmadan çalışma kararı aldık.

Burada iki gün boyunca konuşulan, tartışılan konular ve çıkardığımız sonuçlar önemliydi. Ancak ortaya çıkan en önemli sonuç, doğru hedeflerin belirlenmesi ve hiçbir nedenle, hiçbir zaman bu hedeflerden vazgeçilmemesi gerektiğidir. Unutmayalım ki, bir toplumun yaşam kalitesini en zayıf üyelerinin yaşam kalitesiyle ölçmek gerekir. Toplumun etik standardı ve refah ölçütü özürlü yurttaşlarının yaşam kalitesidir. Özürlü haklarının sorun edinilmesi temel etik değerlerden biri olduğu kadar, toplumun her bireyi için bir görevdir.

Bugün burada, Özürlüler Vakfı'nın bu ve bu gibi etkinlikler ile fırsat yarattığı çok disiplinli çalışma ve tartışma ortamının önemli işbirlikleri ve çözüm önerileri ortaya çıkarttığını görüyoruz. Hiç şüphesiz bu etkinlikte yer alan (katılımcı, konuşmacı, dinleyici, sponsor...) herkes üzerine düşeni gerçekleştirme konusunda farklı bir motivasyon ve kararlılıkla buradan ayrılıyor.

Dün sabah burada, Engellenemeyenler Dans ve Ritim Grubu'nun gösterisi ile güne başladık. Sabır, ilgi, destek, çalışma ve sevgi ile neler başarılabilceğine tanık olduk. Bu engellenemeyen ritmin hepimizin gönüllerinde kalıcı olmasını diliyorum.

Ben, üyesi olduğum bilim kurulu adına Kongrenin düzenlenmesinde tüm emeği geçenlere, herhangi bir şekilde bu etkinliğe dahil olan herkese birkez daha teşekkür ederim.



KONGRE PROGRAMI

2 ARALIK 2011

CİBALİ SALONU

09:00-10:00	Kayıt
10:00-12:00	Açılış Programı
12:00-13:00	Öğle Yemeği
13:00-14:10	HAREKET İÇİN TEKNOLOJİ – 1 Moderatör: Prof.Dr.Arzu Razak ÖZDİNÇLER Tekerlekli Sandalye Yenilikleri Ve Özürllülere Katkıları Yrd.Doç.Dr.Özlem YILMAZ Günlük Yaşam Aktivitelerinin Eğitimi Ve Yardımcı Teknolojilerin Kullanımı Yrd.Doç.Dr.Ela TARAKCI Yürümeye Yardımcı Teknolojiler Yrd.Doç.Dr.N.Ekin AKALAN Hareketi Kolaylaştıran Yeni Teknolojik Ürünler Yurdagül CİZAR
SORU-CEVAP	
14:10-14:25	ARA
14:25-15:35	HAREKET İÇİN TEKNOLOJİ – 2 Moderatör: Yüksek Mimar Özlem BELİR Otomobil Öncelikli Kent Planlama Ve Ulaşılabilirlik İlişkisi Eser ATAĞ Özürllü İnsanların Kentsel Yaşama Katılımı Ve Hareket Teknolojisinde Mimari Çözümler Yrd.Doç.Dr.Kubilay KAPTAN Yönetmelikler Ve Katılım: Gerçek Hayatta İyi Fikirler Nasıl Aktarılır? Almanya'dan Örnekler... Dr. Kai PAGENKOPF
SORU-CEVAP	
15:35-15:50	ARA
15:50-16:40	YENİ TEKNOLOJİLERİN GELİŞMESİ: KLİNİK ARAŞTIRMALAR Moderatör: Prof.Dr.Pervin SOMER Umudun İstismarı Olarak Deneysel Çalışmalar Prof.Dr.Nevzat ALKAN Deney Ve Denemeler Doç. Dr.Ali Kemal YILDIZ
	SORU-CEVAP
16:40	KAPANIŞ



3 ARALIK 2011

Hüseyin ÖREN Salonu

10:00-11:10 **ÖZÜRLÜLERE YÖNELİK TEKNOLOJİK GELİŞMELERLE İLGİLİ BAŞARILI ÖRNEKLER**

Moderatör: Faruk KEKEVİ

Bilişim ve Otizm

Petek ÖZGÜL

Beyin Bilgisayar Arayüzü ile Sistem Kontrolü (Tekhap Projesi)

Ahmet Yusuf CEVHER

Robot İşaret Dili Öğretmeni: Kullanıcı Değerlendirmeleri

Yrd.Doç.Dr.Hatice KÖSE BAĞCI

Hareket Engelli İnsanlar İçin Mobilite, Transfer ve Rehabilitasyon Platformu

Ahmet AĞAOĞLU

Soru-Cevap

11:10-11:25 **ARA**

11:25-12:15 **ROBOTİK REHABİLİTASYON**

Moderatör: Yrd.Doç.Dr.Ela TARAKCI

Robotik Rehabilitasyon

Doç.Dr.Salih ANGIN

Egzersiz ve Rehabilitasyon Robotları

Yrd.Doç.Dr.Feyza Şule BADILLI DEMİRCİ

Soru-Cevap

12:15-13:15 **Öğle Yemeği**

13:15-14:30 **ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMA KATILIMINDA ÖZEL SEKTÖRE DÜŞEN GÖREVLER**

Moderatör: Av.Jülide Işıl BAĞATUR

Engellilerin İstihdamı ve Sosyal Yaşamda Aldıkları Payın Arttırılması

Ersin AYDIN

Bilişim ile Kalkınma ve Cisco Networking

Evin TAŞ

Özürlüler ve Bilişim

Erdem ERKUL

Specialistterne'in Otizmlı Kişiler İçin Yaptığı Değişiklikler

Thorkill SONNE

Soru-Cevap

14:30-14:40 **ARA**

14:40-16:05 **ÖZÜRLÜLERİN YAŞAM STANDARTLARINI YÜKSELTECEK TEKNOLOJİYE**

ERİŞİM – 1

Moderatör: Prof.Dr.Turan YILDIRIM

Engellilerin Bilgiye Erişim Hakkı ve Teknolojiye Erişim

Yrd.Doç.Dr.Selda ÇAĞLAR

Özürlü Bireylerin Bilgi ve İletişim Teknolojisinin Kullanım Haklarına

Birleşmiş Milletler Yaklaşımı

Av.Jülide Işıl BAĞATUR

Soru-Cevap

16:05-16:20 **ARA**



FENER SALONU

11:25-12:15 SERBEST BİLDİRİLER

Moderatör: Uzm.Dr. Ömer Cenker ILICALI

Görme Engelli Destek Teknolojileri İle Görme Engellilerin Eğitimi,

Akdeniz Üniversitesi Örneği

Sarper ARIKAN

Özürlülük Bilinci ve Ayrımcılık

Prof.Dr. Zehra Gönül BALKIR

Tele Bilgi Yayın Portalı

Burak AYTEKİN

Görsel Mekanın Görsel Olmayan Boyutları

Öğr.Gör. Didem KAN KILIÇ

12:15-13:15 Öğle Yemeği

13:15-14:30 SERBEST BİLDİRİLER

Moderatör: Uzm.Fzt. Devrim TARAKCI

Aile Yaşamı-Eğitim Sorunları

Ar.Gör. Nihan GÜRSOY

Otizmlili Çocukların Aile Yaşam Kalitesi

Dr.Bekir Fatih MERAL

Engelli Çocuğa Sahip Velilerin Hastalık Bilgisi, Teknoloji Kullanımı ve Dernek Bilinci Açısından Değerlendirilmesi

Fzt. Mesut KARLIK

Virtüel Rehabilitasyon Uygulamalarında Çocuk ve Ebeveyn Memnuniyetinin Değerlendirilmesi

Fzt.Fatih TÜTÜNCÜOĞLU

E-Öğrenme İle Engelleri Aşmak

Öğr.Gör. Leyla BEKTAŞ

Duyarlı Toplu Ulaşım Sistemi

Faruk ÇANKAYA

Uğur ÖZBEK

POSTER SUNUMLAR

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Engelli Öğrencilere Yönelik Hizmetler

Prof.Dr.Esra BURCU

Prof.Dr.Musa Yaşar SAĞLAM

Özürlülere Bilgisayar Öğretimi

Garip AKBAY

İsmail OĞULTÜRK

Özürlüler İçin Gereksinim Temelli Sosyal Hizmetler ve İnsani Gelişme

Dr.İsmail Galip YOLCUOĞLU



KONGRE KONUŞMACILARI ve MODERATÖRLER

Ahmet AĞAOĞLU

Yüksek Makine Mühendisi

Ali Kemal YILDIZ, Doç.Dr.

Bahçeşehir Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

Ceza ve Ceza Usul Hukuku Öğretim Üyesi

Ahmet Yusuf CEVHER

Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Telekomünikasyon Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi

Arzu RAZAK ÖZDİNÇLER, Prof.Dr.

İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölüm Başkanı

Bekir Fatih MERAL, Dr.

Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü

Burak AYTEKİN

Yazılım Mühendisi

B.Kubilay KAPTAN, Yrd.Doç.Dr.

İstanbul Aydın Üniversitesi

Afet Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi

Canan ÜNAL, Ar.Gör.

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku

Devrim TARAKCI, Fzt.

Uzman Fizyoterapist

Didem KAN KILIÇ, Öğr.Gör.

İzmir Ekonomi Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi

İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

Ela TARAKCI, Yrd.Doç.Dr.

İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü Öğretim Üyesi

Erdem ERKUL

Microsoft Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Eğitim Programları Müdürü

Ersin AYDIN

Turkcell –Global Bilgi İnsan Kaynaklarından Sorumlu

Genel Müdür Yardımcısı

Eser ATAĞ

Çankaya Belediye Başkan Yardımcısı

Esra BURCU, Prof.Dr.

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı

Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Evin TAŞ

Cisco Networking Academy Ülke Müdürü

Faruk ÇANKAYA

Bilgisayar Mühendisi



Faruk KEKEVİ

Türkiye Bilişim Derneği Denetim Kurulu Üyesi

Fatih TÜTÜNCÜOĞLU, Fizyoterapist

Feyza Şule BADILLI DEMİRBAŞ, Yrd.Doç.Dr.

Yeditepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü Öğretim Üyesi

F.Nur AKGÜN,Dr.

Fatih Sultan Mehmet Eğitim ve Araştırma Hastanesi

Anestezi ve Reanimasyon Klinik Şefi

Fulya İlçin GÖNENÇ, Doç.Dr.

Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Roma Hukuk ABD Öğretim Görevlisi

Garip AKBAY

Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretimi Bölümü 3.Sınıf Öğrencisi

Hatice KÖSE BAĞCI, Yrd.Doç.Dr.

İstanbul Teknik Üniversitesi Bilgisayar ve Bilişim Fakültesi

Bilgisayar Mühendisliği Öğretim Üyesi

İpek Sevda SÖĞÜT, Ar.Gör.

Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi

İsmail OLUTÜRK

Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretimi Bölümü 3.Sınıf Öğrencisi

İsmet Galip YOLCUOĞLU, Dr.

Sosyal Hizmet uzmanı,

SHÇEK İstanbul Bahçelievler Atatürk Kız Yetiştirme Yurdu Müdürü

Jülide Işıl BAĞATUR, Avukat

Kai PAGENKOPF, Dr.

Muenster Üniversitesi Coğrafya ve Peyzaj Ekolojisi Öğretim Görevlisi, Almanya

Leyla BEKTAŞ, Öğr.Gör.

İstanbul Aydın Üniversitesi Uzaktan Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi

Mesut KARLIK, Fizyoterapist

Musa Yaşar SAĞLAM, Prof.Dr.

Hacettepe Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Dekanı

N.Ekin AKALAN, Doç.Dr.

İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü

Öğretim Üyesi

Nevzat ALKAN, Prof.Dr.

İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Adli Tıp A.B.D. Öğretim Üyesi

Nihan GÜRSOY, Ar.Gör.

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü

Nurşen CANIKLIOĞLU, Doç.Dr.

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku

ABD Başkanı



Özlem BELİR, Yüksek Mimar

Özlem YILMAZ, Yrd.Doç.Dr.

Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü Öğretim Üyesi

Pervin SOMER, Prof.Dr.

Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuk Öğretim Üyesi

Petek ÖZGÜL

Bilgisayar Mühendisi

Salih ANGIN, Doç.Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksek Okulu Müdür Yrd.

Sarper ARIKAN

Akdeniz Üniversitesi, Görme Engelliler Destek Teknolojileri

Usta Eğitimci

Selda ÇAĞLAR, Yrd.Doç.Dr.

Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Hukuk Bilimleri ABD

Thorkil SONNE

Uzmanlar Vakfı Kurucu Başkanı, Danimarka

Turan YILDIRIM, Prof.Dr.

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ABD Başkanı

Yurdağül CİZAR

Özgür Bedenler Sağlık Malz. San. Ve Tic. Ltd. Şti. Genel Müdürü

Zehra Gönül BALKIR, Prof.Dr.

Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı,

İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Ana Bilim Dalı

Not: İsimler alfabetik sıraya göre yazılmıştır.





ÖZÜRLÜLER VAKFI

www.ozurlulervakfi.org.tr

info@ozurlulervakfi.org.tr